

VADÁSZATTUDOMÁNY.

SZERZE

P Á K D I E N E S.

ELSŐ KÖTET.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI TUD. EGYETEM' BETŰIVEL

1829.

MÉLTÓSÁGOS

NAGY - KÁROLYI

GRÓF KÁROLYI GYÖRGY

ÚRNAK,

KÁROLY, ERDŐD, BÉLTEK, ECSÉD, FÜZÉR-
RADVÁNY, CSONGRÁD, MEGYER ÉS SURÁNY
VÁRAK 'S URADALMAK ÖRÖKÖSE',

A' HONI TUDOMÁNYOS MÍVELTSÉG 'S CSÍNOSODÁS
PÁRTFOGÓJA 'S EGYIK NAGY LELKŰ ALAPÍTÓJA'

Ő NAGYSÁGÁNAK

alázatos tisztelettel.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF!

Erőm 's tehetségem NAGYSÁGOD' szolgálatira lévén áldozva, mély tisztelet 's hála érzései közt vallom jelen munkálatomat is NAGYSÁGOD' tulajdonának. Nem dicsekedhetik ugyan, magában véve, semmi jelességgel: de azon különös szerencséje, hogy a' NAGYSÁGOD' fényledező Neve alatt kerül magyar világ' elébe, minden fogyatkozásai mellett is homályból kiemeli; 's ha tiszta szándék valamennyire nevelheti a' tett' becsét, legalább azon egy érdem nélkül nem marad szerzeményem, hogy azt NAGYSÁGOD-

NAK, mint a' nemzeti nyelv 's iparko-
dás' nemeslelkű Ápolgatójának, legjobb
akarattal és buzgósággal ajánlom
fel. — Erre tekintve, méltóztassék magas
kegyességében tovább is megtartani

NAGYSÁGOD

Pesten Szent György napján 1829.

legalázatosabb szolgáját
a' Szerzőt.

B É V E Z E T É S.

Vadászatnak történeti rajzolatja.

A' Vadászat egykorú az emberiséggel. Ugyanis az arczverítékkal keresendő eledel 's ruházat megszerzése némelly vadak' húsának és bőrének haszonra fordítását, a' vadak' szerfelett szaporodása 's az emberre nézve naponkint veszedelmesbé válása pedig az önvédelemről gondoskodást, mindjárt kezdetben szükségessé tette: 's az ezen kettős célnak könnyebb elérhetésére törekedés fejté ki időnkint a' vadak' elejtésének és megkerítésének ama' különféle módjait, mellyek a' szoros értelemben vett vadászatot teszik; innen világos, hogy a' vadászat mindazon módok közt, mellyek védelem, eledel 's ruházat-szerzés végett, a' magára hagyatott első embertől kezdve, jelen időkig gyakoroltatnak, méltán legrégibbnek tartathatik.

Idővel a' vadak' fogyasztásának és haszonra fordításának ezen módja némelly nemzeteknél majd nem egyedül eledel keresésre fordítatott; 's így a' mielőbb szükség volt, most már mesterségre, később mulatságra változék.

A' szoros értelemben vett vadászat' kezdetét ugyan némelly Történetírók a' Phoeniciabelieknek tulajdonítják (1), kiktől azt később a' Phryxek - is (Phrygiabeliek) eltanulták volna; azonban bizonyos, hogy a' vadászat' nyomára úgyszólván minden nemzeteknél a' legrégibb időktől fogva akadhatni: 's ugyanazért annak feltalálását kirekesztőleg egyik vagy másik nemzetre

szorítani már csak annyiból is nehéz, mivel tudjuk, hogy az elővilágban K a j i n és L á m e k, I s m a ë l és ennek három fiai M i s m a (a' finom hallásu) D u m a (a' csendes lopódkodó) és M a s a (a' fáradhatatlan) valamint E s a u, részint szükségből részint mulatságból gyakran vadászgattak, és Móses 1-ső könyve' 10ik részében N i m r ó d említtetik mint olly nevezetes vadász, ki a' Babyloni és Arab lakosokra nézve alkalmatlan és veszedelmes nagy számu vadakat ügyes bátorsággal fogyasztgatta. 2)

Hogy a' Scythák már Nagy Sándor' idejében gyakorlott és nevezetes vadászok voltak, 's nagy terjedékű vadaskerteket bírtak, eléggépen bizonyittatik Q. Curtius Rufus 8ik könyvének 1-ső részében olvasható azon leírásból, mellyben, minekutána a' Macedonoknak Scythiába előnyomulásokat hozza fel, előadatik: hogy Bazária Tartományba érkező Nagy Sándor, egy kőfállal körülvett 's vadász-tornyokkal ellátott vadaskertbe, hol négy esztendő óta vadászat nem tartatott, egész seregével bément, 's a' vadakat minden oldalról hajtván és üzetvén, négy ezer darabot ejtetett el, maga pedig egy reá rohanó dühös oroszlánt, mellynek elejthetését tőle Lysimachus vezér is kérte, ölt-meg, 's az elejtett vadak' sokaságán egész táborával vendégeskedett. 3)

A' harczokra termett, azokban nevedezett és híresedett Magyar Nemzet is már Scythiában a' törzsök nemzettel egyesülve laktában fegyverviselő volt, 's ennek gyakorlását fő tárgyának tartotta; a' gyakorlásnak pedig természet szerint a' vadak' felkeresésénél üzésénél 's elejtésénél nem is lehetett alkalmasb eszköze, minthogy e' foglalatosság eledelőket is izesíté, 's ruháztatjokat is részszerint megadá részszerint ékesíté.

Valamint minden kezdődő Népeknél, úgy hajdan a' Magyaroknál is Regino Történetirő' bizonyítása szerint a' vadászat legelső módja volt az eledel keresésnek, 's azt azután is, midőn társaságokat képezvén,

együtt városokban laktak, mindenkor kedves foglalatosságnak tartották. 4)

Béla Király' névtelen Jegyzője a' Magyarok' viselt dolgairól irt könyvében az első fejezet alatt így szól: Scythiában szerfelett találtatnak nyusztok annyira, hogy azokból nem csak nemesek és nemtelenek ruházkodnak, hanem gulyások és kanászok is, és a' juhászok azokkal ékesítik köntöseiket.“ — Tovább „ruházkodtak is nyuszt' és más vadak' bőreivel.“ Ismét tovább „az előlmondott Scythia nemzet pedig kemény volt a' harcra, és sebes lovaglók, és fejöket sisakkal fedék, ijakra és nyilakra jobbak voltak a' föld' minden Nemzetségeinél.“

Hogy pedig mind maga a' Nemzet, mind annak Királyai a' vadászatot szerették, gyakorolták, hogy a' vadászat Magyar Nemzetnek hajdan időktől fogva szokott szabadsága és mulatsága volt, és azt szorongatni annyival is inkább nem tartották tanácsosnak, mivel a' vadászatbeli mulatság által egyszersmind azon testi-gyakorlásokat is üzte a' Nemesség, mellyek által hadviselésre alkalmasabbá lön, úgymint lovaglást és fegyverforgatást, megtetszik ugyan azon Irónak idézett munkájában előadott szavaiból; ugyanis ő a' VII. fejezetben, minekutána 884ik évben történt kiindulásokat egész addig, míg Oroszországra nem ütöttek, elmondáná, utána veti, „És Ifjaik majd mindennap vadászaton voltak, honnan az naptól fogva mostanig a' Magyarok más Nemzetek felett jobbak a' vadászásban.“

Megtetszik az L. fejezetnek ezen szavaiból is: „megalázzván ellenségeiket és a' szomszéd vidéket meghódítván, a' fegyveres Nemességet nyugalomra bocsátották; Arpád és a' többi Vezérek pedig a' Duna melletti erdőségben (alkalmasint ó Buda körül a' Torbágyi erdőben) tíz napig vadásztanak, 's azután Budán keresztül a' Csepel szigetében várakozó főrendű Asszonyságokhoz tértenek.“

I. István Király ájtatossága és betegeskedése mellett is clannyira kedvelte a' vadászatot, hogy midőn az ország' távol részében tartott vadászaton az akkori-ban felvett keresztyén hit ellen fellázadottokról tudósítást venne, azt félbe nem hagyta, és csak annak végzetével térvén vissza, nyomta el a' nyugtalankodókat. 5)

Későbbben, minekutána az országlás' állapotja valamennyire rendbe szedetett 's elhatározottat, különféle fényes királyi vadász-hivatalok is állítottak fel, 's Kutya-őrzők 's vezetők (Caniferi), és azokra ügyelő Bőrő vagy is felvigyázó 6) (Comes caniferorum Regiorum), nem különben Hálólóhordozók (Retiferi) rendeltettek 7), és a' két hazában úgy, valamint a' Magyar Koronához tartozott szomszéd tartományokban is több 's legszebb erdők, és a' solymászatra legalkalmasb nagy terjenetű vidékek jelöltettek ki 's tilalmaztattak el. Ilyen Királyi vadászhely vala többek közt a' nevezetes Bakony-erdőnek nemes Veszprém Vármegyében helyeztetett azon része, mellyet a' Szent Gaali Nemesek maiglan is olly kötelezés mellet bírnak, hogy a' királyi konyha' szükségére esztendőnkint némelly vadakkal szolgáljanak. Vadászhelyek voltak tovább: Narad, Baranya Vármegyében 8), Baesamezei, Törkelci, és Veresalma 9) mind Sárosban, Solumus (Solymos) Szathmárban 10), Luch és Tokol (Tokaj) Zemplényben 11), Sumugy (Somogy) Szepesben 12), Damas, Sz. Gaal, Némethi, Morhi, Csepel, és más számossabbak. 13)

Bizonyos továbbá az is, hogy a' Magyar Királyoknak még különös vadász-pecsétjük is volt, mellyel a' vadász-kürtök' harsogása és vadász-lárma közt is feltékkintvén a' közjóra, híveiknek pecsétes-leveleket osztogattak. 14)

Oláh Miklós, néhai Esztergomi híres Érseknak Hungaria nevű könyvéből az is kétségen túl van: hogy diosó emlékeztű Hunyady Mátyás Királynak Buda'

éjszaki része felé helyezett 's négy magyar mér föld területű Nyék vadaskertje volt, melly köfállal 's mély árkolattal lévén körülvéve, minden Európai vaddal bővelkedett, és annál kedvesb mulató 's vadász helynek tartatott, mivel egész Solymár - várig terjedvén, egy volt a' legkellemeteseb és alkalmasb fekvésű vidékek közül. 15)

De elmellőzvé a' még felhozható más tanúbizonyosságokat, megtetszik végre élő törvényinkből, nevezetesen Sz. László Király 4-ső törvénykönyvének 12ik fejezetéből, II. Ulászló 5ik törvényének 18ik cikkelyéből, az 1729ki 22. a' kegyes Urbáriomból, és 1802. 24 szinte majd legterjedtebb és legpontosabb törvény-cikkelyekből is, mellyek egyszersmind bizonyítják: hogy Hazánkban a' vadászat és madarászat nem csak a' nemesség 's katonaság, de még parasztok által is a' közjó' kárával szinte törvényszegésig üzetett.

Mindezek mellett nem taláztatik nemzeti nyelvünkön csak egy munka is, melly ezen saját hasznu mulatság' 's gyöngyörködtető foglalatosság' sikerésítésére, annak jelesebb fogásait előadná, és szertartásait kimutatná.

Édes Nemzetének ezen fogyatkozását akarván a' Szerző kipótolni, előadja mindazokat, mellyeket hasonló tárgyú könyvekben talált, és tulajdon tapasztalási 's meggyőződése szerint használhatóknak ismért. Szerencsésnek tartandja magát, ha e' csekély munkája által is Nemzete' javát 's dízét némelly részben előmozdíthatja, 's a' Vadászatkedvelők' javalását megnyerheti.

1) Lásd: Eusebius L. I. de praeparatione Evangelica.

2) A' Pártusok' Királya Vonones ellen, mivel a' vadászatbeli mulatságot nem kedvelte 's nem gyakorolta, az azt kedvelő nép felzendült; lásd: Tacit. Annal. L. II. c. 2.

Az Indusok már régenten olly gyakorlott vadászok voltak, hogy oroszlánt (lásd Aelianus Hist. animal. L. XVII. c. 26.) más vad népek pedig párducot szelidítettek 's vadászaton kutya gyanánt használtak; lásd: Vincentius Bellovacensis Speculum doctrinale L. XVI. c. 90.

Melly kedves multság volt Perzsáknál is a' vadászat onnan gyaníthatni: mivel Babylon 's ennek szomszédjában számos indiai nagy vadászebeket tartottak és vadaskerteket állítottak. Lásd: Cornelius Nepos in vita Alcibiadis, és Herodotus L. I.

A' Görögök kiváltképen megkülönböztették magokat vadászat által; így a' Macedonok mind azon férfiaknak, kik sikon még vadásznot nem ejtettek el, evés közben az asztalhoz fekvést eltilták (lásd Athaeneus L. XIV). A' Kretabeliek pedig ifjakat korokhoz képest bizonyos osztályokra rendelve el, vadászat-tanulás és testi erejük' gyakorlása végett különös tanítók' felvigyázása mellett küldözték mezőre (lásd Strabo L. X. és Gragius de republica Macedonum L. III.). A' Görögöknek nem csak különös Istennejök volt (Diana) kinek vadászat előtt áldozatot tettek, hanem Hóseiket is azért magasztalák, hogy jó vadászok voltak. Anchises oroszlán és medve bőrön fekvék, melyeket maga ölt meg, mint Homer írja. Így ölte meg Herkules Nemea' oroszlánát, Theseus Kreta' vadbíkját, (Ovid. meth. L. VII. v. 433), Meleager pedig az Aetolok' segítségével a' Kaledoni vadkant (Ovid. Meth. L. XI. v. 382). Eraceus válogatott bátor ifjúsággal ment Mysiának vadkanja ellen 's elveszté kedves fiát Herodot. (Valerius Maximus L. I. c. 7). Elég korán felvétettek nálok a' vadászebek is részserint nyomonzni részserint elfogni a' vadat. Xenophon vadászatról írt könyvének mindjárt elején a' kutyákkal vadászat' kezdőjének Apollót és Diánát állítja, 's nálok Perseus teselkedett először vadkecske után, Castor pedig első úzótt szarvast, Pollux a' nyulat nyomozta, Meleager vadkannal szállott szembe, Hippolit a' vadász-hálókat és eszközöket, Orion pedig a' vadnyomozó nagy kutyákat kezdé használni; ama' játékoknál, melyeket Aeneas atyja' tiszteletére rendelt, karóhoz kötöttek galambot 's nyilaztak rá. A' földi vadállatok' vadászása azonban még is nagyobb becsben volt, mert ennél vitézi bátorságot bizonyíthatni nagyobb alkalom nyújtatott. Xenophon, Appian, és Arrian könyveiből láthatni, hogy a' vadászathoz nem csupa erő, hanem fortély is kívántatott, 's ennek megtanulására minden ifju' törekedett. —

A' Rómaiak' vadászatjok a' Görögökétől nem sokban különbözött; nálok is a' pásztorok elsőbben vadászok is voltak; később pedig a' vadászat a' főrendüeknél is mulatsággá vált, és Horátz szerint nemes időtöltéshez tartozott (Horatius L. II. Satyr. 2); honnan a' vadászat - kedvelést Virgil Ascánban, ifjabb Plinius Trájában, Sidonius Apollinaris pedig Avitus Augustushan nyilván dicséri. Ezek a' vadak' megkerítése végett már különféle fortélyokkal éltek, 's nyilakat, nyársakat, hálókat, vermeket, és égő szövétnekeket használtak (Samuel Pitiscus Lexic. Antiquitatum T. II.), — 's ha vadászatban szerencsések voltak, fogadásaikhoz képest a' vadászat Istennejének, vadászfegyvereiknek oltárára aggatása vagy az elejtett vad' egy részének bemutatása által, áldoztak. Azon egy különös volt a' Rómaiaknál, hogy ők nem csak erdőben vadásztak, hanem majorzazaik körül is vadaskerteket tartottak, hol nem csak nyúl (Leporaria) hanem vadkecske és egyéb állat is volt. A' vadakkal küzdések vagy is viadalmak (Ludi amphithea-

rales) vagy csupa vadak közt, vagy emberekkel (Bestiarii) egyenestül a' vadászathoz tartoztak, melyeknek czéljuk a' gyönyörködésen kívül (bár nem mindennek volt benne mulatsága) még az is vala, hogy a' hazafiak harczí-bátorságra serkentessenek. Titus Livius és Svetonius szerint a' Római Császárok közül ezen kegyetlen mulatságban leginkább kedvöket tálták: Július, Augustus, Caligula, Claudius, Nero és Domitian, ki a' küzdésre még erőtlen asszonyokat is kénytete. Titus a' Jerusaleml' elpusztításakor kézre kerített Zsidókat illy küzdőhelyek' számára széllyt küldözgette. A' szelidebb érzésű Antonin könnyező szemekkel nézte a' dühös vadak által szelílyel marczangolt szerencsétlenek' halálát; Anastasius pedig végre csakugyan eltiltotta. Háromfélének tarthatni a' régiek' 's nevezetesen a' Rómaiak' vadászatját: embervadászatnak (Venatio hominum oppressiva), midőn az erősebbek ügyefogyottakon kegyetlenkedtek 's azokat üldözték; küzdésnek (Venatio arenaria), midőn némely szerencsétlent a' fenevadakkal megvívni kénytettek; és állatvadászásnak (Venatio animalium), mellyben nagyobb 's kisebb vadat vadásztak. Vadászemberek pedig: Nyomozó (Investigator), Leselkedő (Indagator), vadat lovon zajjal hálóba űzők; (Alatores), és vadat kifárasztásig kergetők (Pressores) voltak. Isidorus L. X.

A' Thule szigetiéknél hajdan nem csak férfiak hanem asszonyok is vadászván 'csupán vadbőrrel ruházkodtak, 's abba burkolt és pólyált gyermekeiket fa-ágakra aggatták, emlelyett pedig 'szájokba vadállatok' velőjét tömték. Procopii L. II. de Bello Gothorum.

Több Szerencsen nemzetek, erőszakos vadaktól féltekben fára másztak és ott háltak, nappal pedig olly helyekre rejtőztek, honnét a' tikksztó hőségben szomjan-lankadó állatokat meglesvén elejtheték, Diodori Siculi L. IV. Bibliothecae Hist. cap. 3.

A' Németek 'szinte régóta, mint már Július Caesar is megjegyzé, bátor fegyverforgatók és nevezetes vadászok voltak, vadászni még feleségeiket is kivitték (Július Caesar de bello Germanico L. VI. c. 21). — Mennyire kedvelik és minő tökéletességre vevék ezen rég' megszokott időtöltést 's némes mulatságot, mint szomszédokról az is tudhatja, ki azoknak vadászat tárgybeli számos könyveiket sem olvasta.

- 3) Lásd: Q. Curtii Rufi de rebus gestis Alexandri Magni Libri decem Parisiis 1757. pag. 400—401.
- 4) Rerum Germanicarum Scriptores collectore Joanne Pistorio Nidano curante Burcardo Struvio. Ratisbonae 1726 in f. p. 89—90 et Herodotus L. VII. Anonym. Belae Not. Hist. Ducum c. 1-15.
- 5) Primi Hungarorum Regis Apostolici S. Stephani vita. E perve-tusto codice Mss. celeberrimi Monasterii Mellicensis excerpta. Posonii 1781.
- 6) Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis Auctore Joanne Bárdosy Leutschoviae 1802. p. 61. et 359.
- 7) Historia Regum Hungariae cum notitiis praevis, opera et studio Georgii Pray conscripta Pars I. Budae 1801. p. 46.

XIV

- 8) Koller Hist. Episcopatus Quinqueecclesiensis T. II. p. 86—95.
 - 9) Supplementum Analectorum T. Sc. Auctore Joanne Bárdosy. Leutschoviae 1802. p. 44.
 10. Szirmai Szathmár Vármegye II. Rész. 146. lap.
 - 11) Notitia Topographico Politica Comitatus Zempléniensis, per Anonimum Szirmai de Szirma conscripta. Budae 1803. in 8. p. 155.
 - 12) Suppl. Annal. T. Scep. A. J. B. L. 1802. p. 559.
 - 13) Collect. Mandatorum, Intimatorum, Litterarum, Donationum, Privilegiorum, Collationum etc. Auctoritate Regia diverso tempore, et occasione expeditarum. Mss. Bibl. Regnicolaris. p. 178.
 - 14) Commentatio Historica de vetere Reginas Hungariae coronandi more, et quid inde juris consequutae videantur. Conscripta ab E. C. M. V. C. P. G. pag. 57—58.
 - 15) Mathiae Bel Adparatus ad Historiam Hungariae. Posonii 1735. Decadis I. Mon. I. pag. 7.
-

ÁLTALÁNYOS ELŐISMÉRTETÉS.

A' Vadászat olly tudomány, melly a' hasznos vadaknak célirányos mennyiségben 's karban tartását, kártékonyak' fogyasztását vagy a' környülményekhez képest egészen kiirtását tanítja. Két fő részre oszolván, egy felől a' vadak' természeti tulajdonit, miképeni ápolgatásokat 's kiméllésöket tárgyalja: más részben pedig azoknak elcjtés (meglövés) vagy fogdosás által történhető haszonra fordítását adja elő; és ez' utóbbi rész az, melly a' szoros értelemben jövő 's az emberiséggel csak nem egykoru vadászatot teszi.

Annak észrevétele, hogy minduntalan zavarás és nyugtalanítás által a' vadak' száma főkép míveltebb helyeken szembetünőleg fogyhat, következteté az azok' nyugosztalása 's kiméllése felől kellő gondoskodást; azon gyönyörűség pedig, mellyet különféle Uralkodók 's Tulajdonosok a' vadászatban leltek, szülc az e' részbeli tilalmazó törvényeket. Minckutána a' vadászok más művészek' példájára egybeszövetkezve különös társaságot kezdenek képezni, támadtak azon vadász beszéd módok 's kifejezések is, mellyek némelly különben hoszas magyarázatot kívánó tárgyakat röviden jelentenek.

A' vadak' természetének ollyatén tudománya, mint a' melly minden vadászra nézve szükséges, nem egyedül azok' testalkatja, formája, neve, szaporítása, eledele 's hol tartózkodása ismeretében, hanem egyszersmind és kivált vadász tekintetben különösségök', miképeni 's hol élösködésök', úgy nyomaik' megkülönböztetni tudásában áll. A' vadak'

ápolgatásának tanítása leginkább azok' előadásában gyökereztetik, mi reájok nézve hasznos vagy ártalmas: valamint abban, melly vidék melly vad' tartására 's nevelésére alkalmasb, 's miképen lehessen azokat vadaskertben sikerrel tenyészteni, vagy a' már megfogyottakat újdón elszaporítani.

Ki a' vadak' tenyésztése módját érti, tudni fogja, hogy a' gímvadak (Rothwild) egyedül nagy terjedésű rengeteg csendes sűrű szántóföldekkel kaszálóval folyóval vagy mocsáros hellyel szomszédos, a' dāmivad és őz nem annyira nagy 's csendes mint száraz, a' vaddisznó pedig mocsáros és makkos erdőséget kedvell: azért vaddisznót vagy épen nem, vagy csak kevés számmal, 's egyedül olly tágas terjedésű helyeken fog tartani, hol a' szarvas dāmivad és őz tenyésztést kevésbé gátolhatják; hímeiket csupán nőszésre kíváncsi menyiségben tart, 's egyszersmind a' nőtények' számát is részint ezekéhez, részint czéljához irányozottan határozza meg; kemény télben eledelszükét szenvedő vadakat takarmányozni 's szemem tartani, nyárban pedig jól elrendett szózhelyekkel ellátni fogja, szóval: a' vadaskertet költség kiméllve czélirányos gazdálkodással rendeli el, 's némelly vadakat tavaszig zárt helyen tartásra annak idejében fogdos össze, 's a' t. és a' mennyiben az ügyes vadásznak fő kötelessége mind azt eltávoztatni, mi a' vadakra nézve ártalmas: ragadozó állatokat 's erőszakos madarakat pusztít, farkast, hiúzt, rókát, vadmacskát, nyestet, görényt 's menyétet lövöldöz, tolvajpuskásokra szüntelen ügyel, tilosra, gyakor 's időkivülti vadászásra, nőszés' háborgatásra és nyugtalanításra vigyáz.

Különféle vadakhoz képest néhol nagy és kis másutt nagy, közép, és kis nevezetekre osztatik a' vadászat. — Nagy vadászathoz szarvas, dāmivad, őz vaddisznó, medve, farkas, hiúz, siket és nyirfajd, fáczány, tűzok, daru és hattyú; kicsinyhez a' többi kisebb nagyobb emlős és szárnyas vadak tartoznak, hol pedig közép vadászat nevezet is forog fenn, ehhez az őzet és vaddisznót számítják.

Kártékony vadakat időnkivül 's nőszeskor is pusztítani annyiból hasznos lehet, mivel azon nevezetes károkat, mellyeket esztendőtszaka különféle tekintetben okoznak, téli-bőrök' jósága koránt sem éri fel.

A' nagy úgy mint a' kis vadászat igen különböző módokon gyakoroltatik; legrégibb azonban mindenek közt a' meglopás (Pürschgang, Waidwerken), melly a' vadhoz észrevehetlenül lövésre közelítésben, 's annak e' szerinti ellövésében áll. Ezt vagy magányosan vagy más vadász-társsal üzi a' vadász: 's ilyenkor midőn egyik a' vadhoz közelférkezésre törekszik, másik azon csapást állja el, mellyen felzavartakor legörömostebb forog a' vad, 's a' menyiben a' legjobb kezű 's fegyverű vadász sem mindenkor bukattja fel egy lövésével a' vadat, olyan gyakorlott kutyát is szokás kivinni, melly füzéren a' sebes vad' nyomára vezetettvén azt addig keresse, míg vagy elterülve nem lelte fel, vagy ismétli lövésre nem kerítette. Nagy vadra legjobb a' vontcsövű vadász puskából egyes golyóhissal hevederre, főbe vagy nyakba intézett lövés, mellyre közönségesen néhány szökések után össze szokott rogyani. Nyúl, fogoly, fűrj, szalonka 's más számos vadaknak sík vagy gázos helyen keresésekor olyan kutya kívántatik, melly finom szaglása által azokat feltalálván megállja 's közellétükre a' vadászt e' képen figyelmeztesse, a' meglőttet előhozza, a' nagyon sebesedet pedig elfogja: 's ez mind vizsla' tulajdona.

Más neme a' vadászatnak les vagy lesés (Anstand), melly nem egyéb, mint az estenden nappali tartózkodása' helyéből kimozduló 's tisztásra siető, vagy pedig reggel rejtek helyre tartó vadnak szokott csapásain lövésre várása. Vannak e' mellett más módok is, mellyek szerint csalsíppal vagy szanaszét körülhordozott döggel 's csalelccel a' vadak, mint farkas és róka, lövésre, felállított vas törökhöz 's más vadászkelepczék-

hez csalatnak. A' hajtatus vagy is bizonyos vad-
dal bővelkedő vidéknek hajtókkal 's puskásokkal kü-
lönféle formákban körülvétele 's meghajtása, midőn
tudnillik bizonyos számú lövészek egy sorban, szegle-
tekre, vagy félkerékben állva a' hajtók által feljők
szorított vadakat lövöldözik, szinte igen alkalmas mód;
's ha az illy vadászat nagy vadra tartatott, akkor
sebes vadat nyomozó nagy kutyák szoktak
használtatni, mellyek az igen sebes vadakat elfogdos-
sák: ha kisebbre, vizslák, mellyek az elejtettet elő-
hozzák. Olly vidékeken, hol ritkább a' vad, 's al-
kalmas erdők, ligetek, cserjék, csátés és nádas helyek
találtatnak, vadászat kopózással is gyakorolta-
tik: 's ekkor a' különféle fajú kopók ugatva addig nyo-
mozzák 's hajtják a' felütött vadat, míg az a' vadász
kezére esvén ellövetik.

Nagy vadak' vadászásakor némelly helyeken kü-
lönféle hálók, vadászlepedők 's rémzsine-
gek is vétetnek segédül, 's ezekkel vagy egészen
vagy csak egy részben záratik el 's vétetik körül azon
vidék, mellybe több helyekről szorittattak össze a'
vadak; célja ezen vadászás módnak kis idő alatt 's
könnyű szerrel egyszerre számos vadat meg kerí-
teni; pompás elrendeltetéséhez képest különböző ne-
vezetekre oszlik, 's leginkább hercegi mulatságul szol-
gál. Kis vadakra 's nevezetesen nyúlra tartott hajtó
vadászatban szokás ollykor az elállított lövészek megé
is a' köztök kitörő vad' feltartóztatására szolgáló hálót
feszesen meghúzza alkalmaztatni; máskor hálókval és
vadászlepedőkkel körülvelt 's összeszorított vadak
nem lövöldöztetnek el, hanem gyönyörűség' tekinte-
téből megszelídítés vagy vadaskertbe szállítás végett
elevenen fogdoztatnak ki.

Mindezen itt érintett módokon kívül, mellyekhez
főkép számos emberek hajtók és lövészek kívántatnak,
vannak még több mások is, hol számos vadászebek
szükségesek; ezek közt első helyet foglal a' vadnak
(melly leginkább öreg gím-szarvas szokott lenni)

több sebesen futó nagy kutyákkal (par force Hunde) egy húzomban addig üzése, míg kifáradásból vagy nekidühödésből magát elszánva az üzőkkel szembe nem állott, midőn is főbénlővéssel vagy hevederen szűrással végeztetik ki. Más vadak is, mint vaddisznó, nyúl, róka és borz üzetnek e' végre gyakorlott kutyákkal: név szerint az elsőre erős nagy kutyák uszítottatnak; rókat 's nyulat agár üz; borzot vadászatra tanított házi-komondor vagy különös kopó keresi; lyukban lappangó rókát vagy borzot löcsalábú tacsó zavarja ki vagy legalább benlétét ugatása által jelenti, midőn arra a' vadász azon tájon, hol földalatti ugatását leginkább hallja, a' lyukát leassa 's a' benszorított rókát borzot vagy fogóval elevenen húzza ki vagy vasvillával szúrja agyon. Tengerinyúl vadászatra petymeg, melly azt lyukából hálóbá zavarja, vagy pedig vizsla, melly a' lyukkörüli bokrok 's gaz közt kikeresse, használtatik. Nyúlak, kolcsagnak, gémeknek 's más szárnyas vadaknak s ólyommal azonszerint fogatása 's elveretése (Baitzen), mint hajdan gyakoroltatott, mai időben egészen megszűnt, 's mindazon állatok közt, melyek mostanság ebek után vadászaton használtatnak, első a' ló, melly a' tehetősbeek által nyereg alatt vad-üzésre, másoktól pedig némelly szilajabb vadak' meglopására tanítottatik 's fordítottatik.

Az emlős és szárnyas vadak' fogdosására használtatni szokott hálók vagy olyanok, hogy a' beléjük ütköző vadra borúlnak, vagy beléjük keverednek 's bomlanak; vannak azonban olyanok is, melyekbe némelly szárnyas vad, mint fogoly és fűrj, csalóltózet 's vizsla mellett belehajtatik (csúcsosháló), vagy az alájok bújónak kimenetele' útját elzárják (fedelesháló). Nevezetes módja a' vadak' fogatásának a' hurokászás is; vas-sodrány (drót) hurokba nyúl és görény, lószőrből készültbe pedig szaloukák, ruczák, rigófélek 's más kisebb-nagyobb madarak fogatnak. Némelly kalitkái madarak csalókányoknak használtatva szüntelen hívások által

minden közelrepülőt a' vadász kelepceéhez 's madarászárboczra vagy máshova rakott lépes vesszőkhöz leszállásra ingerlik.

A' vadak' haszonra fordítása vagy is a' vadászat' azon része, melly a'tnak minél nagyobb haszonnal gyakorlását tárgyazza, önkényt megkívánja az eszközök' 's módok' ismertetét, mellyek egy vagy más vad' könnyebbi megkerítésére szolgálhatnak; valamint annak megítélését: miféle 's mennyi vadat lehessen 's kellessen haszonnal megtartani vagy költségkiméllve ellövéldözni, más helyre szállítani, 's bőreiket romlás nélkül eltartani? mellyből nyilvános, hogy a' vadászatnak mindkét osztálya egymással szoros összeköttetésben lévén sikeresen csak egyesítve gyakoroltathatik.

Mindezekről bővebben a' Munka' folyamatjában.

EL S Ó R É S Z.

Vadász - fegyverekről; azok' megválasztása, használása, velekbánás,
töltések, próbálások, tisztítások, és rozsdától
megóvások módjáról.

Minden vadászat - kedvelőben főtulajdonság fegyvereit tökéletesen ismerni és jól löni. Mert bár miként értse valaki a' vadakat felkeresni, azokat meglopni, 's a' vadászatra alkalmas időt megválasztani; legyenek bár legjobb, legtanultabb vizslái, kopói, vagy más vadászebei: ha a' jól-lövésben járatlan; és csak reá hibázva szokott valamelly vadat elejteni, többnyire üres tarisznyával tér haza, 's így könnyen annyira jut, hogy gyakor hibái és sikertelen fáradozása által elkedvetlenül, végre a' vadászatrol egészen lemond. Hogy a' vadászat - kedvelők a' közönségesen használtatni szokott fegyverekkel közelebbről, és szorosabban megismérkedjenek, annál inkább szükséges, mivel így magokat mind a' jól-lövésben hamarább tökéletesíthetik, mind pedig puska - mivéseknél tetszésök szerint készíttethetik fegyvereiket, 's azok' vásárlásában mások' izlésére 's ítéletére támaszkodni nem kénytelenítetvén, a' fegyverekben gyakran találtató nevezetes hibákat csekélységnek tekinteni nem fogják.

A' régiek' vadászfegyvereik a' vadakhoz képest különböztek: Homer szerint vadbikák és vaddisznók ellen bárdot használtak, futó vad ellen íjat, nyilat, vagy gerelyt (hajító-dárdát) és nyársat.*) A' nyíl' feltalálását ugyan Plinius a' Phoeniciabelieknek tulajdonítja; azonban ezzel banni a' Scytháknál egy nemzet se tudott ügyesebben. Nyíllal czélt már Aeneas is lövetett az atyja' tiszteletére adott Játéknál karóhoz kötött galambot jelelvén - ki. Ezen mulatságot később a' Német fejedelmek közül leginkább *Bulco* vagy is I-só Boleslaw Schweidniczi Herczeg kedvelé, ki 1286. körül e' végből czéloszlopot is állíttatott. Óseink is,

* Lásd: Samuel Pitiscus Lexic. Antiquitatum T. II.

mint azonkori minden más Nemzeteknél jobb nyilazók, a' most említett eszközökkel éltek, de azokat ismerni 's ügyesen forgatni még Scythiában tanulván meg, a' kijövetelök után meghódított Nemzetektől e' részben igen keveset nyerhettek. Feltaláltatván később a' puska- és tűzfegyver, nyíl helyett, mellyel helyesen találni minden esetre nagy gyakorlás, ügyesség és erő kívántatott, lassankint puskát kezdetek használni. Mai időben annak készítés - módja legnagyobb tökéletességre vitetvén, most már nyíllal élni minden pallérozottabb Nemzet megszűnt. — Elmellőzvé tehát a' nyíl' és ij' körülményes leírását 's az ezekeli bánásmódot, egyedül a' mostanság használtatni szokott vadász - fegyvereket hozom rövid említésbe.

Sugár - csövű puskáról (Flintáról).

A' sugár - csövű puskák mind csőjök' alkotására, mind pedig külső formájokra nézve egymástól annyira különböznek, hogy azokat egyenkint csak azért sem írhatni le, mivel ha itten a' hoszú - csövű puskák' feltalálásától kezdve annak minden változtatása időnkint és részenként adatnék elő, akkor ezen könyv' czéljától igen messze távoznánk. Vannak azonban még is említésre méltó némelly különös nemei u. m.

1ór. A' madár - p u s k a, melly minden hoszú, vagyis sugár csövű puskák közt legkönnyebb, közönségesen 2 vagy $2\frac{1}{2}$ lábnyi hoszú csöve szűk szájú, könnyű és alkalmas ágyazatú. Ezzel rendszerint legapróbb vagy kása-sréttel (Dunst) csak apró madarakat szokás löni, 's innen nevezete.

2szor A' közönséges e g y c s ö v ű v a d á s z v a g y s r é t e s sugár p u s k a' csöve legfeljebb 4. lábnyi hoszú, belőlsima, kívül barna rózsaszín, majd gömbölyű, majd pedig szegletes. Szája leginkább $1\frac{3}{4}$ vagy 2 latos, azaz: száját olly nagyságu golyóbis töltheti be, melly $1\frac{3}{4}$ vagy 2 latos. Ebből, a' hordásához, a' lövendő vadhoz, és az esztendő' részeihez alkalmaztatva kisebb, nagyobb sréttel különféle vadak lövetnek, tudnillik sok négy lábu és szárnyas vadnak lövése télben nagyobb sréttel jár, mint nyárban, vagy ős' elején.

3szor Az úgy nevezett r u c z a - p u s k a , hasonlít a' most említettthez, csak hogy nagyobb, hosszabb és erősebb készületű annyiból, mivel a' vadruczák, mint igen vigyázó madarak, ritkán várván be a' közel lövést, azokat távolabbrol puskázzuk; más részről pedig sürű és rugó erejű tollaik miatt is nagyobb töltést és srétet kívánnak, és ezért a' cső' vasának is erősebbnek kell lennie. Ezen puskának csője, melly más nagyobb vadnak u. m. tűzok, hattyú, vadlud, gödény, daru, fajdyúk és más egyebek' lövésére is használtatván, különféle sréttel töltetik, többnyire 5—6 lábnyi hosszú és 5—7 fontnyi nehézségű, az egész puska pedig 10—12 fontnyi. Akármelly kinézésű és formájú legyen is a' hosszú csövű puska, négy fő részből áll: csőből, szerszámból, ágyazatból és ezen három résznek iránylatos szerkezetéből. Minden puskának, legyen az hosszú vagy rövid, vont vagy sima, egyes vagy ketős csövű, a' jól-hordás, sebes és mindenkor bizonyos elsülés, jó fogás és tartósság fő tulajdonai. A' mi a' jól-hordást illeti, azt leginkább a' cső' vasának jósága és kidolgoztatásának minősége határozza el; a' sebes és bizonyos elsülés a' szerszám' jólététől, puskaapor' mineműségétől, 's időtől függ; a' jó fogást pedig a' puskaágy' helyes, és irányos készítése határozza el; megjegyezvén itten: hogy sok puska jó fogásu lehet, 's még is némelly vadász által hibásnak állíttathatik, a' mi a' különféle test-állásból magyarázható. — Ez így lévén; a' puskának minden részeivel közelebbről megismérkedni elkerülhetetlenül szükséges.

Puskacsőrül. (Lauf).

Azon szegletes vagy gömbölyű furott vasat, melly a' puskaapor és srétnek bizonyos távolabb célra erősza-
kos munkálkodása végett irányosan alkalmaztatik, puska-
kacsőnek nevezzük, 's azon következő részeket szemlél-
hetni, u. m. csőlyuk vagy száj, farsróf, gyujtólyuk,
cél, irányzó, és kapcsok.

A' jó cső legjobb, legtisztább, leglágyab és legnyulékonyabb vasból készült, sem igen rövid, sem

szerfelett hosszú ne legyen. A' czél felé eső része ugyan vékonyabb és gyengébb lehet, azonban ezen vékonyság a' cső' minden részeiben észrevétlenül nevedjék, és a' porzsák felé irányzott vastagsággal bírjon, mind azért hogy a' körülállásokhoz alkalmaztatott jótöltést rugás nélkül álhassa ki, mind pedig hogy abba tartós és erős farsróf tétethetvén, a' széllyel-vettetés által okoztatni szokott gyakor szerencsétlenségek elmelőlőztessenek; — a' puskacsőnek kellő hosszát szoros értelemben csak azért sem határozhatni meg, mivel mindekkorig a' puskapor' igaz és tökéletes ereje 's hatósága felől egész világosságban nem vagyunk. A' tapasztalás bizonyítja, hogy mihelyest a' porzsákban lévő puskapor az elsütés' alkalmával meggyulad, a' golyóbis vagy srét azon pillantatban mozgásba tétetik, így tehát megtörténhetik, hogy a' cső' rövidléte miatt a' hamar kijutott golyóbisnak vagy srétnek elégséges erő a' sebességre nem közöltetett, vagy pedig felettebbi hosszúsága miatt igen is jókor közöltetvén, annak egy részét idő előtt veszté el. Innen következik: hogy a' puskacső' hoszasága felől, csak akkor fog valami bizonyos megállapíthatni, ha a' puskapor' hatósága és az ellenálló erő között valóságos iránylatot kitanuljuk; annyi mindazáltal tapasztalásból bizonyos, hogy a' hosszabb cső a' rövidebbnél többnyire jobban hord; azonban amazzal jární, bänni, kivált bokros, kukoricza, nádas, gazos és más illyes helyeken igen bajos. A' rövid cső közönségesen nagyot szól, de egyszersmind kisebb távolságra hord, alkalmasint azért, mivel abból több meg nem gyuladt egész puskaporszem is, amint gyakran kivált hó felett láthatni, vettetik ki, — annyiban még is megegyeznek a' vadászok, hogy a' vadászpuska' csőve 30 ujnynál rövidebb és 40 ujnynál hosszabb ne legyen.

A' cső' vasának lágynak kell lenni leginkább azért, mivel a' lágú vas, a' nagyobb erőnek és feszülésnek inkább engedvén, olly könnyen széllyel nem szakad, és a' cső kifurátása alkalmával el nem hasad. A' lágú és finom tiszta vasnak alkatrészei erősebben lévén egymással öszvecsatolva, azok közt kevesebb hézagocskák

(pori) találtnak, következőleg simább lévén és síkabb az illy vasbol készült cső, annak sebesebb hordásának is kell lennie annyiból, mivel egyenlő és nem lyukacsos részei által a' meggyuladott puskapor' ereje nem fogyaszttatik. — A' spanyol vas közönségesen legjobbnak tartatik, ez után a' svéd, melly ugyan az előbbinél jóval keményebb, azonban még is mindenütt egyenlően lágy. Az orosz és angoly vas is dicsértetik, a' német vas közt első helyet érdemel a' stajer és szászországi. Hazánk' több részeiben is meglehetős mineműségű vasat találhatni.

Legjobbnak tartatnak azon puskacsövek, mellyek lópatkó-szegekből készülnek; ezen szegekhez, tudnillik már magában is a' legfinomabb, és legtisztább vas vétetik, melly ismét puskacsőnek készítettéskor ujonnán megtisztul.

Különféle módon szokás ugyan a' nyers vas' mineműségét próbára venni; ezen próbatételek azonban kész puskacsőre nem alkalmaztathatók, azért is mi annak jóságát csak külső tekintetből ítéltetjük meg. A' franczia születésű Barrois által feltalált, 's ugy nevezett drót csövek, mellyek inkább egészen kinyulnak, hogy sem keresztbe szakadnának széllyel, legjobbak. Jók és szépek a' damask csövek is, mellyek' megválasztásakor azonban vigyázni kell, mivel némelly csalárd mivesek sószesz és választóvíz által a' közönséges és rosz csőre is szokszor különféle vonásokat, erecskéket és foltokat tudnak mesterkéltni, mellyek azt az igazi damask-csőhöz hasonlóvá teszik. Hogy tehát megtudhassuk, valljon a' cső valósággal az e, mit mutat? a' cső' alsó része ottan, hol az ágyazatban fekszik, egy kevéssé reszeltessék le, azután pedig választóvízbe mártott tollal kenessék meg; ez által a' cső' valóságos erecskéi és azok' fekvése láthatóvá lesz. Általányosan szólván: noha más Nemzetekéi közt is találtnak, a' franczia csövek még is mindekkorig legjobbnak tartatnak.

Ha a' cső' jóságát belőlről akarjuk megvizsgálni, az a' farsróf' kivétele és a' csőnek világosság felé tartása által történhetik meg; melly alkalommal különö-

sen figyelmezní kell arra, hogy az valamint kívülről, úgy belőlről is sima, tiszta, repedés hólyagocskák, rozsdá és gödröcskék nélkül legyen. A' kevés és úgy szólván futó rozsdá, melyet könnyen kitisztíthatni; nem annyira ártalmas; azonban ha a' csőnek külső részén is mutatkozik, jele, hogy az nem a' legtisztább és lágyabb vasból készült.

Erősségének kitanulása végett elegendő vigyázat mellett a' sugár csőken kétszeres, a' vontakon pedig a' hozzájuk kívántató golyóbis nehézségnyi puskapor-töltés által alkalmas próbát tehetni. Némellyek minden megkülönböztetés nélkül egy lat puskaporral, és egy épen a' cső' lyukába férő golyóbissal próbálják meg ujsövű fegyvereiket. Bár milly próbák tétessenek is, eggyel mindazáltal megelégedni soha sem kell, hanem azt kétszer háromszor ismételni, mivel itt nem csak a' cső' széllyel vettetése, hanem a' vadász' élete is könnyen kockáztatik. A' tökéletes készületű, mindenütt egyenlő vastagságu 's megpróbált csőtől ritkán félhetni, hogy azt erőltetett vagy kettőztetett töltés széllyelvesse, csak a' töltés' alkalmával nevezetes hiba ne történjék, és a' cső' lyuka vigyázatlanságból föld-del, hóval vagy más egyébbel ne duguljon be.

A' cső' igazi hordását, sebességét 's mértékét hogy tökéletesen kitanulhassuk, szükséges ugyanazon egy porból változtatott és mindaddig nagyobbított mértékkel, míglen rugni nem kezd, több lövést egyenlő messzeségű czélba tennünk.

A' puskacső' lyukának mindenütt egyenlőnek kellene ugyan lenni, némellyek mindazáltal a' srétnek jobban hordása tekintetéből a' porzsák felé meg szokták azt nagyobbíttatni, a' mi ugyan használ néha, de többnyire rosztól ütven ki, csak végső próbának nézethetik. Egyenlő - e a' cső' furása vagy sem? azt megtudhatni az által: ha egy vasvesszőre a' cső' lyukához alkalmaztatott golyóbist srófolunk és azt a' csőven végig dugjuk, melly is, ha végig egyforma szorossággal megyen le, furatása egyenlőnek tartathatik. A' csőnek elegendő, és mindenütt egyenlő erősnek kell lennie, hogy az a' puskapor' erejének mindenütt egyen-

lően állhasson ellent. A' hoszu-puskacsó' vastagsága, értvén annak száját, $\frac{1}{8}$ ujnynál vékonyabb ne legyen, a' farsrófnál pedig legalább is $\frac{5}{16}$ ujnyit mérjen. A' vontesővű puska' szája közönségesen $\frac{3}{16}$ ujnyi, a' farsrófnál pedig $\frac{1}{4}$ ujnyi szokott lenni. Ezen irányból világos, hogy a' csó' szája felé annak vasa lassankint vékonyul, melly vékonyulatnak azonban mindenütt egyenlőnek szükség lennie, mivel ha az egy helyen szembe-tünőleg vékonyabbra vétetnék mint másikon, a' gyengébb 's vékonyabb rész a' puskapor' erejének inkább engedvén, könnyen szétszakadna.

Mi a' csó' lyukának tágasságát illeti: annak sem igen nagynak, sem igen kicsinynek, hanem középserű nagyságúnak kell lenni. Az igen bő száju fegyver, többnyire szélllyel hord, az igen szűkébe pedig, kivált nagyobb srétből, kevés férhetvén, lövésünkből a' jól megcélzott vad is kimaradhat. Nehány esztendő óta bő csővű fegyverek készítettnek, mellyek a' régiekhez képest csak nem két annyi töltést kívánnak; meglehet, hogy az ilyenekkel tett lövés bizonyosabb, de hiszem midőn azokba félmaroknyi srét töltetik, a' velők találás sem nagy mesterség, annyival nagyobb azonban a' puskapor és srét-vesztegetés.

Némelly puskacsövek belől szegletekre, mások pedig egyenes, vagy csiga formájú tekervényes vágányokra vannak véve; legközönségesebbek mindazáltal a' sima lyukak, és már csak könnyebb tisztithatás végett is alkalmassabbak; más részről pedig az efféle vágatok által a' csó' erőssége nevezetesen fogy, hacsak annak vasa annyival nem vastagíttatik, a' mi azt nehézzé és alkalmatlanná tenné.

Farsrófrol. (Schwanzschraube).

A' farsróf olly elkerülhetetlenül szükséges része a' csőnek, melly a' csó' egyik végének, vagy is az ugy nevezett porzsáknak, elzárására szolgál; azért ez különös figyelemmel vizsgálándó, mert annak legkisebb hibája is a' csó' szélllyel vettetésével összekapcsolva lévén, nagy veszedelemmel jár. Hibásságának kitanulása végett némellyek erős eczetet töltenek a' csőbe, és azt egy ideig abban hagyván, ha hogy srófolatai közt

keresztül szivárgott, azt hibásnak tartják; a' mennyiben az eczet az egész cső' vasára nézve ártalmas befolyásu és a' farsróf' jósága' kitudására ezen kívül más módok is ajánltathatnak, az említett próba nem javalható; legjobb a' farsrófot kivenni és vágányait szabad szemmel megtekinteni, magában értetődően, hogy az a' csőbe srófoláskor és kivételkor erősen járjon. A' farsróf' belső alkatja különféle szokott ugyan lenni, és kinek egy, kinek más forma tetszik; legközségesebben dicsérik mindazonáltal azt, mellynek belső ürege a' csőlyuk' bőségével megegyez; annak a' csőbe minden esetre jól benyulva és jó mély vágatunak kell lenni. — Egyidőtől fogva úgy készítettnek a' puskák, hogy csőveiket a' kettős farsróf által az ágyazatból tetszés szerint könnyen kivehetni, tudnillik a' farsrófnál lévő ágyazat úgy van vasba foglalva, hogy azon vasalás, mint a' farsrófnak hegyes végét képező rész, abban mozdíthatatlanul marad, és ha valaki a' csövet belé kívánja alkalmaztatni, nem kénytelen miatta puskamiveshez folyamodni, hanem azt egy pillantat alatt maga is végbe viszi az által, hogy a' puskacsőbe illesztett másik, és valóságos farsrófnak horgosan felfelé berezszelt rövid végét az említett vasalásban lévő üregbe akasztja, mellynek is tökéletesen abba illőnek kell lennie. Az ekként készült farsróf Patent - farsrófnak szokott neveztetni, 's kivált az ütő-szerszámu (Percussions) fegyvereknél csak nem elkerülhetetlenül szükséges, mivel különben, kivált gyakor használás által, a' puskacső sokkal hamarabb kiégvén, könnyen megromolhatnak.

Gyújtólyukrol. (Zündloch).

A' cső' farsrófja felé találató úgy nevezett serpenyőből a' porzsákban lévő porhoz kívülről befelé furtlyukacska gyújtólyuknak mondatik. Ennek miképeni helyheztetéséről a' vadászok mindekkorig meg nem egyeztek ugyan, azt mindazáltal háromféleképpen tartják, tudnillik olyannak, melly a' porzsák' és betöltött puskapor' fenekére, vagy közepére, vagy épen tetejére szolgál: a' két utolsó helyhezet több próbált vadász'

állítása szerint vagy rugást okozván, vagy a' lövés' sebességét csökkentvén, leginkább az ajánlatos, melly épen a' porzsák' fenekére szolgál, különben a' lövés' sebessége olly irányban gyengül, a' mint az feljebb és a' töltés' közepe felé tart. Innen magyarázható talán a' puska' rugása is, mivel a' por a' két utó helyezetben inkább a' farsróf mintsem a' cső' szája felé munkálódik; minden esetre a' puskarugás vagy a' gyújtólyuknak nagyon előre szolgálásából, vagy a' cső' görbe alakából 's egyeneltlenségéből, vagy a' puskapornak igaz mértékentuli és így erőltetett vételéből, vagy a' cső' szerfeletti mocskosságától, vagy végre a' golyóbisnak nem szorosan fekvéséből származik. — A' gyújtólyuk kicsiny ugyan, de még is ollyan legyen, hogy abba egymás mellett két szem puskaapor férhessen; így hamindjárt a' hamar gyuladásra egyik szem alkalmatlan volna is, az másik által megtörténhetvén, a' későnsülésnek, vagy pusztá lobbanásnak helye nem lesz. A' nagy gyújtólyuk a' töltés erejének egy részét kieresztvén, a' lövés' sebességét igen gyengíti, azért is mihelyt azt kelletinél nagyobbnek tapasztaljuk, azonnal fejr-arannyal (platinával), arannyal, vagy pedig aczéllal befurattandó lesz. Tapasztalásból bizonyos, hogy a' gyújtólyuk előtt lévő serpenyőbe nagyobb mennyiségben, de minden összevezúzás nélkül tett puskaapor a' gyújtólyukon kitolongó erőt visszatartóztatván a' lövés' sebességét neveli, de egyszersmind nagyobb lobbanást és füstöt okozván, kivált szeles időben nagyon alkalmatlan; a' csekély felporzás késedelmesen gyujtván meg a' porzsákbeli töltést, a' lövést igen késlelteti; e' részben tehát a' közepszerűség-tartást leginkább ajánlhatni. — Egyébiránt a' gyújtólyuk felől még következő észrevételek is figyelemre vétetendők: 1ször Ha a' gyújtólyuk' furata a' cső' belrésze felé tágasb 's bővebb mint kívülről, akkor az elsülés' és lövés' sebessége nevezszik: mivel ugyan azőnegy pillanatban nagyobb mennyiségű puskaapor gyulhat meg; azonban az illy, valamint a' csappanós furatu gyújtólyukak is gyakor lövés által igen tágulékonyak. 2ször Ha a' gyújtólyuk nem a' porzsák' fenekére, vagy is azon helyre, hol a'

puskapor fekszik, hanem feljebb szolgál: akkor a' lövés azon irányban gyengül, a' mint az feljebb vagy lejjebb tart; az illy esetben tudnillik a' meggyult puskapor' egy része a' porzsák' fenekére, másika pedig a' cső' szája felé a' srétre vagy golyóbisra munkál; az első meggyuladott rész a' porzsák' fenekében mozdíthatatlanul ellentálló tárgyra találván, visszaütődése után szintén előre nyomulni igyekszik, és addig, míg magát a' másik egyenesen kifelé nyomuló résszel (melly minden oldalra erőködven ellenállást okoz) egyesíté, erejéből vesz; és így az egész töltés' ereje kisebbedett. Hogyha a' porzsák' fenekére szolgál a' gyújtólyuk, akkor a' fellobbanó por' egész ereje a' cső' szája felé tart egyenesen, és semmi ellenzék által nem fogyasztatván, sokkal nagyobb.

Célrol. (Korn. Fliege).

A' célnek a' puska' végétől beljebb mintegy $1\frac{1}{2}$ vagy 2 ujnnyira épen a' cső' közepén kell helyhezvennie, mert ha az jobbra vagy balra hanyatlik, lövésünk legnagyobb vigyázat mellett is mindenkor jobbra vagy balra fog szolgálni; azonban a' srétes puskában a' cél nem szükséges elmelőzhetetlenül, kivált ha a' cső' közepe a' farsróftól kezdven szagletre vétetett. Bizonyítják ezt némelly vadászok, kik-cél nélkül is egyedül a' puskacső' közepét véven irányul, igen helyesen lőnek. A' cél közönségesen rézből vagy aczélból készíttetik; azonban az ezüstből készült főkép alacsonyodás-tájon történni szokott lesekben, egyenlő tündöklése miatt, inkább alkalmas. Mennél nagyobb vagy magasb a' cél, annál feljebb esik lövésünk, alacsonyabb cél által pedig alább vitetik.

Az Irányzékről. (Visier. Abschen).

A' vasból készült irányzó vagy irányzék egyedül a' kurta és vont-csővű puskáknál, a' cél és farsróf közt úgy van egy keresztvágányba helyhezve, hogy a' farsrófhoz felényivel közelebb essék; rendeseb és tökéletesb célozhatás végett közepén egy horony (crena) vagy hasadékoksa szemlélhető. Egyébiránt formája igen

különböző, azért is annak hosszas leírását elmellőzve bővebb ismertetét a' vadászra bizzuk.

Kapcsokról.

A' puskacsó' alján, vagy is az ágyazatban fekvő részén találtatik hoszanta illesztett több, kevesebb vas kapocs, melly a' csőnek ágyazatbeli megerősítésére szolgál, és azon vas-réz-vagy ezüst tokocskáktól, mellyekbe a' puskavessző szokott dugatni, különbözök.

Nem épen felesleg itt a' puskacsó' külszíne felől is rövid jegyzést tenni, mert hogy a' nagyon tündöklő 's fényes szín több tekintetből mind vadászaton mind czéllövésben igen alkalmatlan, azt minden vadász öntapasztalása szerint jól tudja. Az igazi szín vagy fekete, vagy barna, vagy kék, vagy setét-rozsdás. Tulajdon fegyverének kiki alkalmas szint adhat, ha annak csőjét először vízzel és tajtékkő-porral (Bimstein) vagy holt szénnel jól kitisztítja, azután választóvízzel kívülről egészen megnedvesíti, és a' néhány óra mulva mutatkozó bizonyos rozsdát, melly utóbb az egész csőt meg szokta lepni, olajjal bekeni. Hogy az eképen nyert barna szín annál nagyobb elevenségű és fényességű legyen, nem árt azt vékonyan viasszal behuzni, 's éles kéfével jól kikéfélni; vagy pedig, ha a' puskacsó palérozó aczél és finom oltatlan mész-por által igen jól megtisztítva és tiszta rongydarabbal minden szennytől megtörölve meleg sószesz felett tartatik, bizonyosan barna lesz. Ha valaki puskája' csőjét kékre akarná festeni, az, a' jól megtisztított illyes csőt olajba mártott ronggyal kenje meg, azután szitáljon valami vásson vagy gyolcs darabon által arra egy kevés hamut vagy holtstzenet, tartsa parász fölibe, vagy e' helyett dugjon abba egy megtüzesített vasvesszőt, a' kék szint megnyerendi, melly azután gyenge fényesítés által neveltethetik.

Puskaszerszámrol általányosan. (Schloss).

A' szerszám azon része a' puskának, mellynek mozgásba tétele által a' csőbe töltött puskapor meggyújtván, a' srét vagy golyóbis bizonyos czél felé a'

esőből elegendő sebességgel és erővel vettetik-ki. Minnekutána a' puskaszerszám ama' nevezetes 1517. évben Nürnbergben feltaláltatván, az ottani két puskamives, Kühfuss György és Reknagel Gáspár által valamennyire megjobbított, a' későbbi, és jelenidőbeli művészek azt annyira tökéletesíték, hogy e' részben akár szépségökre akár célirányosságokra nézve alig kívánhatni valamit. A' puskaszerszám' tökéletesítését azonban egyenesen és kirekesztőleg egy Nemzetnek sem tulajdoníthatni, mivel az úgy nevezett francia-szerszám is, melly legjobbnak és legesinosbnak tartatik melly 1658ban jött szokásba, a' Németországban feltalált szerszám' némelly részeinek változtatása 's módosításával miveltetett ki; mostan majd minden országban olly tökéletesen készül a' puskaszerszám, hogy a' költséget nem kímélő vadásznak e' részbeli kívánsága minden tekintetben teljesíthetetik. A' jelenidőben leginkább négyféle szerszám van dívatban, tudnillik az úgy nevezett német, francia, ütő vagy csaptató (percussions) és khemiai. A' német-puskaszerszámokat, mellyeknek beljökben acélzott rovátkos kerekök lévén, annak sebes forgása által gyújtatt meg a' reá hintett puskapor, mostan többnyire csak fegyver-gyűjteményekben szemlélhetni. A' francia-puskaszerszám következő részekből áll: szerszámtábla, serpenyő, ennek srófja, aczél, aczél' srófja 's tolla, kakas, kakas-sróf és kakas-száj, vagy is annak közepén lévő négyszegletű lyuk, kakas' kalapja, sróffalrugó és annak srófja, dió, dió-sróf, dio' kalapja srófstol, ravasz sróffal és rugóval, szerszám-srófok és azon nyelvecskéből vagy billentyűből, mellynek megrándítása által a' szerszám mozgásba tétetik, vagy is leeresztetik. Jósága általányosan szólván minden részecinek rendes és egymáshoz irányzott öszveszerkeztetéséből áll. Ki a' puskával bánásban csak kevéssé járta is, 's kezében jó és rossz szerszámu fegyverek forogtak, erről könnyen ítéltet; itt tehát a' különféle szerszámok' egyenkénti rajzolatját elmelőzván, egyedül azt jegyzem meg: hogy a' felette nagy szerszám elsütéskor nagy rázadalmat, vagy rándulatot okozván, könnyen hibát ejthet, a' felette kicsinynek 's gyöngének

pedig nem lévén elégséges rugalmú ereje, sokszor csöttöt mond; ennél fogva legjobbak az olly közép-szerű nagyságúak, mellyeknek rugói és tollai egymáshoz rendes irányba lévén helyhezve, kevés nyomatás vagy huzás által is könnyű és sebes mozgásba hozathatnak. A' fabrikákbeli szerszámok' rugói többnyire lágyak, és annyira gyengék, hogy azokat, ha rendesen használni akarjuk, megedzetni szükséges.

Serpenyőrül. (Pfanne).

A' serpenyő, mellynek feneke a' gyujtólyukkal egy irányba essék, ne igen mély, de még is ollyan legyen, hogy a' felporzásra bele töltendő puskaport össze ne zúzza. Az aczél' aljának (Batterie) ugy reá kell illeni, hogy köztök keresztül-látni vagy puskapor-szemeket áthalhullatni épen ne lehessen.

Aczélrol. (Batterie).

Az aczél jól kipallérozott és elég kemény legyen, különben az éles kova által rovatok 's lyukak vágatván belé, elegendő tüzet ritkán fog adni; egyik aczél sima, másik bevagdalt oldalra szokott készíttetni, azonban mind a' kétfélének jósága leginkább kemény, és jól edzett mineműségétől függ.

Kakasrol. (Hahn).

Az úgy nevezett kakas vagy sárkány, olly magas, olly állásu és erős legyen: hogy az, minekutána annak belőlről felgödrözött kalapja közé bőrrel, vagy a' mi legjobb, ön-levelkével kova szoríttatik, és hirtelen lebocsáttatik, el ne pattanjon, 's egyenesen a' serpenyő közepére szolgáljon; önkényt értvén, hogy az a' serpenyő' fenekét vagy a' puskaeső' oldalát a' bele alkalmaztatott kova által épen ne érhesse, és a' szikrákat egyenesen a' serpenyő' közepének vágja. — A' puska-szerszám' egyéb részeit, mellyek leginkább rúgókból 's tollakból állanak, itten elhalgatván, egyedül azt érintem meg, hogy azok sem igen vastagok, sem igen vékonyak, sem felette nagyok, vagy rendkívül kiesinyek ne legyenek.

Puskaágyrol. (Schaft).

Ez olly része a' puskának, melly által a' cső, számszám és más egyéb részek egymással szorosán össze-kapcsoltnak, 's mellynek formája 's alkotása a' jó vagy hibás lövésre igen nagy befolyásu. Az ágyazat kétféle: vagy egészen végig a' csőn, vagy pedig csak félig eresztve; az első közönségesen a' vont-csővű pus-káknál, másik a' hoszú-csővűeknél vagyon szokásban. A' puskaágy-készítéshez vétetni szokott fa ugyan sok-féle, többnyire mindazáltal diófa, mind azért, mivel abból igen csinos munkát készíthetni, mind pedig 's leginkább, mivel nehezen hasad és pattan, 's minden esetre a' legszebbek közé tartozik. A' puskaágynak választott fa mindenkor úgy gyártassék, hogy annak gyökeres része a' puskaágy' fejét vagy agyát tegye. Rö-vid vagy hoszú léte felett semmi bizonyost sem álla-pithatni meg, mivel az leginkább a' vadász' szokásá-tól, és testalkotásától függ olly a'unyira, hogy egynek hoszú másnak rövid fogásu ágyazat alkalmasob; azt azonban mindenkor figyelemre vehetni, hogy for-mája jó irányzatu, kevés foltozatu 's enyvezetű legyen, különben nedves időben, kivált egy kis erőltetés 's feszítés hozzá járultával, igen könnyen megtörténhet, hogy az összecnyvezett részek megázván 's egymástól elválván, szétbontakoznak. Méltó megjegyezni azt is, hogy a' hideg-vérű vadász (melly tulajdonnak minden vadászban meg kellene lenni) a' meglőtt de még ele-ven állapotban földön fetrengő vagy mászó vadat pus-kája' agyával soha sem szokta agyonverni, 's ez által azt szántszándékosan ketté törni. A' puskaágynak kü-lönféle szint szoktak adni; némellyek azt a' jól kitisztítás és simítás után egyedül lenmag-olajjal kenik és itatjákbe, mások választóvizben kevés aloet olvasztanak fel, 's a' puskaágyat ezzel itatjákbe, 's azután kifénye-sítik. A' ki puskaája' agyát feketére akarja festeni, ve-gyen oltatlanmeszet, és azt vízzel eressze fel, mineku-tána az ilyen viz egy-két nap az edény' fenekére üle-pedett méssen állott, öntse azt gálczkőre, és a' befes-tendő fát aztássa belé 's kevés idő mulva megfeketül. Egyéb czifrasági nem a' fegyver' és ágy' jóságát, ha-

nem egyedül külső tekintetét nevelvén, el is maradhatók.

A' puska' egész készületéről. (Montierung).

A' puska' külső készületéhez tartozó czikornyákat és czifraságokat aczélból, rézből, ezüsből szokták készíteni. A' mennyiben ezek nem a' puska' jóságát, hanem csak külső tekintetét és böcsét nevelik, ezeknél, bár melly ércznemből legyenek is készítve, csak arra kell figyelmezní: hogy ne igen gyengék, azonban ne is goromba munkájuak, 's a' puskaágyba jól bealkalmaztatva legyenek. Az olly puskaágy, mellynek külső czifrasági fábol vagy szarvból készültek, Capucinuságyazat nevet visel. — Általában minden vadászatkedvelő különös vigyázattal legyen, nehogy magát a' puskának külső csinos czifra alkotása miatt reá szedesse. Számtalan a' példa, hogy a' piszkafa formájú, otromba, csősz- vagy pásztor-puska sokszor legfinomabb 's drágább készületű külföldi fegyvereken is túl tett, és túl tészén. Innen van, hogy a' régi készületű puskák még most is keresve kerestetnek; némelley régibb puskamívesek tudnillik a' puska' belső jóságára figyelvén inkább mint czifraságira, csöveikhez legjobb, legtisztább, leglágyabb vasat választottak, 's azt jobban dolgozták ki. Így híresedének el tökéletes munkáik által Lazaro Lazarino, Lazarino Cominazzo, Pietro Moretto, Domenico Buonomino olasz puskamívesek. Tagadhatatlan mindazáltal, hogy a' spanyol-csövek is szép munkálatuak, könnyűk 's többnyire jók; de hoszúságok miatt a' burkus csőkkel együt alkalmatlanok. A' francz-csöket jelen-időben elsőknek 's legcsinosbaknak tartják. Vannak, noha kevés számmal, honi mívesek is, kik csinos, tartós és jó munkáikról híresek mint Pesten Kirner György és Lifka János. — Sokszor megtörténik: hogy a' Vadász olly helyeken, hol nem is gondolná, legjobb régi-készületű csövekre akad, mellyek nem legcsinosabb formájok miatt rosszaknak tartatván, zugolyba támasztva, rosszától emészte, porosan hevernek 's mellyeket megszerzni értelmes vadásznak igen csekélybe kerülne. Hogy

tehát illy netalán előfordulandó esetben a' vadásznak sinőrmértéke lehessen, itt némelly hasonló csövek emlekezethe hozatnak, és pedig: a) Közöségesen jók szoktak lenni azon régi csők, melyeknek a' porzsák felé való részökön lándzsza forma találtatik. b) Melyeknek porzsákjoktól kezdve kívülről öt bevágások vagy rovatjok van. c) Melyeken ezüst hattyút szemlélhetni. d) Jóknek tartatnak azok is, melyeken vadember-képek látszatnak. e) Némelly csöveken három makk, vagy emberi-kép szemléltetik a' csőnek mind két oldalán három virágocskával. f) Jók az olasz-csövek közül következő mivesek által készült 's nevökkel jelelt csők: F. Tiven Laine, Gio Batta Guerino, és Sperando Muni. g) A' francziák közt főkép a' Bryon, Liege, Dionville Canon tordu Schönsel czimet viselők legnagyobb becsűek.

A' kétcsövű hoszú puskáról. (Doppelflinte).

Közelebbi esztendőkből nagyon közöségesekké váltak az úgy nevezett dupplacsövű hoszú pusák, melyek a' közöséges egycsövűnél kevésbé nehézbec, 's többnyire minden vadászatkedvelőnél feltalálhatók. Ezek már csak azért is alkalmasak, mivel belőlök a' czélozó-állás' változtatása nélkül, egyszerre vagy egymás után, két lövést tehetni. A' dupla fegyverek' csövei vagy egymás mellett, vagy egymáson fekszenek; első esetben többnyire két szerszámok, másikkban csak egy vagyon, 's ezek megfordíthatók. A' mi az egycsövű puská' leírásánál, annak csövééről, szerszámáról, ágyáról 's egyéb készületeiről bővebben mondatott, a' kétcsövű fegyverre is minden tekintetben alkalmaztatható; arra kell azonban még is vigyázni, hogy változtatva hol egyik hol másik cső lövést ki, mert ha több ízben csak egy használtatik, másika pedig töltve marad: ebben a' szomszéd feszítő-erő által előrenyomulhat a' töltés, és így a' betöltött puskapor közt hégzag támadván a' kisütés' alkalmával vagy széllyelszakadhat a' cső, vagy keményebb pofütést okozhat. Ha tehát némelly körülményekben megtörténik, hol csak egyik csőnek többszöri kilövése után kell a' másikat

elsűtni, a' benne lévő töltés mindenkor puskavesszővel szorgalmasan nyomassék le. — A' mennyiben a' két-csővű puskák' porzsákjaik nem olly erősek mint az egy-csőűekéi, azok' töltését a' könnyen történhető szerencsétlenség' elhárítása' tekintetéből erőltetni soha sem tanácsos; különösen vigyázván azoknak megtöltésénél arra is, nehogy tévedésből vagy szelességből egy csőbe két mérték por tétessék; azért is felette jó a' vadásznak elejétől fogva magát arra szoktatni, hogy a' dupla-puska töltött csőjét azonnal fojtással dugja be, 's a' netalán töltve lévő másik cső' kakasát a' töltés' alkalmával felvonva ne tartsa. — Némellyek, fegyverők' töltéskor, előbb a' serpenyőt szokták felporozni; azonban sokkal tanácsosb elsőben a' port illő fojtással csőbe leszorítani, mert így a' gyújtólyuknak könnyen történhető bedugulását mindjárt észrevevén, 's azt toltal vagy vékony dróttal kipiszkálván, a' különben okvetlen következő el nem sülést megelőzzük. A' poron fekvő fojtásnak jól le kell verve lennie, arra mindenck felett szükség figyelmezní, hogy a' fojtás szorosan ugyan, de még se nagy erőltetéssel menjen le, mert a' nagy 's nehezen nyomott fojtás' leverésével 's taszításával a' puskavessző is könnyen pattanhat el, a' fojtás is, kivált sietséges töltéskor a' porszak' előtt felakadván, ha a' vadász észre nem veszi 's fegyverét kilövi, éltét kockáztatja, mivel fegyvere bizonyosan széllyel vettetik. — A' por-fojtásnak, melly a' jó vagy rossz hordásra legnagyobb befolyásu lehet, szoros értelemben olly szerből kellene állani, melly a' meggyuladt puskapor' erejéből és a' megszorult levegőből semmit sem eresztene magán keresztül, 's a' kifelé tolódo srétre egyenlő hatósággal munkálkodnék. Csak nem hitel feletti azon több tapasztaláson épült valóság, hogy a' fojtás a' fegyver' sebességére 's hordására nagy befolyással bír, azért is a' vadászok különféle fojtást használnak. Némellyek az almafákon teremni szokott fakó-zöld mohot veszik azon hiedelemből, hogy ez finomsága által igen jó fojtást szolgáltat 's a' puskát nem annyira mocskosítja, mint a' papiros, melly mindenkor valamelly olajos nedvet, vagy izza-

natot hágy maga után: azonban bár igaznak találtat-
 nék is ez állítás, annyi almafa-mohot, mennyit egy
 szorgalmas és kedvetelt vadász esztendőszaka ellőhet,
 nem mindenütt 's nem minden vidéken lehetván gyűj-
 teni, azt csak kevesen 's ritkán használhatnák. Mä-
 sok öz - vagy tehén - szórt vesznek fojtásra; de ezek
 nagy rugalmok (elasticitas) miatt, a' port keményen
 nem feküvén meg, csak annyiból ajánlhatók, hogy
 nem gyuladnak meg. Legközönségesb a' kenderszösz
 vagy csöpü; szoktak ugyan némellyek avítt kalap-
 posztóbol, vagy talp-bőrből is puskájok' száájához
 illesztett nagyságu kerek darabocskákat használni foj-
 tás helyett, és zsinagre füzve magokkal hordani; de
 mivel gyakran megtörténik, hogy ezek a' sebtani ha-
 mar töltés' alkalmával keresztbe fordulván a' töltést
 hátráltatják, 's kivált akkor, midőn a' puska már va-
 lamennyire mooskot kapott 's annak gyakor kitörül-
 getését az idő 's környüállás nem engedi: az illy foj-
 tást nem igen, vagy legalább nem minden vadásznak,
 javasolhatni. — A' srét-fojtásnak csak kevésbé 's
 annyira leszorítva kell lennie, hogy a' felfordított
 puskából a' srét ki ne hullhasson; azért ha a' környü-
 ménny úgy hozná magával, hogy a' srét-fojtás' leta-
 szításához a' vad' véletlen közelítése miatt időnk nem
 lévén, srét-fojtás nélkül kellene lönünk, az, hegyre
 vagy repülő állatra levegőben lövésünknél mindenkor
 megtörténhetik. A' vadász' különös tulajdonsági közé
 tartozik puskája' megtöltését hamarsággal, de minden-
 kor jól végezni; megkívánják ezt gyakran vadásztársai
 is, kiket sokáig várakoztatni illetlenség volna, sokszor
 pedig a' környüállás is szükségessé teszi. Leginkább
 gyakorolnia kell magát a' vadásznak a' menésközbeni
 puska töltésben, mert kivált az olly síkföldi hajtóva-
 dászatokon, hol a' puskások hajtók közt lévén elosztva,
 azokkal együtt bizonyos helyfelé lassankint huzódnak,
 puskatöltés végett hátramaradni visszásan esik; ol-
 lyankor legjobb a' puskát szíjánál fogva bal kézre
 akasztatni, 's menve megtölteni. — A' puska' gyors
 megtölthetését nagyon segíti a' mindenek előtt ismére-
 tes úgy nevezett p a t r o n, melyből többnyire min-

den vadásznál nehányat készen találhatni melly vagy rézből, vagy bádogból, vagy fából készül. Ennek hajtókás vagy is karinás végébe mindenkor a' srét tétetik, sima végébe pedig a' puskapor; ezen végével lefordítva dugatik az e' végre készített lyukakba.

Méltó megjegyzést érdemel a' puskatöltésnél még azon tapasztalás is: hogy mennél jobban szorittatik le a' puskapor összevázása nélkül, annál tovább szolgálhat a' lövés, mivel az kisebb helyet foglalván, sebesebben 's feszülékenyebben lobban el: az összevázódott puskapor' alkotó - részecskéi pedig egymástól jobban elválasztatván és szertébb esvén, a' gyuladás vagy lobbanás is késedelmesebb. Innen azonban nem következik, hogy a' töltés' ereje akkor lenne legnagyobb, ha az egyedül egy szem porból állana: mert illy esetben a' puskapor' szemecskéi közé szorulni szokott levegő' hiánya, melly a' villámi fellobbanásra elkerülhetlenül szükséges, okozna hibát.

Mind az egy mind pedig a' kétsővű hoszú puska' hordásának közönséges löveti messzesége 50 lépésnyi távolság. A' melly sugáresővű puska illy távolra egy ivnyi papirosba 16 — 20 nagyobb szemű srétet vág be, ollyannal, kivált ha azokat még a' papiros' háta megé támasztott deszkába is jó mélyen behordta, megelégedhetni. Teszen ugyan a' vadász sokszor reménye feletti messze lövéseket is, de ezek csak szerencse 's vaktörténet, nem pedig a' bizonyos lövések közé tartoznak.

A' puskatöltéshez mellőzhetlenül szükséges puskavessző tökéletes egyenes, az ágyazaton vágott fekvésbe jól beillő, 's erős szívós fából készült legyen, a' felső, szárval vagy rézzel fejezett vége pedig olly vastagságnyi, hogy a' puska' száját ha nem egészen is, de nagyobb részben telje be. Némellyek puskavesszőiket vasból készittetik 's kívülről vastag fonallal egészen bétekergetik, mások halhéjból. A' puskavessző' nevezetes tulajdonsági közé tartozik az is, hogy vékonyabb végén töltés' kiszedhetésre alkalmas körömvas találtassék.

Emlékezetbe hozom itt a' kovát (tűzkő) is, melly olly tulajdonságu legyen, hogy a' kemény aczél ütésétől hamar ne kopjék, vagy darabkákra ne töredezzék; egyébiránt sem igen nagy sem igen kicsiny, hanem épen a' fegyver' kakasához és serpenyüjéhez idomított legyen. Az olly kovák, mellyeknek élin fejtér vagy más foltok 's veres erecskék látszanak, többnyire hibásak 's töredékenyek; az angol feketés 's által-látszó, úgy a' sárga-barna franczia országiakat legjobbaknak tartjuk. A' kova' besrófoltathatásához a' kakas' vagy sárkány' kalapjai közé posztó, bőr, vagy pedig ónlevélkék általányosan szükségesek, mert ha a' kova' ezek' egyikébe vagy másikába nem takartatik, a' besrófoláskor bizonyosan széllyel pattan. Papirosba, vagy más gyulható szerbe burkolva a' kovát besrófolni soha sem tanácsos, mivel felporzáskor, az előbbi lövésből valamelly abba kapott szikra leeshetvén, könnyen okozhat szerencsétlenséget. Ki nagyobb formájú kováját törés által kisebbé akarja csinálni, nedvesítse meg 's vasma tévén más vassal ütögesse 's tördelje azt.

A' hoszú - csövű puská' kipróbálásáról, vagy kilövéséről.

Mint hogy a' vontesövű puskák, mellyekről lesz majd bővebb említés, golyóbis - lövésre, úgy a' hoszú - csövűek srétre vannak szánva, ezeknek egész készülete ahoz alkalmaztatott 's csövek sokkal gyengébb; ha mindazáltal illy puskából golyóbist is akarnánk lőni, akkor a' cső erős 's elég tiszta, a' golyóbis pedig a' cső' lyukát épen betöltő nagyságu legyen, más-ként kilövéskor egyik oldalra inkább szolgál mint a' másakra, 's csak nem elkerülhetetlen, hogy a' hoszú sugár - csövű puskából kilőtt golyóbis a' csőnek egy vagy más oldalát, 's kivált alsó részét, inkább ne érje 's ne koptassa, melly koptatás által az igazi 's bizonyos egyenesség mindenkor, és szembetűnőleg szenved; t. i. melly oldalra nehézsége miatt inkább fekszik és nyomatik a' golyóbis, arra szokta útját venni; honnan következik: hogy csak az olly sugár - csövű hoszú puskából találhatni golyóbisal mindenkor

bizonyos czélt, mellynek csöve egyik oldalon úgy, mint másikon van megkoptatva. Mennél kisebb a' golyóbis, 's mennél nagyobb hézag találatik közte és a' cső' ürege közt, annál bizonytalanabb a' lövés is, azért a' hoszú-csövű puskának golyóbisra kipróbáltatásáról 's kilövetéséről valami bizonyost nem hozhatván fel, itten csak a' sréttel való kipróbálást terjesztem elő.

Minden tekintetben bizonyost ugyan erről sem határozhatni, mivel a' tapasztalás mutatja, hogy ugyan azonegy puska hasonló körülállásokban 's egyenlő tulajdonságu porral sem hordja mindenkor egyformán a' srétet, 's hány lövés tétetik, annyiféleképen 's majd mindenkor különböző számban vágatik a' srét az irányzott czélba. A' töltésbeli srétszemek tudnillik egyenes menésükben különféleképen gátoltnak, 's azoknak a' puskában egyszer nem annyi számban mint máskor, vagy különböző módon fekvések, a' fojtás' változata, kilövés kori egymásba ütközések, a' puskapor' különböző ereje, 's a' t. mindannyi akadályok lehetnek; itten tehát csak azt jegyzem meg, miképen próbálhatni a' puskát annyira ki, hogy azzal bizonyos távolságban mindenkor czélt lőhessünk?

Ha a' cső tökéletes, 's ágyazatba jól van illesztve, akkor a' srétet, (feltévéen hogy a' töltés rendes és helyes) inkább lejjebb vagy feljebb, mint sem oldalvást hordja. A' fenhordás ellen magasb czél, a' lejjebb szolgálás ellen pedig rövidebb vagy is a' czél' aljának nézése mindenkor segíthet, könnyen elhárítja ezen különbséget a' puskapor' mennyiségének szaporítása is. — Egyébiránt ilyen kipróbálás olly alkalmas helyen történjék, hol a' puskát megtámaszthatjuk, 's ekkor fejr papiros-iv' középén czél gyanánt jókora nagyságu fekete foltot csinálván, azt deszkára szegez-zük; magában értetvén, hogy minden illyes lövésnél más más illy papiros-czél vétessék elő; nagyobb bizonyosság miatt a' lövés eleinte igen közel tétessék, hogy így a' puskának egy vagy más oldalra inkább szolgálását könnyebben kitanulhassuk. Ha illy próba-lő-

vésnél semmi nevezetes különbséget nem tapasztalunk, akkor a' czél minden lövésnél 10 lépéssel odább vitetik, 's ezen távolság-változtatás mindaddig folytatatik, míg a' czélba lőtt srétszemek a' czélfolt körül alól-felül egyenlően megoszolva nem szemléltetnek. Egy hosszú sugár-csővű puskanak, hogy az méltán jónak tartathassék, nagyobb srétből legalább is 50 lépésnyire, a' kisebből pedig negyvenre elegendő erővel és sűrű terítéssel kell hordania. — A' két-csővű illyes puska' kipróbálása szinte ezen mód szerint történik.

Vontescsővű puskárol. (Stutz).

A' vontescsővű puska' feltalálása, vagy legalább tökéletesítése, újabb időkre tétetik ugyan némelyek által, azonban írásbeli tanúságok mutatják, hogy olyanokat már 1498-ban Lipcsében bizonyos czél-lövésnél használtak. Későbbben Wolf Danner, ki 1552-ben és Kotter Ágoston, ki 1630-ban halt meg, mind ketten Nürnbergi puskamivesek, a' vontescővek készítését és furását nevezetesen javították. A' vontescsővű puska mind formájára mind használatási módjára nézve igen különböző szokott ugyan lenni, de még is közönségesekben kétféle: az úgy nevezett vadász-vontescsővű puska (vadász Stutz) és a' czél-lövésre szolgáló, az előbbinél valamivel erősb formájú puska; az elsőből közönségesen srét, néha a' környülállásokhoz képest golyóbis is lövetik; a' második-féle pedig különösen csak golyóbisra használtatik, és azt 130 150 sőt több lépésnyire is elég erővel és sebességgel czélba hordja. A' vontescsővű puska annyiból különbözik a' sugár hosszú-csővűtől (flintától) hogy csője rövidebb, furása vagy is lyuka többnyire szegletes és végig van ágyazva. De vannak olyanok is, mellyek belől egészen simák, és a' vadászok hol egyik-hol másikkéfélet tartják jobbnak; leginkább kedvelik azokat, mellyek három lábnyinál nem hosszabbak 's kettőnél nem rövidebbek, 's mellyek' csője 4 fontnál nem nehezebb. A' czéllövő vontescsővű pedig a' vadászpuskától abban különbözik, hogy

csője hosszabb és szembetűnőleg nehezebb, szája majd síma, majd rovátkos, kívülről pedig többnyire szegletes azért, mivel ezen forma a' czélzó szemre tapasztalat szerint legalkalmasb. A' mi a' cső' belsejében találtató vágányokat vagy is vonásokat illeti, azok' száma felett mindeddig semmi bizonyos nincs megállapítva, 's az leginkább a' készítő mives' tetszésétől függ; azonban hatnál kevesebb vonás ritkán, 's tizenkettőnél több nem szokott lenni; a' vonások' mélysége szintén változó; szélességöknek mindazáltal a' köztök lévő vasával meg kell egyezni vagy is egyenlőnek lenni. A' csőlyuk' bősége is különböző, t. i. egy, $1\frac{1}{2}$ és $1\frac{3}{4}$ latos, vagy is olyan hogy abba 1 , $1\frac{1}{2}$, és $1\frac{3}{4}$ latos golyóbis fér; az $1\frac{1}{2}$ latos mind vadászaton, mind czéllövésnél legszokottabb. — A' srétes vontesövű puská épen úgy használtatik, mint a' hosszú sugár-csővű; de a' czél lövő puskánál, a' mennyiben az golyóbisst töltetik, szükséges, hogy a' golyóbis csőbe-töltés előtt legalább egy harmadrészben szappanos vagy fagyús vászonyba, vagy keztyű bőrbe takarítsák; egészen beburkolni a' golyóbisst azért nem jó, mivel ha letoláskor a' puskavessző' vége annak egy részét nem éri, a' port tökéletesen nem fekszi meg.

A' vontesövű puskának közönséges löveti messzesége 100 lépésnyi távolság; továbbnyira intézett lövés mindig bizonytalanabb, mivel a' golyóbis gyorsaságát 's menetelét a' levegő nevezetesen változtatja és hátráltatja; a' puskapornak pedig szokott mértéken túli szaporítása által bizonyos czélt nem mindenkor találhatni, 's az ilyen puskaporimérték-szaporítást nem is minden fegyver állja ki, hanem vagy keményen rug, vagy pedig a' golyóbisst hol egy hol más oldalra inkább hordja. Ha a' vontesövű puská' hordását ki akarjuk tanulni, eleinte csak 25 vagy 30 lépés messzeséget vegyünk, mert mennél távolabb esik hozzánk a' czél, annál nagyobb befolyása van a' legkisebb kéz-reszketésnek, test-ingadozásnak 's motszanásnak is, melly annyival szembetűnőbb, mennél kurtább puskával esik a' lövés. Ha a' golyóbis

vastagabb rongyba-bőrbe takartatik, vagy nagyobb erővel nyomatik le a' csőbe, 's a' por felett keményen fekszik, vagy pedig a' puskaporbeli szokott mérték meg nem tartatik, 's abból több vétetik: a' lövés mindenkor feljebb szolgál. Egyéb környüállásokat u. m: a' cső hibás fekvését, tisztátlanságát 's a' t. noha a' jól- vagy roszúl-lövésre egyenes befolyások van, itt elhalgatom, mivel helytelen voltokat minden vadász önmagától is kitalálja.

A' vontesövű kivált azon puskákon, mellyek csak golyóbisra használtatnak, a' cél és farsróf között, kívülről épen a' cső' közepén találtató irányzóról (irányzék) csak azt jegyzem meg, hogy a' célzás az annak közepén lévő vágaton, hasitékon, vagy lyukacs-kán keresztül történik.

Vontesövű célpuska' kipróbálásáról. (Standbüchse).

A' vontesövű célpuska' kipróbálásakor a' lövész-pályán (Schiessstatt) szokásban lévő messzeség vétetik fel; a' mennyiben mindazáltal különféle cél-lövésnél a' távolság változni szokott, 's egy célba 100, másikba 150, harmadikba pedig 200 lépés messzeségről lövöldöznek, illy nevezetes változtatás' alkalmával a' puskapor-töltésnek szaporítása vagy kevesítése által a' fegyvert nem mindenkor a' szerint alkalmaztathatjuk, azért legtanácsosb illy helyekre több olyan puskákat vinni, mellyeknek egyike ennyi, másika pedig amannyi lépés távolságra hord; vagy pedig, ha különböző távolságra csakugyan egy rendbeli puskával akarunk lövöldözni, akkor kettős irányzék legyen azon, melly, hasonló esetben, igen jó szolgálatot tehet. Különböző távolságban puskapor-szaporítás által csak ugy segíthet magán a' vadász, ha fegyvere' jóságáról 's miképeni hordásáról tökéletesen meg van győződve; illyenkor t. i. a' golyóbis nagyobb erővel hasítván a' levegőt, kevesebb 's észrevehetlenebb hátráltatást szenved, azért is feljebb vág. Egyébiránt a' kipróbálás következőleg történhetik: 1ör Illyes kipróbálásnál legfőbb szempont lévén a' puskát annyira vinni, hogy az a' belőle kilőtt golyóbist mindenkor bizonyos célba 's egyforma

környülállások közt ugyan azonegy helyre vágja vagy hordja: e' végett jó 's villám sebességgel lobbanó puska-
 papor, jóféle ónból öntött kerék sima golyóbis, melly
 a' cső' belső vágányinak engedjen, 's jól készített
 golyóbis-takaró rongy okvetlen szükséges, magában
 értetvén a' puska' jóltöltése, az avvali ügyes bánás, és
 helyes célzás, mert mind ezek' legkisebb hijánys-
 ságával bizonyos célzt löni 's találni lehetetlen. 2szor
 A' messzeség mint emlitém eleinte közel, 's legfel-
 jebb 25—30 lépésnyire vétetik, hogy így minden in-
 gadozás kevesebb befolyásu, 's a' célzás annál töké-
 letesebb lehessen. Tudva van, hogy a' test' mozgado-
 zása, 's a' kéz' alig érezhető reszketése, motszanása,
 annál ártalmasb, mennél nagyobb távolságra intézetik
 a' lövés, 's mennél kurtább a' fegyver. 3szor A' célz
 egy négyszegű, középen fekete, széles keresztrel elosz-
 tott fejez deszka lehet, melly földbe ásott oszlopra
 akasztatik. Ez meglévén a' puska olly mértékű töl-
 téssel, melly kevésbé rugásig szaporított, megtölte-
 tik, ha nagy a' távolság; ha pedig a' messzeség, melly-
 ből célra akarunk löni, csekély, akkor a' töltést úgy
 alkalmaztatjuk, hogy a' puskaapor (értvén annak ne-
 hézségét) a' golyóbishoz olly irányban legyen, mint
 1 9hez, vagy 1 10hez. 4szer A' célzás vagy állva,
 vagy pedig ülve szokott történni, de a' puska mind a'
 két esetben megtámasztatik. Ha valaki állva-célzás-
 sal akarja puskáját kipróbálni, az, az oldal-szegekkel
 ellátott 's puskatámaszul szolgáló céloszlopot olly
 magosságra ásassa le, hogy célzáskor magát néminemü-
 képen megvethetvén, lábait egymástól mintegy kétláb-
 nyira megszeghesse, 's így erősb állást nyerhessen.
 5szor Az ülve-lövés annyiból ajánlatosb, mivel illy
 helyzetben a' testnek még a' lélekzetvétel 's vérforgás
 és lüktetés által okoztatni szokott ingadozása is cseké-
 lyebb; mirenézve a' pad előtt ülő lövész (Schütz) a'
 visszaüttetés' elmellőzésére balkézzelel padra támaszkod-
 ván, magát irányzó helyzetbe teszi, 's a' célzást az
 irányzék hasadékan vagy is vágányán keresztül úgy in-
 tézi, hogy puskáját épen azon pillanatban, midőn az
 irányzék és cső' célja egymással tökéletes egyenességbe

jövéen a' kitett czélon látszó feketeség vagy is középpont mintegy a' cső'-czélja' tetején ülni látszik, süsse ki. Némellyek azon perezben, midőn puskájokat elsütni gondolják, a' test' nagyobb nyugalma végett még léleketöket is feltartóztatják. — Egymásra tett néhány próbálövés után a' czéldezska levételek 's az abba ütközött golyóbisok miképeni fekvése figyelmesen vizsgáltatik meg. Ha a' czéldezskaiba lőtt golyóbisok inkább jobbra, mint balra vágtak, de köztök legfeljebb két ujyi távolság teszi a' különbséget, akkor az irányzék, vagy a' puska' czélja, de csak alig észrevehetőleg balra, avagy ellenkező esetben jobbra, igazittatik; ha pedig az illy jobbra-balra hanyatlás nevezeteseb, akkor az irányzék és czél-változtatás is ahozképest történjék, — illy változtatás 's igazítással mindaddig folytatván a' próbálövéseket, míg egyenlő jó czélzás mellett minden lövés középpontba nem szolgál. Mihelyest az irányzéknek 's czélnek azon helyhezése kitudatott, mellyel mindenkor középpontot löhetni: az a' csőn tett finom bevágás vagy reszelés által jövendő alkalmaztatás végett megjegyeztetik, magában értvén, hogy minekelőtte az irányzék vagy czél egyik vagy másik oldalra igazítatnék, szorosán vizsgáltaścék meg: ketőjök közül mellyik nem áll a' cső' közepén? 's valljon az irányzék' hasadéka, vágánya, lyukacskaája annak épen közepére van e' illesztve, vagy sem? — Ha a' czélba lőtt golyóbisokat minden vigyázat 's figyelem mellett is hol jobbra hol balra csapódni tapasztalónók, 's ezt több jó lövész is kénytelen ugyan azonegy puskánál észrevenni: akkor azon semmi irányzék, vagy czél-igazgatás nem segíthet, hanem hibáját értelmes puskamíves vizsgálja meg, mivel könnyen lehető, hogy a' cső' belső vágányai hibásak, vagy pedig furata egyenetlen. Midőn a' puska illy módon már annyira kipróbáltatott, hogy jó czélzás mellett minden golyóbist középpontba vág: akkor a' messzeség megváltoztatván, a' czéldezska p. o. száz lépésnyire tétetik ki, melly távolság - változtatásnál legfőbb tekintetbe az irányzék' magassága jöhet; a' puska erősen ugyan, de még is úgy töltetik meg, hogy kilövéskor legkisebb

rugást se okozzon. — Ha a' kilőtt golyóbisok magosan vágtak a' céldezkába, vagy a' középpont' fölibe estek, 's ez' helyezetben több találtatik: akkor finom reszelőcske által az irányzék hasadékaival együtt mindaddig reszeltetik lejebb, míg a' golyóbisok legfeljebb is 3 újnyi általmérőjű kerékbe nem hulltak egymás mellé. Ha mindazáltal megtörténnek, hogy az irányzék' illyes változtatása a' fenhordáson nem segíthetne, akkor kopácsolgatás által a' cső' célját kell mindaddig magosítani, még a' hibás hordás el nincs távoztatva. — Ha pedig a' golyóbisok lent vagy is a' célpont alatt találtnak, de attóli elhanyatlások nem nevezetes: a' cső' célja vétessék alacsonyabbra, úgy mindazáltal, hogy annak formája és szélessége tökéletesen megtartatván sem hegyesbre, sem tompábbra ne változzék; ha pedig a' golyóbisok' középpont alatti fekvése szembetünőbb, akkor magasb irányzék vétethetik segédül. — Azonban a' cél' 's irányzék' kisebbre vételét, vagy akármiféle igazítását, az ahoz tökéletesen nem értő soha se próbálja, hanem vagy értelmes puska-mívesre, vagy valamelly tapasztalt 's meghitt vadászra bizza, különben fegyverében több kárt tehet mint hasznót.

Gyakran megtörténik, hogy a' már kipróbált 's kilőtt puska is jól hordani megszűnt, ha tudnillik annak célját vagy irányzékát megváltoztattuk, vagy a' cél' messzeségét jóval nagyobbítottuk, vagy végre a' tulajdon mértéktől 's töltés-módtól eltávoztunk; van néha olyan puskával is dolgunk, mellynek hordása 's mértéke ismételten, vagy mellyre új irányzék 's cél készült: mindez' esetekben annyival inkább megkívánatik fegyverünk' kipróbálása' módját 's azzal járó bánást velősen értenünk, mivel értelmes puskamívest, ki efféle igazítást, javítást 's változtatást alaposan értsen, nem mindenütt találhatni.

Egyébiránt a' kipróbálásnál még következő általános észrevételek is fordulhatnak elő: 1szor A' puska' kipróbálása mindenkor csendes 's tiszta időben történjék, mivel a' szél, 's ködös nedves levegő a' jól hordásra ártalmás, mint minden vadász tapasztalásából tudhatja. 2szor A' tiszta napos idő ugyan elkerülhetle-

nül szükséges a' jól - célzáshoz, azonban a' napsugárok a' célzó vadásznak sem szemébe, sem pedig oldalról ne essenek, hanem hátulról; legjobb ha a' világosság mindenütt egyenlő lévén a' puskának 's célznak sem egyik sem másik része jobban nem fénylik, csak ilyenkor lehet a' lövés mindég egyenlő, mivel tapasztalás szerint bizonyos, hogy a' célzás és lövés közönségesen inkább oda szolgál, honnét nagyobb világosság jön; melly tekintetből egyenlőbb lövés' kedvéért némelyek puskájok' kipróbálásakor az irányzékot 's célzt bizonyos ellenzővel vagy ernyőzettel fődven be, a' napfény' csillogási kápráztatását megakadályoztatják. 3szor Kipróbálásra legalkalmasb a' lövészhely, mind bátorság, mind nagyobb csend 's alkalmatosság miatt. 4szer A' mennyiben az igen tiszta puskából tett lövés tapasztalás szerint gyöngébb szokott lenni, a' megmelegült cső pedig lejjebb hord, erre is minden vadász figyelmeztetik. 5ször Az irányzék 's cél egymáshoz illő magasságba 's a' cső' közepére helyheztessek; mert ha az irányzék a' célhoz képest magas, a' puska fenhord, mivel csője célzáskor szembetünőleg emeltetik; ellenben ha a' cső' célja az irányzékhoz képest magas, a' lövés lejjebb szolgál. Így ha az irányzék jobbra vagy balra inkább hanyatlik, a' lövés is mindenkor jobbra vagy balra szolgál; ha pedig a' cső' célja áll jobbra, akkor a' lövés balra 's viszont vág. Melly különbségek 's hibák a' puska - kipróbálásnál mindenkor figyelemre vétetendők.

Vontcsövű vadász - puska' kipróbálásáról. (Püirschbüchse).

A' vontcsövű vadász - puska' kipróbálása szintazon szerint történik, mint a' célpuskáié, megjegyezhetjük azonban még e' következőket-is: 1ör Az irányzék 's annak toldalék vagy pótlék részei a' vadászaton előfordulni szokott közönséges löveti - távolsághoz legyenek alkalmaztatva, 's a' puska az irányzék' első részével 150, a' másodikkal 200, — magával az irányzék - kal (melly a' fentemlitett 's a' csőn fekvő két toldalék résznél sokkal alacsonyabb) legfeljebb 100 lépésnyire próbáltassék ki, melly elintézésnél azután min-

alég egyenlő erejű puskaport tartani, 's a' távolságot szemmel hozzávetőleg megítélni iparkodjék a' vadász. 2szor Az irányzék' hasitékja vagy vágánya ezen pus-kánál jóval nagyobb legyen mint az előbbinél szokott lenni, különben célzáskor a' cső' célja által egészen betöltetvén, a' lövést nehezíthetné. 3szor A' minden környüállásban egyenlő 's jól intézendő lövés' kedvé-ért különösen gyakorolkozzék a' vadász abban, hogy fegyverének célzó helyhezetbe kapásával egyszersmind az irányzék 's cső' célja közt mindenkor egyenességet találjon, vagy célzó-állásban úgy illessze pofájához fegyverét, hogy az irányzék 's cél mindenkor egy-irányba 's egyenességbe essék; ezt puskájának szem-behunyvá próbálgatása vagy azzali gyakor célzogtatás által könnyen megszokhatja. Ha pedig olly messzeség-re kellene a' vadásznak lőni, melyre puskája kipró-bálva nincsen, 's annak csője pótlék irányzékkal nincs ellátva: akkor vagy töltésbeli puskaapor-szaporítás, vagy irányzólag feljebb célzás által segíthet magán.

Az ütő - szerszámu puska. (Percussions).

Legközelebb mult esztendőkbén találtattak fel az úgy nevezett ütő - s z e r s z á m u - fegyverek, melyek' csője az eddig szokásban lévőkéhez mindenben hason-ló, egyedül szerszámaikra 's felporzásokra különböz-nek. Ezek' felporzására veres rézből vagy vasból ké-szült süvegecskék vagy kupak forma pattanó tokocs-kák használatnak. Legjobbak a' fabrika' jegyével bélyegzettek. Ha ezen süvegecskék, melyek belől khemiai vagy durranó - porral be vagynak kenve, nem hibásak, csak a' puska - szerszám tartassék tisztán az elsülés mindenkor bizonyos, 's olly villám sebes-séggel történik, hogy ahoz a' közönséges tüzi - szer-számu puska' elsülése alig hasonlítható. Ezek, fájda-lom! még nem minden puskamíves 's vadász előtt is-méretesek, 's az ujonnan készültek olly szerfelett drágák, hogy eddig csak tehetősbe' kezében forognak. Azonban a' ki tüzi - szerszámu jó hordásu puskával bír, azt akár milly értelmes puskamíves által is ütő-szerszámura változtathatja, ha annak aczélát, ser-

penyűjét, 's kakasát levétetvén, abba a' gyújtólyuk' táján egy vastagabb furott srófot, ebbe pedig ismét egy lyukas peczket, melyre a' réz vagy vas süvegecske szokott dugatni, a' kakas helyett pedig úgy nevezett ütőt, vagy kalapácsot alkalmaztat: magában értvén, hogy mindezen változtatásoknak rendesen 's irányosan kell történniek, különben a' legjobb hordásu fegyver is megrontathatik. Különös ezen készületű fegyvereknél azon villámi sebesség, mellyel a' porzsákban lévő puskapor meggyújtatik, 's ama' szinte csálhatlan bizakodhatás, hogy azok bizonyosan és mindenkor elsülnek.

A' khemiai vagy patent-szerszámu puskáról.

Ennek csője a' közönséges szerszámu fegyverekével szinte mindenben megegyezvén, csak felporzására nézve különbözik azoktól. A' patent-szerszámu puskának felporzására kívántató durranó porocskák által, a' mennyiben azok öszvedörzsölés vagy hirteleni öszveszorítás által meggyuladnak, igen gyakran történvén szerencsétlenség, de egyébiránt is a' mennyiben a' nedvességet inkább magokhoz huzzák, ezeknél és minden másoknál jobbak az úgy nevezett ütő-szerszámuak, mind bátorság végett, mind pedig 's leginkább, hogy esőben 's nedves időkor is legtovább használtathatnak. A' khemiai és ütőszerszámu puská franczia 's angol találmány.

Szélpuskáról. (Windbüchse).

A' szélpuskának, mellyet Lobsinger János 1560-ban Nürnbergben talált fel, szinte czéllal 's irányzókkal szokott felkészülve lenni csőve, 's mint a' tüzi-fegyverekénél vagy sugár, vagy vont; az elsőből sréttel, a' másodikból golyóbissal szokás löni; annyiban különbözik a' tüzi-fegyverektől, hogy az azokba töltött golyóbis vagy srét kilövésére puskapor, ennél pedig öszveszorított levegő fordítatik, 's durranása ostopattanásnál nem nagyobb. Azon ércz-palaczk, mellybe a' levegő bizonyos szivattyú által gyűjtetik és szorítottatik, vagy az üres ágyazatba van helyezve, vagy

a' szerszámhoz alkalmaztatva, 's a' szerszám' megrándításával mindenkor annyi levegőt enged, mennyi a' golyóbis vagy srét' sebes kitolására szükséges. A' jó szélpuskának első hét nyolcz lövése 100, néha több lépésnyire is szolgál, de a' következők azon szerint gyengülnek, a' mint a' palaczkba szorított levegő tágul. Egyébiránt a' szélpuska' töltését 's azzali bánást a' könnyen eredhető szerencsétlenség' eltávoztatása végett legjobb valamelly értelmes puskamivestől, vagy vadásztól megtanulni.

Különféle új találmányu puskákról.

A' puskák' sokféle nemei közül legjelesbek 1) Jennings Izsaiás Newyorkban Éjszak-Amerikában olly puskakészületet talált fel, mellynél fogva egy csőből 's egy kakas által egyszerű, könnyű 's biztos módon 15-20szor löhetni egymás után minden új töltés nélkül; t. i. egyik töltés a' másik után van helyhezve, 's mindegyike kilöhető egymás után 2 másodperc (secunda) alatt, 's ezen készület mindenféle csövű katonára — 's vadászpuskára illeszthető, 's minden tengeri és szárazföldi katonatisztól, ki azt látá, javallást nyert. (Reinolds Erinnerungen). 2) Collier' találmánya Londonban, hét csövű puska ez, 's még is kevesebbet nyom közönséges puskánál. Oest. Beob. 1820. Január 21-ki száma szerint. 3) Amerikában egy új puskát találtak, mellyel 16 másod perc (secunda alatt) 8 golyóbist ellöhetni egymás után. Jurendes Vaterlând. Pilger 1827. 213. lap. — Illyetén puskát és karabint küldé Bernát Szász-Weimári Herczeg Éjszak-Amerikából 1826-ban a' Wiener Zeitung' 1826. April. 15-ki darabja szerint édes atyjának. 4) A' gőzpuskát Perkins Amerikai fi találta fel Angliában. Ennek csöve egy gőzalkottóyúval (Dampfmaschine) van közönsülésben, 's egy perc alatt 400 — 500 golyóbist lö el egymás után, 's deszkákat lyuggat keresztül; a' golyóbishajtó gőz' ereje minden négyszeg ujnyira 700 fontnyi 's ezen töltéssel 100 lépésnyiről egy vaslapba lőtt golyóbis egészen ellapul, 's ha 800 fontnyi hathatósága töltése, úgy szerteromboltatik és szóratik, a'

golyóbis, hogy semmi nyomára sem akadhatni. (Frey-müth. 1824. 956. lap). Ezen Perkins gőzágyút is talált, melyet két ló von, 's általa egy percz alatt ezer golyóbist lö el, 's olly hatalmas sikerű, könnyű 's olcsó készüllete mellett, hogy három Perkinszi gőzágyú egyenlő távolságban több pusztitást tehet, mint 30 közönséges ágyú; (Wiener Zeitung 1821. Jul. 21-ki 's 1825. 189. szám alatt) ez még nagy változást szülhet a' pattantyú világban, annál inkább, mert 1 font földszénnel annyit végez, mint 4 font ágyúporral, 's 10 golyóbist lö el az alatt, míg a' porágyú csak egyet; most olly hajító pattantyút szándékozik alkotni a' Londoni 1824-ki hírek szerint, melly Dóvertől Calaisig keresztül t. i. 7 órányi távolságnál szélesb tengerszorulaton két ezer fontos golyóbist átszórni képes legyen gőzerővel. 5) Egy művész olly kettős csövű puskát remeklett az 1820. Wanderer Januar 12-ki darabja szerint Góthában, mellyből csak durranó porral (Knallpulver) löhetni, 's noha annak semmi kakasa 's batteriája nincs, még is 90 — 100 lövést tehetni belőle, minekelőtte ismét fel kelljen porozni; gyujtóhelye is védve van mind szél mind eső ellen. 6) Brontet olly puskaszerszámot talált fel, mellybe 25 löveti felporzásra kívántató pórt tehetni, 's ezt a' szerszám önkészülete által minden veszély nélkül minden külön lövésre egyiránt osztja fel. 7) Legage János Péter (Jean Pietre) Kir. kardmíves Brüsszelben a' Niederlandi Királynak olly új ötleleménybeli fegyvert mutatott be, melly egy agyatlan puskából áll, 's egészen közönséges esernyő (Regenschirm) alakú, 's azt látomásból általányosan nem is gyaníthatni fegyvernek. Nehézsége kétannyi mint egy közönséges esernyőé. 300 lépésnyire golyóbisssal löhetni általa olly könnyen, mint más vadászpuskával. Az illy készüllettel tehát a' vadász mind magát, mind fegyverét megóhatja esőtől. 8) Éjszak - Amerikában egy Filadelfiai puskamíves hét csövű puskát talált fel, mellybe csövenként 30 golyóbis tölthetik, 's így egyszerre 210 golyóbisbol álló záport támaszthat. — Ezek azonban, mivel eddig csak ritkaság 's

gyönyörködtetés végett tartatván, vadászaton rendszerint még nem használtatnak, csak mint művészeti ritkaságok 's figyelem - érdemlő új találmányok hozatnak említésbe.

Pisztolyrol.

Ezen magában igen kurta fegyver, nagyságára, hoszára, formájára, csőjére nézve nagyon különböző; vannak sima, vannak vont lyukú csövűek is, és pedig ezen utólsók' belső vonásai vagy csiga forma, vagy egyenes gyártatuak, 's leginkább golyóbissal lövésre használtatnak: sima száju pisztolyokból azonban olykor srét is lövetik. — A' régi pisztolyok' markolatja eleinte négyszegletűen készítettven csak később kapott gömbölyű formát, kerek nagy szerszámjok is csak idővel cseréltetett fel a' kisebb 's csinosb alkotásu francia készülettel. A' régi pisztolyok közt a' spanyol és olasz készítésbeliek legjelesbek. Ezek' szerszámja kerek, (Radschloss) 16 ujnyi hoszú csőjök pedig gömbölyű 's vékony. A' későbbi készítésbeliek' csője rövidebb, legfeljebb 12-14 ujnyi hoszú és szűkebb száju. Készítettnek kettős csövű pisztolyok is, melyeket főkép bátortalan utazásokon ajálhatni; ezek közt jóság, készületi csinosság 's tartósság' tekintetéből az angol és francia gyártványbeliek legkapósbak. — Használják a' pisztolyokat czéllövésre 's vadászatra is; előkerülhet tudnillik vadászatban olly környülállás, mellyben ezen igen kis helyet kívánó fegyverke is nagy szolgálatot tehet; azonban a' pisztollyal lövés minden esetre gyakorlott vadászt, 's erős, nem ingadozóknyn inú kezét kíván. — A' jelenidőben legjobb, legszebbek 's egyszersmind legdrágábbak azon pisztolyok, mellyek Kuchenreuter János által Regensburgban készítettnek; ezek' markolatja úgy van alkalmaztatva, hogy ahoz különös ágyazatot, mellynél fogvást az puskamódra használtathatik, illeszthetni. Csőjök kéklő színű, $9\frac{1}{4}$ párisi ujnyi hoszú, szép munkálatu, 's belől finom vonásokkal, kívül az említett puskamíves' nevével czimeresült; közönségesen 100 lépésnyi messzeségre használhatók, azért is mind va-

dászon mind czéllövésben nagyon kapósak, csak hogy azokat rövid létök miatt czélzáskor igen kemény vagy feszes kézzel kell tartani, különben kisebb kézingatás által is czélt hibáztatnak. — A' közönséges pisztolyok löveti messzesége 15-20-30 lépés; egyébiránt az azokkal bánásban mind azt, a' mi a' hosszú csövű puskáról mondatott, a' könnyen származható szerencsétlenség miatt megtartani szükséges.

Pisztoly kipróbálásról.

A' pisztoly' kipróbálása minden más fegyverénél bajosb lévén, ahoz tapasztalt 's értelmes vadász, jó szem 's erős inú kéz kívántatnak, kívált ha a' pisztolynak csak markolatja vagyon, 's czélozhatásra alkalmas ágyazattal felkészülve nincsen, a' vele találás igen bizonytalan. A' kipróbálandó pisztolyt némelly vadászok czélhelybeli támaszra kötik, mások annak markolatjához egyenes botocskát, vagy e' végből rendszeren készített deszka darabkát illesztvén, azzal puskamódra czéloznak; némellyek a' jobb kezökbe vett pisztolyt félhold formára meggörbített balkezökre támasztják. Bármilly mód szerint tétessék is e' czélzás, a' próbálásnál mindenkor figyelembe kell venni: vajjon a' pisztoly vont, vagy sima csövű e vagy sem? — A' vont lyuku pisztolyokat azonszerint, mint a' vont-csövű puskáról mondatott, próbálhatni ki; ellenben a' sima lyukuak' próbáltatása a' hosszú-csövű puskánál említett észrevételek szerint történhetik meg, 's a' czél' távolsága legfeljebb is csak 10-15 lépésnyi lehet.

A' közönséges pisztolyok, mellyeknek csak markolatjuk vagyon, 15 legfeljebb 20 lépésnyire szoktak kipróbáltatni; ellenben azok, mellyeknek markolatjukhoz bizonyos ágyazatot is alkalmaztathatni, 100 's több lépésnyire is.

A' puskával-bánásról.

Számtalan azon szerencsétlenség, melly a' puskával-bánás' vigyázatlanságiból származott; azért elégképen nem ajánlhatni kinekkinek minden szelesség'

hirtelenkedés' eltávoztatását. Társaságos vadászatokban különös figyelem következőkre lehet: 1-ször A' vállunkon vagy kezünkben lévő fegyvert vagy egyenesen lefelé, vagy a' mi sokkal bátorságosb, felfelé, nem pedig magunknak fordítva, vagy másoknak szegzett véggel tartjuk. Nem tanácsos azt otthon, ha csak némely környüállások szükségessé nem teszik, töltve szegen tartani: mivel azt vagy nyugtalankodó pajkos gyermekek, vagy más fegyverhez nem értők a' Vadász' távollétében kezökbe fogván, általa sokszor tréfából 's játszi fenyegetésből veszélyeztetvén magokat 's másokat, boldogtalanokká lettek 's lehetnek. Ha azonban házunknál töltött fegyver épen szükséges, azt olly helyre tegyük, hol hozzá nem minden férhet. 2-szor Mihelyest valamely fegyvert nézés vagy használás végett kezedbe véssz, legelső gondod legyen megvizsgálni: meg vagyon e töltve vagy nem? A' puskacsőbe fuvás 's a' gyújtólyuk' szelelése nem mindenkor bizonyos jele a' fegyver' töltetlenségének, mivel a' régibb töltés közt könnyen keresztül hathatván a' csőbe fuvott levegő, a' gyújtólyuk töltött fegyvernél is szelelhet; — illy bizonytalan jel a' serpenyű porzatlansága is, mivel a' felporzásra töltött puskapor az aczélnak véletlen billenése által könnyen elszóródhatik; legjobb tehát a' fegyvert puskavessző által megvizsgálni, 's annak töltött vagy töltetlen létéről e' képen meggyőződni. 3-szor Vadászatkor vaktában, kivált hajtók felé, fegyveredet soha ki ne süsd. 4-szer A' lobbanás után ne vedd el fegyvered' azonnal pofádtól, mivel az, kivált nedves időben, sokszor azután sülni el; ezen eset azonban az ütőszerszámu fegyvernél nem fordulhat elő, mivel ha az, az elsütő süvegecské' szétpattantásakor el nem sült, tüzet nem kaphat. — 5-ször Ha magad irányában valakit, bár több száz lépésnyire is, észre véssz, kivált vizen keresztül vagy nagyon fagyos időben azon tájra soha se lőj: mivel mind a' két esetben könnyen felpattanhatván golyóbisod vagy sréted, szerencsétlenséget okozhatná!. Vannak példák, hogy az igen keményen megfagyott fárol vagy köröl visszaütődött golyóbis ott

hol legkevésbé lehetne tartani, ember-halált okozott. Így öle meg N. Vázsonyban 1557ben egy Törököt Kinizsy Pál' márványszobrától viszapattant öngolyóhisa, melyet az boszúdúhében e' kemény hős- emlék ellen löni balgatag volt. — 6szor Ha vadászatban észreve-szed hogy körülted tüzes, szeles, rövid látásu 's igen tapasztalatlan puskások vannak, azokat lehetőségig ke-rüld ki, 's magadat inkább szélekre és sarkokra, hol kevesebben 's ritkábban állanak, vedd; vagy pedig az illy szomszédokat mindenre jóeleve figyelmesekké tedd, 's magadat minden vigyázatlan mozdulásik ellen bátor-ságba helyezd. 7szer Szántásban 's lágy földön föld-del, hóban pedig hóval, vagy akármi egyébbel puská-dat vigyázatlanságból be ne tömesd, mert az gyakran illy esetben szélllyel vettethetik. 8szor A' régi 's berozs-dásult töltést szedd ki 's fegyveredet kevés puskaporral lobbantsd ki; az illy régítöltés' kilövése ha egyébbel nem is, de bizonyos pofonütéssel páros. 9szer Vadászatrol haza-tértedkor fegyveredet mindenkor lödd ki, vagy töltését vond ki. 10szer Az ütő-fegyvereknél, ha azo-kat csakugyan töltve akarjuk tartani, elég az elsütő-süvegecskét levenni, melynek nemlétében azok' el-sülésétől épen nem tarthatni.

A' puskának tisztán tartásáról.

Azt minden vadász 's vadászatkedvelő jól tudja, hogy a' puskát tisztán tartani, annak mind tartóssága mind használhatása elkerülhetlenül kívánja. A' tisztát-lan fegyver rozsdát kap, szerszámja maga magától meg-gyengül, 's a' cső' belsejében rozsdaette gödröcskék tá-madván, hordására nézve is megromlik. A' tisztátlan-ság 's mocsok által a' puskapor' ereje fogyasztatik, 's az ellentálló erő (attritus) nevededvén, a' lövés' sebes-sége csökken, a' jól hordás csonkúl 's rugás követke-zik. Ezek' eltávoztatására szükséges a' fegyvert mind használás előtt, mind azután, mind pedig használatkor tisztán tartani. Melly tekintetből következő jegyzé-sek fordulhatnak elő: 1ör A' nedves hely és levegő, mint e' részben kinekkinek tapasztalása lehet, a' fegy-verben nem csak rozsdát okoz, hanem a' szerszám' ru-

góit 's tollait gyengítvén 's az ágyazatot dagadásba hozván, gyakran az egész fegyvert használhatlanná teszi; ezt okozza a' levegő - húzódás, vagy lég-huzalom, (Zugluft, ductus aëris) a' mennyiben abban nedves részecskék is foglaltatnak. Legjobb tehát közép szárazságu helyen tartani, mivel az igen meleg és száraz levegő kiaszalván azok' fakészületeit, ártalmas befolyása lehet. 2szor Hogy a' fegyvert portól, pókhálótól, légy-mocsoktól, de leginkább gyermekektől, kik szemügyet vehetvén fegyverhez igen örömet nyulnak, megmenthessük, szükséges azokat mindenkor zárthelyen tartani. Való ugyan, hogy legjobb záru helyre is behatnak a' por finomabb részecskéi: ezektől mindazáltal fegyverinket megtisztítani sokkal könnyebb, mintsem ha a' pornak egészen lettek volna kitéve. 3szor A' kilőtt puskák' szárszámát 's kováját minden lövés után tiszta rongygyal megtörülgetni nem csak jó, hanem szükséges is. 4szer Ha akár vadászaton akár más okból fegyverünkkel igen hideg időben künnjártunk, azt azonnal meleg szobába bevinni ártalmas, mivel a' nedves párolgás mind a' hideg csőn, mind pedig a' puskágyon vízzé változván, vagy mint mondani szokták, a' fegyver megizzadván, a' cső rozsdát kap, a' puskágy' enyvezett részei pedig engedeznek. Ha azonban csak ugyan be kell fegyverünket meleg szobába vinni, akkor az, elegendő vigyázat mellett, csővel lefelé fordítva meleg kályha mellé tétessék, 's mindaddig, míg az izzadásnak vége lévén, azt megtörülgethettük, ottan hagyassék. Mások meleg helyre behozott fegyvereiket azonnal ágyba vagy más hasonló helyre szokták le takarni 's tökéletes megszáradásig ott hagyni, a' mi azonban nem minden helyen, 's nem minden vadász által eszközölhető.

Fegyvert rozsdától megőrzeni.

Egy font lenmag-olajba olvasz fel $\frac{3}{4}$ font viaszot 's minekutána fegyveredet holtshénnel, finom kőporral, tajtékkővel vagy mésszel jól kitisztítottad, annak vasát kend be vele. A' faolajjal bekenés is ellent áll ugyan a' rozsdának, de sáros mocskot okoz. Egyéb-

íránt a' fegyver-szerszám' kendésére szükséges faolajt minden salakból 's tisztátlanságból kivehetjük, ha azt hársfából készített vékony pohárba töltvén, azon által-szivárogtatjuk. Megtisztul a' faolaj úgy is, ha abba elég vigyázat mellett olvasztott ón öntetik. — Mások disznó- és ludzsirral, dió és mandula olajjal szokták fegyvereiket rozsdá ellen bekenni, 's mind ezen óvó-szereket ónedényben tartják.

Fegyverből rozsdát kivenni.

Gyúrj finom vasport, goromba rozslisztet 's vízzel feleresztett agyagot együvé: e' gyuradék - elegyből szelj kisebb darabokat, azokat a' kenyér' kiszedése után szárítsd meg sütő-kemenczében, 's midőn használni akarod, kevéssé faolajjal ereszd fel 's fegyveredet azzal tisztítsd. Vagy pedig a' rozsdalepte helyeket kend be vízben feleresztett borkősóval, 's egy óra múlva tiszta posztó-darabbal törölgesd meg. Ha talán egy-szeri megkenés minden rozsdá foltot ki nem venne, azt többször is 's mindaddig ismételheted, míglen a' fegyver tökéletesen meg nem tisztult. Sokkal nagyobb fáradságot 's vigyázatot kíván a' rozsdakivétel a' cső' belsejéből, a' mi mind a' vont-mind sugár-csővű puskánál különböző módon vitetik véghez. A' vont-csővű puskánál vasvesszőre öntött 's a' csőlyukát tökéletesen betöltő óndarab szükséges, melly faolajjal 's a' feljebb említett vaspor-liszt- és agyag-keverékkel kenetik be. A' sugár hoszú-csővű puska' belső kitisztításához szintazon vegyíték vétetik, azon különbséggel, hogy ennél óndarab helyett puskavesszőre tekert rongy vagy csöpű vétetik.

Puska' kimosásáról.

Ha fegyveredet a' sokszori lövés által meggyült belső mocsktól akarod jól kitisztítani, legjobb azt langyos vízzel, eczettel, vagy tulajdon vízzelleteddel végbevinned; dugd be tudnillik fegyvered' gyújtólyukát viasszal vagy más egyébbel, 's a' csőbe töltött vizet eczetet vagy vízzelletet, hogy a' mocskot tökéletesen felolvaszthassa 's ehesse, bizonyos ideig hagyd benne,

azután először tiszta, későbbben kevesse megolajzott csöppel, jól törölgesd ki, tölts belé kevés puska-
port, lobbantsd ki azt, fuj belé 's töltsd meg. Az
eczet-'s vizelletnek sokáig ben hagyása ártalmas lehet,
mivel az, a' csőt inkább áttaljárja mint a' víz, 's roz-
sdával hamarabb bevonja. — Némellyek tisztos-fű
vagy más gyökerek' főtt levében tett mosás által gon-
dolják a' rozsdától, 's megrontástól fegyvereiket meg-
óhatni. Milly vak hit, előítélet 's balvélemény legyen
mind a' puskának szem, vagy más titkos varázs-sza-
vak 's bűvészet által megronthatása, babonáztathatása,
's igézése; mind annak illy módokon megmenthetése?
minden józan áttalláthatja, mind a' mellett, hogy han-
gász Világunk Weber' Bűvösvadászat vagy Lövészét
(Freyschütz) ámulva csudálja. — A' mocskos puska'
száraz tisztítása vagy törlése vasvesszőre vagy vékony
botocskára tekert 's többször megujított tiszta csöpp
surogatás 's dörzsölgetés által szokott történni.

Fegyvert sokáig tisztán tartani.

Végy egy kövér angolnát 's minekutána azt meg-
nyútván fejét elvetéd, vagdald apró darabokra, tedd
a' tűzhöz vagy napfényre, hogy a' benne lappangó vi-
zes részecskék kipárologjanak: azután süsd serpenyűben,
míg barnulni nem kezd; az e' szerint származó olajt,
vagy zsírt gyenge pártűz mellett kenyérhéjon sziváro-
gatsd tiszta edénybe, kend ezen kenőccsel tisztított fegy-
veredet, sokáig tisztán fogmaradni. — Vagy: tiszta
faolajban, sima márvány kövön dörzsölj széllyel ónle-
velkéket, töltsd hársfa-poharba, és szivárogtasd ál-
tal; ezen olajjal kend bé fegyveridet, 's rozsdától men-
tek maradnak. — Vagy: végy tyúkzsírt, kend bé vele
jól megtisztongatott fegyveridet, és rozsdá, némelly va-
dászok' állítása szerint, beléjük nem kap.

MÁSODIK RÉSZ.

Puskaporrol, annak jóságáról, sokáig eltartásáról, ereje' kitanulásáról, srétről, és golyóbisról.

Hogy a' puskapor salétrom kénkö és holtshén keverékből készült szemes por, alkalmasint mindenki tudja. Az ennek készítésére fordítandó salétrom nagyon tiszta 's olyan legyen, melly különösen minden tengeri sótol ment: de tisztának kell lennie a' kénkönek is, melly végre a' kénvirág (flores sulphuris, bűdöskő-virág) vagy kénrudacsákák legalkalmasak. Mi a' szénét illeti, a' lágy-fáét közönségesen jobbnak tartják, azonban Baume több próbatétel által megmutatá, hogy a' kemény-fa' szene, ha illő mennyiségben vétetik, épen azon erővel bír. Az iránylat, melly szerint az említett keverékből puskapor készíthet $\frac{3}{4}$ salétromból, a' szénnek 's kénkönek pedig összesen $\frac{1}{4}$ éből áll olly formán, hogy ha egy mázsa puskaport akarnánk készíttetni, 75 lb Salétrom, 9 $\frac{1}{2}$ lb kén és 15 $\frac{1}{2}$ lb szén kellene.

Feltaláltatása' ideje mindedig egész bizonyossággal nincs meghatározva; némelleyek a' Chinabelieknek, mások Baco Roger angol Barátnak, ki 1294ben holt meg, és Opus majus czimű könyvében a' puskapor' alkotó-részeinek miképeni elegyítését világosan előadja; mások Schwartz Berthold Sz. Ferencz Szerzetbeli német Barátnak tulajdonítják; azonban ez utólsónak sem hol-sem pedig melly időben-éltét, voltaképen meg nem mutathatják: hihetőbb tehát, hogy ő a' puskapor-készítés' módját csak tökéletesíté. Annyi bizonyos, hogy a' Velencei köztársaság és Jena közt 1330ban folytatott háborúban tüzi-fegyverek használtattak; 1356ban szinte említés vagyion durrogó csőről és porrol, sőt Imhof „Historischer Bildersaal“ nevű munkájában előhossa, hogy az Ambergi fegyver-tárban olly ágyu találtatott, mellynek öntését a' rajta lévő évszám 1303ra teszi. De még ennél korább idők-

re vezetnek Albertus Magnus és Baco Roger egykoru Írók' munkáji, kik már a' puskaapor' részeit 's azok' összevegyítését nyilván tanítják, pedig Albertus Magnus már 1280ban halt meg, Baco Roger pedig, mint feljebb is érintém, 1294ben; — a' mi több, az Oxfordi Universitásnál Marcus Grachusnak a' 9k században írt munkája találtatik, mellyben a' puskaapor - készítés helyesen adatik elő. A' Tértők' (Missionáriusok) tudósítási szerint a' Chinaiak még előbb ismérték, és hihetőleg általok lett ismértetes az Araboknál is, kik ezen porhoz hasonló vegyítéssel élhettek 1035ben a' tengeri csatában, 1250ben Damiatánál, 1331ben Alicante váránál, és 1342ben Algezirasznál. —

Készíttetése következő: a' salétromot, kénkövet 's faszenet előbb különkülön vagy malmokban vagy mozsarakban finom porrá törik, ezután az alkotó-részek bizonyos mennyiségben összevegyittetvén, ismét különösen puskaapor malmokban finom porrá őrltetnek. Hogy ez égékeny szerek őrlés- vagy törés-kor meg ne gyuladhassanak, 's általok a' puskaapor malmak 's benn dolgozó emberek fel ne vettessenek, gyakran vízzel locsoltatnak. Megnyervén az alkat-részek kívántató finomságokat, a' keverék gömbölyű lyukú szitába tétetik, 's nehéz fa-tálakkal lenyomatva szitáltatik, 's ekkor a' nedves vegyítékből kis dara forma szemecskék válnak, mellyek közül a' nagyobbak ágyupornak, az apróbbak puskapornak neveztetnek; az illy nedves porszemek azután vagy napon, vagy fűtött üvegházakban megszárittatnak. Ez utóbbi mód veszedelmesb az elsőnél, 's azért az illy melegházakban a' kemenczék egy darab öntött-vasbol szoktak készíttetni, 's mésszszel elegy agyaggal vastagon bevonatni. Megszáradván a' porszemek ismét megszitáltatnak, 's ez által a' köztök találtató poros részekről elválasztatnak. Eleinte a' puskaapor' feltaláltatásakor nem formálák azt szemekbe, hanem csak porrá zúzták mellyből következett, hogy ilyenkor nagyobb felülete lévén, nagyobb volt ereje, de sokkal nedvesülenekebb is, 's ágyuba vagy puskába töltéskor a' csőoldalhoz inkább ragadt. Minden Birodalom 's Ország majd szá-

mosb majd kevesb puskapor - malommal bír, amint nagyobb vagy kisebb szükségei kívánják. Leghíresebb 's legjobb puskapor mindazáltal Párisban és Danczkában készül.

A' puskapor' jó s á g a nem mindég a' szemek' egyenlőségében 's nagyobb vagy kisebb alkatjokban, hanem inkább az említett három résznek rendes iránylatos vegyültében 's kidolgoztatásában áll, következőleg az egyenetlen 's goromba szemű puskapor is jó lehet. Első tekintetre jönak tartathatik az olyan puskapor, mellynek gyuladása villám sebességgel történik, melly sok salétrommal bír, 's égszínkékes világos lánggal lobbanván el maga után kevés mocskot hágy. Az állott, azonban mindenkor alkalmas száraz helyen tartott puskapor, a' frisnél többnyire jobb; azért kinek tehetése engedi, jól teszi, ha magának egyszerre több esztendőre szolgálandó puskaport szerezvén, azt bűtorságos de száraz helyen 's edénybe rejtve tartandja.

Némelylek a' puskapor' jó s á g á t e' következő tulajdonságok 's ismértető - jelek szerint ítélgetik: 1ör tekintik a' színt, mellynek lobbanáskor veressel csillámló halvány kéznek kell lennie. A' puskapor' felettébbi feketesége sok holtshénre, a' napfényen ragyogó szín pedig arra mutat, hogy az alkotó - részek nem vegyültek össze kellőképen. 2szor Közönségesen a' puskapor szemek olly keménységgel bírjanak, hogy deszkára tétetvén köröm vagy késhegy által szétnyomathassanak, 's homokos tapintatuak ne legyenek. Ha igen könnyen 's úgy szolván minden erő nélkül porrá törhetni vagy is morzsolhatni a' puskaport, akkor tartalma igen sok holtshénre mutat; ha pedig nagyon kemény és porrá törni erős, kelletinél kevésb adatott belé: már pedig legkisebb iránylatlanság is az alkotó - részek közt a' puskapor' jó s á g á t csökkentheti. — 3szor Hogy a' puskapor - szemek formájokra 's nagyságokra nézve lehetőségig egyenlők legyenek, 's minél gömbölyűbb és egyenletesb a' puskapor - szem, annál jobb: mert az egyenetlen szemek, több poros részeket foglalván magokban, több mocskot okoznak, 's mind lobbanékonyaságra

mind hatóságokra nézve nem olly sikeresek. — 4szer Úgy tartják, mennél finomabb 's apróbb a' puskapor-szem, annál nagyobb ereje is, alkalmasint azért, mivel akkor a' villám lobbanáshoz annyira szükséges levegő nagyobb mennyiséggel fér közibe. — 5szor A' jó puskaport, legyen az bár igen apró szemű-is, külső nedvesség nem könnyen hatja meg, honnan talán legnagyobb 's legbizonyosb jele a' puskapor jóságának, ha nehezen nyirkosodik. — Tapasztalás bizonyítja, hogy ugyan azonegy helyen 's egyforma levegőn egyik puskapor ereszkedőbb mint a' másik. — 6szor A' puskapor' sós és hüvítő ize annak elég salétrom-vegyítékére mutat.

A' puskapor' jóságának kitanulása legjobban történik ugyan, ha alkotó részei khemiai szétosztatással vizsgáltatnak; de a' mennyiben illy próbatételekhez igen tökéletes mértékek és a' hasonló munkálkodásokban jártasság szükségesek: másrésről pedig azt is határozottan tudni kellene, valljon a' legjobb puskapor-nak három alkotó-részeiből egymáshoz irányozottan mennyit kell venni vagy is a' vizsgáláskor találni? ezen próbát nem minden vadász ejtheti meg, annyival inkább, mivel vannak, kik a' puskapor' alkotó-részeit három negyedrészt salétromban és egy negyedrészt holt-szénben 's kénköben, vagy négy rész salétromban és egy rész kénköben 's holt-szénben állapítják. — Némelly vadászok annak jóságát következendő módon szokták próbálni: t. i. tiszta papiroson egymástól kevés távolságra több rakáskát csinálnak 's egyenkint meggyújtogatják; ha az egyik meggyújtott rakás a' másikat, melly hozzá ugyan közel esik de vele összeragasztva nincs, meg nem gyújtja, a' papirost ki nem égeti, 's maga után kevés vagy semmi mocskot nem hágy, azt jónak tartják: ellenkező esetben pedig azt ítélik, hogy a' salétrom közé konyha-só kevertetett, a' holt-szén tökéletesen ki nem égett, és az alkotó-részek rendesen össze nem vegyültek. Ha a' salétrom 's kénkö tökéletesen meg nem volt tisztítva, a' papiros fekete marad, vagy fótot kap. — Mások keveset szá-

raz tenyerökre töltvén, lágyan dörzsölik, de úgy, hogy össze ne törjön, és mennél kevésbé fog vagy fest, annál jobbnak tartják. — Vannak, kik a' puskapor' erejének kitanulása végett különös eszközt készíttetnek, mellynek felosztásaiból egy kevés pornak kilobbantása után hoznak ítéletet; úgy van tudnillik bizonyos rugók által az említett eszköz alkalmaztatva, hogy abban, mennél jobb a' puskapor, annál több grádusra mutat a' kilobbantás után: — de a' mennyiben ezen eszköz' tollai vagy is rugóji többszöri próbálgatás által, vagy magok magoktól is idővel meggyengülhetnek, az illyféle próbát egész tökéletesnek szintén nem tarthatni. — Minden próbák közt legalkalmasabb, és legbizonyosabb lehet az, mellyet Winkell' német Író (a' Vadászat' tárgyában kimerítőleg irt munkája' 3 Darabjában a' 170 és 410 lap.) felhoz, melly következő: egy koncz papirosba ugyanegy messzeségről, azonegy srét nemből 's mértékből, egy fegyverből, de különböző, azonban egyforma levegőű helyen tartott puskaporból, több próba lövés tétessék; a' melly porból esett lövés legtöbb levelet vág által, azt méltán legjobbnak tarthatod. Ezen próbátétel mellett mindazáltal a' fegyvernek minden lövésnél egyenlő tisztasága, meleg vagy hideg léte, 's az időnek egyenlősége megkívántatik. Kitanulván e' szerint porunk' erejét 's jóságát, a' szükséges mértéket is könnyen meghatározhatjuk.

Ha valaki jó puskaporra tett szert, szükség annak olly gondját viselni, hogy erejéből 's jóságából semmit neveszejtessen; veszt pedig abból, ha nedves helyen vagy olly edényben tartatik, melly minden levegői nedvességet könnyen magához húz; a' nedves puskapor vagy épen nem vagy csak késedelmesen gyúl meg. A' puskapor' jósága' megtartásának tekintetéből némellyek az eltett por közé fokhagyma gerézdeket, száraz vereshagyma darabokat, oltatlan meszet, száraz kenyérhaját, 's bűdöskő darabokat szoktak egyvelíteni; mások erős pálinkával vagy borszesszel nedvesítik azt meg, árnyékos helyen kiszáritják, 's úgy

teszik el. Azonban mind ezen szerek' alkalmaztatása nélkül el lehet az, ki puskaporát száraz edényben és helyen bátorságban tartja. A' nedves levegőnek kiteve volt és megnyirkosodott puskaport gyenge parázs felett vaskalánba vagy ezintányérba megszáritthatni, melyféle száritgatás millyen vigyázatot kívánjon, mindenki általláthatja.

S r é t r ő l.

A' kézi - fegyverekhez használtatni szokott golyóbis és srét (vagy göbecs) ónból készül; — mennél tisztább lágyabb és nehezebb az ón, annál jobb, mivel a' belőle öntött golyóbis vagy srét a' puskacsó' vonásainak 's vágányainak a' nélkül, hogy azokat rongálná, könnyebben enged. Megismérhetni az ón' jóságát kékes-fejér színéről is, melly a' czin' színénél setétebb úgy nem különben nehézségéről; az ón, hasonló mennyiségű átszivárogtatott és megtisztított víznél tizenegyszer nehezebb. Nem csak golyóbis és srét készítésre, hanem orvosi szerekben, gerencséri munkák, füstékek és fejér arczmáz' készítésében 's más egyebekben használtatik. Hazánkban az ónnak különféle nemei találtnak, mellyek közt a' termő-ón, ón-fény, ón-rozsda, piskolczos ón-fény, barna érczetlenített-ón, zöld fekete és fejér érczetlenített-ón, 's porhányó agyag-ón Hont, Krassó, Gömör, Liptó, Bihar, Szathmár, Mármaros, Nógrád, és Zólyom Vármegyékben bőséggel ásatik.

A' srétnek, mint már említettett, mindenkor tiszta ónból, egyforma nagyságúnak és gömbölyűnek kell lennie. Készítése' módja következő: felolvasztatván az ón, valamelly vízzel telt edénybe sűrű rostélyon vagy vesszőkön által csorgattatik; a' vízbe magasrol csorgás közben a' folyó-ón kis golyóbisokká vagy is srétekké válik. Könnyebb olvadás végett, 's hogy az ón nagyobb keménységet kapjon, lehet abba kevés egérkövet (arsenicumot) is keverni; ezen ércz a' keménységen kívül fekete színt és nagyobb gömbölyűséget is ad a' srétnek. Nagyon könnyebbíti a' srét' öntése módját 's tökéletesítését a' magasrol öntés, azért

ték 8 grád por és 5 grád srét. Vannak olyanok is, kik puskaporból egy töltésre, a' fegyverök' szá-ját épen betöltő golyóbis' nehézségéhez képest $\frac{1}{6}$ rész-nyit vesznek; — azért is, ha a' golyóbis p. o. 6 kö-vecs nehézségű volna, a' por-töltésből egy kövecs nehézségnyit vennének. Winkell német Író szerint a' por' nehézsége a' golyóbiséhez képest azon iránylatba tétetik, melly az 1 és 7 szám közt fenforog. Bech-stein és Berger Írók pedig porra nézve azt tartják leg-jobb töltésnek, melly a' puska' szá-ját épen betöltő golyóbis' formájába vagy is a' golyóbis-öntőbe három-szorra befér. De mindezen különféle állításokat min-den fegyverre nézve általjában megállapítani nem le-hetvén, leghelyesebben cselekszik minden vadász, ha e' részben nem annyira mások' állítására mint önta-pasztalatira támaszkodik, mert könnyen meglehet, hogy egyik fegyver szintén annyi srétet mint port, másik pedig kevesebbet igen helyesen és elegendő se-bességgel hord. A' mennyiben a' puskapor' jósága és ereje igen különböző, — a' puskacsövek' hordása nem egyenlő, — azok hol hosszabbak hol rövidebbek, fu-ratjok hol bővebb hol szűkebb, és az egyik cső inkább ki van löve vagy is kopva mint a' másik: lehetetlen a' por és srét mértékre vagy golyóbisra nézve egy, min-den fegyver' töltésére alkalmaztatható rendszabást meg-állapítani. Azonban a' legtapasztaltabb vadászok olly értelemben látszatnak lenni, hogy egy egy töltésre a' srétből valamivel kevesebbet a' puskapornál, — por-ból pedig annyi vétessék, hogy elsütéskor a' fegyver keveset és csak alig érezhetőleg rugjon. Változtatja valaki ezen szokás mellett is puskaporát vagy fegy-verét, annak mértékére még is könnyen rájöhet. — A' mennyiben a' lövés' ereje egyenesen a' töltés' men-nyiségétől függ, minden Vadász által fogja látni, hogy azon erőt a' töltésnek, és pedig a' puskapornak sza-porítása által, nevelni lehet; azt azonban senki se gondolja, hogy ezen por-szaporítás által történő erő-és sebesség-nevelésnek bizonyos határa nem volna, és azt tetszés szerint folytathatni. — Mert tegyük fel bővebb állallítás végett egy közép mennyiségű töl-

tést: ennek hatóságát és sebességét por-szaporítás által nevelhetjük ugyan, de mihelyest azt bizonyos határpontig folytattuk, a' helyett, hogy az erő és sebesség mind inkább nevedednék, fogyni kezd. Honnan következik, hogy legjobb és leghelyesb töltésnek azt tarthatnók, melly épen azon határponton gyökereztetik, hol a' legfőbb erőt és sebességet elérve tapasztaltuk. Itt mindazáltal nem azon sebesség értendő, mellyel a' srét és golyóbis puskából kitolatik: hanem ezen (a' nagyobb töltés által épen nem nevelhető) sebesség tartóssága; mert méltó azt is észrevenni, hogy noha a' golyóbis minden másod perczenet alatt 1300 — 1400 lábnyi messzeségre haladhat, még is nem minden másod perczenet alatt megy olly sebességgel, mint első kiindulása szerint mehetne, mivel sebességét a' levegő ellenállása nagyon fogyasztja, úgy, hogy valósággal alig megy felényire. — Szinte a' levegő ellenzése és a' golyóbisnak vagy srétnek a' földhöz vonzódása a' puskapor' hatóságával összelegyedvén, nem csak azt okozza, hogy a' golyóbis' vagy srét' menete lassúbbodik, hanem azt is, hogy igazodása konyúltni vagy is föld felé hajolni szokott. Erre nézve a' Pattantyusság bizonyos számolás szerint a' czél' magosságánál feljebb szokott löni, 's így a' golyóbis mintegy hulló-csővel száll le a' czél felé. Nagyobb távolságra intézett lövésnél ezt a' vadászok is teszik, midőn a' puskájokon lévő irányzék' felemelése által lövésöket magossabbra veszik.

Golyóbisről.

A' golyóbis vagy olly nagy, hogy abból csak egy lövethetik egyszerre, vagy pedig olly kicsiny, hogy egy lövésre több vétethetik; az első egyes golyóbisnak, a' másik postának, futónak, ficzkónak, nyargalónak szokott neveztetni. Hogy valaki golyóbist vagy postát önthessen, szükséges hogy mind a' két rendbeli öntéshez kívántató golyóbis öntője legyen; van ollyana valakinek, 's költség-kiméltetés vagy idő-töltés' kedvéért maga akar magának golyóbist önteni: vegyen tiszta ónat, darabolja össze, 's

arra szolgáló vaskalánban tűzön felolvasztván azt, öntse formába vagy is öntőbe. Az ön' hamarábbi felolvasztatása végett nem árt a' tűzön lévő kalánba fagyúviasz - szappan - darabot vagy zsirt; - hogy pedig az ön annál hamarább megtisztuljon, kevés szalmiaktot vetni; a' kiöntött golyóbis' nyaka elvágatik, 's tökéletes gömbölyűre veretik. Némelly vadászok a' megolvasztott 's golyóbis - öntésre szánt ön közé kén-darabokat is szoktak vegyíteni, azon babona-hitből: hogy az illy golyóbissal megsebesített vad hamarább elesik. — Golyóbis öntésnél leginkább arra kell figyelmezní, hogy az öntés mennél frisebben történjék, mert a' többször felolvasztott 's meghűtött ön végre nagyon elparázsvúlván, rosz golyóbist ad. Ha netalán az óuba olvadást könnyebbítő valamelly szer tétetik, annak tökéletesen ki kell égni, különben az öntendő golyóbis hibás lesz. Az egyes golyóbist, mint már mondva van, fagyús vagy szappanos vászonyba kell takarni 's azon részével, melyen nyaka vágatott le, felfelé fordítva nyomni fegyverbe. A' posták, melyekből nagyságokhoz képest hol több hol kevesb töl-tetik a' puskába, valamint a' srét, rendes fojtással szoríttatnak le.

H A R M A D I K R É S Z

A' lövés általányosan. Vadnak futtában, röptiben, sektiben vagy áltában, vízben vagy lesből lövése, 's némelly a' lövéshez szükséges jegyzések és vadász eszközökről.

A' lövés általányosan.

Puskát kilőni, épen semmi: jól löni tudni, mesterség. Megtörténik ugyan, hogy néha járatlan vagy úgy nevezett kocza-puskás is elejti a' vadat; de illy találást inkább reáhibázásnak. (vakeseménynek) tart-hatni, mert hol illy puskás egy vadat vaktában elta-lál, ott százannyit is elereszthet. A' jól lehetésre megkivántatik: 1-ször Hogy a' vadász a' vadászatot

kedvelje, 's az ezzel gyakran összekötött alkalmatlanságok' elviselésére elég békétűréssel bírjon, egy két hiba miatt ne csüggedezzen, 's a' vad - nyomozásban 's fürkészésben fáradhatatlan legyen. 2-szor Egészséges, jó 's éles látással, és finom hallással bírjon. Mennyit tesz vadászatkor az éles látás 's finom hallás? azt csak vadász tudhatja legjobban; mert számtalanszor meg-
esik, hogy mikor az elébb odább, jobbra 's balra csapongva keresi a' vadat, midőn esze' ágában sincsen, akkor pattan ki a' háta megett fekvő p. o. nyul — 's az csak véletlenség, ha éppen azon pillanatban talál hátra tekinteni; leginkább pedig finom hallás által, bár kevéssé legyen is észrevehető a' vad által okozott zörrenés vagy legyintés, vehetni észre annak felkelését, vagy szökkenését. A' vadász' szeme előtt a' vad' felpattantakor okoztatni szokott levegői villanat is, melyet csak az igazi és sik vidékeken gyakorlott vadászok tapasztalhatnak, igen sokat tesz. 3-szor Hídeg vérű legyen 's éppen ne szeleskedő, mert míg valaki a' vad' megpillantására vagy kipattanására reszketésbe, 's öröm, meghökkenés, döbbenés vagy megütkezés miatt mintegy tűzbe jő, addig jól lőni nehezen fog. 4-szer Tulajdon fegyvere' hordását ismérje, 's azzal gyorsan, de mindenkor jól alkalmaztatva tudjon bánni. 5-ször Megkivántatik a' messzeségnek hozzávetőleg csupa látásboli jó megítélése, hogy tudnillik száz lépésnyi távolságot ötven lépésnyinek 's viszont ne tartson. 6-szor Nagy gyakorlás, jó por és jó srét. Bír valaki mind ezen előidéztekkel 's van magát gyakorolhatni elegendő alkalma, szokott löveti messzeségben mindenkor bizonyos lövésre juthat.

A' futtában lövésről.

Hogy valaki futtában jól lőjön szükséges, hogy mind a' messzeséget, melyre lőnie kell, — mind a' sebességet, mellyel a' vad szalad vagy röpül, — mind a' vad' futása vagy röpülése' útját előre megtudja ítélni. Melly három tulajdonság ugyan annyi szabásban adatik elő. 1) A' távolságnak, mellyre va-

lakinek lőnie kell, rendes megítélése elkerülhetlenül szükséges: mivel természetes, hogy egy lövés, melynek 70 lépésre kell szolgálni, a' levegőben tovább késik, míglen a' kívánt célhoz érhet, mintsem az, melynek csak 20 lépésre kell mennie. Innen világos, hogy a' távolság megítélésétől a' jól vagy rosszúl lövés igen is függhet. Kevés különbség látszik ugyan lenni azon idő között, mely a' 60 és 20 lépésre irányzott lövések' levegőbeni késésöknél eltelik; de még is figyelembe tartandó a' futó vagy röplő állatlövésnél, mivel az elsütés és puskapor' meggyuladása szinte levon egy keveset azon időből, mely alatt lövésünknek a' tárgyhoz érnie kell. 2) Szükséges azon sebességnek, mellyel valamely állat fut vagy röpl, figyelembe vétele: különben azon lövés, melynek bizonyos célhoz vagy helyhez, a' futó vagy röplő állattal egyszerre kell érkeznie, ha annak sebességét nem iktézzük, vagy későbbben vagy akkor ér a' kívánt és célzott helyre, midőn a' vad még ott nem termett, 's így mind a' két esetben hibásan esik a' lövés. 3) A' futás vagy röplés' utjának megítélése is fő kívánat. A' futás úgy, mint a' röplés leginkább négyféle, u. m. vagy egyenesen felénk tartó, vagy egyenesen tőlünk eliető, vagy keresztben lévő, vagy háránt vagy is úgy nevezett keszeg-oldalú szokott lenni, melyre nézve: A) Ha a' vad egyenesen felénk, az az szemközt szalad vagy röpl, különös vigyázattal legyünk, hogy a' felénk szaladva közelítő vadat, mintegy 20-30 lépésre beavárván, azt egyenes helyen épen szügybe vagy ha igen nagy sebességgel közelít, első lábai' aljába, — a' felénk röplőt pedig nyakba, főbe, begybe vagy kevéssé előbbre célozzuk, máskint igen könnyen történhet, hogy azon túl 's keresztül lövünk; itten a' röplő állatokra nézve különösen megjegyezvén: hogy, ha csak a' környülállás engedi, legjobb azokat mindenkor úgy eresztetni, hogy lövésünk utánok és hozzanta essék. — B) Ha a' vad egyenesen tőlünk fut, akkor azt p. o. nyulat, rókát, borzot, vadmaeskát, nyestet, vidrát, 's más kisebb vadakat fülei közt a' röplőt pedig farba, hátba, de kevéssé még is emelin-

tett célba vegyük. C) A' keresztben szaladó vagy röpülő állatok' lövése felől bizonyost határozni sokkal nehezebb, mivel az leginkább a' haladó vad' sebességétől 's azon messzeségtől függ, mellyben azt futása vagy röpülése közben elejtenünk kell. Itt leginkább a' vadász ügyességére 's gyakorlottságára bízatik, hogy a' vad' sebességéhez 's távollétéhez irányozva helyesen megtudhassa itélni: mennyire kell fegyverét egyik vagy másik vadnak egy vagy más esetben eleibe tartva elsütni. Több vadász a' keresztbe szaladó vagy röpülő vadat úgy szólván, nem is célozza, hanem csak gondolom formán tartja eleibe és süti ki fegyverét; meg-esik azonban, hogy ezek is néha jó lövést tesznek, azok' lövése mindazáltal, kik a' keresztbe szaladó vagy röpülő vadat fegyverökkel követik, 's a' sebességhez 's távolsághoz irányozva azoknak valamennyire hol eleikbe lőnek, hol pedig épen reájok, sőkkel bizonyosb. Némellyek célzás közben követik ugyan a' vadat, de azon pillanatban, midőn löni szándékoznak, fel szoktak a' követéssel hagyni, 's úgy sütik el puskájokat; ezek, akkor érvén lövésök a' célzott helyre, midőn a' vad azt már túlhaladta, többnyire röviden, az az a' vad után lőnek; legjobb a' vadat azon pillanatban is, midőn fegyverünket elsütni akarjuk, azzal kísérni. Mind ez, mind a' fegyvernek vad' eleibe tartása, nagy gyakorlást 's vigyázatot kíván. Bővebb általlátás végett némelly előfordulható eseteket felhozok. a) Tegyük fel, hogy a' nyul kivált késő ősszel, vagy a' téli első hónapokban, midőn legerősebb, agarak által üzetvén tőlünk mintegy 40 lépésnyire keresztben teljes erővel szalad; akkor, ha csak szántsándékkal nem akarjuk elhibázni, szükséges annak jó fél réfnyre eleibe tartva elsütni fegyverünket, máskint minden bizonnyal utána lövünk. Ezen lövémódot a' nyul, őz 's más hasonló sebességű vad' szerfeletti futása önkényt megkívánja. b) Szalad a' nyul középszerű, vagy szokott sebességgel, akkor 30-40 lépésnyi távolságban elég, ha annak eleibe csak egy jó arasznyira, vagy tenyérnyire lövünk is: — magában értvén mindazáltal, hogy az ily lövéseknél meunél nagyobb köztünk, és a' sza-

ladó vagy röplő. közt lévő messzeség, a' fegyvert annál inkább eleibe kell tartanunk. c) Ha a' vad halakban fut (a' mit az leginkább a' vadász, vagy annak ebei elől lett jókori elillantakor szokott tenni) akkor azt fejére czélzott lövés által bizonyosan elejthetjük. — A' röplő vadak' lövésénél sokkal több és különféle eset fordul elő, 's ezek' röplésében nem csak a' sebesség 's messzeség, hanem a' röplésmód is tekintetbe vétetendő; mert egyik szárnyas vad röplése közben egyenességet tart, másik hol feljebb hol alább csapong a' levegőben: — ez rendetlen röplésnek nevezetik, 's a' vadásznak legnagyobb gyakorlottságát 's vigyázatját kívánja. — D) Ha a' vad háránt vagy keszeg-oldalt fut vagy röpl, minekelőtte fegyverünket reá sütnők, szoros szemügyre vegyük azon sebességet, mellyel az egyik vagy másik oldalra inkább kanyarodván, tőlünk elfelé siet és halad; ezen sebességet a' távolsághoz mérsékelvén, egy két próba után könnyen ki fogjuk találhatni azt: hogy azon oldalon, mellyfelé a' vad csavarodik, mennyire kell eleibe tartanunk fegyverünket.

A' fektiben lövésről.

Némellyek előtt különösnek látszik, ha az előttök 15, 20, 25, vagy 30 lépésnyire fekvő kisebb vadat elhibázzák, vagy mások által elhibáztatni látják. Ennek oka egyedül az lehet, hogy illyenkor a' vadnak derekát vagy általellenökben látszó részét fent czélozván (főkép ha az kevéssé mélyebben talál fekünni) azon mindenkor túllöttek. Hogy valaki fektiben bizonyos lövést tehessen, azt jegyezze meg: hogy ha a' könnyülállás engedi, a' fekvő vadat mindenkor hoszában vegye, 's a' távolsághoz képest annak hol jobban hol kevésbé alája czélozzon, vagy ha bízik magában, azt fektiből ugrassa ki, 's futtában, midőn tetőtől talpig láthatja, löje le. A' hófeketbe lövés legnagyobb vigyázatot kíván, mert a' hó' ragyogása a' czélzó szemet kápráztatván, a' benne fekvő vadat jóval közelebb tüneti elő, mint valósággal va-

gyon; *) azért az egészen hóban fekvő vadat tanácsosb felverni és futtában löni, mivel az a' vadászt többnyire közelebb várja; havon keresztül meglőni pedig, hacsak abból valamelly része ki nem látszik, azt soha sem lehet, mivel a' hó rugalmas ereje által a' srét sebessége elgyengítettén 's enyészttetvén, azon keresztül nem hathat. Említenem kell még azt is: hogy az előtünk megvonuló, vagy régibb fekvésében heverő nyúl, a' hozzá köröskörül vagy oldalaslag menéssel közelítő kocsit, szánat, vagy gyalog embert 10, 15—20 lépésnyire is beszokta várni; az illy megkerítésben egyedül arra vigyázzván, hogy mihelyt azt a' vadász megpillantá, 's gyalog keríteni kezdi, arról szemét le ne vegye, hanem mindég felé 's reá nézve, tegye köröskörül vagy oldalaslag menését; a' nyul t. i. midőn azt a' vadász hozzá közelítőleg már egyszer megkeríté, alkalmasint azon bielelemben vagon, hogy minden oldalról körülvéttetett, azért is meredten nyilván lévő szemével a' vadászt köröskörül követvén, fekvé marad: próbálja azonban bár valaki arról egyszer kétszer szeméit máshová fordítván levenni, az fekvéséből bizonyosan ki fog pattanni. A' nyulnak feketebeli meglátásában csak úgy tökéletesítheti valaki legkönnyebben magát, ha nyulbőrt tömetvén ki, azt vad szat-közben leginkább szántásban, fekvő formában elrejtí, 's magát távolabbroli nézésében gyakorolgatja.

Álló - vad lövésről.

Ezen lövémódnál egyedül csak azt ajálhatni: hogy ha az idő 's környülállás engedi, álló vadra mindég akkor löjünk, midőn az magát jól feladta 's egészen láthatjuk. A' kuczorgó 's fellapulásban lévő nyulat igen könnyű elhibázni, főkép ha annak lövéséhez egy kis szelesség, tüzeskedés vagy vigyázatlanság járul. A' lesből történni szokott illyes lövésre nézve még azt is különösen megjegyzem, hogy p. o. a' kilesett nyulra,

*) Ugyan ezt tapasztalhatni a' tiszta vízben uszkáló 's a' víz' színéhez igen közel látszó halakról is, mellyek mindenkor mélyebben, 's hozzánk képest más egyenességben vagnak, mint valóságban látszanak.

rókára vagy más kisebb vadra alkony-tájon kell lőnünk, akkor arra célzásunkban nem csak az egész célt vegyük irányba, hanem egy kevesse a' puskacsó' felső részét is, hogy az a' vadat valamennyire betakarja: különben, a' lobbanástól megrezzenő vad magát kisség a' nélkül is lerántván, lövésünkből, kivált nagyobb távolságban, kimaradhat. Ha esthajnalkor kell valami vadra céloznunk 's lőnünk, legjobb: fegyverünket először egészen felemelni felettök, azután lassan lejjebb eresztetni, 's mihelyt céllal a' vadra jutottunk, azt még kisség lejjebb eresztvén, kilőnünk; — nappal mindig, akár felülről lefelé, akár alólrol felfelé venni a' célt. Az álló vadat, ha igen közel esik, leginkább föbbe, ha távolabb, mindenkor hevederen célozzuk 's lőjük, mivel a' hevederen-lövés, melly által a' vad' szívé' tájékát könnyebben eltalálhatni, annak, p. o. nyulnak, süttendő részét nem rongálja-meg, de egyébkint is a' vadászoknál közönségesen illy lövés szokott igazi vadász-lövésnek neveztetni.

A' vizen ülő vad lövésről.

Ha a' vizen ülő vadakhoz annyira lopódzhattunk, vagy lesgödörben ülvén azok hozzánk annyira közelítenek, hogy lövésünkkel elérhetjük: akkor mindenek előtt tekintelbe vegyük a' vad' vízbe-merülését; közönségesen, a' vizen ülő vad' testének alsó részét szoktuk célozni: azonban olly állatoknál, mellyeknek testök mélyebben merül vízbe, mint a' ruczác, búváré, 's többszöri lövés által megvadított szárcsáé, nem őket, hanem egy vagy két hüvelknyire alájok kell irányoznunk; — ezen lövésmodot még is csak a' szokott löveti messzeségre kell érteni, mert előfordulhat olly környülállás, hol nagyobb messzeség miatt a' vizen ülő vadak' fejét vagy nyakát is célozzuk 's az illy különböző esetekben kellő találmányosság 's alkalmaztatás mindenkor a' vadász' ügyességétől függ.

A' vad' keresésről általánosan.

A' vad' nyomozást keresést és kifürkészést a' vadász tulajdon tapasztalásiból is meg fogja tanulni, csak

arra figyelmezzon, hogy keresés közben előre, hátra, jobbra 's balra intézett fordulásokat tegyen, mivel egyenességet tartó mentében a' közel fekvő vadat, ha csak épen reá nem bukkant, nem mindenkor veri fel. Nem különben tudni kell a' vadásznak, hogy ez vagy amaz évszakban vagy esztendő részben, az időnek illy vagy amolly járásában ez vagy amaz vadat milly helyen és környéken kell keresnie? ezt leginkább öntapasztalásból 's a' vadak' természeti tulajdonságaik' bővebb ismertetéből fogja meghatározni. Nagy hidegben hóban szélben, kivált a' nyul, hegy-vagy fatövet, völgyet, sűrű erdőséget, bokrokat, zsombékos helyeket, árkokat 's ároksípartokat, turjánnyokat 's avar füveket keres; tavasz' nyíltával napos helyekre, délnek fekvő hegyoldalokra, későbbben kullancstól féltében nedves rétszélekre 's vizenyős lapályokra huzódik; - nyárban árnyékos enyhelyre, kaszálókba, zöld életekbe, takarás után erdőkbe, bokrokba, tüskökbé, szőlőkbe, kukoricákba, gazos tarlókba, 's más illyes menedékbe vonul, 's kigyók békák 's más férgek miatt nagy gazban, és erdőben nem örömet tartózkodik. Fa-és szőlőlével - hulláskor, kukoricza - éréskor 's töréskor, szüretkor és őszi alá szántás-vetéskor a' síkot szereti, és semlyékekben, zsombékok közt parlag vagy ugarföldéken gyeptöréseken, élet-és kukoricza tarlókon, friss szántásokban - vetésekben leginkább szokott lappangni: azért is a' vadász ügyességétől függ, azt valamint más vadat az időjáráshoz alkalmaztatólag hol egy hol más helyen inkább keresni. A' farkas és róka egész esztendő szaka a' sűrű erdőséget, nádas és gazos réteket, nagy terjedékű bokros és tüskös helyeket, fenálló életeket és kukoricákat keresvén, ha csak hajtók által, vagy lesben véletlenül kézügyre nem kerülnek, azokat síkon lőhetni különös szerencse. A' fogoly tavasszal őszi vetésekben, bokros cserjékben, nyaratszaka fűben 's életekben, ősszel pedig gazos szőlőkben, tarlóban, erdősélekben, nádasok és bokrok közt szokott leginkább tartózkodni; szóval: emellőzvéen itt azon időszakok' bővebb említését, melyekben egyik vagy másik vadat most itt majd amott kell keresni, e' rész-

ben legbiztosabb segéd és kalauz minden vadásznak a' vadak' természetével bővebb ismérése, 's azokról hónaponként tett észrevételek.

Lesben - lövésről.

Ha valaki erdő-vagy cserje-szálen nyulra, rókára vagy akármi más vadra szándékozik lest állani, legjobb, ha magának a' választott helyhez (melly kisebb vad-lesésnél vagy sarok, vagy kevéssé tisztás, de beljebb sűrű, vagy gyepek, járt és gyalogút legyen) közel egy alkalmás fát, melyre ülhessen, vagy bokrot, melybe rejtkezhesék, kinézend; így a' vadtól, kivált farkastól 's rókától, olly könnyen észre nem vétetik. Jegyzésre méltó itten: hogy a' nyul, ha csak vadász-kutyák vadászok vagy más állatok által nem zavartatik meg, erdőből, nádasból 's más illyes helyekből gyakorlott estveli és reggeli járását 30 40 lépéssel alább vagy feljebb, ritkán szokta megváltoztatni; azért is ha az egy esti leskor kezünkre nem találna is esni, nem szükség azt csak jó szerencse' fejében tett lövés által elvadásítani, mert hacsak időközben nem háborgattatik el, következő lesben lehető elejthetéséről bizonyosak lehetünk. A' farkas, medve, hiúz, róka, nyest és vadmacska sem estveli sem reggeli járását nem tartja meg, hanem az erdőnek, cserjének vagy nádasnak hol egyik hol másik részén ötlík elő, azért is a' hol, és hogy' hozzájok férhet a' vadász, mint kártékony ragadozó állatokat, puskázni szokta. — Csendes nyári 's kivált meleg eső után a' nyul és róka többnyire napszállat előtt is megjelen, a' farkas, hiúz, borz, vadmacska és nyest mindenkor késedelmesb. — Ha kukoricza vagy élet közt akarunk lest állani, mindenkor a' sarkokat, kereszt-vagy egyes-utakat és ösvényeket válasszuk; felkelvén tudnillik fektéből a' nyul, mindjárt sík és tisztább helyekre huzódik. — Nyáron által napközben esett zápor után, az életek vagy szőlők közé ballagván, 's ide 's tova csendesén kalandozva vizsgálódván, tisztásokon és mezsgyéken a' csorgó 's kuczorgó, kivált süldő-nyulakat, könnyen találhatunk. A' szarvas, dām vad, és őz-lesés is azoknak csapásain vagy

folyató - helyein gyakoroltatik. Általában minden lest álló azt tartsa sinórmértékül, hogy a' lesben minden legkisebb motszanás, fészkelődés, köhéseles nélkül vesztég álljon vagy üljön, 's helyéből még lövés után se (akár talált, akár hibázott) pattanjon ki; ha talált, azért ne mozduljon ki, mivel a' netalán feléje tartó 's a' lövésre csak megrezzent vagy lapult vadat zörgése 's mutogatása által elriaszthatná; ha pedig hibázott, azért ne, mivel hibás lövés után, ha helyünkben csendesen 's meredten maradunk, leginkább a' süldő-nyul, hozzáuk még közelebb vetődhetik. A' puskát mindenkor felhuzva és olly helyzetben tartsuk, hogy a' vadnak kibökkenésével azt minden nevezetes mozgás vagy késedelem nélkül pofánkhoz ránthassuk; melly tekintetből legjobb azt csővel felfelé fordítva, 's két kézzel fogva magunk előtt tartani; ezen helyheztetés-tudnili a' vadnak hirteleni célba vételére legalkalmasob. — Az ősszel vagy tavasszal kisebb vizekre, mocsolyákra, 's locsogókra estenden szállongó 's huzódó ruczák' lesésénél vagy lesgödörbe ülünk, vagy a' vízszélen lekuporodunk, arra különösen ügyellvén: hogy a' leső fejer, vagy más szembetűnő színű ruházatba, mellyet a' vad távolról is észrevehetne, ne öltözzék. Szunyogcsipés 's nyugtalanítás ellen készíttethet magának a' vadász szitagyártó által ritka hálózatu recze - süveget, mellyet fejébe vonván, nyugalmasabban ülhet vagy állhat. Egyébiránt a' lesre nézve még ezek fordulnak elő: 1) A' lesben ülő vagy álló olly helyet válasszon, hogy a' szél feléje és onnan lengedezzen, honnét a' vadat várja. 2) Hogy a' leshely' környéke minden zajtól 's háborgatástól biztos, azért oldalt fekvő legyen. 3) A' vadász minekelötte a' vadat érkezni gondolja, legalább félórával hamarább foglalja el leshelyét, 's oda legnagyobb csenddel, 's azon tájéktól, hol a' vadat lappangani véli, a' lehetőségig távol kerülve, járuljon. 4) Leshelyét a' mennyire csak eszközölhető, a' vadnak napközbeni tanyájához vagy tartózkodásához közel válaszsza ugy mindazáltal, hogy napáldoztakor korán árnyékba és setétségbe ne jusson. 5) Minekutána a' vad' csapását 's kijárása - helyét megvizsgálta, állását úgy in-

tézzé, hogy a' megjelenő vadat oldalaslag 's ne szemközt löhesse. 6) A' lészely, erdőben levagdalt zöld galyakkal; másutt másképen jól takartassék el. 7) A' leső vadász úgy üljön vagy álljon, hogy zörgés nélkül minden oldalra bátran fordulhasson, 's mindenfelé vigyázhasson. 8) Ha valaki dohányzik, ne bokrosan, hanem véknyan 's alig észrevehetőleg eressze a' füstöt, 's pipája' egészeni kiégését ne várja be, hanem az ujonnan töltendőnek meggyújthatása végett egy darab taplocskát jó előre gyujtsa meg: ez által a' csabolást mellőzi el; — ha mindazáltal tüzet akar ütni, azt a' térde közé vett kalapban vagy sapkában, hogy semmi szikra ne látszassék 's a' csettegés kisebb legyen, vigye véghez, különben a' feléje huzódó vadat könnyen elriaszthatja. — Az itt röviden előszámlált módokat azonban minden vadász csak általánosan 's leginkább a' kisebb vadakról értse, mert a' különféle vadak egyenkint intézendő vadászat- 's lesés-módját a' 2ik Kötet fogja bővebben elő adni.

Annak, ki talán az eddig mondottak' szoros követése mellett is lövését hibásan és foganatlanul ejtené, még következő tanácsok szolgálhatnak utasításul: 1) Az időre, mellyben vadászunk, különös tekintettel legyünk. Tapasztalás bizonyítja, hogy homályos és ködös időben többnyire röviden vagy a' vad után lövünk, holott igen tisztában, azonagy vigyázat és készüllet mellett is, lövésünk többnyire fent csik; ennek oka, hogy első esetben a' behatott nedvesség által puskaaporunk' ereje és hatósága fogy, a' másodikban nevededik, 's a' levegő is ritkább lévén kevésbé áll ellent. 2) A' helyheztetést is, mellyből vagy mellyre löni akarunk, szükség fontolóra venni. Kétségtelen, hogy ha vizen, mocsáros helyen, 's nyirkos szántott földön keresztül lövünk, célzásunknak is magasnak kell lennie. Illy helyeken tudnillik a' levegőt sűrítő szünteleni gőzölés lövésünknek nagyobb ellenállást okoz. Ha mély helyről magasbra kell lőnünk, a' cél' tetejét, ha magasról mélyebbre, annak nagyobb részét, vagy egészen szoktuk nézni. 2) Figyelmezní kell a' szélre is. A' közelvíz, mocsáros hely, frís és nedves szántás felől

fuvó szél, több nyirkossággal bírván a' szikkadt tájról jövőnél, nagyobb gátot okoz. Így más a' szélnek szemközt, más mentiben, vagy azzal keresztbe lőni. 4) Nagy hiba a' sokáig czélzás, mivel főkép: nehéz fegyvert sokáig tartó kéz könnyen reszketésbe, zibbanat és fásulásba jő 's így czélt hibáztat. 5) Hideg csőből tett lövés messzebbre szolgál, mivel a' lövés sebességét nevelő levegő többszöri lövés által meg nem ritkítottván, természeti valóságában marad; innen világos, miért szolgál tovább a' hideg de tiszta időben tett lövés, a' nagy melegben tettnél? — Egyébiránt legyen valakinek bármily jó fegyvere, pora, srétje, 's bármint ügyeljen is a' jól-lövési kívánsatokra, ha elég gyakorlással, tapasztaláson alapult mindenkor találatekonysággal 's a' különféle környülményekhez kellő alkalmaztatással nem bír, lövését nagy tökéletességre nehezen viheti. A' jól-lövésre kívánsató képességet, gyorsaságot 's ügyességet csak gyakorlás által tehetjük tulajdonunká. Ezekre nézve ajánltatik a' járatlan 's úgy szólván kezdő vadászoknak a) A' parti-fecskék' lövöldözése, mivel azok nem annyira sebes 's inkább egyenes utat tartó röpülésűek. b) Későbbben löhetik a' házi vagy közönséges fecskét, mellynek röpülése sebesebb, 's hol fel hol alá csapongó. c) A' fakarika, mellyet eleinte lassu, továbbad sebesb forgással gördíttethetni maga előtt, szinte jó gyakorlás. d) A' krajezár, gomb, dió, alma és tojáznak levegőbe hajigálása, ködarabnak hegytetőről völgynek eresztése 's ellövése mind annyi hasznos gyakorlás. — Mihelyt a' kezdő vadász az említett tárgyak' lövése által valami ügyességre kapott, hibiczek, pacsirták, szalonkák, varjuk 's más lassúbb röpülésű vagy szaladású vadak' lövésében próbálkoznak.

Némelly vadász - eszközökről.

Mind vadászatban 's czéllövésben, mind fegyvertöltésnél 's tisztításnál szükségesek némelly eszközök, mellyek' nem léte miatt a' vadász nagy hátráltatást szenved, vagy sokszor egészen fel is akad. Három félek ezek: vagy olyanok t. i. mellyek vadászatban,

vagy fegyver-töltésnél, vagy fegyver-tisztításnál szükségesek. — Ha a' tehetős vadászatkedvelőket 's vadászokat értjük, szükséges azoknak egy olyan ládácska, melybe minden vadászati készületjök beférjen. Nem kell annak felette nagynak lenni, hogy a' vebánás alkalmatlan ne legyen 's nagy helyet ne foglaljon; olly tág legyen mindazáltal, hogy abba puskaporos-szarú, srét-és golyóbis-zacskó, fagyús vagy szappanos vászon-darab, fojtás, kova 's ahoz kívántató ónlevélke vagy egyéb szer, por- és srét- mérték, golyóbisvonó, körömvas, sróftekeres, harapó-fogó, finom reszelőeske, törölő-rongy, gyújtólyukpiszka-toll vagy drótoeska, faolajos üvegese, szóval mind, mire vadásznak szüksége lehet, elférhessen. E' ládácska' bélelt osztályai az eszközökhöz úgy illesztessenek, hogy azok és a' fedél közt egy vékony deszkácska, melly az eszközöket láda-nyitás' alkalmával kíváncsi szemek elől fedve tartsa, iktathassék, magában értvén, hogy azon rendes és jó zár is legyen. Némellyek fegyver-hordás és tartás végeit szoktak vékony deszkából, bélelt 's felakaszthatásra idomított szíjjal bíró tokot is csináltatni. Ha valakinek azonban veres-készületű borjubőr-puskatokja legyen, a' nélkül könnyen ellehet. Ezen, és néha posztószélből is készülni szokott tok, sokkal ismértecsb, hogysem azt hoszasan leirnom kellene. — Elkerülhetlenül szükséges eszköz az úgy nevezett vadász-tarisznya is, melly vagy borju-vagy borz- néha özbőrből is készittetik; az elsőféle, mintegy kétlábnyi hosszú, hátulja egy lábnyi, eleje vagy szája $\frac{3}{4}$ láb szélességű, oldalán közönségesen fedeles zsebű, mellyben a' puskapor-szarut, srét zacskót, fojtást 's más apróbb szereket hordhatni; ezen zseb többnyire olly készületű hogy abban 10—12 patron is helyt fog: ez annyiból alkalmasb a' közönséges borztarisnyánál, mivel esőzéskor vagy nedves időben a' puskát szerszámostól belé dughatni. A' borz-tarisznya sokkal közönségesb, hogysem magyarázatomat kívánná. Sok vadász, főkép olly hajtó-vadászatokban, hol a' vadász is lassan-

kint bizonyos cél felé tart és halad, készített magának olly táskát is, mellyben több kevesebb töltések (patron) megférvén, azt maga elibe fordítva csipőjére csatolja. — A' réz vagy bádóg készületű töltéseknek azon vége, mellybe a' puskapor töltetik, néha fekete festékű, azonban leggyakrabban hajtókás lévén, a' puskapor mindenkor a' sima végű részbe töltetik, és a' patron vagy töltéstok-lyukakba helyezettéskor is azzal dugatik le. A' mennyiben mind ezen, mind pedig a' még használatni szokott más számtalan 's néha igen drága eszközök' megszerzése, sokszor olly költségekkel jár, mellyeket minden vadász könnyen nem győzhet el, mindenkinek ön tehetségétől függ, mind ezen, vagy csak a' legszükségesebb eszközök' megszerzése; vannak az előszámláltak közt minden esetre ollyanok, mellyek nélkül a' vadász épen nem lehet el, 's mellyek sokba nem is kerülnek. Hogy mind ezeken kivül puskatöltés végett, vashól vagy alkalmas fából készült vessző is szükséges, azt mindenki tudja.

Némelly mesterséges lövésmódokról.

Felcslegül itt említésbe hozom azon mesterséges lövésmódokat is, mellyek a' járatlanabb vadászokat sokszor bámulásba ejtik; ilyenek: 1) Az égő gyertyát szabad helyen setétben 25, 30—40 lépésnyire egyegy golyóbissal eloltani. Ezen mesterséget minden jó golyóbishordó fegyverű végbe viheti, ha fegyverébe töltendő golyóbisát keresztben általfurta. Az illy kilőtt golyóbis tudniillik maga körül nagy szelet okozván, ha a' vadász csak annyira jól célzott is, hogy golyóbisa az égő gyertyához közel lebbent el, azt csupa szele által bizonyosan eloltja. 2) A' keresztbe kipeczkelt czernaszáznak ennyi vagy amannyi lépésnyire golyóbissal ketté lövetése olly drótos golyóbis által történik, mint a' 2. Kötetben a' vadlud-lövésnél fogom említeni. 3) Ha valaki a' fegyverébe töltendő egy mérték puskaport három egyenlő részre osztotta 's annak egy részét szokás szerint a' fegyverbe tölti, azután a' betöltött golyóbis' fölibe a' másik két rész puskaport teszi, 's gyenge fojtással leszorítja, kilőtt golyóbisa

minden erőt és sebességet elveszt, 's csak néhány lépésnyire vettetik; ennek oka: mivel a' golyóbis-toló erőt, melyet az egy rész puskapor ad, a' meggyuladott más két hasonrész elenyésztí. 's t. e. f.

NEGYEDIK RÉSZ.

Vadászkutyákról általjában; különösen kutya-kölykök' neveléséről, tanításokról, használásokról és nevezetesebb betegségeik' gyógyításáról.

Közönségesen vadászkutyának nevezik azt, mely különféle vadak' felkeresésére vagy üldözésére használtatik. A' vizsla p. o. nyul, fogoly, fáczány, fűrj, erdeiszalónka, 's más egyéb szárnyas-vadak' megtalálására, és megállítására szolgál. A' kopónak egyike finom szaglása és szorgalmatos keresése által felvert 's talált vadat nyomozza, ugatja, 's mind addig, míg az a' vadászra fordulván el nem lövetik, hajtja; másika a' borz vagy róka-lyukat fürkészvén ki, a' benntalált vadat vagy kikergeti, vagy azt szüntelen ugatván a' vadászt annak bennlétéről bizonyossá teszi. Az agár, a' szemre vett rókát vagy nyulat természeti vágyódással és gyorsasággal addig úzi, míg azt beérvén, elfogja. Egyik vadászkutya a' vad' nyomának felkeresésére 's megmutatására, másik pedig a' megsebesítettnek kikutatására vagy kifárasztásig üzésére használtatik; egyik által vad-disznó és medve, másik által pedig szarvas vagy más nagy vad fogatik le; emez a' földnek szegezett, amaz levegőben fennhordott orral keres; némellyik futása közben ugat, másik a' feltalált vagy megsebesített vadat némán nyomozza, azért is a' mi egynél elkerülhetlen jó tulajdonság, az másiknál hiba lehet. — Hogy vadászkutyákat már a' régiek is tartottak, Xenophon, Ovid, Cornelius Nepos *), Appian és Arrian könyveik-

*) Lásd Cornelius Nepos in vita Alcibiadis c. VII. a' Persákról azt állítja: hogy több falukra ciosztott számtalan Indiai nagy vadászkutyákat tartottak: Babylonban pedig a' Királyi-Kastély mellett vadaskertjök is volt.

ből láthatni. A' régiek vadászebeik is sokféle jegyek által jelenték meg 's fődözék fel a' vadat; egyik fülkonyitással, másik farkesóválással vagy ümögéssel tette figyelmetessé a' vadászt, némellyik pedig egyenesen, némellyik keringéssel vezette gazdáját; innen tehát azt következtethetni: hogy vadnyomozó 's fülelő kutyák, vizslák, kopók és agarak szintén úgy mint mostani időben már a' régieknél is használtattak. Actaeon' ebeiről tudjuk, hogy minden kutyának származásához vagy tulajdonságához alkalmaztatott neve volt. — Csak nem bámulásra méltó azon különös hajlandóság, melly szerint némellyek a' számos vadászebek' tartásában 's az azokkal vadászatban lelték és a' mai időben is lelik minden más felett kedvtöltésüket. Midőn (a' többi közt) Edvárd Király 1359. esztendőben haddal menne Francia ország ellen, 30 Solymárt, 60 pár izmos embert, 's ugyan annyi agarat vitt magával. — Gróf St. Foix ki ugyan azon idő-tájban élt, 1600 kutyát tartott. — Hódító Wilhelm annyira kedvelte a' vadászatot 's vadászebek' tartását, hogy 30 mérföldnyi környékről mind elhajlatta az embereket, 's ott vadaskerteket 's kutya-pajtákát csináltatott. — Hogy a' Magyarok régi időktől fogva hasonlóul számos vadászebeket tartottak, nyilvánossá válik abból: hogy az ebörzökről és vezetőkről (Caniferi) több régi Királyi Levelek emlékeznek. *) Sok régibb fejedelmek solymaik 's vadáskutyáik' eltartását gazdag jövedelmü klastromokra bízták, hol azoknak igen jó dolgok volt. Mennyire kedveljék maiglan is Hazánk' Nagyjai és Nemesci a' vadászebek' tartását, 's az azokkali vadászatot, eléggé ismértes; azonban bővebb állallatás végett itt a' közönségesebb vadáskutyákról egyenkint is tétetik rövid említés.

Az angoly szelindekről. (Englische Dogge).

Az angoly szelindek minden kutya fajok közt legnagyobb. legtestesebb 's legerősb; — feje és orra vas-

*) Többek közt lásd: Supplementum Analectorum Terrae Scepuiensis auctore Ioanne Bárdosy. Leutschoviae 1802. pag. 61. et 359.

tag, teste magas és nyulánk, szügye erős, farka vastag 's keveset felfelé görbült, lábai inasak és erősek, szőre sima rövid 's különféle színű, természetére nézve hizelkedő, de azonban bátor, 's oroszláni merészséget mutató tekintetű. Ez leginkább vaddisznó, medve, farkas és szarvas' lefogására használtatik, 's szépsége miatt a' nagyobb 's pompásabb vadászatok' díszesítésére vezettetik ki. A' szuka (nőstény) igen ritkán koslat, és akkor is 2, legfeljebb 3 kölyköt fiadzik, honnan ritkább létek magyarázható. Mindjárt fiatal koroktól kezdve szükséges őket úgy öszveszoktatni, hogy egymást marakodás nélkül szenvedhessék, 's a' hol fűzéken tartva megállíttatnak, csendesen maradjanak. A' mi a' vadnak jó helyen, p. o. vadkannak fülön medvének 's farkasnak torkon fogását illeti, azt rész szerint más tanított 's próbált öregebb kutyákkal szokott kiviteltkor tanulják, résszerint pedig természeti ösztön után magoktól tudják. Legjobb az illy tanuló kutyával sikhelyen először is süldő vaddisznót fogatni, melyet könnyebben 's minden veszedelem nélkül fűlelhetvén le, nagyobb kedvet és bátorságot kap; a' lefűlelt vaddisznót a' vadász hevederen tett szurással agyon szurja, kutyáit pedig ismét felfűzi, 's ha netalán közülök valamellyik vágást kapott, azt szorgalmasan megvizsgálja, és szükség' esetében azonnali gyógyítás végett félre küldi. Öreg vadkan' fogatása legbátrabb és legerősb kutyákra nézve is mindenkor veszedelmes.

Vadnyomot fürkésző nagy kutyáról. (Leithund).

Ez középszerű nagyságu, feje 's orra hosszú, orrlyukai nagyok, fülei szélesek 's lelőggők, dereka nyúlott, szügye széles, lábai testéhez képest irányosak és rendes állásuak, farka hosszú 's kevésé felfelé görbülő, szőre sima, és vagy fekete vagy zsemlye-szín, néha barna, 's ritkán fejeér. Szaglása igen finom van, és a' vadász által pórázon vezetve leginkább vaddisznó és szarvasnyom' felkeresésére használtatik. Hogy az efféle kutya méltán jónak mondathassék, olly finom szaglással kell bírnia, hogy a' vadnak éjjelutáni vagy is hajnalkori nyomát délelőtti 10 óráig is megérezze,

meglelje 's a' vadásznak, ha vele valamelly erdőt körül járt, szaglálódzása által értésére adja, valljon ott ez vagy amaz vad megfordult e? megkell tudnillik fris nyomnál állapodnia, és fennhordott orral addig szaglálódni; míg a' vadász, kinek a' vadnyom' megismerésében 's abból a' vad' hol létre itélésben jártnak lenni kell, tovább nem vezeti. A' finom szagláláson kívül, melly minden esetre főtulajdonsága legyen, megkivántatik még 1) hogy a' vad' nyomának keresésére kedve és hajlandósága legyen; 2) hogy a' feltalált vadnyomot ne ugassa; 3) hogy magát a' vadász' tetszése szerint pórázon ide 's tova vezetni engedje. Az illyféle kutya' tanítása esztendő vagy idős korában is Májusban, midőn a' vad téli szőrét már elhányta, legjobban történhetik, 's ekkor a' tanittandó fiatal kutya megválasztott alkalmas időben rövid lánczon olly helyre vitetik ki, hol szarvas vagy vad-disznó-nyom (a' mint tudnillik egyik vagy másik vad' nyomának keresésére akarjuk tanítani) bizonyosan találtatik, 's a' talált fris nyomra vezetettvén azon szaglálódni engedtetik, de ha netalán más vad-nyom után is kapkodna 's vonzódnék, visszatartatik. Nagy szárazságban, igen vizes földön, 's nagy szélben a' fiatal kutyát taníttatni soha sem tanácsos. Némelly vadászok, hogy tanuló kutyájoknak annál nagyobb kedvet csináljanak, 's azt könnyebben megtaníthassák, fris lövésű szarvas-fejet vesznek, és azt bizonyos helyen elrejtik, azután pedig tanuló kutyájokkal, midőn azt már előbb egyszer kétszer fris nyomon hordozták, oda kerülnek, lassankint közelébb vezetéssel a' szarvas-fejre eresztik, és azt széttépni engedik, vagy is mint a' vadászok mondják, kapzsira adják, melly gyakorlás által a' tanuló kutyának kedve 's a' vadnyom keresésben nagyobb igyekezete támad. Ha valaki vaddisznó-nyom keresésre akarja kutyáját tanítani, azt Augustus hónaptól kezdve egész késő őszig folytathatja. Vannak valamelly vadásznak több illyen kutyáji, akkor legjobb egyiket szarvas másikat vad-disznó-nyom keresésben gyakorolni, mert a' több vad' nyomára szoktatott kutya ritkán tökéletes jó.

Selbes vadat nyomozó kutyáról. (Schweishund).

Valamint az előbbeni, úgy ez is közepszerű nagyságu, nagy konyult fülű, hosszú de hasonlókép felfelé kunkorított farkú, alacsony és tömött vagy is zömök termetű. — Vannak sima és szálkás szőrűek is: többnyire feketék, zsemlyeszínűek, barnák vagy farkaszőrűek; ezek a' vadász által rövid lánczon vezetettvén a' megvérzett vadak' nyomozására 's felkeresésére használtatnak, és vadász tekintetben méltán leghasznosabbak közé számíttathatnak. Illy kutyákból egyet vivén ki magával a' vadász, azt mind gyalog mind lovag vadászása közben mindenkor fűzéken vezet, azért is első tulajdonságának kell lennie 1) hogy magát mind a' két esetben zsinegen vezetni engedje, 2) hogy akár fához akár pedig más helyen megkötöttvén, a' vadász' eltávoztával békén, 's minden nyivogás vagy ordítás nélkül vesztig maradjon; 3) ha véletlenségből vagy szántsándékos odavezetésekor vadat lát, legkevésbé se nyughatatlankodjék, hanem csendesen maradjon; 4) a' megsebesített vad' üzése végett szabadon eresztelvén, azt ne mossa, legalább ne sokáig üzze; 5) szelíd 's kézhez szokva legyen, 's magát akármikor megkötni engedje; 6) a' megsebesített vadat elfolyt vére vagy pusztá nyoma után is, zsinegen úgy mint szabadon eresztve, jó kedvvel és ugatás nélkül nyomozza; 7) ha megvérzett vadra eresztetik 's uszittatik, azt üzze és lefogja, vagy legalább megállapodni kényszerítse; 8) a' vett sebben eldült vadat meg ne szaggassa. Mindezen előszámlált tulajdonságok' kifejtése 's tökéletesítése végett már az esztendő kutyát ronggyal betekert lánczra fűzván, vigye ki magával a' vadász, 's azt porázonjárásra szoktatván, valamelly fához vagy bokor-tőhöz kösse meg, vadász-tarisznyáját vagy kendőjét hagyja mellette, 's néhány száz lépésnyire távozzék el; észrevén a' magányosan maradt kutyát Ura' eltávoztát, vinnyogni és nyugtalankodni fog, melly miatt a' viszatérő vadásztól megriasztatik, és e' részben mindaddig gyakoroltatik, míg a' tőle eltávozó vadász' vissza-érkeztét csendesen bevárni meg nem szokta; ezt megtanulván, olly helyre vezetetik, hol szarvast,

vagy más hasonló nagy vadat vehet szemre, 's ha netalán annak meglátásával nyugtalankodást, tüzeskedést, 's utána rohanni kívánást mutatná, büntetve visszatartatik, és lassankint a' vadnak minden indulatoskodás nélkül látásához szoktattatik; későbbben szarvas, däm vad, öz lövetik jelenlétében, úgy intézve mindazáltal, hogy a' lövést bírhasssa: ekkor annak vére után nyomára vezettetik a' tanuló kutya, 's a' megsebesített vad felkerestetik. — Hogy a' vadat messze és sokáig ne üzze, azt leginkább úgy fogja megtanulni, ha eleintén mindjárt csak nagyon vérző 's már ellankadt vad után eresztetik; megjegyezvén itten: hogy ha netalán estenden sebesíté meg a' vadász a' vadat, 's azon helyet, hol a' lövés történt, magának jól megjegyzette, de az esteli véres nyom nagy harmat vagy eső által elmosatott, akkor legjobb illy nyomot a' lehetőségig követni, kifogyván pedig belőle, a' kutyát szabadon ereszteni 's általa keresztül kosul kerestetni.

Disznó - fogó kutyáról. (Saurüde).

Ennek feje hoszu 's erős, homloka kevésbé tompa és lapos, fülei aprók 's közönségesen csak végeiken konyultak, teste közép magas és nyulánk, lábai elég hoszúk 's erősek lefelé lóggó farka' vége felkanyarult; többnyire szálkás szőrű, 's vagy farkas vagy zsemlye színű, vannak azonban feketék, fejérek, barnák, 's tarkák is; a' nehéz és nagy kutyák közé számittatik, és leginkább vaddisznó' lefűlelésére, vagy vérzett szarvas lefogására használtatik; tanítása' és használása' módja az előbbeniével egyenlő.

Medve - fogó kutyáról. (Bullenbeisser).

Nagyságára nézve az angoly szelindekhez majd nem mindenben hasonló, csak hogy feje 's egész teste valamivel kurtább 's tömöttebb: vannak hasított orruak is; farkok többnyire kurta, de gyakran farkatlanokat is találhatni; szőrök leginkább fekete vagy zsemlye - szín, szájok' környéke mindenkor fekete. — Ezek minden kutyák közt legbátrabbak 's vakmerőb-

bek elannyira, hogy különbség nélkül mindent a' mire bocsáttatnak 's uszittatnak, merészen 's tulajdon veszedelmökkel is megragadják és marczangolják: ugyan azért leginkább medvére, vagy öreg vadkanok' lefogására használtatnak. Tanításban 's egyébkor úgy kell velek bánni, mint az angoly szelindekkel.

Az előszámlált 's leginkább angoly országból származó kutyák' tartása, a' mennyiben azok egy eredetűek ama' nagy izmos és gyors futó kutyákkal, melyeket egykor Őseink vadászatra használtak, az 1729 eszt. 22-ik Törvény cikkely' 9 szakaszakája által mind a' két Hazára nézve Sinkorán-kutya nevezet alatt ellévén tiltva, nálunk igen ritkák 's leginkább csak a' szomszéd országokban láthatók.

Vaddisznót kereső kutyáról. (Saufinder).

Ez juhász-kuvasz, vagy komondor-faj, 's többnyire ocsmány állásu és tekintetű; szőre kondor vagy bozontos, 's kivált a' farán igen lompos; fülei lekönyultak, nagy szőrű farkát felfelé kunkorítva hordja; semmi más vadra nem ügyellvén, leginkább vaddisznó' kifürkészésére 's széllyel zavarására használtatik. A' jó disznó kereső kutya tulajdonságai: 1) hogy magát porázon a' vadász' baloldala mellett vezetni engedje. 2) Engedelmes, szó fogadó 's a' vadász' hívására vagy fütytyentésére ügyellő legyen. 3) Szorgalmasan keresen. 4) Más vadra nem hajtván egyedül a' vaddisznót keresse 's hajtsa. — Tanítása leginkább abban gyökeretetik, hogy a' fris nyomra vezetett kezdő kutya biztatgatás közben vaddisznóra akadjon, a' vadász pedig azokból egyet elejteni igyekezzék; ha a' taníttatni kezdett kutya az ekkép' elejtett vaddisznó' vérért 's egyéb aprólékát, melyeket a' vadásztól kapott, megizlítja, szorgalmas gyakorlás mellett hamar jóvá válik.

Vannak az eddig említett kutyákon kívül még más félék is, melyek a' vadaknak lóháton kifárasztásig üzésénél használtatnak; testök 's fejük' alkotására közepeszerűek, hosszú fülűek, nyulánk testűek 's kunkorodott farkuak; szőrök többnyire sima és rövid, azon-

ban találtatnak, noha ritkán, szálkások is. De mindenikének egyenkinti leírását a' hely' szüke meg nem engedi. —

Vizsláról. (Hühnerhund).

Ezen, már csak nevérol és formájáról is minden vadász előtt isméretes kutyának, némellyike szárazon, egynémellyike pedig vízben, és mocsárban inkább használható; itt csak azon fajrol lesz szó, melly nálunk mind szárazon nyulak' foglyok' fürjek' szalonkák' s. a'. t. megállására, mind pedig vízben lőtt vadak' elő 's kihozására szolgál. Ezen faj a' természet által sem látszik arra lenni alkotva, hogy a' vadat fogdossa, üzze, vagy felferje, hanem hogy azt éles szaglása után minden lárma nélkül kikeresvén, megállja, 's ez által a' vadászt figyelmeztesse.

A' vizsla-faj, kivévén azon számtalan korecsokat, mellyek különféle kutyák' öszveresztéséből származnak, leginkább ötféle; e' közül a' német országi vizslák legmagosabbak, legszálasbak, de rövidek, vadászatra könnyű testűek, erősek és annyira tartósak, hogy a' legnagyobb fáradozásokat is elcsüggedés nélkül kiállhatják; fejük valamennyire hegyes, szőrök rövid, fülök ritkán hoszú, de elég széles, és a' mi legnevezeteseb tulajdonságok, igen könnyen taníthatók, 's a' vad' keresésében nem szelesek. —

A' franczia vizsla német-országihoz legtöbbet hasonlít, csak hogy valamivel rövidebb vagy is tompább fejű.

Spanyol vizsla kisebb az az alacsonyabb és hoszú testű; feje igen nagy és erős; orra tompa; szája széles, tátott; lábai (mellyek borzokpókái gyanánt kevésbé kihajlottak, 's a' hátulsók saskörműek) erősek, 's rövidek, szóval: a' legszebbek közé tartoznak, de a' tanulásban többnyire nyakasak, buták, 's testesebb alkatjuk miatt a' keresésben késedelmesek, lomhák, 's kevés ideig tartók. —

Lengyel vizsla: középszerű nagyságu, rövid fejű 's többnyire éktelen test állásu; kolonczos és borzas vagy is szálkás szőrű, nagyon könnyen 's hamar ta-

nuló; tartós és álnok; a' posványos mocsáros helyen keresésben fáradhatatlan, azért is közönségesen ruczákra, szárcsákra, buvárokra, vizityúkokra, szalonkákra, harisokra és más vizenyős helyen tartózkodó vadak' kifürkészésére 's kihozására használtatik.

Az angoly vizslák mindenek közt legkisebbek, némellyek sima, mások hoszú de mindenütt egyenlő fekvésű nagy és puha tapintású szőrűek. Ezeknek természetii tulajdonságok, hogy noha igen gyorsak 's többnyire fennhordott orral jobbra-balra futkosva keresnek, finom szaglások által azonban a' vad' hollétét távolabbrol is észrevévén, azt ritkán verik fel, szóval: ezek legjobbak 's szépségökre a' spanyol vizslákhoz leginkább hasonlóak.

Ha valaki ezen előszámlált fajakból vagy pedig a' nálunk nagyobb számmal találtató korecsokból magának szerezni és tanítani kíván, kiváltképen következő tulajdonságokra 's jegyekre figyelmezzon: 1) Ne legyen az igen alacsony, azért, hogy ha véle zöld vetésben, fűben, szőlőben, gazban vagy zsombékos helyen vadász, láthassa: különben ha észre nem találná venni, a' feltalált vadat sokáig megállani elunhatná, 's a' vadász' boszúságára időnek előtte felferhetné. 2) Tiszta szemű, egészséges és jó fogu legyen; illy jó fogu kutya az általa előhozattandó vadat vagy akármi egyebet kevésbé szokta megszorongatni és sérteni. 3) Jó és szép testállású; melly tulajdonság leginkább látásból határozathatják meg. 4) Rövid vastag nyaku; mivel olyant a' levegőben feuntartott orral kellő keresésre könnyebben szoktathatni. 5) Széles szügyű: mert így erőssége és egészséges tüdeje, következésképen tartóssága felől is bizonyosak lehetünk. 6) Lábainak térdén alóli része rövid, nem kiálló vagy szegletet formáló, 's a' felső részével irányos legyen. Némelly vadászok sokat tartanak a' saskörmökre; azonban a' mennyire ezek gyors keresésben csak akadályára vannak a' kutyának, 's jószágát általában nem nevelik, elmaradhatnak. 7) Lábujjai 's körmei egymástol messze kiállóak ne legyenek, azért, mivel az olyanok, főkép kemény 's kövecses helyeken lábokat igen hamar

megsértik és elrontják. — Van sok olyan vadász is, ki a' kettős orrlyukú kutyákat különösen keresi, olly hiszemben, mintha ezek mások felett finomabb szaglással bírnának: — a' tapasztalás azonban mindekkoráig ellenkezőt bizonyítván, az illy tulajdonságu kutyák, szaglásokra nézve, majd csak nem a' legroszabbak közé tartoznak.

Vizsla-kölykökről.

Minthogy tapasztalás bizonyítaná, hogy a' tanult kutyák' kölykei a' tanulatlanokénál, vagy igen vénekénél, sokkal jobbak: ha vizsla-kölyköt akarunk nevelni, szükséges, hogy annak kivált apja, kire a' kölykök inkább szoktak ütni, mintsem anyjokra, jó faju, 's tanult kutya legyen. Mihelyest a' nőtényvizsla' koslat-kivánságát észreveszük, nehogy a' faj különféle kutyák' közösülése által megrontassék 's elkorcsosúljon, első gond legyen, azt a' szaporításra kinézett 's választott kan-vizslával különös rekeszbe zárni, 's ha egymással összeakadtak, főkép a' gyermekek által elkövetni szokott zaklatásoktól 's hideg vízzel leöntéstől őriztetni; nem szükséges, sőt ártalmas, a' 9 's 10 napig tartó koslatás' egész ideje alatt őket együvé-zárva tartani: elegendő 's legjobb ha háromszor, legfeljebb négyszer engedjük összeakadni, és pedig leginkább délelőtti órákon, midőn nem olly lankadtak. Zárva tartván a' nőtényt még néhány napig, a' kant tőle elrekesztjük. Ekkor és a' koslatás' egész ideje alatt a' kutyák különösen jól tartandók. Kilencz hét 's egy-két nap' folyta után a' nőtény hol több hol kevesebb 9 10 sőt némelykor 14 napig is vakon maradó kölyköt fiadzik. A' származandó kölykök' száma leginkább a' nőténynek jó erőben lététől 's korától függ. Még a' kölykezés előtt olly homályos helyet kell a' nőténynek készíteni, hol kölykeivel együtt bátorságban és nyugton lehessen; a' még igen gyenge és vak kölyköket kézbe fogdosni 's napfényre kihozni, mint némelyek tesznek, nem jó, mivel gyengeségök miatt testöknek valamely részében könnyen kaphatnának hibát, vagy pedig az igen gyen-

ge 's világossághoz még szokatlan szemeik, a' vékony hártján keresztül, sokat szenvedhetnének. — A' nöstény kutya esztendőn által közönségesen kétszer, ősszel tudnillik és tavasszal, szokott kölykezni; ez utóbbi kölykezésből származottak felnevelésre inkább ajánlhatók, mivel egy részről azoknak szobán kívül történhető tartások könnyebb, más részről pedig közvélemény szerint tartósabbak. — Az első kölykezésbeliek elvetetnek, nem ugyan azon balvélekedésnél fogva, mintha veszettségre másoknál hajlandóbbak volnának, hanem azért, mivel az első kölykezésnél (melly a' nöstény kutyának fél vagy háromfertály esztendő korában is megtörténik) az anya még igen gyenge lévén, kölykei is többnyire gyengélkedők, időtlének, betegesek, soványak, és idő előtt eldögleni szoktak.

Minekutána a' megtartásra és felnevelésre szánt kölyköket kijegyeztük, a' többi elhányattandókat nem egyszerre hanem egyenkint 's időváltva kell elvetni, különben könnyen megtörténhetnék, hogy a' nöstény' tölgyében meggyűlő nagyobb mennyiségű tejet a' meghagyott egy - két kölyök, kivált eleinte kiszopni nem győzván, tölgye daganatba menne 's abból minden tej kivesszne. — Ha a' vizsla - kölyköket más, ugyan akkoriban megfiadzott, kutya által akarnók felneveltetni, és az netalán azokat elfogadni nem akarná, akkor legjobb mind az idegen kölyköket, mind pedig annak tulajdon kölykeit erős pálinkával megnedvesíteni, melly nedvesítés által szagok egyenlővé válván, bizonyosan elfogadja.

A' nöstény vizsla szaporításának egész ideje alatt nem csak különösen jól tartandó, hanem kimélendő is, mellynél fogva azt vadászatra, kivált bokros, tüskés, nádtorzsos, vagy tarlós helyekre kivinni már csak annyiból is ártalmas, mivel illy helyeken, lelóggó tölgye öszve szurdáltatván, imitt - amott kisebbednék. Négy vagy öt héti szoptatás után, midőn már a' kölykök is valamennyire megnöttek, a' nöstény' teje fogyni és apadni kezd; ekkor tehát, mindenek előtt, édes tejbe áztatott zsemlyét, később pedig sűrű levest főzött ürü vagy juháját, melly a' kölykök' növést 's

gyarapodását szembetűnőleg szokta nevelni, kell nekik adni.

Mintegy fertály esztendőös korokban, feltüzesedé-sig melegített késsel, épen a' csont közt lévő izecskén keresztül vágattassék el farkokból egykevés; 's ha a' fiatal kutya, melly szobában tartatik 's neveltetik, tisztátlan volna, nem kell annak orrát, mint némellyek cselekesznek; csunyításába verni, mivel az által szaglása végképen megrontathatnék, hanem igyekeznünk kell azt a' tetten rajtakapni, ilyenkor kemény hangon reá kiáltunk, szüksége' végzésében megakadályoztatjuk 's egyszersmind a' kinyitott ajtón a' nélkül, hogy ráütöttünk volna, ki eresztjük; kevés idő alatt nyivogás által a' kikéredzéshez szokni fog.

Mihelyt a' kölyök-kutya egyetmást rágesálni kezd, különösen kell vigyázni, nehogy a' szobában találtató csizmákat, ágyterítőket 's egyéb ruha-darabokat elérhesse: növésben lévén tudnillik fogai, mindent, a' mi inyét csiklándoztathatja, szájába vesz; legjobb neki ez időtájban ujnyivastagságú lágyfa darabocskákat, vagy fagolyóbist hányni. —

Négy-öt hónapos koroktól fogva lehet a' kölyköket sós-huslevesbe kevésbé áztatott rozskenyérrel tartani, arra különösen ügyellvén, hogy reggel és este, az asztalról lekerülő némelly aprómarha-barány-vagy borju csontocskákon kívül, száraz kenyérnél egyebet ritkán kapjanak: mert az elkényeztetés és finyáskodás által, kivált vadászatkor, midőn száraz kenyérnél többet nem mindenkor adhat nekik az ember, könnyen jöhetnének annyira, hogy az eleikbe vetett száraz-kenyeret enni nem akarván, éhség 's fáradozás miatt lankadtak, lusták és betegek lehetnének. Hébe-hóba adathatik nekik aludt-téj is, melly őket nem csak belőlről tisztítja, hanem nyári-hőségekben egyszersmind frissíti is. Nem árt őket még kölyök korokban az időnek mindennemű változásaihoz szoktatni, mivel csak így vihetjük oda, hogy nagy korokban bármelly erőködéssel járó fáradozásokat is könnyen 's jó kedvvel elviselnek.

A' kutyák' bőr-kipárolgása igen nagy, és korpá forma piszkosságot okoz, azért is a' kölyök kutyákat

gyakran kell fürösztetni. Többnyire magoktól is örömet mennek vízbe, legjobb mindazáltal őket odahaza is mosatni, melly mosás legalkalmasabban szappanos vízzel történhetik meg, mivel így azon zsírosság is, melly szőrökben 's bőrökön szokott mindenkor lenni, egészen kimosathatik. Az eképen tisztán, és eledelökben néhanéha büdöskő-virággal tartott kutyák mind hamarább nőnek, mind pedig egészségesebbek maradnak, és a' férgektől u. m. legyeektől, bolháktól 's egyebektől, annyira nem nyugtalaníttatnak.

Némellyek hogy vizsláiknak nagyobb 's lekonyultabb fülei nőjenek, ezeket gyakrabban huzogatni, mások pedig a' fül-gyökér porczogóját megtörni is szokták. Ilyen erőltetés által a' kutyák' fülei gyakran megdagadnak és meggyűlnek, 's a' kutya olykor meg is siketül, legjobb tehát annak növést csak természetire hagyni.

Vizsla - tanításrol.

A' vizsla - kölyköknek vadászathoz tanítása kétféleképen szokott megejteni: vagy szépszóval 's kecségtető hízkelkedéssel minden kényszerítés és kinzás nélkül, vagy pedig kinzással 's kényszerítéssel (par force). Az első mód egyedül azon kutyáknál alkalmaztatható, mellyek természetök szerint inkább engedelmesek érzékenyek 's a' tanulásra hajlandóbbak; ellenben az engedetlen és keményebb természetűeket kényszerítve vagy is kinzással, (melly azonban kegyetlenkedés ne legyen) kell tanítani. — Gyakran megtörténik hogy az erőltetés nélkül csak hízkelkedés mellett tanított vizslák, kötelességöket nem teljesítik úgy, a' mint kívántatik, 's ha ilyenkor verés által szoríttatnak, egész kedvök elesik: ellenben a' kényszerítve tanultak akkor is, midőn úgy szólván épen semmi kedvök sincs, egyedül a' vadász - korbács' mutatására vagy a' vadász' szavára, minden kitelhető tehetségből dolgoznak 's mindent, a' mi tőlök kívántatik, megtesznek, mászó repülő ragadozó állatokat, vasat, kefét 's egyebet, a' mi különben természetökkel ellenkezik, előhoz-
nak, és a' vízbe, bár annak hidegsége vagy jege miatt

oda kellene is veszniek, bé-mennek. A' ki mindazáltal kutyáját kedveli, 's attól nem örömet válna meg, jeges-vizből vad-kihozásra kényszeríteni nem fogja, mert ez által gyakran vagy egészen vagy testének valamely részében megmerevülhet 's romolhat, vagy pedig a' hirtelen 's szerfeletti meghűtés által, kivált ha azonnal nagyobb mozgásba nem jön, sokféle nyavalyába eshetik.

Mind a' két tanítás' módjában különféle, a' vadászok által mintegy szokásba vett, idegen nyelvbeli szavak szoktak használtatni, 's többnyire olyanok is, melyeket a' vadász maga sem ért, de mi több, kimondani sem tudja; egyik franczia, másik angoly, harmadik német vagy olasz nyelvet használ: 's némelyek talán épen azt vélik, hogy ezeken kívül a' kutyához sem tanításkor, sem pedig vadászatkor szólani nem lehet. A' mennyiben a' Magyar leginkább németül szokta kutyáját szólítani, az itt felhozandó tanítás - módjában a' német kifejezések is elő fognak adadni. — Legjobb a' kölyköket esztendősz vagy másfél esztendősz korokban (ámbar ugyan előbb is lehet) tanítás alá fogni, magától értődvén azonban, hogy az elvetett jószágot vagy eszközt előhozni (aportiren) az elveszítettet vagy szántszándékkal elhagyottat felkeresni, (such' verlohren) földrelapulni (hüt' dich) hasonmászni, (avanciren) 's más illy fogásokat a' kölyöknek sokkal hamarább kell megtanulnia.

Vízslának kényszerítéssel - tanításáról.

Mindenek előtt szükséges, hogy mihelyt kutyánkra kiáltunk, és az, az „ide“! (herein) szót meghallotta, azonnal hozzánk jöjön. Megteszi azt maga jó kedvéből 's akaratjából, akkor keveset hízelkedünk neki, 's megint eleresztjük; ezt addig ismételtetjük vele, míg reá nem únt, és szavunkra többé nem is hajtván, elő nem jön: ekkor azonnal a' kényszerítést kezdjük. Vesszünk tudnillik egy vastag zsineget, azon egy jó ujni távolságban egymástól csombókokat kötünk, 's azt örvképen nyakára alkalmazzatjuk, olly módon mindazáltal, hogy nyakán egy oldalról másikra könnyen foroghason; ezen örv forma zsineghez azután egy ho-

szabhat kötünk, mellynél fogva a' szavunkra megjelenni 's előjönni nem akaró kutyát asztal, 'ágy vagy székek alól az említett ide! szózat' sokszorozása mellett mindaddig magunkhoz húzzuk, míg az azonnali előjövetelet tökéletesen meg nem tanulta. Gyakran történik, hogy midőn a' vadász már azt gondolná, hogy kutyája zsinég nélkül is engedelmeskedni fog és szavára megjelen: még is mihelyest azt róla leveszi, 's a' kutya szabadságban érzi magát, ismét engedetlen; melly esetben újra az előbb említett mód szerint kell vele bánnunk, mindaddig, míg engedelmességre nem hozatik. Tanításra legalkalmasab az estveli és reggeli idő, midőn tudnillik a' tanítandó kutya' figyelmét más idegen tárgy nem olly könnyen vonja el. Arra különösen kell figyelmeznünk, hogy annak egyszeri hibája vagy akaratoskodása miatt kedvünk 's türelmünk a' további tanítástól el ne vesszen, mert könnyen megtörténhetik, hogy egyszeri - kétszeri félbehagyás után kutyánk makacssá 's engedetlenné válik. Ha az így kényszerítéssel taníttatni kezdett kutya elemtén 'netalán vadászatrol is haza futna, azt ismét és azonnal ki kell vinni 's vadászatra kényszeríteni, magától értődvén, hogy midőn érette hazatértünk, 's ott-hon az ajtó előtt, udvaron, vagy másutt találtuk, a' vadász-korbáccsal derekasan megriasszuk.

Mihelyt annyira vittük kutyánkat, hogy szavunkra 's hívásunkra azonnal megjelen, arra kell kapatnunk, hogy az eleibe vetett tárgyakat szájába felvegye, és ha kívánjuk, el is hozza: erre nézve az ide! szózattal magunkhoz hívjuk, 's midőn előttünk áll, darab fűcskát vagy egyebet nyujtunk neki, melyet ha szájába venni nem akarna, száját kézzel felnyitván és feszítvén, a' fát erővel is abba teszük, és a' kutyát annak egyideig tartására kényszerítjük, azután pedig elvévén tőle hízkelünk neki. Midőn a' szájába adott p. o. fát vagy labdát addig tartani, míg el nem vétetik tőle, már megtanulta, akkor próbáljuk a' szobában azt magunk után általa ide 's tova hordatni; és ha kutyánk ezt is jól végbevitte, elvévén azt tőle, ismét hízkelünk neki, vagy valamit nyujtunk. Minnekutána mindezeket rendesen megtanulta, akkor a' da-

rab fácskát elvetjük; 's előhozni parancsoljuk; melly esetben, mivel akaratumkat először nehezen fogja eltalálni, oda vezetjük, az elvetett fát vagy egyebet szájába tévén magunk után vitetjük; — nehányszori gyakorlás után ezt is könnyen megfogja tanulni, 's ha netalán a' tanulást megúnva engedelmeskedni nem akar, akkor mindjárt a' már isméretes csombók-zsineget kell elővenni 's a' tanítást kényszerítéssel is folytatni; így fogja kutyánk azután érezni, hogy minden makacssága 's akaratoskodása által is magán nem segíthet. — Midőn a' fácskának vagy más egyébnek kívánságunk szerint akármikori előhozását rendesen megtanulta, akkor kefét, kulcsot, követ, pénzt, nyulbőr-darabot, ragadozó madarat, 's más efélét, a' mit szájába nem örömet veszen, hozatunk általa, elő és ezt addig folytatjuk, míg kutyánkat az előhozásban (aportirozásban) tökéletesen kitanítottuk. — Ezekután az elrejtett vagy szántszándékkal elhagyott tárgyak' kikeresésére 's előhozására (such' verlohren) tanítjuk, és minnekutána a' szobában ezt is rendesen végbeviszi, akkor szabad ég alatt gyakoroljuk, 's az előhozott tárgyaknak vagy kezünkbe, vagy két első-lábaival melyünkre ágaszkodása mellett magasan (hoch) történő általadására szoktatjuk; melly utóbbi mód azonban el is maradhat annyiból, hogy midőn kutyánk által vízből és sáros helyről hozatunk valamit elő, sáros lábaival ruhánkat nem igen örömet kevertetjük be, egyébiránt pedig nehezen lesz olly annyira hajlani nem tudó vadász, hogy a' lába elébe letett vadat fel ne vehetné.

Az előadattak' megtanulása után darab kenyeret veszünk, 's azt a' hason-fekvő kutya' eleibe tévén, reákiáltunk: „lapulj“ (hüt' dich), vagy „vigyázz“! (hab' acht) és a' kenyér' mellől magunkhoz vissza hívjuk: azután egykevéssé hason-mászatjuk (avanciren) és hasonfekve hagyjuk; ekkor a' kutya 's az orra előtt lévő kenyér mellett köröskörül megyünk, de az alatt neki fejét idetova forgatni 's utánunk csavargatni épen nem szabad; ezt egyszer vagy kétszer tévén ismét magunkhoz hívjuk, végre pedig a' „prr“ hang után, mellyre fel kell ugrania 's a' kenyér-darabot felvennie,

azt vele előhozatjuk. Megjegyeztetik; hogy az illetén első próbálgatásnál jó nagy darab kenyeret kell venni, különben a' kutya felkapás közben azt könnyen 's egyszerre lenyelhetné.

Minckutána tanuló kutyánk szavunkra már mindenkor megjelen, rendesen mindent előhoz, azt fenn adja által, a' felkeresést tudja, hason - csuszik, lapul, 's a' prr hang' értelmét felfogta: akkor a' vad előtt megállásra tanítjuk; vesziünk tudnillik eleven foglyot vagy fürjet 's megkötve a' fűben elrejtjük; azután kutyánkat zsinigre fogván szélellent odafelé vezetjük, 's véle a' keresd fel! (such' verlohren) szózat' többszöri kiáltása mellett kerestetünk. Mihelyt a' kutya az így elrejtett fogolyra vagy fürjre akadt, 's netalán nekingrani szándékoznék, rákiáltunk „lapulj“! (hüt dich), vagy „vigyázz“! (hab' acht) és visszatartóztatjuk, magunkhoz hívjuk, 's több ízben ismét előreeresztjük: e' részben mindaddig gyakorolván azt, míg végtére zsinig nélkül is szabadon a' feltalált fogoly vagy fürj előtt merően meg nem áll. Így szoktatjuk következőleg nyulra is.

Gyakran megtörténik, hogy a' minden oldalra vigyázó vadász, szalonkát, foglyot, fürjet 's nyulat ültiben vagy fektiben is kinézi, melyek' lelövésénél vizslára szüksége nincsen, sőt attól tarthat, hogy előremenő kutyája azokat kelletén korán felijeszthetné, ilyenkor tehát elkerülhetlenül szükséges, hogy kutyánk az „ide“ vagy is inkább ilyenkor a' „hátra“ és „vissza“ (zurück) szózatra azonnal mellettünk 's hátunk megett teremjen; erre leginkább sétálás közben taníthatjuk meg, midőn tudnillik azt rövid zsinigre kötve, mindenkor utánunk és sarkunkban jöni kényszerítjük.

Mindezen gyakorlások és tanítások mellé állhataros türedelem kívántatik; kegyetlen 's az emberiségen túl jár azon vadász, ki tanuló kutyáját, minden legkisebb elkövetett hibájáért vagy korbáccsal üti-veri, vagy fülénél fogva földhöz vágással kimélet nélkül kinozza, vagy mérgében meg is srétezi; nem kell ugyan a' kutya' hibáit büntetlenül hagyni; de a' büntetés minden-

kor olyan legyen, hogy általa kutyánkat el ne kedvetlenítsük, kétségbe ne ejtsük 's végképen el ne rontsuk.

Tavasszal, midőn a' foglyok 's fürjek párzanak, a' vizslának szabad mezőn gyakorlása legjobban történhetik, és ha mindjárt eleinte megessék is, hogy a' talált foglyot vagy fürjet felverné, nem kell megbüntetnünk, hanem azoknak hol történt leszállásokra 's ereszkedésökre szorgalmasan vigyáznunk. Ha leszállások' helyét beláthattuk, oda sietvén kerestetünk vele; mihelyest mozgásaiból, visszarezzénésiből 's megállásából a' fogoly' vagy fürj' közellétét gyanítjuk, kutyánkat visszatartóztatjuk, 's a' mi legjobb, nehogy lövés után állását változtatva szaladásnak eredhessen, zsinégét lezövekeljük vagy a' vadász-tarisznyához kötjük, és kevésse előre vagy oldalra lépven, a' felreppenő vadat lelőjük 's általa előhozatjuk; egy-két illyes próba után, tanuló-kutyánkat elegendő vigyázat mellett annyira vihetjük, hogy az előtte meglapult vadat rendesen megállja 's utána nem szalad. — Eleinte ugyan, midőn előtte nyúl kél fel, nem sokat fog vele gondolni: de később azzal jobban megismékedvén, ha szemügyet vehet, utána iramlík, melly alkalommal mindenkor röviden kell tartanuuk 's figyelmét további keresésre - biztatgatás és ösztönzés által a' szaladó nyulról elvonnunk; így fog megtörténni, hogy idővel a' felpattanó és szaladásnak eredő vaddal épen nem gondolván, szorgalmas keresésében meg nem zavartatik. — Lövés után, kivált a' fiatal kutyák tüzeskednek 's örömet ide'stova futkosnak; az ezen hibától kellő elszoktatás végett legjobb meglőtt foglyot vagy fürjet venni, 's azt magunk előtt néhány lépésnyire földre letévén a' kutyát egy kézzel tartva lapultatva (hüte dich-elttve) másik kézzel a' puskát kisütni és az előtte fekvő döglött foglyot vagy fürjet vele csak azután elhozatni, midőn lövésünkre többé nem tüzeskedik. Az igazán 's jól-tanított vizslának lövés után nem szabad állását megváltoztatnia mindaddig, míg ura' szájából a' „h o z d e l“! vagy „k e r e s d“! szót nem hallja; ez annyival is inkább szükséges, mivel gyakran megessék, hogy a' foglyok vagy fürjek széllýelszórva 's

nem együtt találtnak, és ha egyre akadván azt lelőt-
tük, a' többit, lövés után szanaszét futkosó kutyánk,
minekelőtte lövésre eshetnének, vagy lövéshez elkészül-
hetnének, könnyen felferhetné.

Mihelyt a' viz tavaszkor felmelegedett, úgy nyá-
ron által, a' vízből előhordatás tanítását is el kell kez-
denünk, és azt addig folytatnunk, míg a' meglőtt ru-
czát, szárcsát, buvárt, 's. a'. t. minden különbség nél-
kül elő hozza.

Ha mind szárazon mind vízben tanítással annyi-
ra mehetünk, hogy vizslánkat bár nem egészen kíván-
ságunk szerint, de még is meglehetősen használhatjuk,
akkor hibái kiirtásával foglalatoskodjunk. — Tökéletes
jóvá a' legjobb indulatu kutya is csak második 's har-
madik esztendőben szokott válni; 's valamint az ember,
úgy az oktan állatok közt is egyik könnyebben és ha-
marább tanul mint másik, 's a' mit egyszer megta-
nult és felfogott, azt egyik jobban mint a' másik
megtartja emlékezetében. A' ki kutyájában kedvét le-
li, és tanításához tudománya 's clegendő türelme
van, sokszor annyira fejtheti ki tehetségeit 's tulajdon-
ságát, hogy az úgy szólván csak beszélni nem fog
tudni. A' jó kutya, bár urala soha önmaga ne nyújtson
neki eledelt, azt még is mindenek felett ismerni 's
szeretni fogja, őt szagáról, ruhájáról, legkisebb szó-
zatjáról, sőt még járásáról is meg tudja másoktól kü-
lönböztetni, annak nem csak mindenben 's mindenkor
engedelmeskedik, de még lágyabb vagy keményebb sza-
vához is alkalmaztatja magát, komor tekintetén elszom-
polyodik és vidámságán örvend, szóval: a' kitanított
derék kutya mindenkinek legnagyobb gyönyörűségére
fog szolgálni. — Gyakran, midőn vele meglőtt fog-
lyot, vagy fűrjet hordatunk, útközben, a' szájában
lévő vaddal ismét egy másikat is p. o. a' nyulat meg-
állja. Melly vizsla jó, az nem csak a' vadász' szava
vagy kézzel mutatása, hanem csupán fejfel és szem-
mel tett intése után is jobbra-balra keres.

Sokszor megtörténik, hogy a' vizsla hamisan áll,
azaz megáll a' nélkül hogy előtte valamely vad vol-
na. Ennek oka néha az orrába ötlött hamis szag vagy

pedig a' rossz orr minden esetre a' vadászra nézve igen bosszantó környülállás, ha reménységében 's várakozásában ilyenkor megesalatik; azonban ez többnyire csak fiatal kutyák' hibája szokott lenni. Megesik ugyan öregebb tanult kutyán is, hogy néha fris nyúlfekvés előtt megáll, a' mi onnan van, hogy a' kevés-sel az előtt felkelt nyúl' szagát, mintha az még benne fekünnék, nagyon érzi; a' vizsla tudnillik nem szemével, hanem orrával keresvén, e'képen könnyen megesalatkozhatik.

Felesleg tudomány végett megjegyeztetik itten, hogy a' kinszerítő tanításnál némelyek tojás nagyságu 's hegyes szegekkel kivert fagolyóbisökat is, (Dressirkugel) mellyek zsinórra fűzve a' kutya' nyakába örv gyanánt köttetnek, szoktak használni; mások hogy a' kutya' szelességét akadályoztassák, és a' lassan keresésre kinszerítsék, úgy nevezett nyérget (Sattel) kötnek fel, mellyből egy arra alkalmaztatott hegyes vas a' sebesen szaladó kutya' farát hegyivel szurdalja és így azt lassan keresésre kinszeríti; a' mennyiben mind a' két eszköz' használása nagyobb kinszással jár, 's a' tanítás azok nélkül is megeshetik, ezek csak utolsó szükségben javasoltathatók. — Szükség' esetében egyedül az úgy nevezett gólyaorr (Storchschnabel) ajánlható, melly a' tanuló vizslának azon végből, hogy a' levegőben fennhordozott orral keres-sen, szokott felköttetni; ezen eszköz egy hegyes vasbol áll, melly ahoz készített szijakkal a' vadászatra kivitt fiatal kutya' állára felköttetvén, ha letartott és földön hordott orral keres, minduntalan földbe ütkö-zik, 's a' kutyát fenntartott orral keresésre kinszeríti.

Kinszerítés - nélküli tanításról.

Ezen mód szerint csak érzékenyebb 's minden legkisebb fenyíték által elvadulható 's kétségbe eshető kutyák szoktak taníttatni. Az illy fiatal kutyák, mi-helyt észre vesszük, hogy egyet-mást lábaikkal magok előtt taszítgatván 's utána futkosván szájokba vesznek, azonnal taníttathatnak; mellyféle tanítás azon kezdőd-

jék, hogy az eleikbe vetett fácskát vagy rongy-labdát hizelkedés, és „hozd ide!“ (bring's her, vagy aport) szózat közben felvenni és előhozni tanulják meg; azonban eleinte nem messziről és nem is gyakran kell az előhozatást próbálgatnunk, különben az illy önkényes és játék gyanánt szolgáló tanulásra hamar ráunnak. Megtanulván a' labda-előhozást, az elrejtett vagy elhagyott tárgyak' felkeresésére kapatjuk; midőn azokat megeléjvén elhozták, „add fel!“ (bring's hoch) szó mellett melyünkre felágaskodni engedjük, és az előhozott tárgyat elvesszük; későbbben meglapulásra, hasonfekvésre vagy mászásra 's más effélékre tanítjuk: melly tanításbeli fogások a' vadászathoz kellő használatnak csak mintegy előkészületei.

Minckutána az említetteket mind szobában mind szabad helyen kutyánk megteszi, akkor azt mezőre is kivisszük és szabad kényére eresztjük, 's magát kedve szerint kifutkoshatni engedjük egyedül arra vigyázván, nehogy az előtte felpattanó nyulat vagy egyéb vadat üzhesse; a' mezőre kivitelt folytatnunk kell, és ha illy alkalommal fekvéséből kiszökő valamelly nyúl után találna credni, elő kell hívunk, a' nyul' fekvésénél hasra fektetnünk 's kevésbé ráriasztanunk. Egyébiránt a' mennyire minden fiatal kutya, legyen az érzékeny vagy kemény természetű, ha szabad mezőn gyakoroltatik, tüzeskedni, 's kivált ha az előtte fekvő vagy elment vad' szagát orrába vette, szeleskedni szokott, annak mezőn tanítása legalkalmasabban az első mód szerint történhetik, egyrészről annyiból, mivel az eképen tanított és szoktatott kutyáknak úgyszólván önakarattal nincsen, 's bár természetök ellenére szoríttassanak, a' vadász' parancsolatját engedelmesen teljesítik, más részből pedig mivel a' szerint egy esztendőben annyit tanul a' kutya, mint más mód szerint kettő alatt.

A' vizsla' különös tulajdonságairól 's hibáiról.

Noha a' vizsla némelly tulajdonságait más kutyáknál is feltalálhatni, bír az mindazáltal olyanokkal is, mellyek kirekesztőleg csak neki sajátjai; itten te-

hát azokból némellyek röviden felhozatnak. — Valamig a' vizsla fiatal, többnyire szeles és tüzeskedő, 's azért a' vadat olykor fel is veri; de idősödvén csendesebbé, lassubbá 's vigyázóbbá válik. A' mennyiben a' nyulat minden kutya természete szerint szereti, 's örömet hajhássza, az után a' vizsla is gyakran elszokott szaladni; e' rosz szokás' kiirtására a' hegyes vas szegekkel kirakott tanító golyóbisok olykor - olykor elegendők ugyan, vannak azonban olly akaratos kutyák is, mellyek zsinegen vezettetvén legjobban engedelmeskednek, szabadon eresztve pedig a' vadász' intéseire keveset hajtának. Némelly vadászok a' nyúl-üzésből visszatérő vizslát korbáccsal vagy fülénél fogva rángatással szokták megbüntetni; — de kivált az utóbbi bánásmód annyiból, mivel a' kutya különféle fülbetegséget kaphat, 's könnyen meg is siketülhet, ártalmasb inkább mint hasznos. — Mások nyúl után eredő kutyájokat apró sréttel is megsrétezik; van ugyan példa, hogy ez által némelly akaratos vizslák megjobboldtak, de még is ezen bánás' módja olly vadászra nézve, ki kutyáját szereti, nagyon kemény 's kegyetlen. Mások nyúl után szaladó vizslájokat eleven nyúllal egy zsákba dugván sötét helyen derckasan elkínnozzák, vagy pedig a' nyúl' fülét a' kutyához srófolván, egy ideig úgy hagyják, olly hiszemben: hogy ezen módok által nyúl iránt különös gyűlölséget 's félelmet kap. Lehet, hogy illy bánás által megjobboldnak, de könnyen eshetnek más hibába. Minden vadász örömet látja, ha kutyája nyulat áll; már pedig a' fentebbi bánás által annyira elrettentheti azt, hogy mihelyt a' közellévő nyulat megérezte, visszaemlékezvén a' kínzásra, azt sem meg nem állja, sem pedig utána nem szalad, hanem elszompolyodva 's kedvetlenül urához jön, 's illy módon őt azon gyönyörűségtől, mellyet magának kutya előli nyul-lőhetés által szerezhetett volna, végképen megfosztja. — Vannak más gyengébb módok is, mellyek által a' kutyát ezen hibájáról leszoktathatni. Minden a' mi ritka és új, valamiut az embert úgy a' kutyát is inkább ingerli; azért a' vadász legfőbb gondja legyen, kutyáját gyakran vezetni olly hely-

re, hol számosabb nyul találhatván, azokkal könnyebben megismerkedhetik. Illy alkalmakkal kurtán tartsa kereső vizsláját, 's mihelyt nyúl pattant fel előtte, tele torokkal kiáltson reá: megállj! vigyázz! lapulj! vagy idetarts!; mert ha mindjárt a' nyul' megpillantásakor zavarba nem hozatik, 's meg nem rezzentetik, midőn már szaladásnak eredett, a' vadász' szavára bizonyosan semmit se hajt. Illy gyakorlás mellett a' nyúlal közelebből megismerkedvén, azt fel se veszi többé, 's üzni kívánását csak hamar elveszti. A' nyul' meglátásakor ugyan eleinte vinnyogni és nyugtalankodni fog, később pedig utána hámulni, 's végre annyira jön, hogy a' körulte szaladgáló nyulak által szorgalmatos keresésében épen nem hagyja magát megzavarni. — Igen jó továbbá, ha valaki eleven sül-dő-nyulra tehetvén szert, azt tanuló kutyájával egy helyen tartja; a' nyul lesz első, ki a' kutyával barátságba lép, körulte fetreng vagy dobol; 's ha sík mezőn más indulattal van is a' felugró nyul iránt a' kutya, azt mindazáltal valami csuda-állatnak nem fogja tekinteni 's iránta hidegebb vérű marad. Érdemlett a' kutya valamelly hibája által büntetést, akkor azt zsinegre kell venni, azután megbüntetni, 's mindaddig szabadon nem eresztteni, míg a' fenyítést felejtteni nem látszatik, különben elvadul, az engedelmességgel felhagy, 's a' vadász' hívására elő nem jön.

Másik rosz tulajdonsága a' vizslának, ha az előhozott vadat öszveszorongatja 's harapdálja. Ezen hibától leendő elszoktatására legjobb két éles kefével összekötni és a' kutyával gyakrabban előhozatni; a' mennyiben száját a' kefe' szőre szurni fogja, azt lágyabban tartja szájában.

A' vizsla' jó tulajdonságai közé tartozik: a' szorgalmatos és fáradatlan keresés, a' vadásztól nem meszsze távozás, jó szaglás, éles látás és hallás; engedelmesség, az elibevetett vagy meglőtt vadnak vízből úgy mint szárazon előhozása, hideg, meleg 's nedves idő' kiállhatása, és elibe- vetett akár miféle cledelnek

elfogadása. Némelly kutyák, kivált vénebb korokban, igen ravaszokká és vigyázókká válnak, 's vadászaton olly fogásokat tesznek, mellyek a' vadászban sokszor méltó csudálkozást 's gyönyörűséget okoznak.

A' keresés' módja igen különböző, és noha legtöbb függ tőle, még is arra egy kutyát se taníthatni, hanem a' mit a' vadász tehet, csak abban áll: hogy ügyessége alatt a' vizsla' természeti tulajdonságai e' részben rendesen kifejtődjenek. Némelly kutyák minden tanítgatás mellett is csak a' barázdákat kutatják, 's ezek leg is rozszabbak; mások fenn hordott orral, mások ismét igen alant, vagy földszint keresnek; — legjobb módja a' keresésnek, ha a' vizsla fennhordott orral, a' vadász előtt nem messze, jobbra — balra ügetve tenni szokott csavarodásokban szél ellen keres. Vannak olly körülállások is, hogy a' kutyával nagyobb távolságban kell kerestetni; de ezt csak akkor teheti a' vadász, ha meg van győződve, hogy vizslája tökéletes tanult, 's hideg véru. A' sík helyen lapangó fogolycsapatra (ha csak véletlenségből, egyenesen rá nem talált a' vadász bukkanni) kurtán tartott vagy is a' vadász előtt közel — kereső kutyával nehéz akadni 's azért illy esetben épen nem árt azzal távolabb 's nagyobb környéket békerestetni, különben több óráig is hijában fáradozhat a' vadász; feltalálván az előtte meglapuló foglyokat a' kutya, hogy ha felverné is, a' vadász még is annyit nyer, hogy azokat szemre vehetvén, azon helyet, hova ismét leszállottak, megjegyezheti; — milly könnyű azután őket egyenkint vagy csapatostól felkeresni 's lepuskázni? minden vadász öntapasztalatiból is fogja tudni.

Tanult vizslát használni.

Tavaszi nyíltával tüstént olly helyekre kell vizslánkat vinni, hol foglyokat párzani gondolunk, hogy így a' mit netalán teletszaka a' vadász — fogásokból felejtett volna, azok' tudásába ismétlett gyakorlás által visszavezetessék, és kivált napfényes időben, midőn a' foglyok annyira be szoktak várni, hogy egy — két párt több ízben is feltalálhat a' kutya. Mihelyt a'

melegebb tavaszi szelek 's esők elmosták a' havat az erdeiszalonkák is megjelennek, mellyek többnyire cserjék' vagy erdők' széleiben, füzesekben, néha szőlőkben is tartózkodnak 's felveretés után puskalövésnyire is alig repülven, ismét levágódnak; ezeket erdőszéleken vagy cserjékben, kivált ha közel mocsáros helyek is találtnak, utakon és tisztásokon leginkább esti lesből igen alkalmasan lőhetni, hol kutya csak azért is szükséges, mivel azok leszárnyaltatván azonnal tovább szaladnak 's elbujnak. Tavasszal a' kaszálókban és nyomásokon, ha azok nagy fűvel verődtek fel, 's imitt amott mocsárosak, anyányi szalonkákra és bíbiczekre könnyen találhatni. Aratás és kaszálás közben nagy számmal találtnak fiatal fürjek, mellyek ez időtájban többnyire egy csoportban anyjokkal tartózkodnak, 's a' közikbe tett lövésre néha többen röppennek fel, de leginkább szélyelszaladván, rendek alatt bujnak meg, melly alkalommal azokat a' kutya egyenkint felkeresvén 's orrával kipiszkálván, elevenen hordhatja elő. — Est felé soha sem szokott a' vad úgy várni, mint déltájban; a' foglyok ilyenkor már futkosni kezdenek, a' nyulak 's kivált a' süldők, fekvéseikből felkelnek, és igen ébren vannak, azért legjobb a' kutyával délfele 's dél után három vagy negyedfél óráig vadászni; nagy szélben és szárazságban, kivált a' nyulak, épen nem szoktak várni; mihez képest vadászatra az idő is különösen megválasztandó. Aratás és élet-betakarítás után sokféle vadat találhatni ugyan a' még fennálló árpában: hanem ennek igen bajszos vagy szálkás kalásza a' kereső kutya' orrát szurdalván, az nem örömet keres benne, legjobb azt ilyenkor a' darabokban imitt amott lábon álló zabba vagy kölesbe vinni, hol egész csapat foglyokra, fürjekre 's gyakran süldő-nyulakra is akadhatni; a' foglyok anyjokkal és a' vezérkakassal tartózkodnak: ha tehát valamelly vadász kutyája által reájok akadhat, a' barázdákat és gödrösebb helyeket vigyázó szemmel jól vizsgálja meg, kerülje körül azokat, 's igyekezzék a' vezérkakast, mellyet nagyságáról, igen veres melyéről (Schild) és sötétebb színéről könnyen meg-

különböztethet, ültiben ellőni; akkor nem lévén a' többi fiataloknak vezérök, a' lövés után széllyelszóródnak (sprengen) 's így azokat a' vadász könnyen egyenkint öszvelövdözheti. — Midőn a' mezőkön már épen semmi élet nem találtatik, akkor némelly szárnyas vadak leginkább gázos tarlóokban 's repcze-földeken tartózkodnak, 's a' szimatoló kutyát annyira bevárják, hogy p. o. a' fürjeket sokszor elevenen is megfoghatja. — A' vizes kaszálókban találhatni harisokat is, melyeknek hollétök leginkább szünteleni szólásokból tudathatik meg; ezeknek a' füben szinte csapásaik 's utjaik vannak, melyeken a' kutya előtt nagy sebességgel és gyorsasággal odébb állanak, 's csak a' sebesen kereső kutya által verethetnek fel; húsok azonban nem legjobb ízű, 's nem igen érdemlik, hogy a' jó vizsla felterelésükre fárasztassék: repülésök rövid szárnyaik miatt igen késedelmes, és könnyen lövethetnek. Mind ezen előszámlált rövid jegyzések mellett is a' vadász ügyességére bízva marad, hogy az esztendő különféle részeihez alkalmaztatólag majd ez majd pedig amaz vadat most itt máskor pedig másutt keresesse.

A' vizsla kímélésről.

A' mennyiben jó kutyát tanítani vagy kapni nem könnyű: méltó, hogy annak mennél további megtartására 's használhatására is különösen ügyeljünk. — Tápláltassék mindenek előtt egészséges eledellel 's azt rendszeren kapja; soha se adassék neki lágykenyér, disznóhús, szalonna, igen zsíros vagy savanyú étel; árt neki a' borsó, lencse, bab és paszuly is; ellenben a' sárgarépát, káposztát, paréjt, olaszkáposztát, salátát 's kolompért (burgonyát) öröme est eszi. — Télen által valamint ártalmas a' kutyát csikorgó hidegen künnhagyni, úgy nem jó annak a' nagyon meleg kályha melletti fekvést is megengedni: melly végből tehát számára közepszerű melegehely rendelendő. Tavasztól kezdve hideg őszig gyakran tiszta vízbe is kell kutyánkat küldeni azért, hogy magából részszerint az ártalmas port, részszerint pedig az őt felette nyugtalanító bolhákat és kutyalegyeket kimossasa, veszítse. — Nem árt a' portól

tisztulás' kedviért azt többször kefével is szőr ellen kefélgetni, nedves ruhadarabbal füleit megtörölgetni 's mosogatni, körmeit, ha sok heverés miatt, kivált télen által igen hoszúkra nőttek, elvagdalni vagy reszelni. Ha nagy melegségben vadászunk a' kutyával 's az igen felmelegedett, vízbe-menéstől és ivástól tiltanunk kell mindaddig, míg valamennyire kilihegte vagy fujta magát. Midőn vadászni megyünk 's főkép' távolabbra, első gondunk legyen kutyánkat kocsira felvenni, nehogy az utánunk szaladni kénytelenítettvén időnek előtte kifáradjon; vadászat után pedig még jobban kímélendő. Ha jó gondviselés alatt van a' vizsla és rendkívül nem fárasztják's nem erőltetik, lehet azt tizenkét 's tizenöt esztendeig is használni; sőt vannak példák, hogy némely vizslák még 20 esztendőskorokban is kellőképen szolgáltak. A' kitanult öreg vizsla mindenkor jobb a' fiatalnál; azért is eleitől fogva úgy kell azt használnunk, hogy nálunk megöregedhessék 's fiatal korában el ne romolják.

A' Kopóroi (Jagdhund).

Kopónak neveztetik azon kutya, melly a' vadat finom szaglásával és szorgalmatos keresésével megtalálván 's felfervén nyomozza vagy is hajtja, és hajtása közben szüntelenül ugat vagy csahol. — A' franczia és angoly-kopók mind szép formájok mind pedig hangos szavok miatt igen kapósak, de közönségesen csak egyféle vad' hajtására használhatók. Nálunk leginkább német és lengyel kopók, vagy ezek' öszveresztésből származott korcsok találhatók. — A' jó kopónak közepszerű nagyságának, elejére alacsonynak, hátuljára magasnak, tömött fejűnek, hoszú derekunak 's felfelé kunkorodott farkunak kell lenni, magában értődve, hogy finom szaglás és hangos ugatás első tulajdonsági legyenek. A' mennyiben szőre' színének semmi befolyása nincs jószágára, legyen az bármely színű, a' vadásznak mindegy, csak jó tulajdonságokkal birjon. *)

*) Kopók' magyar nevei lehetnek: Ártó. Apjók. Bajnok. Basa. Barát. Baka. Bandi. Bodros. Boglár. Bokros. Borzas. Bögös. Bru-

Kopó - kölykök' neveléséről.

Hogy a' jó kopófaj nemesedjék inkább mint elkorcsosuljon, annak koslatásánál mind azon szabások, melyek a' vizslák' szaporításánál felhozattak, okvetetlenül megtartandók. — Mihelyt ételre kapnak a' kopó-kölykök, a' vén ebektől elrekesztett különös helyen vagy is udvaron tartatván, számokra következő keveréket készítsünk: darált rozsból vagy árpából sült és a' kopók' nagyobb számához képest, hordóba leaprított kenyérre főtt juhlábakat vagy vadállatok' kivetett 's megfőzött beleit levestől együtt jó forrón öntessük, 's midőn a' keverék meghűlt, körösfa vályuba adassuk eledelül; *) hanem étetés előtt meg kell számokra mindenkor a' vadász kürtöt fújni vagy fuvatni, hogy annak hangjához idején szokván vadászat' alkalmával utána tartsanak. A' kopó - kölykök, kivált aprómarhák' üzésére 's juhok' zaklatására igen hajlandók, azért is mihelyt észreveszszük, hogy az aprómarhát nyugtalanítják 's kergetik, azonnal fogjunk meg egy kakast, kössük lábánál fogva az összefűzött kutyák' lánczára, 's ezen helyheztetésben a' kutyákat kezünkbe vett korbáccsal jó formán riasszuk meg; egykét izbeli illyes intés után az aprómarhát tovább üzőgetni bizonyosan elszoknak. Ha pedig a' juhokat zaklatják, egyenkint kössük össze valamelly jó erős ürüvel vagy kossal, melly azokat ide 's tova derekasan meghurczolja és döfdözze.

gós. Buksi. Csámpás. Csajhos. Csalárd. Csatár. Csinos. Czombos. Czudar. Czirmos. Drabant. Dallos. Dudás. Darázs. Drumó. Dobos. Drusza. Farkas. Fordíts. Fűrész. Finnyás. Forgós. Férges. Gajdos. Góndör. Hangos. Hangács. Harsány. Hirkán. Horpasz. Hamvas. Indíts. Jajdits. Irha. Kapzsi. Kórmós. Kürtös. Kurucz. Kormos. Kontrás. Kudarcz. Kőczos. Kondor. Koboz. Kongó. Kuplis. Lámpás. Lánczos. Lárma. Lajha. Lebzsos. Lédércz. Lódlits. Lomos. Lompos. Makacs. Maró. Mufti. Nyakas. Nyulász. Ordas. Örvös. Pajkos. Pikász. Pimasz. Piszé. Pogány. Pohos. Ravasz. Rezgő. Renyhé. Rendes. Rókás. Rontó. Szárca. Sipits. Sípós. Talpas. Tánzos. Tartós. Tatár. Torkos. Tüzes. Trucczos. Tyukász. Vártás. Vadász. Vadas. Vajda. Vaksi. Vezér. Verbunk. Vidra. Virgoncz. Vitéz. Zajgó. Zsémbs. Zsidó 's a' t.

*) Körösfa vályuból étetés leginkább azért ajánlható, mivel némelly hiteles vadászat-kedvelők' állítása szerint az abból étetett kutyák veszettségtől menten maradnak.

Kopó - kölykök' tanításáról.

A' kopó-kölykök' tanításának esztendőös korok után kell történni, 's ha lehet, aratás' végével cserjés vagy erdős helyen. Illyenkor a' tanittandó kölyköket, melyek azonban a' füzéren (czvorkán-kuplin) vadász' háta megett menni már megszoktak, alkalmas időben egy pár jó, tanult 's gyakorlott kutyával ki kell vinni, a' vad' felveretése után arra különösen figyelmeztvén, hogy a' tanuló kölykök azonegy és nem különböző nyommon hajtsanak; azért ha a' nyomot elvétik, 's félre csapnak, mindjárt igaz nyomra vezetendők. — Hóban, esőben, szélben, nagy fagyban és nagy harmatban kivált fiatal kutyákkal vadászni épen nem jó; ártalmas azokat kerített helyen vagy udvarokban eleresztett vad után bocsátani, mert így könnyen megszokhatják a' vadat csak addig hajtani és kergetni, míg azt beláthatják: az így elkapatott és rontott kopó-kölykök szabad helyre vezetettvén ki, a' vad' igazi nyomára nem is ügyelve azt szemmel tartani igyekeznek, 's azért is hamar eltévesztik. — Gyakorlás és tapasztalás fogják azután megmutatni, melyik kopó micsoda vad' hajtására hajlandóbb 's alkalmatosabb? 's az ügyes vadász ahoz képest fogja azt egyik vagy másik vad' hajtására használni. Így válnak őz-nyúl- és rókahajtó kopók, sőt olyanok is, melyek a' felvert farkastól sem irtóztván, azt szinte ugatják, 's hatulról néhány lépésnyire követve hajtják. — Némellyek vadászat előtt kopóiknak nyers tojást, faolajat 's árpadara levelet szoktak adni, hogy szózatosabb csaholást nyerjenek; úgy szintén szaglások' élesztésére avas sajtot avagy juhtúrót.

A' rókat lyukából kifürkésző kis kopófaj (Dachskriecher, Fuchshund) úgy a' borzot éjszaka felkereső kutya is (melly közönségesen házi-komondorból, vagy juhászkuvaszokból szokott válni) itten azért hagyatnak el, mert tapasztalt 's kedvtelőlő vadász a' velek bánást önmagától is ki fogja találni, a' járatlan pedig azokkal nehezen fogja kezdetni a' tanulást vagy kopózást.

A g a r a k r ó l.

Ezen mindenki előtt isméretes kutyában megkívántatik: hogy magas, sugár, karsu-dereku és állásu, széles és rugaszkodásra termett faru, vékony hegyes orru, villongó szemü, farka hoszas vékony, macska-talpú és körmü, éles és erős fogu, szája tártott, első lábai össze-állók, bátor, mérges, hosszú nyakú és erős inú legyen. Csak nem hihetetlen, mennyire segíthet magán az agár sebes szaladása közt tenni szokott fordulatiban hosszú farka által; az agár hosszú farkát méltán kormányznak nevezhetni. *)

Agár-kölykök' neveléséről egyedül az jegyeztetik meg: hogy az, pusztán vagy pedig térebb udvaron legjobban történhetik annyiból, mivel a' játék közben nyargalódnai szokott kölykök illy helyen sebes futásban is gyakorolják magokat. — Legjobb eledelök huslébe áztatott kenyér, melly táplálát mellett, ha tiszta helyen tartatnak 's gyakrabban megfürösztetnek, szemlátomást szoktak nevedkedni és erősödni. A' nöstényt esztendő, a' kant másfél vagy két esztendő koráig, nem mindenkor jó használni, magában értvén egyébiránt, hogy kivált kölyök korokban rendesen és jól tartassanak. Az agarászatnál legalább is három agárnak kell lenni, mellyek közül egyik a' megfogott nyulatt rókát előhossa (aportírozza) vagy a' másik kettő ellen, reáfeküvén, vagy két első lábaival megnyomván, oltalmazza. Némelly bátor merész kan-agárnak ugyan sokszor természetében van, hogy a' más agár által elfogott vadtól is elmarja 's elmorogja a' többbit, 's azt mellé fekvé őrzi, védi; azonban a' kiválasztott agarat

*) Agarak' magyar nevei lehetnek: Áros. Bajnok. Bakzó. Babos. Bojtos. Czafra. Csapzi. Csendes. Cziczka. Czifra. Czigány. Csikos. Csillag. Dáma. Drága. Fecske. Fogas. Ficzkó. Ficska. Futós. Fűrge. Gyilkos. Hajhó. Hattyu. Hódas. Hóka. Hóra. Huszár. Jancsár. Káján. Kani. Karsu. Karvaly. Kérges. Kesely. Pernyész. Rajkó. Rajta. Ráró. Rezes. Rigó. Ringyó. Rongyos. Sárkány. Szajha. Sebes. Serény. Súlyom. Szellő. Szemes. Szennyes. Tátos. Tatár. Tigris. Török. Tukár. Turbán. Türkány. Tündér. Vércse. Vidor. Vigyáz. Villám. Virág. Virgoncz.

erre oda haza is megtaníthatni olly módon, ha azt a többi, kivált fiatalabb kutyákon erővételre kapatjuk, a' mi az által is megtörténhetik, ha kenyérdarabok vetetvén a' kutyák' elébe, az e' képen tanítandó kutyát, a' többieknek vadász-korbáccsal fenyegetések 's ijesztgetések által legtöbb darab' elkapkodására segítjük; néhányszori gyakorlás után az ilyen kutya bizonyosan kifogván a' többieken, vadászat' alkalmával azoktól a' vadat is elveendi. — Az ilyen kutya védőnek (Retter) neveztetik. Az agarakat mind kemény, mind lágy és homokos helyen tartandó vadászathoz kell szoktatnunk; nagy szélben, mivel hamar elfulladnak, cserepes-fagyú hóban mivel lábaikat összevagdaldják, és száraz-fagyú földön mivel körmeiket elrugják 's haszonvethetlenné válnak, agarászni soha sem tanácsos. Némelyek a' fiatal-agár' körmeit elvagdaldják 's azt vélik, hogy így sebesebb szaladókká válnak. Legjobbnek tartatik az Egyes fogó (Solofänger) és ollyan agár, melly az üzőbe vett vadat nem kerítőleg 's oldalaslag, hanem egyenesen utána credve üzi, és melly a' beért vadat orrával fellökvén levegőben kapja el. A' nőtény agár ugyan közönségesen gyorsabb és jobb szokott lenni a' kannál, csak hogy nem olly bátor. — Legjobbának a' Török agarakat tartják közönségesen. — Ha agár-kölyköket akarunk tanítani, leghelyesb azokat egy-két jó öreg agárral kivinni, arra különösen vigyázzván, hogy kivált az első és második nyúl után hijába ne szaladjanak, hanem azt fogják el; mire nézve szükséges az agarakat felfűzve kéznél tartani 's csak azon vad után eresztetni, melly jól és alkalmas helyen kél, 's mellynek elfogatása felől bizonyosak vagyunk. A' szél által hajtadni szokott katang-kóró utáni szaladástól 's hasztalan nyargalódzástól azokat különösen őrizzük. Nyúl-agarászat felől különös megjegyzést érdemel: hogy valamint a' vizslákkal csak délelőtti 9 10 óra felé, midőn a' nyúl már rendes fekvésbe verte magát, szoktunk vadászathoz fogni, úgy ellenkezőleg az agarakkal teendő fogatásnak mindjárt reggel kell kezdődnie azért, mivel a' nyúl vagy róka telibb gyomorral lévén, nehezebb, 's következőleg a' futásban

is késedelmesb. A' fogatás előtt estve jól tartatnak az agarak, de a' vadászat' reggelén zsinórra fűzve éhesen vitetnek ki. Különösen figyelmezní kell az időre, a' földnek vagy tájéknak, hol agarászni akarunk, mineműségére; mert hahogy a' föld igen száraz és kemény, akkor az agarak' talpai hamar feltörödhethetnek, a' nyúl' szőros talpai pedig legkisebb akadályt sem találnek; — hol a' föld igen nedves és sáros, ott ugyan a' nyúl' talpa hamar megragad, vagy mint a' vadászok mondják hamar bocskorosodik, 's futása is sokkal késedelmesb lévén, az agarak által könnyen elérhetik: de ha illy helyen azt az agarak hamarjában el nem csíphetik, és gyepes helyre vagy kaszálóra kaphatott ki, többnyire híjába fogják üzni, mivel az agarak tulajdon nehézségök miatt mélyebben sippadván le a' lágy földbe, késedelmesebben szaladnak, a' könnyű és észrevehetlen nyomot hagyó nyúl pedig annál gyorsabban halad. Hasonlóul téltén, midőn a' hó cserepes és a' nyúlat megbírja, a' sebesen szaladó nehezebb agár alatt pedig beszakadoz, ritkán foghatják el, és nem csak hogy azt többnyire elszalaszítják, hanem lábszáraikat is kisebesítik, 's elkedvetlenednek. (überhezt. verdrossen.) — Agarászásra legalkalmasb idő az, midőn a' föld kevéssé nedves és szivós; illyenkor olly tágas sík térhelyre kell kilovagolni vagy gyalogolni, hol a' felvert nyúl a' kutyák előtt könnyen utat nem veszthet, 's meg nem bujhatik: azért is a' hegyes, tüskés-bokros, nádas, gazos és más illyes helyek, úgy árkok, sorfák, keretek, kerítések, gödrök, garádok, kukoriczák 's fennálló életek, mindannyi menedéknek tartathatnak, mivel az agaraktól üzetett és megszorított nyúl egyenesen azoknak szokott tartani; ha mindazáltal illy helyek körül kellene agarászni, akkor a' felvert nyúl' üzetése nem azok felé, hanem a' lehetőségig tőlök elfelé történjék, 's a' hegynek tartó, vagy pedig rejtekhelyre hamar érkezhető, igen távolról felpattanó nyúl után az agarak épen ne eresztessenek. — Ha a' vad-üzésben nagyon felmelegültek az agarak, azokat mindjárt vízre bocsátani mindenkor ártalmas; illy alkalommal

inkább tanácsos torkaikba egy lövetnyi puskaport tölteni, melly őket meghűti, vadászat után pedig lábaitkat vagy hideg vízzel megmosni, vagy borkőolajjal megkenni. Kímélés mellett az agarat öt, néha hat 's több évig is használhatni; tartósságokra nézve legajánlatóbbak a' szálkás-szőrűek, mind azért, mivel erős természetűek, mérgesek és sebesek: mind pedig mivel a' téli hideg idő vagy eső által olly hamar nem csigáztatnak el. —

Lehet ugyan jó és a' megfogott vadat nem szagató agarakkal gyalog is fogatni: de a' mennyiben még is az agarászás, úgy a' nagy vadaknak kutyákkal üzetése leginkább lóháton gyakoroltatik, nem lesz felesleg egy úttal nyerges lovakrol is rövid említést tennem.

Vadászati nyerges lovakrol.

Azon lovak, melyeket agarászásban, vagy nagy vadaknak kifárasztásig üzetésében (par force Jagd) akarunk használni, sebes futók, könnyűek, jó iramlók, tartósak, sokáig el nem fuladók vagy is jó tüdejűek, egészséges és könnyű lábuak, szóval nyereg alá termettek légycenek. Szájok ugyan nem épen olly kemény és érzéketlen, hogy a' zabla-feszítést fel se vegyék, azonban igen puha se legyen, különben a' sebes futás és nyargalás alkalmával faágakba, bokrokba vagy akármi egyéb köröszálakba ütköztvén félre csapnak, meghökkennek 's hirtelen oldalt térvén a' vad szaladására ügyelő lovaglót könnyen lebuktatják. Vadász-lármához, lövéshez, kürtöléshez vagy vadász-trombitaharsogáshoz, ostor-durranáshoz, kutya' nyargalódzásához döbögéséhez 's ugatásához, szóval mindenhez ugy kell azokat szoktatni, hogy a' lovag vadász' tetszése szerint mindennek bátran neki menvén, bokrosak épen ne legyenek. — Hogy valamelly ló egyhuzomban sokáig könnyen 's egyenlően nyargalhasson, megkivántatik, hogy jó és nyereg alá termett, erős állású és hátú, széles és rugaszkodásra erős czombu, kivált erős szügyű, hoszas sugár testű 's nyulékony fesszes nyaku, zabola és sarkantyú iránt érzékeny, szóval tökéletesen nyereg alá tanított 's gyakorlott

legyen. — Az angoly lovak minden európai lovak közt legfutósabbak, 's azért a' vadászatban 's más futtatásokban is legjobbak; futások' sebessége olly nagy, hogy egykét pillantat alatt bámulásra méltóképen haladnak, 's felőlők alkalmasint mondhatni, hogy a' szélnél is futósabbak vagy is gyorsabbak; mert nem ritka példa, hogy versenyezés' alkalmával az angoly ló egy másod perczenet alatt 88 angoly lábnyira fut, holott a' szélnek ugyancsak erősnek kell lennie, ha ennyi idő alatt hasonló haladást téssen. — Az arab lovak, mellyek egész világon legszebbeknek tartatnak, futásokban tatár lovaknál késedelmesebbek; ez utóbbiak középszerű természetűek, erős inuak, kényes vidám bátor és tüzes tekintetűek, könnyű és igen sebes nyargalók. Körmeik kemények és szembetűnőleg kicsinyek, nyakok hoszú és feszes, fejök könnyű hanem kicsiny, fáradatlanok és csodálkozásra méltó gyorsaságúak. Talán ezek' sebességétől lehetne származtatni a' Magyaroknál fennforgó tatárfutás nevezetet is, mivel tudniillik az országra ütésökkor ezen lovakat használván a' Tatárok, egyszerre olly helyeken termettek, hol a' nyugalomban élő lakosok úgy szólván jövetelök' hírét sem vehették. — A' perzsa lovak is fáradatlan futásúak, azonban az arab lovaknál még is alábbvalók. Mindezen előszámlált és más itt említésbe sem hozott fajokon kívül, mellyek közönségesen felette drágák, találatnak magyar nevelésű vagy szomszéd lengyel 's oroszországi lovak is, mellyek ha mindjárt sebes futásban általján véve nem érkeznek is az előszámláltakkal, de még is szépek, jók 's mind az agarásban mind pedig más futtatásokban győzősek lévén, igen jól használhatók. Melly gyors futásuak legyenek a' Magyar Huszárok' lovaik eléggé tudva vagon. — Bármelly fajból származott is azon ló, melly vadászatra nyereg alatt használtatik, minekelőtte egész erejű szaladásra soríttatnék, tűzbe kell azt hozni, vagy csendesesen 's lépve kezdett 's lassankint sebesebbre változtatott lovaglás által felhevíteni, önkényt értődván, hogy jó előre eledele is a' következő 's célzott használatához alkalmazzassék; tüzesítőnek és táplálónak

kell pedig lennie, melly tekintetből a' dereze, rozskorpa, paszuly és borsó különösen ajánltathatik. Vadászat-előtti reggel, mind étetése mind itatása igen vékony legyen, különben a' futásban lomhává, nehézé 's könnyen-tikkadóvá válik. Lehet annak az alább említendő angoly keverékből is egy darabot, vagy ha a' futtatás egész nap tart, később egy másikat is adni, mellytől új erőre kapván, a' már tikkadni és kiállani kezdő ló is újul, és egész nap használtathatik. Nagyon ártalmas némellyeknek azon szokása, hogy kifárasztott 's izzasztott lovaikat azonnal, hogy rólok leszállottak, fris hideg vízzel itatják: az illy bánás által azoknak belők hirtelen meghűlvén, torokgyuladást 's más számtalan betegségeket kaphatnak; legjobb ilyenkor a' lovat nagyjából megtisztogatni, kizablázás után füleit és czombjait vizes szalma-csutakkal dörzsölni, nyergét megoldván, 's kevésé kiszellőzvé, alája szalmát tömni, melly minekutána egy ideig alatta állott, a' nyergét minden készülétestől levenni; — mindezek után pedig bő és mély alom hintetvén alá, midőn magát jól kifujta, korpából egy lat kénkövirággal 's másfél lat piskolcczal kevert sűrű moslék adassék neki lágy melegen, melly belrészét ismét megmelegítvén, abban minden nyálkát felolvaszt; később széna 's kevés idővárva zab tétetik elébe, 's mintegy két óra után itattatik meg. Igen ártalmas a' nagyon kifárasztott 's izzasztott lovat, mint feljebb is mondatott, meghűtés vagy megmosás végéig azonnal vízbe vinni; jobb megszáradás után azt megtisztogatni, körmeit pedig meleg eczettel vagy lágymeleg vízzel mosogatni, 's mosás után egy font vajból, fél font királyírból, (ungv. basilic.) fél font földolajból 's fél font terpentínből tüzen összeolvasztott 's kevert hideg írral bekenni, azután pedig marhaganéj helyett meleg korpával bekötni. A' futtatás után következő nap, hogy a' ló inai ismét mozgásba jöjenek, 's meg ne merevüljenek, azt esendes vezetéssel meg kell jártatni.

Az angoly lovaknak eltikkadás és kiállás ellen adni szokott keverék így készítettik: veszünk tudnillik egy font füget, 4 lat nádmézgyökeret, édes kőmény-

ből, ánizsból és vérgyökérből öt-öt latot, hüdöskő virágból, bakszarvu fűmagból (*foenum graecum*) édes gyökérből, örménygyökérből, négy-négy latot; ezen szerek mind finom porrá törtetvén, ismét véteetik izsóp és morvilapu egy marok, víz és fejeérbor, mindegyikből $\frac{5}{4}$ meszely, ehhez adatik édesgyökér lev, folyó nád-méz, 's közönséges tiszta méz négy-négy lat, mindezek serpenyűben lassú tűzön elővasztatván, a' fentebb említett porral egybekevertetnek, 's hozzájuk két lat ánizsolaj öntetvén, mozsárban rozsliszttel addig gyuratnak, míg belőlök tészta forma keverék nem vált, melly keverék azután tiszta mázos fazékba vagy más illyes edénybe tétetvén, reá négy font jóféle faolaj azért öntetik, hogy a' megromlás és penészedés annál bizonyosabban meggátoltassék. Ezen keverék' használás-módja következő: végy belőle tyuktojás nagyságnyi darabot, 's vadászat vagy pedig más hoszasabb futtatás-előtti reggel, egy kézzel a' ló' nyelvét fogván, másikkal pedig azon darabot torkába taszítván, add be a' lónak. Minekutána azt, egyszer-kétszer megkóstolta, később tenyeredről is elveszi. Ha a' futó-ló nagyon megerőtlenedett 's eltikkadt, adassék be neki másik darab is, és így két-három illyes darab' adatása által folytatott nyargalás mellett azt egész nap, étetés-ítatás nélkül erőben tarthatni. Ezen keverék utazóknak is, kívált olly vidékeken, hol sem patikát, sem pedig a' netalan megbetegedett ló' nyavalyájához értő baromorvost nem találhatni, méltán ajánltathatik: ha tudnillik a' ló roszul lett 's nem eszik, akkor két darabot $\frac{3}{4}$ meszely meleg borban, 2 lat terjékkal (*The-riak*) három kövecs szegfűvel, 's egy összelőrt szerecsendióval egybevegyítvén, a' lónak beadunk, azt kevés ideig jártatjuk, azután pedig az istállóban jól betakarva nyugodni hagyjuk. — Mások hogy lovaikat 24 óráig folyvást étetés-ítatás nélkül használhassák, azoknak fél font faolajba öntött evő-kalánnyi sárga kénkövet adnak be; azonban ez által szerfelelt tüzesítettvén a' ló, azt csak akkor használhatja valaki, ha lovának könnyen következhető elvesztésével nem sokat gondol. — Ha a' ló' hátát nyereg torte fel, nagyon

jó a' törés' sebtét fél meszely gabona-pálinkában feleresztett közönséges fél fertály font szappannal napjában háromszor mosogatni mindaddig, míg be nem gyógyult. Hogy pedig a' törés' helye meg is szőrösödjék, estve és reggel meg kell lenolajba mártott tollal kengetni; begyógyulván egészen a' sebek, kevés időre ki fog nőni a' szőr is. Hogyha pedig az orvoslás alatt nem heverhetne a' ló, két réthe hajtott puha gyolcsot kell tenni a' seb' helyére, mellyen felül azután a' nyerget is feltehetni.

Szarvasgombát kereső kutyáról 's tanításáról.

Vannak ugyan különféle állatok, mellyek a' föld alatt növő érett szarvasgombát megérzik, feltalálják 's megeszik, de a' mennyiben azok közt a' kutya legfinomabb szaglással 's tanulásra legnagyobb hajlandósággal bír, közönségesen az szokott a' célra használtatni, és pedig minden faj-különböztetés nélkül; legtöbb vadászok azonban többnyire a' vizslát 's kivált a' buvárkutyát (pudlit) ajánlják annyiból, mivel azok egyéb vadak' nyomaira másoknál kevesebbet ügyelvén, inkább szarvasgomba-keresésnél maradnak. A' jó szarvasgomba - kereső kutyának engedelmesnek, szorgalmasnak, fáradatlannak, jókedvűnek, szóval olylyannak kell lennie, hogy azon helyen, hol a' földdel fedett érett szarvasgombát megérzette, tüstént megállapodjék, azt kikaparni kezdje, 's kiásás után megsértés nélkül előhossa. —

Az illy kutyának első tanítása mindjárt két vagy három hónapos korában azon kezdessék, hogy az ide! szóra azonnal előjőjön, minden elvetett vagy elrejtett tárgyat előhosszon és felkeressen; melly tanítási-mód már feljebb a' vizsla-tanításnál bőven lévén előadva, itt hoszasan nem iratik le. Tanítás vagy gyakorlás közben annak szarvasgomba-darabokat is (ha kaphatni) gyakran kell vetni, hogy e' szerint azal jó előre megismérkedhessék; hogyha pedig az esztendőnek olly részében, vagy pedig olly környékben történnék a' tanítás, hol szarvasgombát kapni épen nem lehetne, akkor kevés érett sajt is vettethetik. —

Midőn a' tanuló kutya már annyira ment, hogy minden elébevetett vagy elrejtett tárgyat különbség nélkül 's kíváncsi engedelmességgel előhoz, akkor azt szabad mezőre kivívén, előhozás végett eleinte fadarabot, gyümölcsöt és szarvasgombát vetünk neki, mindezeket későbbben kevés földdel betakarván elrejtjük, 's kerestetjük vele. Érett sajtbol és friss sületű vagy is lágy kenyérből szarvasgomba-forma darabot készítünk, mely közé úgy nevezett szarvasgomba-olajat is gyúrunk, mely szarvasgombával főzött faolajból áll; megféle ezt könnyen a' tanuló kutya, akkor valószínű szarvasgombát is takarunk el a' földbe, 's ha netalán arra nem akadhatna, oda vezetjük, szaglaltatjuk vele a' helyt, és a' betakart gomba' kiadására biztatjuk 's unszoljuk; a' kíváncsiágunk szerint történt kiadás után pedig hízeltetés és szírozgatás közben valami kevés eledelt vetünk neki. Illyféle keresésben szorgalmasan gyakoroltatván a' kutya, a' földbe rejtett gomba lassankint mélyebben fedetik be, míg végre annak kikeresését tökéletesen megtanulta. Ha az első előhozás vagy kiadás közben a' gombát összeharapdálná, örömet keresni nem akarna, vagy pedig keresés közben nyúl, egér és madár után eredne, akkor ezen rossz szokásitól részszerint gyenge fenytetés, részszerint hízeltetés által igyekezzünk azt visszatartóztatni. A' tanult kutyát jól 's leginkább növényekkel vegyes eledellel táplálni, és többnyire elzárva tartani kell; midőn pedig a' szarvasgomba-keresésnek ideje már elmúlt, odahaza készített, 's feljebb említésbe hozott gomba' kerestetésével gyakorolni. — Ha valakinek szarvasgomba-keresésre tanított kutyája vagyon, és azon helyeket, hol gomba teremhet, ismeri 's meg tudja választani, alkalmas időben menjen ki, de kutyájának vagy semmit se, vagy pedig igen keveset adjon enni, mert csak így érheti el, hogy az szorgalmasan 's jó kedvvel keres, és a' hízeltetés közben megjutalmazás gyanánt nyújtott eledelre is inkább ügyel. Két kereső kutyánál többre egy időben elegendőképen vigyázni nem lehetvén, többet egyszerre kivinni nem tanácsos. Kerestetés közben füttöngetés 's biztatgatás által kell a' kutyát jó ked-

vében és szorgalmában ébreszteni, 's ha netalán kaparása által a' mélyebben lévő gombához nem juthatnánk, akkor a' föld' elhárítása az alább említendő eszköz által történik; egy gomba' kivétele 's megtalálása után az egész helyet köröskörül jól ki kell keresni annyiból, mivel egymáshoz közel gyakran több is találhatik, — önkényt értvén: hogy kerestetés közben a' vadász' szeme mindenfelé vizsgálódjék, 's a' gyakran félig kilátszó gombákat észrevegye, 's ugyanazonegy helyen kétszer háromszor is megforduljon; legalkalmatosb ideje a' szarvasgomba-keresésnek Júliustól kezdve November' végéig.

Szarvasgombáról.

A' szarvasgomba (Linné szerint *Lycoperdon tuber. Trüffel*) a' legújabb fűvészek által négyfélének állítatik ugyan lenni, itt azonban csak arról lesz szó, melyet a' Németek Leckertrüffel-nek, Magyarok pedig közönséges szarvasgombának neveznek. Ez egy gömbölyű gomba, mely érett korában hat oldalra kicsucsorodott feketés, néha fekete-barna, vagy faszín kemény héjjal van körülvéve: béle barnás fejr, néha hamu vagy testszín habzatu, több vidéken pedig világos vagy setét-barna márványozatu, vastag fejr sujtásokkal vagy is erecskékkal van ellátva. Husa részint leves, részint olly parázs, száraz és taplós, hogy a' tapintó kéznek kásásnak és selymes' alkotásnak tetszik; a' nyers édeses izű és minden saját 's megkülönböztető tulajdonság nélkül lévő; az éretlen rothadt növények' penész-szagával bír, az érett pedig eleinte kellemes illatú 's néha pészma szagu is, az elérett vizelleti büzletű, a' rothadt 's fereglepte pedig kellemetlen és tehén istállóban érezhető rosz illatú. Némelly helyeken fokhagyma-szaguak is találhatnak. Noha hol mélyebben hol feljebb vagon a' földben elrejtve, érett korában mindazáltal különféle állatok által felkerestetik. Érésének idejére nézve meg kell jegyezni, hogy ámbár leginkább Augusztus' közepétől kezdve, kivált meleg csözések közt, késő ősziig folyvást szokott érni, még is egyes érett szarvasgombá-

kat egész esztendőn találhatni. A' tökéletesen megnőtt 's érett szarvasgomba bab nagyságyitól kezdve emberökölnyi nagyságig 's $1\frac{1}{4}$ fontnyi nehézségig is nevekedik.

A' most leirt szarvasgombától különbözik az úgy nevezett disznógomba (Schweintrüffel); ennek héja vékony bőrforma sárga- veres, 's apró setét szemölcsös vagy foltos, husa durvább márványozatu, íze kellemetlen, 's a' sertések körül érezhető savanyu szagrol könnyen megismérhető 's nevezete is innen; közönséges diónál ritkán nagyobb, rossz íze és szaga miatt a' vadászok által épen nem kedveltetik. — A' szarvasgomba leginkább olly lágy, parázs és könnyű gyepszín földben terem, melly különféle növényekkel vegyes; — szereti azonban a' gyepszínnel kevert homokos földet is; de bármilly legyen is a' föld, hogy abban szarvasgomba nőjön, árnyékosnak kell lennie, ugyan azért ritkás erdőségekben, egyes fák 's bokrok alatt szokott tenyészni, hova mind a' nap' sugára, mind eső inkább hat be 's munkálódhatik. Legtöbbsnyire terem olly tölgyfáserdőben, mellynek alja tiszta 's nem igen bokros; illy helyen nem csak a' fák tövében 's gyökerek körül, hanem egyebütt is nő. Árnyékos, nedves és kövér gyepszín földben nagyobbra nő és sűrűbben fekszik, mint napfényes, száraz soványban; az elsőféle földből gyakran félig is kilátszik, 's a' föld' színétől 1—2 ujnynál mélyebben nincsen; a' másodikban pedig sokszor egy lábnyi mélységben is találtatik. Megjegyzésre méltó: hogy szarvasgombát termő helyeken gyakran feldomborodik 's megrepedezik a' föld, 's ott némelly legyeket szemlélhetni, mellyek tojásaikat szarvasgombába rakják, vagy is azokat beköpi.

Ha valaki maga kívánna szarvasgombát növesztetni, válasszon ki sertésektől elzárt olly helyet, hol parázs, puha 's vereses miveletlen föld találtatik; ezt felásatván huzzon 15-16 ujnnyi mélységű árkocskát; ennek fenekét hintse meg az említett és megrostált földdel, 's mintegy másfél lábnyi távolságban egymástól a' készen lévő és már rothadni indult szarvasgom-

bákat rakja belé: ezt szinte megrostált 's fejér krétával vegyes földdel fedje be, 's föld' színével huzza egyenlővé. Az elültetéskor történni kellő egyszeri jó meglocsoláson kívül, annak egyéb gondját viselni nem szükséges, és még is a' következő esztendőben legszebb gombákat kaphatni.

Szarvasgomba - keresésnél 's ásásnál némelly esz. közök is szükségesek, mellyek közül említésbe hozatik: 1) azon szívformájú 3-4 ujnyi hoszú, és $3\frac{1}{2}$ ujnyi széles ásó, mellynek köpüjére egy szinte szívforma baltácska úgy alkalmaztatik, hogy ezen kettős eszköz a' két lábnyi hoszú könnyű nyelre két vaskarikácskával megerősíttethessék. Ennek baltás oldalával a' föld vigyázva felülről addig kapartatik 's tisztittatik, míg a' szarvasgombának egy része kitünvén az említett eszköznek ásó részével földestül együtt kifeszittetik. 2) Tarisznya, mellybe mind a' talált 's kiásott szarvasgombát, mind pedig a' vadász' és kutyája' eledelét is hordani lehessen. 3) Egy nagy kés, mellynek ág 's gyökér - kivagdalthatásra elég élesnek és erősnek kell lenni. 4) Fűzér (czvorka, kupli) mellyre a' magunkkal viendő kutyákat, nehogy hasztalan szanaszétt futkározásban mindjárt kimenetkor megfáradjanak, felfűzzük.

Kutyák' betegségeiről.

Veszettség. (düh). — Ezen veszedelmes nyavalya az esztendőnek bármilly részében is a' kutyára jöhet. Olyan kutya, melly természete szerint nagyon mérges, következőleg veszettségre is hajlandóbb, szintúgy megveszhet hidegben, mint nagy hőségben, kivált akkor, ha a' friss ital elvonatik tőle; mert ekkor annak rendkívül meggyúlt és zavarodott epéje kiömlővén veszettséget okoz; azonban nem csak a' levegő' hirtelen változása van befolyással a' veszettségre, hanem ha valamely kutya igen sós vagy meleg étel 's ital' vétele után sokáig éhezik, vagy a' nagy 's hirtelen felhevülés után vizet nem kap, ha igen forró kemence mellett feküdt, 's fejét is netalán ahhoz támasztotta, ha menny-

kő által megüttetett, megveszett vagy méregtől megdöglött állat' husából eszik, ha belső férgekől vagy nagy fogfájástól háborgattatik, szinte könnyen megveszhet, sőt van példa, hogy a' varacsos-béka széllyeltépése is veszettséget hozott reá. A' veszettség' előjelei ezek: a' különben engedelmes kutya minden ok nélkül egyszerre marakodóvá lesz; nyugtalanul ideoda futkos a' nélkül, hogy legkevesbet alunnék; sötét szegletekbe vonja magát, szomorú és szokása ellen magányosságot keres; egy helyről másira bujdosik, az evéssel-ivással nem gondol; fülét 's farkát lcceresztvén aluszékonyan csavarog, tántorog; az ugatással felhagy, ellenben morog 's mintegy alattomos méreggel idegenekre agyarkodik; a' czirógató kézhez kapkod, de veszettség' kezdetén tulajdon gazdáját még is megkíméli: midőn pedig a' veszettség már egészen elfogta, akkor marása sőt némellyek szerint még nyála is legveszedelmesbbé válik, szája tajtékzani kezd, nyelve kifelé csügg, tulajdon gazdáját sem ismeri, 's minden elejébe akadóra dühösködik; ekkor járása nagyon rendetlen, 's hol kerekbe hol összevissza, hol pedig előre szökve vagy ugorva, tántorog; szemeit, mellyek homályosak, mámorosak, 's könnyezni folyni kezdenek, bezárja, mindent a' mi csak elejébe vetődik választás és ugatás nélkül megtámad 's mardos; semmit sem nyelhet, 's a' víztől különösen irtózik; száját nagyra feltátja, 's mintegy a' levegő után kapdosni látszatik; deszkáját és lánczát rágja 's megszökik; nyelve kék vagy homályos sárga színűvé válik, 's szájából kilóg. Az illy veszettségben lévő, minden más kutyák kikerülik, 's ha véletlenül elébe akadván tőle nem menekedhetnek, magokat nem védelmezik ellene, hanem annak inkább hizelkedni látszatnak.

Mivel a' veszettkutya' orvoslása a' körüljáróra nézve mindenkor veszedelmes, legtanácsosabb az ollyat minden további gyógyítgatás és orvoslás nélkül tüstént agyonlőni. Néha csak 3 vagy 6 hét mulva üt ki ezen rettentő nyavalya; sőt vannak példák, hogy a' veszettkutya által megmaratott emberekre, másfél esztendő mulva is jött; a' megmaratott szarvas marhákon szinte

néha tizenharmadik hétben tetszik ki. Némelly magyar vidékeken, hogy a' kutya megveszést eltávoztassák, mihelyt a' nőtény megkölykezett, kölykeinek néhány óra múlva farkaik' hegyéből mintegy két izcskét megfogván, azon egyet penderítenek, 's így elszakasztják: ekkor a' kis eb' farka' hegyivel valamelly czérna - szálnyi vékonyságra inacska jön ki, mellyről azt hiszik, hogy ha benne maradna, az ebet düh - elfogadásra hajlandóbbá tenné. Annyi bizonyos: hogy Hazánk' több Vármegyéiben találtatnak olly parasztorvosok, kik a' megveszést nem csak megelőzni tudják, hanem gyakran a' már dühösségre ment nyavalyát is megorvosolják.

Kutyadög. — Néha kutyák közt is uralkodik bizonyos döglesztő nyavalya, melly kutyadögnek (mirigynek) neveztetik. Ezen betegség' jelei: a' kutyák szomorúak, nem esznek, szemeik homályosak, zavarosak és csipásak, orrlyukaik taknyosak 's nagyobb hörgéssel köhögnek. Mihelyt az illy ragadozó nyavalya mutatja magát, a' kutyáknak fokhagymával és olajjal összevegyurt lisztből vagy kenyérből készült golyócskákat kell több napokig adni, ivóedényökbe pedig mindenkor tiszta és friss vizet tartani, 's a' közé bűdöskövirágot keverni; hogy pedig belsőképen is kitisztuljanak, légymeleg huslében 2. vagy három borssszemnyi (gran) hánytató - borköt (Brechweinstein) kell nekik beadni, szájokba többször napjában kalánonként jóféle faolajat vagy orrokba tobákkal vegyített faolajat néhányszor tölteni, és ha illyen betöltés után nem tüszentenének, akkor faolaj közé egy-két kalán erős czetet is lehet vegyíteni.

Hideglelés. — A' kutyák' hideglelését borzas szőrökről, orrok' 's füleik nagy hidegségéből, lankadságokról 's enni nem akarásokról ismérhetni meg. Ez leginkább hasindító 's egyszersmind hánytató - szerek által orvosoltatik. — A' vadáskutyák' gyógyításánál használtatni szokott hasindító - szer, e' képen készül: egy összevagdalt juhfej 8 icze vízben addig főzetik, míg abból mintegy két iczényi lév nem főtt; — ezen főzemény tálba leaprított bűdöskö - virágos kenyérre

töltetik, 's a' kenyér által beszivattatván az orvoslandó kutyának adatik lágymelegen. A' gyógyítás' ideje alatt kutyának se hus se csont ne vetessék, hanem egyedül aludttéj 's ha lehet fogoly-ganéj adassék neki; ha pedig a' hideglelés nem tágitana, akkor a' hasindító-szer többször ismételtetik; végre mint hideglelés ellen igen hathatós orvosságot, melly egyszersmind erősít is, egy vagy két nehezék porrátört fűzfahéjt vagy is kérget adhatunk be a' kutyának. Ha a' hideglelősség mellett nagy hasszorulása is volna, lágymeleg sós-vizből, hunyorból, és szenna-levélből (folia sennae) készült klisztér is adathatik neki, 's ha a' kutyát hányás erőltetné, ennek elősegelésére kevés hánytató gyökeret (Ipecacuanha) kell beadni.

Viz betegség. — Az ezen nyavalyában sinlődő kutyának turbolyából (Körbelkraut) és petrezselyemből készült keveréket 's jó erős hashajtót kell adni, ivóvizébe pedig bojtorvány-gyökér' főtt levét 's kevés fűzfahéj-port tölteni.

Hasmenés. — A' hasmenés legtöbbsnyire hirtelen meghűlésből, vagy pedig felette zsíros eledelek' evéséből származik, és ha vérhassá változhatott, ragadó nyavalyának tartatik. Ezen betegség' gyógyítása' tekintetéből a' kutyának naponkint kétszer 8 bors szemnyi (gran) Rhabarbara 's 4 bors szemnyi magnézia keverten beadandó; nem fog ártani a' reggelenkint számára készítendő forrózott dara közé két kövecs (scrupel) tajtékföldet (magnesia alba) is tenni: — mások illy alkalommal abba érett sajtot is habarnak. Ha a' hasmenés rossz és nedves téli idő által okoztatott, adassék a' kutyának lágymeleg ser, vagy pálinkás kenyér, vagy pedig rántott leves. Általában az így betegeskedő kutyát melegen kell tartani, ennie keveset adni, 's hidegvíz-ivástól őrzeni.

Has-szorulás. — Ezen betegségbe esnek a' kutyák, ha sokáig csontot vagy más tüzesítő eledeleket kapnak, és mozgás nélkül elzárva tartatnak. Észrevehető ezen nyavalya, mivel a' kutyát szüntelen szűkség erőlteti, 's e' mellett reszket és vinnyog. — A' fiatal kutyának, mihelyt has-szorulása észrevétetett,

adassék be minden két órában egy kávé-kalánnal falolaj, mellybe előbb kevés fehér nádméz olvasztatott fel; öreg kutyának két vagy három annyi adathatik be, mindaddig, míg tökéletesen meg nem gyógyult; ha pedig ez nem használna, lágymeleg víz klisztér, mellyben egykevés szappan eresztetett fel, adassék neki. Elmellőzhetni e' nyavalyát, ha gyakran tétetünk mozgást a' kutyával és innia eleget adunk.

K ó l i k a. (bélgörcs) — Szelet 's puffadást okozó ételtől, hoszú henyelésből, meghülésből, belső részbeli férgektől, rossz és gyenge emésztő tehetségtől, 's több ilyenektől származik. Az ebben nyavalygó kutya gyakrabban nyujtódzik és hassal csak nem földig hajlik, vinnyog, ordít, földön hengereg, szüntelen hasára tekintget, összezsugorodva jár, megmered 's igen nyugtalan; megszabadulhat pedig tőle, ha ánízsmaggal vegyített kenyér, vagy kenyérre csepegtetett ánízsmagolaj adatik neki. Ha a' kólika has-szorulástól jön, akkor a' kutyának klisztér is adassék.

Vizellet-szorulás. — Ha kutyánk vagy épen nem, vagy csak nagyobb erőlködéssel huggyozhatik, vizellet-szorulásban szenved; e' miatt a' kutya igen nagy fajdalmaktól kínoztatik, vinnyog, ásítzik, szomorú, lankadt, helyét nem találja 's nyugtalankodó. Van pedig több oka: néha vesegyuladásból 's dagadástól, görestől, a' vesekörül kapott ütésektől, 's méregvételétől ered. A' vizellet' felakadása minden két órában 2 bors szemnyi kámfor 's 10 bors szemnyi salétrom' beadásával háríttatik el, igen jó a' vese körüli részt vajas korommal is kenegetni és dörzsölni.

Vérmenés. — Gyakran történik, hogy a' kutya orrán vagy nemző részén vér szivárog és foly ki, a' mi legtöbbször szerfeletti tüzezségtől 's vérmességtől származik; az illy betegségben szenvedő kutyának reggelenkint mogyoró nagyságu e' következő gyógyszerekből készült pilulát kell beadnunk: 1. kövecs salétrom, 10 bors-szemnyi japóniai föld (terra catechu.) 8 bors szemnyi timsó mézzel vagy kevés liszttel feresztve.

Egész test' gyuladása. — A' kutyának ezen betegsége nyilvános, ha nagy forrósága van, magát a' földön ide 's tova hengergeti, testének hol egyik, hol másik részéhez kapdos, nyivog 's magán különféleképen segíteni igyekszik; megszabadulhat pedig e' nyavalyától, ha apróra vagdalt sóskából, két tojásból, egykevés irós-vajból, közönséges borsból borral kevert ital adatik neki; a' bor és bors helyett eczetet, édes tejet vagy savót venni még jobb. Ha a' kutya nagyon felhevülve tért vadászatról vissza 's az említett gyuladástól méltán tarthatni, kevés vízzel felelesztett sálétromot kell neki beadnunk.

Gyomor-gyuladás. — Ez a' test' alsó részének megdagadásával 's nagy fájdalmakkal jár; elűzése végett a' kutyával eczetet kell több ízben itatni.

Köhécselés. — A' kutya' köhögése vagy tüdejé' hibás létéből vagy pedig rossz 's felettébb megterhelt gyomráról származik. Ha a' kutya rossz emésztő tehetséggel bír, rossz eledelt kap, nagy porban lótni-futni kénytelenítettik, magát sokszor hirtelen meghüti, vagy felhevíti, köhögést kaphat. A' vadászkutya' köhögése gyakran tüdő-romlással és döggel végződik; ha tüdő' hibájából származik a' hurut, akkor két maroknyi lenmagot, mintegy négy icze vízben mindaddig kell főzni, míg a' megfőzés és hűlés után kocsonyaforma nedvesség marad, 's ebből azután reggel-estve egyegy evő kalánnal kell a' kutyának beadni, vagy eret vágni rajta 's azt hasindító sós szerekkel 's klisztérekkel tartani: e' mellett összetört édes mandolából és mákból vízzel felelesztve készült tejet, melybe kevés kámfor is vegyítettett, minden két órában egy pár evő kalánnal adjunk neki be; — a' második esetben pedig gyomor-tisztító szereket kell használni, 's később a' gyógyuló kutya' erősítése végett ételébe kevés borsot és szerecsendiót keverni.

Köszvény. — A' köszvényes kutya' testének fájló részét magához vonogatja, felfelé emelgeti, magát félelmesen mozgatja 's vinnyog. Meghűlésből, erőltetésből 's más egyéb okokból köszvényesedik meg a' kutya és mennél gyakrabban szenved e' nyavalyában, an-

nal nagyobb fájdalmakat érez, míg végre lábai egészen megmerevülnek. Mindenek előtt az ilyen kutyát a' levegő változtatástól kell őrizni 's középszerű meleg helyen tartani, jó eledellel táplálni, teste' kőszvényes részét kívülről szappan vagy kámfor-szesszel dörzsölni, vagy pedig csupán téjjel tartani 's gyakran fűrösztetni.

Bélférgek. — A' kutya' gyomrában található férgek kétféle: lapos vagy szalag (pántlika) és gömbölyű férgek; az e' nyavalyában szenvedő kutyák hol szomorúk, hol ismét vidámak; egy nap esznek, más nap ételre sem néznek; néha az evésben telhetetlenek szájukat tajtékztatják, alfelöket földhez döröglik, gyakran kapdosnak oda 's azt harapdálják; kólikát és szédelgést kapnak: legbizonyosb jele azonban a' férgek' létének, ha azok a' kutyától szükség-végzéskor elmennek, vagy pedig belőlök kilógnak. A' szalag-féreg' elvesztése végett: főzz egy nehezék szenna levelet 8 lat vízben 's a' főzés után szürd meg, tégy hozzá egy nehezék porrátört jóféle aloét (áloë succotr.) és egy lat kassziát, ezt reggelenként evő-kalán számra, mindaddig add be, míg gyenge hasmenés közben a' férgek darabonként el nem mentek. A' másik rendű férgek ellen pedig adathatik ürömmag, szarvas-szarvpor, és porrá tört giliszta írósvajjal vagy mézzel összekeverve.

Szédelgés. — Az igen meleg kemence körül szokott fekvéstől a' kutyák gyakran szédelgésbe esnek, tántorognak, dülöngzenek és sokszor össze is rognak. Legjobb orvossága ennek: gyakor öntözgetés hideg vízzel.

Felfuvódás. — Ha a' kutyák igen mohón ettek, 's reá hirtelen sok vizet ittak, néha dob módra fuvódnak fel; ez leginkább akkor történik, ha a' nekik adott eledel rosz volt, 's különben is gyomrok rosz emésztésü; felfuvódnak azonban kapott méregtől is. Ha az e'képen felfuvódott kutya még járhat, legjobb azt ide 's tova kergetni, hasát pedig kefével vagy flanállal dörzsölni.

Szelütés. — Sokszor hirtelen összerogynak a' kutyák, 's mint döglöttek elnyujtózva fekszenek; oka ennek a' gyomor felcttebbi megterhelése, levegő' rom-

lottsága, erőltetett szaladás, nagy szomjúság, a' koslatásban nagy megerőltetés, a' fejen, orron és füleken tett nagy ütések. Az illy kutyákat hideg vízzel kell leönteni, azután pedig nekik vízből, olajból és sóból klisztért 's későbbben hánytatószeret adni.

Kosz. — Ez ragadó nyavalya és a' kutya' bőrét, mellyről a' szőr le szokott veszni, cserepessé, nyerssé 's hólyagossá teszi. Néha az ártalmás belső nedvek' szerfeletti meggyülésétől, de legtöbbször még is a' tisztatlanságtól, rossz eledelektől, nyershús' gyakori evésétől, koszos kutyáktól vagy koszos rókától származik, 's ez utólsót gyógyítani legnehezebb. — A' kosz' egyszerű gyógyítása abban áll; hogy a' koszos kutya fekete - szappannal 's porrá tört bűdöskővel, naponkint gyakrabban megkenessék. Lehet annak belső kitisztulását végett hánytató és hasindító szer is adni.

Szemfájás. — A' szemfájás okoztatik ütés, szúrás, por, meghülés, vagy valami gaznak abba esése által. Szemfájás' meggyógyítása' tekintetből a' kutyát oda haza tartjuk, 's fájós szemeit friss hidegvízzel mosogatjuk; vagy pedig végy tojás' fejrét, keverj közé kés hegyinyi timsót, 's azt ruhára kenven kösd a' kutya' fájós szemére, egy uttal pedig adj neki gyenge hastisztító szer is, hogy ez által a' szükségtelen belső nedveség valamennyire fogyjon meg.

Nehéz - hallás. — Ha a' nehézhallás öregségtől származik, gyógyíthatatlan; ha pedig csak meghülestől, akkor eleintén a' kutya' fülébe lágy meleg tej, kevés borral és szappannal keverve, fecskendeztetik, melly ha nem használva, abba meleg olajat is lehet csepegetni; — igen hasznosnak tartják a' naponkint vett meleg fürdőt is és gyenge gyomortisztító szer.

Fülféreg. — Ez ellen végy kaporolajat (oleum anethi) ökörfark - kóró olajat (oleum verbasci) gyantolajat (oleum succin.) szegfűolajat (oleum chamomil. aether) mindegyikből négy garasárát, keverd össze és kend vele a' férges füleket; ha pedig a' kutya' füle kívül is megdagadt és sebesedett, akkor a' fájós helyet indiai fekete balzammal (Balsamus indian. nigr.) kell kengetni.

Mérge s állatok' marása. — Általán véve minden seb, mellyben méreg nem találtatik, igen könnyen gyógyul, ha azt a' kutya maga nyalhatja ki, vagy ha gyakrabban ember-nyállal kenetik: dohány-lév és olaj is meg szokta a' közönséges sebeket gyógyítani; ha azonban a' sebet mérge s állat' marása okozta, erős boreczettel kell azt kimosni, azután pedig körösbogár-porral meghintett tésztával bekötni, 's 8—9 napig begyógyulni nem hagyni, az orvoslás' egész ideje alatt a' kutyát egyedül aludttej es kenyérrel tartván.

Pondró. — Hájba kevert vizitormát (nastur-aquat.) rongyra kenve, köss a' férges sebre, vagy pedig a' sebet mosogasd gyakrabban embervizellettel.

Róka-marás. — Ha a' vadászkutyát róka marta meg, végy rutát, megszáritott vagy eleven gilisztát mindakettőt olajba főzd együvé 's kösd a' sebre.

Kutya' talpának feltörődése. — Az olyan kutyák, mellyek ritkán vitetnek valahová, kemény 's fagyos vagy pedig kövecses földön talpaikat igen hamar feltörik és megsántulnak. Ha a' daganat és feltörés nem igen nagy, azon a' kutya szüntelen nyalás által maga is segít, ha pedig talpa igen megdagadt, 's nagyon vérzik, a' kutya többnyire csak fekszik, vinyog és talpát felfelé emelgeti: akkor gyógyulásra a' puszta nyalás nem elegendő, 's ekkor keverj össze tojásfejét erős boreczettel, tégy belé finom kormot, kenjed csepüre vagy rongyra, 's kettős ruhával kösd a' fájós lábra; Vagy pedig fejt-hagymát mozsárban összetörvén vegyíts közé kevés sőt 's korom port, 's ezt rongyra kenvén, kösd a' fájós talpra.

Csont-törés. — Ha lába törik a' vadászkutyának, először is a' törött csont 's törött rész, helyrehozattandó vagy illesztendő; ha érzi az ember, hogy a' törésben apró hegyes csontocskák is taláztatnak, azokat a' seb' felvágása után lehetőségig ki kell szedni 's ugy kötni be; az illy bekötést kívül eczettel vagy pálinkával nedvesíteni nagyon hasznos.

Ficza módás. — Ha a' kutya' lába véletlenségből kificzamodnék, a' kicsuklott részt azonnal helyre

kell igazítani 's nyomni, azután pedig kámforos pálinkával kengetni, vagy pedig arra eczetes korpát kötni.

Himlő. — Némelly kutyák a' fejökön 's testök' más részein eleinte veres, azután megfejedő, meggyülő, végre pedig megszáradó himlőt szoktak kapni. Ezen betegség has-szorulással, vagy pedig hasmenéssel jár; első esetben klisztér használtatik, 's a' betegeskedő kutyának forrósága' enyhítéséül étel gyanánt csupa aludttéj adatik; a' másikkban hasznos a' borsos vagy pálinkás rántott-leves. Midőn a' himlő szárad, a' kutya szorgalmasan mosattandó.

Far-baj. — Néha a' kutya faron csuszkál, 's mintegy jelenteni akarja, hogy hátulsó részeiben fájdalmakat szenved; ez gyakran jele a' belső férgeknek, nőstény kutyánál a' közelítő koslatás' idejének, leginkább pedig a' szerfelett meggyült ártalmas nedvességnek. Az illy kutya' farát kívülről meg kell mosni, és olajjal kenni, belsőképen pedig has-indító szert kell neki adni.

Vérzés. — Néha olly sebeket is kapnak a' kutyák, mellyeknek vérzését megállítani nagyon nehéz 's attól félhetni, hogy a' vér' elfolyása miatt megdöglenek: illy esetben dugassék a' sebbe egy darab tapló, vagy pedig hintessék arra égetett timsó, nádméz, só vagy bors.

Koslatás' meggátlása. — Nincs a' vadászra nézve nagyobb kedvetlenség, mintha kutyája gyakran koslat 's háza egész kutya-csoportoktól nyugtalanittatik. Ennek eltávoztatása tekintetéből igen sokfélék szoktak használtatni, mellyek közt legjobbnak tartatik a' nőstény-kutya' elzárása 's hideg-vizzel öntözgetése, csupán aludttejes kenyérrel tartása és kevés puskapor-nak beadatása. Némellyek szappanos vizet fecskendeztetnek a' nőstény kutya' nemző-részébe, melly által, kivált ha a' kutyának italképen is szappanvíz adatik, a' koslatás végképen megszűnik.

Kullancs és tetű. — Mosd kutyádat bakakalács máskép disznótövis (*carlina acaulis*, Weisse Eberwurz) gyökér' levélvel, vagy pedig kend meg olajos-

eczettel, 's fektessd napfényre: itt a' kullancsok 's tetvek a' szőr' tetejére feljövén, könnyen kitisztíthatók.

Bolhák' kivesztése. — Gyakrabban mosd kutyádat kigyóforma uborka' levével (*cucumis flexuosus*, *Schlangen Gurken*) vagy borseprűvel; de legjobb a' kutyát sokszor fürösztteni, azután pedig vadtorma, majorána, rozmarin, ruta és sós lévvél vagy faolajjal megkenni.

Kutyaléggy. — A' kutyaléggy kisebb légy' nem, 's leginkább a' kutya' füleit nyugtalanítja; ez ellen foganatosan használhatni a' keserű mandoláról vagy pedig megtört szilvamágról nyert vizet, ha azzal a' kutya' füle gyakrabban békenetik.

Egyébiránt a' kutyáknak majd minden belső nyavalyáik legjobban orvosoltatnak gyomortisztító 's hánytató - szerek által. Mihelyt a' kutya kölykök világra jöttek, belökbe bizonyos nyálkás csunyaság kezd gyülni: de ez anyjok' tejétől származó hasmenéssel lassankint elfogy; hanem midőn a' kölykök elválasztatván ételre fogatnak, az említett tisztátlanság hamarabb 's nagyobb mértékben gyülvén össze, betegségbe ejti őket, azért is azoknak néha néha hasindító - szereket szükség adni, 's gyakrabban fürösztteni, ételökbe olykor bűdöskővirágot tenni; ezen bánás mellett szemléltomást erősödnek, és testök' kipárolgása is előbbre segítettvén hamarabb nőnek. Midőn fogaik jönnek, rhabarbarából és senna - levélből készült hasindító - szert kell nélkül adni; ha pedig himlőzni találnának, vízzel kevert gálicz - szeszt (*spiritus vitrioli*) salétromot, piskolczot (*antimonium*) irót és savót, a' hus, csont és tojás étkektől különösen őrizni. Némellyek az eczetes vizet is nagyon hasznosnak tartják. Az a' mit nálunk közönségesen kutya betegségnek, szopornyczának szoktak nevezni, többnyire hideglelés, vagy az egész test' 's gyomor' gyuladása, vagy nagy has-szorulás, vagy pedig más ilyen betegségek, melyeket mineműségökhöz és tulajdonságokhoz képest kell orvosolni. Különös természeti ösztön a' kutyáknál, hogy rosszúl érezvén magokat zöldfü vagy zöldvetés' evése által igyekeznek magokon segíteni.

Az olasz vadászok, hogy fiatal kutyáikat neveztessék nyavalyáktól megmentsék, kutyájok' alfelét (alólrol felfelé ott, hol abban a' bőr alatt valami görcs vagy is csomóforma kemény hust érezhetni) két ujjaikkal megnyomják, melly nyomás által a' kutya kölykök' alfeléből bizonyos genyecségforma fecskendez ki; ezt hetenkint kétszer háromszor mindaddig folytatják, míg a' kutya fél vagy háromfertály esztendő nem lett 's azt hiszik, hogy illy kinyomogatás által megmentetvén kutyájok a' szükségtelen nedvességektől, 's ártalmas nyálkától, egészséges marad 's az úgy nevezett kutya-betegség többé reá nem jön. Ezen mód ha bár nem használ is, de hogy nem árt, öntapasztalásomból bizonyíthatom, mert a' szerint egy pár kutya-kölyköt már szerencsésen minden betegségbe - és nélkül felneveltem.

ÖTÖDIK RÉSZ

Különféle vadakról.

Mindenütt, hol a' vadászat és madarászat az esztendő' külön részeihez alkalmaztatva különös rendszabások mellett gyakoroltatik, 's a' vadász-mesterség tökéletességre vitetett, a' vadak vagy három részre, t. i. nagy, közép szerű és kis — vagy két részre u. m. nagy és kis vadakra osztatnak: innen a' nagy közép szerű és kis vadra intézett vadászat nevezeték. Minthogy nálunk minden vad közönségesen vagy nagy vagy kis felekezet közé számíttatik, itt is egyedül e' kettős különböztetést veszük osztálymentéskül, 's csak azon nagy és kis vadak, mellyek a' két Magyar Hazában, és szomszéd tartományokban közönségesbek, 's mellyekkel a' magyar vadásznak közelebből megismérkednie szükséges, iratnak le.

Nagy vadak' sorába közönségesen a' szarvas, dām-vad, őz, vadkecske vaddisznó, siketfajd, nyirfajd, fáczány, tűzok, hattyu, daru, medve, farkas, és hiúz számláltatik, melyekről itt egyenkint.

A' rőt szarvasrol. (Cervus Elaphus. Rothwild, Edelwild.)

A' kérődző állatokhoz tartozó rőt szarvas minde-nútt nagy-vad osztálybeli, sugár testállása 's egész ter-mete részint életbeni látásból részint rajzolatokból sok-kal isméretesb, hogy sem hoszas leírást kívánna. Egy tökéletes növesű 's allapodásu szarvas, hahogy az orr-hegytől farktővig méretik, $6\frac{1}{2}$ vagy 7 lábnyi hoszú, és $4-4\frac{1}{2}$ lábnyi magas, 's mindentől 300 sokszor 400 font nehézségű. Feje szép és hoszas alkatu, ágas szarvai nagyok ugyan, de a' mellett azokkal igen könnyen bánik; a' barna 's eleven nagy szemei előtt lévő gödröcske k ö n y z a c s k ó n a k neveztetik, mivel abban mind a' köny, mind a' szemébe hullott más tisztátlan részecskék csipaformába gyűjtődnek össze; állkapczája' alsó részében 8 éles és 12 zápfoggal bír, felül pedig csak 12 záp 's két gömbölyű tompa szeglet-foggal, melyek korához képest idővel barna nagy fekete színűkké változnak. Világra hozott éles fogaik párosan hullongnak ki, 's más ujjakkal váltódnak fel; szarva, melly csontformájú hol több hol kevesebb oldalaslag álló horgas ágakkal czímerlik, sebes futása közben egészen hátán fekszik. Küzdés, 's emberre vagy vadászehre rohanás közben pedig, azt földnek szegezve tartja; - nyaka meglehetősen hoszú, kidülyedt 's hátra tekeredt, melly folytatáskor csak nem még egyszer annyira duzzad, 's hoszú feszes szőrt kap. Dereka nyulánk, sugár, fara czombja gömbölyű, farka 8—10 ujnyi hoszú; - csöke vékony, tökei vagy nemző - golyóhisai ludtojasnyiak, folytatáskor azonban majd még egyszer annyira dagadnak 's felette feszülvén nagyon kidudorodnak. Lábszárai térdén alúl igen vékonyak, még is erősek; körmei fényes feketék, ezeken felül hátúlrol még más két kischb fiók-körmök is van,

de ezek csak igen lágy földben vagy hóban látszatnak a' szarvasnyomban. Igen sebes futó állat: V Károly Császár alatt 1545ben a' Frankfurti országgyűléskor bizonyos Stollberg Grófnak szelíd szarvasa minden pályafutó híres lovat megelőzött, 's tőle azt 2dik Max Főherczeg ajándékol igen kedvesen fogadá. *) Tavasztól őszig szőre barna, vagy sárgás-verhenyű ugyan, azonban hasa, szügye 's czombjai' oldalain világosb sárga, Septemberben és Octoberben hosszú, tömött, 's a' bőrön pehely forma finom rövid szálacskákkal vegyült szennyes-ősz, hasán pedig világosabb szőrt kap, melly Aprilben vagy Májusban ismét elvedlik, 's fent említett barna, vagy sárgás-veres színre változik. A' nöstény, vagy s u t a szarvas állására és színére mindenben hasonló ugyan a' hímhez vagy bikához, de szembetünően kisebb, nyaka vékonyabb, nem olly bátor tekintetű, 's szarvai igen ritkán szoktak lenni. — Az itt előábrázolt mineműségün kívül találhatik még halvány fejrőségű, veres, fehér bokájú 's hasonló tarkaságú, ugy ezüstsín ősz, sőt egészen fehér szarvas is; ilyenek a' Lapp és Szibériai nyargalóc vagy iramszarvas Ahu- Gangesi- Zömök és Muntyák szarvas.

Rendszerint minden esztendőben elveti szarvát, 's Aprilben vagy Májusban újat 's erősbet kap. A' szarv' elvetése ugyan leginkább tavaszkor szokott történni, azonban az erős és öregebb szarvasok azt sokszor már Februárban vagy Mártiusban is elhányják; felváltván tudnillik a' szarvtövén vagy virághokron lévő bőr, a' szarv meglődul, 's fához dörgölés, galyba akadozás 's más erősb rándulat által helyéből kimozdul 's elesik. Az újdön növési szarv az öregeknél Júliusban, a' fiataloknál Augusztusban szokott tökéletesen megkeményülni a' serkedő szarv durva bőrrel van bevonva, vagy bőrtokba rejtve, melly a' szarv' megnöte után megszáradván, fához 's faágakhoz surolgatás által hámlik le. Megtisztulván az újnövésű szarv, fejrés ősz - színűnek látszik, e' szín azonban nem sokára sötét barná-

*) Lásd Coler. Oecon. part. I. L. 4. c. 35.

vá lesz, 's csak a' szarv' hegyei maradnak fejéren, mivel azok részint galybaakadózás részint a' fákhöz dörzsölés 's külekedés közben a' földnek feszítés által kopván, barnaságokat elvesztik. Mihelyt a' fiatal szarvas-hím 8—9 hónapos, első szarva azonnal nőni kezd, az eleinte két 6—12 ujnyi hoszú fenálló hegyes pöczök formából áll, mellyet két esztendő korában Május' táján elvetvén, más új 's közönségesen nagyobbakat kap; a' három esztendőnek mind két felül három három águ szarva nő, és ekkor a' vadászok által, kik a' szarvas-nevezésnél annak szarvágai' számát kettőztetve szokták venni, hatosnak hivatik. A' négy esztendő szarvasnak 8—10 az öt esztendőnek 12—14 's így mindenkor több több águ szarva nő; van példa, hogy 32 sőt 66 águ szarvasok is találtattak, 's szarvaik 18—30 fontnyi nehézségűek is voltak. *) A' jelen időben, midőn a' vadász-mesterség több nemzeteknél már nagy tökéletességre jutott, ritkán vénülhet a' szarvas 18 águ szarvig; más részről azonban tapasztalásból is bizonyos, hogy noha első öt hat esztendőben a' szarv' ágai szaporodnak, későbbben mindazáltal elvetés után is csak az előbbi számban nőnek meg, sőt az igen vén, roszul tartott, vagy testének valamelly részében megcsontított sérült szarvasnak nem hogy több, hanem inkább kevesebb águ szarvai nőnek. A' megszeliidített 's igen jól táplált szarvasok pedig sokszor kétszer, némellyek' tapasztalása szerint háromszor is elvetvén esztendőszaka szarvaikat, korokhoz képest kelletinél több águakat is kapnak, melly eset azonban a' szabadon élőködnél igen ritka. A' kiherélt szarvasnak, ha még szarvatlan volt, 's a' herélés jól történt, soha sem nő ki szarva többé: ha pedig annak herélés előtt is volt már szarva, azt soha sem veti el. Noha a' szarvas' élete több esztendőre terjed, szarvaiban

*) Vilmos bajor Herczegről azt beszéli' Múzája: hogy 40 ágas szarvast ejtvén el ön maga a' Herczeg, ezen 40 bogú szarvoszorút Mária Királynénknak küldé fejedelmi ajándéknak, mint nagy ritkaságot.

mindazáltal csak egyre, mert minden esztendőben egy ággal bogzik vagy terepül, 's még is a' szarvnak ezen különös élete némelly egyéb tagokéval, névszerint a' nemző-tehetséggel, szoros összeköttetésben áll; ha a' szarvas újdun növetű szarva megsértetik, a' hím elmagtalanul. — A' rengeteg hegységi szarvas a' lapályos erdőséginél sokkal kisebb szarvu, azonban tömöttebb erősb és biborcsosb, hanem testalkotványra czingárabb 's vékonyabb. Egyik szarvas lombárabb (szélljelebb) másik kukorább (összébbálló) szarvu, melly forma azután minden szarvváltáskor megmarad. Szarvaival szokta magát ellenségi ellen védni, midőn azokra földnek szegzett homlokkal rohan; a' suta pedig, mivel szarva nincsen, első lábaival vágja maga alá 's gázolja el a' neki vagy borjának ártani akarót. A' szelíd fiatal szarvas jó kedvből néha bakmódra két hátulso lábaira is felemelkedik, 's leereszkedése közben első lábával meglehetősen ütést tesz. Kivált folytatáskor, vagy ha megsebesítettven emberek 's vadászebek által nagyon megszorítottatott, veszedelmes állattá is válhatik, 's ha csak rejtezésre alkalmas sűrű bokrot vagy fát nem találunk, igen nehéz dühétől menekhetni. — Bögése különféle, 's azt leginkább az indulat, mellyben teszi, határozza el; így a' folyató, megrezzenő vagy ijedő és szoptatós szarvas' bögése mind annyiféle. Igen éles látású, hallású, mint finom szaglászú is, 's a' szél' mentiben felé közelítő vadászt gyakran, minekelőtte látná, megorrolja. Régibb időkben a' szarvas frissesség 's ügyesség, finom hallás 's más hasonló tulajdonságok' jelül vétetvén, azt vagy egészen, vagy annak fejét, olykor csupán szarvát több czímer viseli Hazánkban 's külföldön is *).

Szarvast egész Európában találhatni; sűrű mocsáros erdőségekben legörömostebb tartózkodik 's kivált olly helyeket, mellyek' szomszédságában rétek, kaszálók, szántóföldek, 's tisztások találtnak, szeret. Őseinknek Hazánkba érkeztök után is, kivált 'Temes' vidé-

* Lásd, Spener Heroldisches Werk. p. 243.

kén 's a' Duna' mentében felette számos szarvas találkoztott, mellyeket hol ők hol a' szomszéd Török vadásztak, 's egyik Fél a' másiknak leseitől minduntalan tartatván, mindenkor többed magokkal mulattak. *) — A' szarvas esthajnalkor mindég tisztásabb helyre tart, 's nappali tanyájára vagy járásába hajnalderengéskor vagy pitymallatkor siet vissza; leginkább hegytetőn, fővel völgyféle fordulva, szeret heverni, 's ha napközben emberek, kutyák, vagy zápor által nem zavartatik meg, többnyire fekvé szokott maradni, azonban nagy hőség néha szomj-oltás végett szomszéd folyókhoz vagy mocsáros helyekhez is kiséti; napszállat előtt kél fektéből fel, kis ideig a' sűrűben eddegelve kifelé indul 's egész éjjel a' tisztáson legelész, de hajnal szürkületkor ismét sűrűségbe vonul, tavaszi napfényen azonban örömet sűtkölödzik. Egy csapatban közönségesen több tartózkodik, 's mindnyájokat mind a' sűrűségből ki, mind abba vissza többnyire egy öreg suta vezeti (Kopf führen), mellynek szünteleni szaglálózásából 's füleléséből gyanítható nagy vigyázását 's gondoskodását valóban bámulhatni. Az öreg szarvas hímek a' fiataloktól és sutáktól elválva különös csapatot szoktak formálni 's egész Augusztus' végéig t. i. folytatások' idejéig együtt maradnak. Noha a' szarvas sűrű erdőséget kedvell, mindazáltal kemény télben az erdő ritkább 's melegebb részeibe is, kivált ha azok őszi vetéssel határosak, elhuzódik, 's az illy vetést nem csak éjszaka, hanem gyakran napközben is meglátogatja, 's ilyenkor véne, fiatalja, sutája csoportosan minden különbség nélkül együttlegelget, de hó vesztével ismét széllyeloszlanak. Eledel-keresés vagy legelés miatt mint említém éjszaka a' réteket, kaszálókat, szántóföldeket 's ritkább cserjéket látogatja meg, 's fűvel, falevéllal, különféle gombával 's fahogyóval éldegel. Tavasz' nyíltával a' lóherés 's őszi-veteményű földeket különösen kedveli, későbbben a' gyenge fűvet, zab, árpa, köles, 's egyéb tavaszi-ve-

*) — Mathiae Bel. Adpar. ad Hist. Hung. Posonii 1735 Dec. I. Mon. I. pag. 31.

tést, valamint a' fák' bokrok' fejlődő bimbait, sarjadékit 's hajtásit csipkedí. Nyáron borsót, lencsét, búkkönyt, élet-kalászt, kukoriczát, zabot, kender-bugát, lóherét, gombákat, 's. a' t. keres. Mivel a' szarvas többnyire leves és frís zöldséggel él, igen ritkán iszik, télbe mindazáltal, midőn eledele többnyire szénaavar, (avas-fű) famoh, szederj-levél, fabimbó és fahéj, a' havat szokta nyalni; nyárban leginkább a' nagy és tikkasztó hőség kinszeríti ivásra, 's van példa hogy rendkívül száraz esztendőben szomjan is elveszhetnek. Illy dögleletes aszály lehetet Szászországban 1590-ben midőn ott ezen versek szerint:

SqVaLet ager, qVerVLos InCestat fVnere saLtVs

ECCE rVens trlStl CerVa pereMta sltl.

számtalan szarvas döglött el *). — A' sónak és széksós helynek igen barátja 's örömești látogatója. A' szelíd szarvas az imént említett eledelen kívül hust, fagyút, bőrt, rongyot, papirost 's más egyebet is felfal. Régiek' mesés állítása szerint lehellete által szíván ki lyukából a' kigyót, azt megeszi, 's hogy annak mérge ártalmára ne lehessen, vízbe siet, 's abba nyakig merülve áll, míglen a' kigyó' mérge könnyecsekben nem adja magát ki. Ezt azonban az újabb vadászok 's természet-vizsgálók tagadják. — Folyatása September' elejétől Octóber' közepéig tart, midőn az öregebb 's erősb bikák nyári legelésök' helyét elhagyván földnek szegzett orral szaglálódva a' sutákat nyomozzák 's azoktól minden gyengébb hímekeket elűzván köztök magányosan maradnak. Gyakran megesik hogy a' hasonló küzdés 's türkölődéskor két erős bika ütközván össze, hol egyik hol másik veszedelmes szurást kap. Az illy győzedelmes bika egész folytatás alatt maga szokott ugyan a' suták közt párizani, azonban a' nem messziről ólálkodó kivert hímek is részesülnek a' nőzésben leginkább akkor, midőn közülök hol egy hol másik vétetik üzőbe a' diadalmas által, 's a' többi közben odaosonván a' sutákhoz férkezik és időt nyer. Folyatás' kezdetén igen ritkán, vagy épen nem bögnek, azonban September' vége felé, mennél nagyobb, erősb

*) lásd: Flemings Volkommen. Jäger. Leipzig 1724. 2. Th. p. 140.

's vénebb a' bika, annál jobban bög 's nyaka is duzadni kezdven mintegy megdagad. A' suták midőn bika által ide 's tova zaklattatnak, csak lassan 's mekegye bögdelnek. Az különös, hogy ámbár a' bika által összevissza hajkáztnak, az egy csapathoz tartozó suták még sem válnak el egymástól. Mihelyt virad, a' maga előtt hajtott vagy oldalaslag kísért egész falkával sűrűbe vonakszik a' bika, de nem épen ott hol a' suták, hanem valamivel távolabb telepszik meg 's azokat csak estve nagy bögés közben keresi fel. Kivált az öreg bika a' folytatás' egész ideje alatt igen keveset legel, azért is annyira el szokott soványodni 's ösztövévülni, hogy folytatás' végzetével legkisebb kövérsége sincs (Feist). Az üzekedő bika' szaga igen kellemetlen 's kiállhatatlan, 's némelly részben - kecskebak bűzhöz hasonlít; — a' sok bögés 's erőködésben felpuffadt nyakán hoszú feszes szőr nő, egész tekintete 's állása vadabb, bátrabb, vakmerőbb; ha vetélkedőtársát közelíteni látja, első lábaival a' földet hányja, kapálja 's ilyenkor főkép vadaskertben az embernek is rugtat. Az megjegyzésre méltó, hogy folytatásoknak bizonyos helyet (Brunstplaz), hova minden éjszakán megjelennek, 's mellyet több esztendőig megtartanak, szoktak választani. Octóber' közepén vagy fogytán vége lévén a' folytatásnak, az egész falka ismét előbbi csapására oszlik el, a' bika pedig vagy más hímek közé elegyül, vagy magányosan jár. A' felfolyatott suta nem sokára mindedig szoptatott borját elrúgja, 's 33-40 hét múlva, Május' végén vagy Június' elején, a' mint t. i. később vagy hamarább pározott, a' csapattól elválván bátorságosnak vélt sűrű helyen egy, néha két borjut ellik, melly néhány nap múlva megerősödvén, anyjostól a' csapathoz veszi magát. A' suta 3 esztendőig korrig tökéletesen felidül 's megnő, de a' bika 8 esztendőig is erősödik 's testesedik. A' megfogott fiatal szarvas igen megszeliidül, eleinte kecske-téjjel szokták tartani 's 20 esztendeig is élél. *) A' hímszarvas által-

*) A' szarvas - szelidítés példái közt külföldre elég említnem mint legjelesbeket 's úgy szólván bámulásra méltókat 1) de Bach'

jában igen hosszú életű állatnak tartatik, 's Július Caesarrol írják, hogy ő némelly fiatal szarvasok' nyakába neve' vésztével készült arany-örvöt akasztván, azokat szabadon ereszté, 's ezek közül néhány az ő halála után egy pár száz esztendő múlva került volna kézre. — A' vén szarvashust némelly orvosok egészségtelennek tartják; annyi bizonyos, hogy a' meglőtt szarvas' husa, az üzés 's kergetés által elfogatotténál, sokkal jobb ízű, alkalmasint azért, mivel azt az ártalmas izzadság 's vértüzesedés annyira nem járta által. — A' felidült szarvasnak legnagyobb ellensége a' farkas és hiúz, a' gyenge szarvas - borjut azonban a' róka, vad-disznó, vadmacska, sas és fülesbagoly is megtámadja 's gyakran előli, sőt azon ollykor még holló is erőt vesz.

A' szarvas' nevezetes tulajdonsági közé tartozik:

- 1) hogy borjartatóját vagy is poklát, némellyek' állítása szerint megeszi, úgy szinte azon száraz bőrdarabokat is felszedegeti, mellyek új növéssű szarvárol hámoltak le.
- 2) A' szarvas' máján nem lévén epezacskó, annak farka szokott keserű lenni, 's az epe alkalmasint abban foglaltatik, — szívében pedig némellyek' tapasztalása szerint ollykor csontkeresztecske is találkozik.
- 3) Szarvait évenként elveti, 's újakkal cseréli fel, 's szemei alatt úgy nevezett könyzacskója van.
- 4) Hogy az utána siető vadászebek szagát kevesbet érezhessék, leginkább szél' mentiben szokott szaladni.
- 5) Inkább vízzel lefelé, mint annak folyása ellen ú-

művészeti lovaglóét Bécsben, melly ropogó 's pattanó tűzjáték közben sőt a' szarvai közt ellőtt pisztoly - durranatra is mot-zanatlanul áll. 2) Frankoni' Coco 's Azor nevű kötélén járkáló 's magát léghajóban (Luftballon) magasra szállíttatni engedő két szarvasát Párisban. 3) Conti' Hercegeét Franciaországban, melly a' ráuszított eb ellen dámáknál kerese menedéket. — 4) 2-dik August Lengyel Királyéit, ki néha 6 's 8 bárgyu szarvast fogatott hintaja' élébe 's. t. e. f. — lásd Chimani' Die Jagdlust nevű könyvének 174-5 lapjait, melly munka egyéb nevezetes állat 's vadászat - érdeklő számos eseteket is közöl. — Hazánkra nézve történeti hagyomány vitatja: hogy Bakacs Tamás Esztergomi Érsekünk, ki a' pápai Tiara' vagy hármaskorona' elnyerésében versenytársa volt az akkor választott Pápának, bémenekelét Rómába 6 szelid szarvason tartá. — Eszterházy Herczegről is tudjuk, hogy 2 szelid szarvason kocsizott gyakorta.

szik. 6) Ha megsebesített vagy igen sokáig üzetik, köszikla-üregékbe 's néha szarvas-marhák közt is keresi menedékét. 7) Tartózkodása' helyének inkábbbi eltitkolása végett sokszor 4 sőt 6 lábnyi magasságu apró sarjadékkal körülött fatörzsökre is fel ül 's a' mellette elmenő vadászt vagy kereső kutyákat megla-pulva nézi. 8) Különös a' szarvasnál az is, hogy a' jártas vadász annak nyomából megítélheti: valljon az általment szarvas suta vagy bika 's milly nagyságu lehet? A' mennyiben mindazáltal a' szarvas' nemeinek nyombóli megkülönböztethetése minden esetre nagy gyakorlást és tapasztalást kíván, egyébiránt pedig az nem minden, hanem leginkább szolgálatbeli vadászt érdekelhet, itt ezen megkülönböztetés' jelei nem szám-láltatnak elő; ki azonban azokkal bővebben meg akarna ismérkedni, olvassa Harting' német-vadászkönyve' 1 kötetének 128—136 lapjait, hol e' részben kimerített előadásra akadhat. 9) A' megsebesített szarvas a' többiek közül kiszokott válni. — A' szarvasnak ugyan többféle betegségei vannak, de a' mennyiben azok-nak orvoslására ekkorig ajánlott módok vagy épen nem alkalmaztathatók, vagy többnyire nevetségesek, azo-kat emlékezetbe hozni feleslegnek tartjuk.

Dámvadról. (Cervus dama, Damhirsch).

Ez szinte a' két vagy hasított körmű állatok közé 's szarvasnemhez tartozik, de a' szarvasnál, mellyhez igen hasonlít, közönségesen kisebb, és 200—250 leg-feljebb 300 fontnyi nehézségű. Lába és nyaka többi testéhez képest rövid, farka azonban a' szarvasénál felényire is hosszabb, szarvai vastagok, erősek 's azok' ágai lapát-forma széles tompák; szőre ugyan egész nyáron barna-veres, azonban háta első lapoczkája 's czombja apró fejér pettyegetésű. Őszkor szennyes ősz és pettyes, télen foltocskák nélkül hosszú szőre nő, mellyet Aprílis vagy Májusban elhánván, az említett nyárral vált fel. — Néha találhatni fejér, feketés, és tarka dámvadat is. Szarva ritkán biborcosos, ágai pedig mint feljebb említém, lapát-forma tompa la-posságuak. A' fiataloknak csak 8—9 hónapos korában nő első szarva, melly durva bőrrel (Bast, Gefege)

van, bevonva 4-6 ujnyi nagyságu; ezt Augusztusban, midőn tökéletesen megkeményült, szarvaskint ághoz dörzsölés által szokta meghámozni (Fegen). Az esztendő Júniusban veti el szarvát, 's közönségesen 10 végeket kap, mellyek Septemberben hámlanak. Két esztendő korában Május' táján ismét elhanyja 's ekkor több vég-csucsorodással bíró szarvai nőnek; később ezeknek tompa és lapos végeik mindinkább szélesülnek, 's egy tökéletes növési dāmvad' szarvai 12-15 fontnyi nehézségűek. — Hazája ugyan a' mérséklett melegű égőv, azonban Európának hidegebb részeiben is találhatni. Olly erdőség, mellynek tisztás, gyepes részei szárazok, és szántóföldekkel vegyes, legkedvesb tanyája; melly helyet járásul választott, azt nem könnyen 's messze szokta elhagyni, a' mit a' szarvas igen hamar megtesz; csak legelő' szűke, nagy hó 's nagy hideg kizsithetik azt enyhébb tájra vonulni, de járását változtatni még akkor sem szokta nevezetesen. Nagy csapatokban szeret élni, 's az öreg hímek, mint a' szarvasoknál, tehenektől különválva járnak, 's néha a' fiatal szarvast is megszenvedik társaságokban. — Élelmők egy a' szarvasokéval, csakhogy a' fák' fiatal hajtásit 's bimbóit azoknál jobban szeretik, 's télben a' lágyabb héju fák' lehámozása által sok kárt tesznek. — Folyatások Octóberben kezdődik, 's November' végéig tart, midőn a' legerősb hím (Tannbock) a' gyengébbeket kivervén, a' tehén-csathoz adja magát; ezen csapatnál azonban a' folytatás' egész ideje alatt nem marad, hanem más falkákhoz is elpártol 's gyakran mérges és veszedelmes külekedésekbe keveredik. — Egy erős bika ugyan 12-16 tehén' felfolyatására elegendő, de minthogy más nyájakhoz is csapong 's a' folyató - hely körül lesekedő fiatal hímek is részesülnek a' párzásban, egy bikára 20 tehenet is számíthatni. — Folyatás' kezdetekor ugyan nem, hanem később, midőn nyakok jól felduzzadt, gyakran, sőt délben is bógnek, 's ez időtájban, mind magok, mind husok, valamint a' szarvasoké, igen nehézszagú 's bakbüzű. — Folyatás' végzetétől számított 8 hónapra, az az Június vagy Júliusban egy, néha két borjut

is ellenek, mellyek eleinte, mint a' szarvas-borjúk, igen vidor tekintetűek, de anyjokat nem olly hamar kísérhetik; közönségesen három vagy négy hétig a' sűrűségben maradnak, 's legelni estenden kikullogó anyjokat csak azután követik. A' bika közönségesen 6 esztendőig, a' tehén csak háromig nevelszik, 's ekkor tökéletesen felidült. A' befogott fiatal dāmavadot téjjel igen könnyű felnevelni, 's nagyon is bárgyuvá szeliddé lesz, azonban azt, mivel mindennek öklendezve törtet, még is legtanácsosb kiherélni. Valamint a' szarvas, úgy ez is különféle nyavalyák alá van vetve, orrféreg, dongó, bögöly szerfelett nyugtalanítja. A' dāmvad' különös tulajdonsági szinte azok, mellyek a' szarvasokéi azon különbséggel, hogy vízben és sáros helyen hűtözés végett soha sem fetreng, 's ha kutyáktól szoríttatik, tekervényes 's oldalaslag szökdelés közt szokott megbukni a' sűrűben.

Jávor-szarvasrol. (*Cervus alces*, Elendwild).

Mint a' szarvas, úgy ez is kérődző állat 's nagy vadak közé tartozik. Hasonlít ugyan a' szarvashoz, azonban növése idomtalan, feje buta és formátlan, rövidebb nyaku, vastagabb 's kurtább lábu; — a' teljes növésű a' rőt szarvasnál közönségesen testesebb, nehezebb és sokszor 6 's több mázsányi, szemei kicsinyek, fülei 's orrlyukai nagyok; a' hím' állán kised hegyes szakállka, nyakán 5-6 ujnyi hoszaságu sörény szemlélhető, szarva széles tompa, 's gyakran olly nagy, 's annyi ágú, hogy 30 sőt több fontot is nyom. Némmel természet-vizsgálók veritékes szorgalmok által bebizonyíták, hogy a' vízözön-előtti vagy ó világi Jávor-szarvas' szarva 300 fontot is nyomott, 's a' mostanié legfeljebb 60; — a' régi fejének egy sing hoszasága, 's szarvai 14 lábbal távolodtak egymástól. — Ezt hibásan ne értse valaki Mammutra, Masztodontra vagy más elővilági eltűnt óriás fajú állatokra, mellyeknek földünk' különféle részeiben találkozó 's egyedül nagy ritkaságtárokban látható gehernyjök (csontvázok skeletjök) nyilvánosan mutatja ezeknek más elenyészett osztályhoz tartoztokat, szarvatlanságok 's agya-

rökságok pedig leginkább elefánttali rokonságokat. *) — Időse már Januárban, fiatala Februárban, Mártziusban 's Aprilben szokta szarvait elhányni, 's új szarva mint a' szarvasnál megkeményedvén Június, Július vagy Augusztusban hámlik meg. Szőre nyaratszakon sötét-barna, teletszaka szennyes barna-ész, hasa 's lábszárai mindenkor szurtos-fejérek. Európa' hidegebb részei, névszerint Lengyel 's Burkus-ország hazája, a' csendes sűrű 's nagy erdőségeket lakja, és szinte csordákban él. Eledele a' mi a' dām vadé, csendes és nyugalmas helyen nappal is ellegel. Folyatása Augusztusban tart, 's hasonló a' rőt szarvasokéhoz; a' koros tehén 40 hét múlva többnyire kettőt, fiatala csak egyet ellik. Ellenségi közé a' farkast, hiúzt, medvét 's vaddisznót számlálhatni. Husa nem olly parázs és jó ízű mint a' rőt szarvasé. A' lágy fahéj-lerágás, nevendék sarjak 's levelek' lecsipdezése miatt nagy kárára van az erdőségeknek.

Az Őzről. (*Cervus capreolus*, Rehwild).

A' szarvas-nemhez tartozó őz szinte a' kérődző állatokhoz, 's vadász-tekintetben hol a' nagy, hol középszerű-vad osztályhoz számláltatik: formájára és színére nézve pedig sokkal isméreatesb, hogy sem azt hoszan leírnom kellene, egyedül azt jegyzem meg, hogy egy tökéletes növéssü öreg 's egészséges őz, legyen az bak vagy nőstény, 40-50 fontnyit szokott nyomni, 's olly finom szaglása, hogy az embert 's ebeit 300 lépésnyire is megérzi. — Rendszerint bakja bír csak két szarvval, néha azonban nősténye is. Csökinél vagy köldökénél, mint az ökörnek, hoszu lecsüggő bokros szőre vagyon, a' nőstény' nemzőrésze körül is nagyobb szőr szokott lenni (Schürze). Szarvai azon szerint, mint a' szarvasnak, nőnek. Az őz-borju vagy zera 6 hónapos korában kapja az első, csak nem egymás mellett felfelé álló, hegyes szarvakat, ezek növéssök közben lágyak, 's durva szőrű bőrrel vagy hártýával

*) lásd. Jurende' vaterländischer Pilgere' 1829. folytatjának 97. 98. 99. lapjait.

borítvák, 's csak Februárban vagy Mártziusban galyhoz dörzsölés által tisztulnak meg. Következő esztendőben Novemberben hánnya el szarvát, 's két esztendő korában vagy ismét nyársforma hegyes vagy két sőt 6 águ szarvat is nyer, melyek azután hat ágaikra nézve következő esztendőben sem szaporodnak; csak az igen vén baknál, 's az is felette ritkán, találtatik 8 's több águ szarv, de 12 ujnyi hoszúnál vagy magasnál ez sem szokott nagyobb lenni. Az öreg bakokat tehát egyedül szarvaik' vastagsága, biborcsosabbsága és a' szarv tőnek vagy szarvrózsának (Rosenstock) a' fejcsont-hoz közelebb léte által különböztetni meg a' fiatalbaktól. Szőre színére nézve a' szarvaséhoz leginkább hasonlít, 's nyáron sárga vagy barna-veres, ősztől kezdve egész tavaszig szennyes-ősz; de ősszel nőtt szőre a' szarvasénál hoszább, vastagabb, tömöttebb, 's rugalmasb; alfele 's czombja körül nagy fehér foltja, orrától egész a' szájszegletekig mindenkor fekete bajusza vagyon. Az öreg bak' nyakán teletszaka egy sárgás folt látszik, mellynél fogvást a' vadászok azt más fiatalbaktól nagyobb távolságban is megismérik, mivel azokon ezen folt nincsen. A' közönséges 's itt leirt színű őzen kívül van még, noha ritkán, fekete, őnszínű, setét-barna, fehér és tarka szőrű is. — Őz ugyan Európa' minden részeiben találtatik, mindazáltal a' hegytői vagy egyenes és ligetes erdőséget különösen szereti, a' bérczes hegyekbeli legnagyobbira nő. Nagy hóban és igen hideg télben midőn legelő 's eledelben megszorúl, erdősélekre 's kaszálókra huzódik, mihelyt azonban az idő lágyulni kezd, előbbi járásába visszatér. Nagy csapatokban ritkán jár, hanem közönségesen egy öreg bak, egy öreg nőstény, 's egy pár fiatal bak vagy nőstény tart együtt, télen és tavasszal mindazáltal néha 12 darab is verődik össze. — Élelme különféle fűből és növényből áll, melyeket a' réteken, kaszálókon, bokrok közt vagy is csenderes helyeken gondosan válogat ki; meglátogatja az erdőséli szántóföldeken a' lóherét is, rozs és zabvetést, borsót, lencsét 's más ilyeneket; ezenkívül a' tölgy és bikkamkot, vadgyümölcsöt, különféle gombát igen

kedveli. Legelni mint a' szarvas estenden sétál ki, 's hajnalban ismét sűrűségbe huzódik, midőn az öreg nöstény többnyire elől, az öreg bak pedig hátul szökdecsel. — Az őz Decemberben üzekszik, 's akkor a' bak egy nösténytől másikhoz nem csapong, hanem közönségesen a' mellett marad, mellynek társaságában élt. Ha egy csapathoz több bak járul, vagy ha valamely környéken sok páratlan bak fordul elő, akkor igen mérgesen 's olly erővel szoktak verekedni, hogy közülök némelly a' viadalhelyen dögölve is marad, vagy veszedelmes sebbe esik. E' tüzes verekedés azonban nem valóságos nöszéskor, (mivel akkor szarvaik még lágyak) hanem Augusztusban (midőn a' buja bakok erővel is zaklatják a' nöstényt) szokott történni. E' párzásban mindazáltal a' nöstények nem vemhesülnek meg, azért is ez csak fattyu folytatás. Az őz bak akár a' valóságos, akár fattyu üzekedés közben legkisebb hangot sem ad: a' fiatal nöstények azonban, midőn Augusztusban akarattjok ellen is zavartatnak a' bakok által, remegő és félénk hangon mekegnek (Fiepen), — melly mekegést falevelen vagy más e' végre készített eszközön több vadász tudván utánozni (Blatten), nem csak a' mohó üzekedésben elmerült bakot, hanem a' nöstényeket is, mivel az anyjokat kereső borjuk vagy zerák is hasonlóan mekegésznek, magokhoz, és lövésre csalják. A' párzás' végététől számított 21 hétre Májusban vagy Júniusban közönségesen egy nöstény 's egy bak borjut ellenek (Kitz), mellyek eleinte igen szép fejr és setét-barna tarkaságuk, 's elletésök után néhány napra megerősödvén anyjokat a' csapathoz követik; a' gyenge zerát csak annyiban védelmezi anyja, hogy az, a' szimatoló kutyák előtt megszaladván, azokat addig csalogatja, miglen borjai sűrű bokorban vagy gazban nem bujtak el, a' kisebb ellenséget pedig első lábaival döbbengetve 's toppangatva ügyekszik elrémiteni. Az őz' szava darabos rövid ugató hang forma, melly a' baknál vastagabb 's mellyet leginkább megrezzenéskor hallhatni. — Betegségei ugyanazok lehetnek, mellyek a' szarvasok 's däm-vadagnál; mennyire azonban gyengébb alkotásu 's

természetű amazoknál, hamarább is eldögölhet. Farkas, hiúz, medve, róka, vadmacska, vaddisznó, sas és holló, kivált a' zerákra nézve igen veszedelmes ellenség. Husa közt, melly általánosan jó izű, legjobbnak tartják a' hátpecsenyét. — Különös tulajdonsági közé számlálhatni: 1) hogy hűtözés végett vízben és posványban nem fetreng. 2) Augusztusban és Septemberben történő fattyu üzekedés által a' nőtény meg nem vemhesül. 3) Az igen lármázó hajlók közt többnyire visszacsap és kitör, 's megszorulván tekervényes szökések és ugrások, vagy sűrű bokorban meglapulás által ügyekszik megmenekedni. 4) Kopó által veretvén fel, először egyenesen szalad, azután egyszerre nagy oldalugrásokat tévén sűrű bokor megett megállapodik 's a' nyomán siető kutyákat bevárván, az előbbi nyomán keresztül-kosul visszatérve és szökdecseelve azoknak eselt vét. 5) Azon helyet, mellyen megakar telepedni, falevéltől mohtól és fűtől első lábaival megtisztítja (Plätzen). 6) Szarvhámlása idején kívül is örömet dörzsölgeti szarvait faágakhoz (Schlagen). 7) A' hol makk vettetett el, azt kikaparja 's megeszi.

Vadkecskéről vagy kőszáli zergéről. (Antilope Rupicapra, Gemsewild).

Ez a' közönséges kecskéhez igen hasonló, csak hogy izmosb, nagyobb 's néha 50-70 fontot is nyom. Mind a' baknak mind a' nőténynek egy lányi magasságu és horogdad hátra görbülő fekete szarvai vannak, mellyeket esztendőnkint nem szoktak elhányni. Szőre hol jobban hol kevesebbé sötét és piszkos-barna, homloka, álla' alja, 's hasa szennyes-fejér; talál-tatik azonban, noha ritkán, fejér és tarka is. Mivel igen könnyű 's ügyes ugró, a' legmagasb 's meredekebb sziklatetőket, és szirtbérczeket is meghágja; látása, hallása és szaglása igen finom, 's ha embert, vagy más ellenséges állatot vett a' vigyázaton álló bak vagy nőtény észre, elfütyyenti magát, mellyre nagy robajjal az egész csapat szaladásnak ered. Leginkább a' hideg, magas, 's más állatoktól laktalan csendes

sziklahegyeket szereti, és csapatokban él; az igen öreg bak (Stossbock) azonban a' többiektől elválva többnyire magányosan jár. — Eledele különféle fűből, falevélből, bimbókból 's mohból áll. Míg a' hideg és nagy hó megengedi, élelmét a' sziklás tetőkön keresvén, leginkább ott tanyáz: ellenkező esetben lapályos helyekre 's völgyekre is levonul legelés végett. Nap-pali tartózkodása' helyéből esthajnallal indul ki, 's napköltekor ismét visszatér. — Üzekedése November és Decemberben történik, midőn az igen örömet verekedő bakok' szaga kiállhatatlan; a' nőstény 21 hét múlva két gidát ellik, mellyek következő esztendőben párosodnak, de közönségesen csak egyet ellenek. Tapasztalás szerint 10 esztendeig szoktak élni. — Husa egyedül a' fiatal vadkecskének jó; az öreg baké kellemetlen büzü. Kikészített bőre igen rugalmas, azért különfélékre használtatik. — Minthogy a' vadkecskék leginkább a' járatlanabb meredek hegytetőket és sziklásokat lakják, ártalmul erdőségre, kaszálóra és szántóföldekre nézve nem igen lehetnek. Van egy más vadkecske-faj is (Capra ibex, Steinbock) Havasi-kecske nevezet alatt, melly noha a' közönséges kecskéhez hasonlít, lábszárai 's hátulja mindazáltal a' szarvasával inkább egyező; azonkívül nagyobb, és 200—300 fontot is nyom: félhold formában hátratekeredett setét-barna göresös szarvú 's barna szakállu, szőre veres-barna 's télben igen sűrű és lompos; ezen kecskefaj igen ritka lévén, 's csak nagy havasokon találtatván, itten csak melesleg említettik.

Vaddisznórol. (Sus ferus, Wilde Sau).

A' vaddisznó legújabbán a' természet-vizsgálók által a' nem kérődző két körmű állatok közé, mellyek közt különös fajt képez, számláltatván, a' nagy vadak közé tartozik; a' házi-disznóhoz mindenben hasonló, csak hogy fülei rövidebbek, orra kiállóbb vagy magasb 's hosszabb, agyari (Gewer, Gewerf) nagyobbak; vannak ugyan az emedisznónak (Bache) vagy koczának rövid agyari, de azok még is leginkább az öreg kanoknál (Hauer, Hauend Schwein) nőnek nagyon; minden

ilyen kan négy agyarral bír, tudnillik két felső 's két alsóval: a' két felső rövid de vastag, a' két alsó pedig, mellyek félhold formában a' kan' orra felett sokszor csak nem összeállanak, hosszabb, erősebb és igen éles; úgy látszik mintha ezek a' felső agyarakhoz való fenés által (Wetzen) élesíttetnének. Egyébiránt valamint a' szelíd, úgy a' vaddisznó is kövér korában 3—4 mázsás, és 20—30 esztendeig is élél. Rőfögése, fuvása, csámcsogása, verekedése' módja 's egyéb tulajdonsági majd mind olyanok, mint a' szelíd disznóé, csak hogy sokkal bátrabb, vakmerőbb, gyorsabb szaladású, 's finomabb hallású 's látású. — Igazi színe szennyes - barna ősz, azonban tiszta fekete, piros, szőke, csíkos, és tarka is találkozik, melly különbség alkalmasint a' szelíd koczákkal szokott bugás, görgecs vagy rühetés (Rauschen, Rollen) által, mellyekhez a' vadkanok igen hamar 's könnyen társasodnak, eredhete. A' vaddisznó' sertéje (Borsten) igen kemény 's hasított végű, 's azt mérgeessége' jeléül mindenkor felszokta borzongatni. — Európának csak nem minden tartományiban találhatik, 's a' vizenyős, rétes, ligetes, kaszálós, szántófölddel vegyes, makkos, setétsűrű erdőséget, és nádaszt leginkább kedveli; egyes fák alatt csak akkor, midőn a' sűrűségben megzavartott, vagy a' faágakra esett hó 's lom nagyobb darabokban hullván le, szüntelen nyugtalaníttatik, szokott fekünni. Élelem - keresés miatt esthajnalkor tisztább helyekre tart, reggel pedig ismét a' sűrűbe tér; többnyire nyájban többen élődnek együtt, de az illy nyáj majd mindég csak koczákból és süldőkből áll; az öreg kanok magányosan járván a' nyáj közé csak rühetés-kor kerülnek; fekvést szoktak magoknak verni és túrni, 's az öreg kan alom gyanánt abba száraz faágakat, gazt és famohot is hord; az e' képen elkészített fekvést vagy vaczkot, ha csak abból gyakran fel nem veretnek, 's ki nem háborgattatnak, több ideig megtartják. A' vaddisznó' eledele az esztendő' különböző részeihez képest különféle, 's leginkább növényekből, gyökerekből, gombákból, gyümölcsökből, makkból, mogyoróbol, gesztenyéből, kolompérbol (pityókából vagy

burgonyából) fergekből, csigákból, 's olly kisebb állatok' husából áll, melyeken erőt vehet, szóval mind azt, a' mit a' szelíd-disznó, megeszi. — A' vaddisznók Novemberben kezdenek rühetni, 's azt egész Januárig folytatják; a' korcs vaddisznók mindazáltal hamarább, 's néha esztendőszaka kétszer is rühetnek. Mihelyt a' bugás' ideje beérkezett, az öreg erős kanok, melyek ilyenkor türehtetlen bűzüek, a' nyájtól minden fiatalabb 's gyengébb kanokat elvernek, elmaranak, melly alkalomkor gyakran veszedelmesen is megsértik egymást, vér és bélontással; ha a' rühető kan koczára seholy sem akadhat, akkor a' makkoló szelíd sertés közé adja magát, 's azt olykor egész az akolig kíséri. Tizenhat hét, vagy 4 hónap mulva a' hasas kocza kiválván a' csapat közül, 's magának vaczkot készítvén, 4 gyakran 10 's több csikos, vagy sávos, sávolyos malaczt is fiadzik. Ezek több napig a' puha vaczokban maradnak, 's attól csupán akkor, midőn anyjok' követhetésére már eléggépen megerősödtek, távoznak el. A' fias kocza malaczeit (csürhéjét) tulajdon veszedelmével is igen vakmerően védi, 's azokat elragadni nem könnyen engedi. — Minthogy a' vaddisznók minden öket ostromló vagy megrohanó állat ellen egymást közös összeröffenessel vakmerően szokták védni, azokat bármelley éhes 's erős ragadozó állat sem mindenkor meri megtámadni; nem csak illy nyáj, hanem egyes kan is olly fürgén tudja magát védelmezni, hogy ellenségét többnyire megszalasztja: azonban a' magányosan bolygó 's nyájtól elmaradott süldők 's malaczkok farkas, hiúz és róka által gyakran előletnek; olly pusztító nyavalya, mellyben egyszerre többen döglenének meg, köztök nem tapasztaltatik: torokdaganat, torokgyík, 's más illy isméretesb betegség azonban valamint a' szelíd sertéseknél, rajtok is megfordúl. — A' pogányok azon hiedelemben voltak, hogy a' szerelem' Istenasszonya (Venus) különös ellensége a' vaddisznónak, mivel szeretett Adónját Mars vagy maga vadkan' képeben, vagy pedig vadkan által végezteté ki. A' Rómaiak annyira kedvelék a' vaddisznó-

nó - hust, hogy azt P. Servilius Rullus' példájára, ki-
ről Juvenalis ezen verseiben:

— — Quanta est gula, quae sibi totos
Ponit agros, animal propter convivia natum!

emlékezik, egészen adatták föl asztalaikra. *) Egyébi-
ránt bátorság, veszély - megvetés, boszú - vágy, buja-
ság, torkosság, irigység, hívség 's nyíltszívűség' jeléül
is szolgált, 's minden szövetségi szerződéseik' 's egyezé-
sők' végrehajtásakor vaddisznó áldoztatott. Van több
Nemzettség nálunk is, kiknek czímerökben vaddisznót
szemléltetni. — Különös tulajdonsági közé tartozik:
1) hogy egyenes, mély 's hoszan folytatott túráso-
kat (Gebresch) tesznek. 2) Kutyák által lefogtatván és
lefűlttetvén, ha csak nemzörészöket nem marják, nem
sikoltanak. 3) Az öreg vadkan kivált kisebb kutyák
előtt meg sem szalad, hanem azoknak fordulván fűj, 's
habzó szájjal agyarkodva, olykor olykor nekik rohan.
4) A' megsebesített vagy nagyon megszorított vaddisz-
no dühhel rohan a' vadásznak 's vadászebeknek, 's a'
kan, szaladása közben alólrol felfelé vágással, vagy
csapással, a' kocza pedig marással igyekszik azt ledön-
teni. Minthogy a' vaddisznó fenyűfákhoz dörgölőd-
zése által sertéit sokszor nagyon beszurkolja, gyak-
ran megeshetik, hogy a' srét nem járja meg: de hogy
löveti messzeségben arról a' golyóbis lepattanna, azt
többnyire olly vadászok állítják, kik a' reájok jött
vadkantól megrémülvén, azt ijedtökben rosszúl czéloz-
ták 's elhibázták. Az igen közel hozzánk jött vaddisz-
nót fűltöven vagy hevederen keresztül sréttel is elejt-
hetni. A' vadsüldő' hoszas nyoma szarvaséhoz hason-
lít, az öreg disznóé pedig kurtább.

Siket-fajdról. (Tetrao urogallus, Auerhuhn).

Tyúk faju madarakhoz tartozik 's nagy vadak kö-
zé számláltatik a' siket-fajd; nagyságára nézve hason-
lít a' pulykához; a' hím vagy kakas zománczoskék, or-
ra hegyes 's görbült, orriyukai apró fekete tollacs-

* Lásd Plinii L. 8. c. 54.

kákkal vannak benőve. Barna szemeknek gyűrűzete világos veres, szemölcsös, 's állán meglehetősen nagy tollszakáll vagyon; nyaka és begye zománcz-kékletű, háta 's oldal-tollai finom hamuszín pontokkal pettyegve vagy hímezve setétbarnák; farka fekete és csíkos, lábszárai egész a' sarkantyúig barna hamuszín tollal gatyásak. A' nőtény tyúk vagy tojó egy harmad résszel kisebb, szakállatlan, szeme' környéke halványabb veres, háttollai az isméretes erdeiszonkúéhoz hasonló; begye veres-barna, nyak- és hastollai fekete 's feje cseppekkel szinte veresbarnák, 's lábszárai a' kakasokénál gatyókabbak. Ez mindenek felett igen félénk 's vad madár, nem nagyon sebes repűletű 's rövid szárnyaival nagy zúgást okoz. — Találtatik ugyan Európának minden vadon, csendes, sűrű setét fenyveseiben, de nagy számmal scholsem. A' sziklás vidékeket különösen szereti, 's azon helytől, hol kiköltetett 's felnevekedett, messze soha sem távozik. Napközben leginkább földön futos, 's eledelét hulladék falevél közt kaparszálása által keresi, éjszakára pedig ragadozó állatoktól féltében fára ül fel. Különféle fabimbókkal, famagokkal, nyír és mogyoró' növéseivel, földi-eperrrel, bogarakkal, férgekkel, hangyával 's hangyatojással élősködik, 's jobb emészthetés végett, mint minden tyúkfaj, apró kavicsokat is eszik, homokba pedig és porba örömet fürdik (Stauben). — Párzásai, (bugyogási vagy dörögési) ideje (Balz, Balzzeit) ideje Mártzius' közepével, vagy lágyabb időken azonnal tavasz' nyíltakor kezdődik, 's Aprilis vagy Május' fogytáig tart; akkor a' különben magánykodó kakasok estvénkint a' dörögés' helyére (melly dombos napkeletnek fekvő 's fiatal terepély nagy fákkal környezett vidék) tartanak, hova azután a' nőtények is, a' következő reggel leendő közösülhetésre, megjelennek. Oda mind a' kakas mind a' tojó egész csenddel húzódik, 's az egyes fák' sűrű lombozata közé nagy csörtetéssel száll le. Ha az idő kedvetlen, borongó, zivataros, esős vagy szeles, akkor az ágon, mellyre esztenden szállottak, egész reggelig ülve maradnak; ha pedig az est tiszta 's kellemes, akkor a' kakasok vagy

a' fán vagy földön berzenkedni 's kakaskodni kezdenek, ezt hajnál' hasadtakor ismét megújítják, midőn is a' kűregő kakas páva - módra kerekbe terjeszti farkát, és szárnyait leeresztvén, annak hegyeit földön csoszogatja, tollait felborzasztja, fejét 's nyakát feszesen tartja, turbékoló galamb-módra szökdécsel, idomtalan hangot ád (Schleifen), 's erőködése közben neki tüzesedvén, se nem lát, se nem hall; ha tökéletesen megviradt, a' fárol aláereszkedik, hol a' tojók által k a k k, k a k k, hanggal köszöntetvén, az azokkal közösüléshez fog, mellynek végzetével mind a' kakasok, mind tojók külön helyre távoznak, 's élelmöket egyedültségben keresik. Az e' féle összvejöveleteknél történni szokott párzást szép időben mindenkor az említett berzengések előzik meg, ellenkező esetben egész csenddel végződik. Ott, hol sok tojó 's kevés kakas van, egy kakashoz 5—6 sőt több is tart, különben pedig meg szoktak oszlani, a' midőn is mérgesen vagdalkozván, kivált a' fiatal 's erőtlenebb kakasok' feje jó formán megvércztetik. — Bugyogás után a' tyúk minden mesterseg nélkül száraz galybol, avarbol, 's tollakbol leginkább bokortónél fürdött gödröcskében fészket rak, 5—8 néha több finom barna pettyezetésű hamuszínzöld 's házi-tyúktojásnyi nagyságu tojást tojik, 's 4 hét múlva szintannyi porontyot vagy csirkét költ, mellyek eleinte barna tarkáju pelyhesek, anyjokat azonnal követik, 's bogarat, férget, földi - cpret, hangyatojást, 's más egyebet kapdosnak éjszakára anyjok' szárnya alá rejteznek, ellenségök' közelgésekor anyjok' intőszavára a' legközelebbi sűrű bokorba surranva meglapulnak, 's egy-két hónap múlva a' fára felszállhatván, veszedelmen kívül vannak, de egész tavaszig az egy költésbeliek (Gehecke) még is együvé tartanak; a' jérezék vagy fiataltojók már első esztendőben tökéletesen megnőnek, 's tenyésztésre alkalmasak, a' kakasok mindazáltal két esztendőös korokig neveskesznek. — A' ki siket-fajd tojásokat találván azokat oda haza pulyka által költeték ki, a' kibújt csibéknek eleinte főtt 's apróra vagdalt tojás' fejeiréből, mákból, 's hangyatojásból álló keveréket adjon, későbbben mák helyett

köles kását, végre különféle szemes életet vegyíthetvén. Farkas, hiúz, róka, vadmacska, vaddisznó, nyest, görény 's más nagyobb ragadozó állat mind ellensége, 's hol tojásait rontják meg, hol a' fiatalokat fogdozzák el. A' fiatalok' húsa igen jó ízű, 's hasonlít a' fácánynéhoz, az öregeké kemény 's izetlen. Kárt egyedül fábimbók' lecsipdezése által tehetnek. — Svetonius szerint Caligula Császár a' tiszteletére építtetett templomban egyedül siket-fajdot engedett áldoztatni. *)

Nyir-fajdról. (*Tetrao tetrix*, Birkhuhn).

Ez a' siket-fajddal egy fajú, csak hogy annál szembetünőleg kisebb, 's 4 fontnál többet ritkán nyom; a' kakas egy harmadrésszel nagyobb a' tojónál; feketés görbe orra vastag, orrlyukai tollal vannak benöve, szemei kékesek, 's felettök egy nagy ripacsos biborszínű folt vagyon, melly kivált párzáskor mint a' berzenkedő pulykakakasnál leffentyű-képen igen szembe ötlík, kifelé hájló fecske-farku, 's lábszárai hamuszín 's barna tollal gatyáskodók. Fej-nyak- és begy-tollai feketés zománcz-kéketű, háta apró barna 's hamuszín pettyekkel feketlő; barna szárny-tollai 's fekete farka némelly részben fejér szegésűek; czombja és szárnyalja fejér, de hamuszín habzással. — Csendes erdőséget, bokrocskák, rekettyével 's magas fákkal váltakozó ligetet szeret, költési 's nevedési helyétől messze ritkán távozik, 's nem költöző vagy vándor, hanem állandó madaraink közé tartozik. Sok ugyan azon hiedelemben van, hogy egyedül a' hidegebb vidékeket lakja, azonban Hazánk' melegebb részeiben is, név szerint a' Nyírségen bőven találhatik. — Nyir, mogyoró 's balzam nyárfák' gyenge hajtásával, gyömölcseivel vagy magvával 's málnával él: ezek mellett mindazáltal a' férgeket, bogarakat 's hangyatojást is különösen kedveli, 's jobb emésztés miatt mint a' siket-fajd, apró kavicsot szedeget. — Párzását vagy dörögését Áprilisben 's Májushban kezdi, 's a' siket-

*) Lásd Svetonius c. 22.

fajddal egy időben végzi; ilyenkor a' kakasok és tyúkok, mint az előbbi fajnál, az erdőnek egy különös részén egybegyűlnek, hol a' dombosabb helyeken álló 's napkeletnek fordult egyes fákra telepedvén, a' bugyogást 's verekedést hajnal felé kezdik, 's szelíd kakasmódra berzenkedvén, szárnytollaik' földön csusztatása, farkok' terjesztgetése 's különféle szökdelések közt részint fent a' fán, részint a' földön játszanak 's vagdal koznak, míglen a' fiatalabb kakasok meggyőzötven, a' dürröges helyéről el nem távoztak; elvégezvén azután a' győzedelmes kakas mátkáival a' közösülést, mindnyáján a' szomszéd fára felröppennek, 's egy ideig mintegy kipihenvén, eledelt keresni az erdő különféle részeire oszlanak. Az illy párzás 4—6 hétig is folyvást minden reggel tart, de a' kakasok szavát csak szép időben hallhatni. A' párzás' ideje után mind a' kakasok, mind tojók magányosságba térnek, 's az utólsók apró bokorkák alatt gödröcskét kaparván, száraz galyacskából, gazból és tollból fészket raknak, 's 8 12 szennyes-zöld, sárga és barna pettyezetésű tojást tojván, 3 hét alatt szintannyi sárga-veres pelyhű csírkét költenek, mellyek azonnal anyjuk után futkosván, eledelőket magok szedegetik; a' fiatal tojók tél' beérkeztéig tökéletesen megnőnek, de a' kakasok még következő esztendőben is nevekesznek. — A' fiatalok' hasa igen jó ízű, de az öregeké kemény 's izetlen. — Ellenségeik mindazon ragadozó állatok, mellyek a' siket-fajdoké. Kárt egyedül a' fabimbók' lecsipegetése által tehetnének.

Fácányrol. (Phasianus Colchicus, Gemeiner Fasan).

A' fácány szinte tyúkfaj 's nagy vadak közé számíttatik; kakasa $2\frac{1}{2}$ vagy $3\frac{1}{2}$ fontot is nyom, a' nőstény vagy jérece pedig $2\frac{1}{2}$ fontot. Hoszasága farkostól 2—3 lábnyi; fejének 's nyakának nagyobb része setét-zölddel csillámló, azonban elől és oldalt bársonyverest is mutat; begye, hasa 's oldala fényes-barnás, és sárga-veres, 's violaszín pettyezetésű; szemkörnyéke (gyűrűzete) sárga 's körülte egy nagy ripacos biborszín folt. A' jérece' tollai nem olly szépek, feje

's nyaka veres-barna ugyan, de fekete és fehér pettyekkel vegyítve. A' féczány olly oktondi madár, hogy ragadozó állatok elől elrejtezni, vagy magát azok ellen védeni épen nem tudja; ha a' lassankint áradó víz szorítja, nem hogy repüléssel vagy fára szállással igyekeznék megszabadulni, hanem ide 's tova futkos, míg egészen elázván, a' nevedező vízbe fulad. — Sík, világos erdőkben, lapályos bokros helyeken, sorfák közt, fűben és vízszéli nádasokban leginkább szeret tartózkodni. — Eledele mindenféle kerti-vetemény, gabonafaj, bogarak, hangyatozás és esiga. — Párzások Mártziusban kezdődik 's Májusig tart; a' jérece tudnillik a' kakasnak rekedt hangú k a k k, k a k k, kiáltására előjön 's vele közösül. Egy jérece közönségesen 8—14 barnafoltos zöld-szürke tojást tojik, de ha időről időre annak fészkeből a' tojás elszedetvén, esalt tojással cseréltetik ki, néha 20at 30at is, 's fiacskáit 24—25 napi ülés után kikölti; ezek a' következő esztendei párzásig majd mindég egy csapatban maradnak. — Van az itt leírt féczányon kívül, a' világ' más részeiben több faj is, melyek közül 1) az afrikai búbos vagy hóbitás féczány (*Phasianus Americanus*, Afrikanische Kronen-Fasan) melly keleti Indiát lakja, zománczos kék 's ezüstszín búbjára nézve igen szép madár; szárnyán egy fehér közepű barna folt látszik, 's a' nálunk ismértes féczánynál valamivel kisebb. 2) Kajenni féczány (*Phasianus Cayanus*, der Hoizin) ennek tolla igen szép zöldtarkáju, torka piros, szemei körül világos gyűrűzete van, hazája Kajenn. 3) A' foki-féczány (*Phasianus Capitis bonae spei*, Fasan vom Cap) begye 's hasa ezüstszínű, feje 's háta szürke-barna, farka, czombjai 's evedző tollai sárgák, tarkóján lefelé függő búbja, szemei körül pedig karmazsin-színű gyűrűfoltja vagyon, hazája a' Jóremény' foka. 4) A' Gujáni féczány (*Phasianus guianensis*, Fasan von Guiana) feje, nyaka és háta világos barna, hasa alma-zöld. 5) Taréjos féczány (*Phasianus cristatus*, Hoizin) tolla fekete sárga és szép veres, 's nagy búbja vagyon; kigyóval, hangyával, bogarakkal 's férgekkel él, 's könnyen megszeliidül; hazája új Spanyolország, hol a' viz' men-

tében lévő fokon tartózkodik. — A' fűzányt egyedül a' sebesen kereső vizsla, melly azt nyomban szokta követni, verheti fel, a' lassan nyomozó kutya elől mindenkor odább illan; a' fiatal fűzány néha fára is fel száll, a' mit az öreg napközben soha sem, de estve felé, kivált éjjeli telepedés végett, gyakran tészén. Nagy zörgéssel röppen fel, 's eleinte késkedő lévén röpülése, könnyen lövethetik.

A' Tűzokrol. (Otis tarda, Trappe).

A' tyúkfajhoz tartozó, 's nagy vadak közé számláltatni szokott Tűzok a' hazánki jó husú szárnyas vadak közt legnagyobb, hoszas hamuszín - kékes fejről, erős tömött orráról, nagy kerek szemeiről, 's füllükairől isméretes; nyaka hoszu 's hamuszín, háta véréssel vegyes barna, de fekete habzásu hasa fejről, lábai (Ständer) hoszak 's erősek, begye, lábai 's evedző - tollai fejérek, evedzőinek hegyei feketék, farktollaié pedig fejérek; az orráról bokros tollak függnek le és mintegy szakállt mutatnak, a' hím vagy kakas majd 4 lábnyi magas, 's kivált kövér állapotban igen nehéz, mert néha 24—30 fontnyit is nyom. Némellyek szerint Ázsiából származott. Midőn fel akar röpülni, először megfutamodik, 's levegőbe úgy emelkedik, azért is télben, midőn ólmós eső esett, vagy is a' föld tákrjeges és sikos, gyakran elevenen is megfogatik, mivel minduntalan elesuszamodván, röpülésnek nem eredhet. Igen vigyázó madár 's hacsak lóháton vagy kocsin nem, gyalog bajos hozzá férni; a' vadászt azonban, ha a' levegőben felé röpül, csak csendesen várja, ritkán kerül ki. — Eledele életből, vetésből, bogarakból 's több effeléből áll, 's mivel sokszor seregenként hever a' vetéseken, nagy károkat tehet. — Mártziusban párzik, és vetésben vagy telkes 's dudvás helyeken tojt két - három tojásit négy hét alatt kikölti. *) A' fiatalok anyjak által vezettetvén a' fennálló fűben, gabonákban, később kukoriczában élőködnek, 's a'

*) Némellyek' állítása szerint tojásait nyaka és szárnya alá véve egy helyről másuvá viszi.

közelítő vadász előtt nyul módra meglappanván azt két három lépésnyire is bevárják, 's ekkor igen könnyű lövethetőség; sirások a' vadászok előtt igen ismételtes. Az öreg' húsa feketés kemény, a' fiataloké jó ízű. Van még egy más tűzokfaj is, az úgy nevezett Re z n e k (Otis oedienemus, Dickfuss). Ezt némelly természetvizsgálók a' tyúkféle, mások a' gázló madarakhoz számlálják. A' tűzoknál sokkal kisebb 's csak másfél lábnyi magás; ritka madár, 's imitt amott, főkép sivatag kopár pusztákon, csak egy helyről másikra költözéskor láthatni. Májusban párzik, 's 2—4 tojást tojván, azokat 3 hét alatt kikölti; fiait, mint a' tűzok, anyányisodásig vezeti.

A' néma hattyúrol. (Anas olor, Der stumme Schwan).

A' hattyú vizi - madár, és rucza - faj, hosza $4\frac{1}{2}$ lábnyi, nehézsége 25—30 font; setét - piros orra alúl lapos, felül ormoshegyén lefelé görbülő pánt forma, tövénél pedig felülről egy fekete gömbölyű növés szemléltetik; orra és szeme közt háromszegű fekete kopasz bőr vagyon; lábai feketék, tollai hófejek. A' tojó valamivel kisebb, a' fiatalok eleinte hamvasok, később hamuszín' és fejér - tarkák, másodszori vedlés után pedig tiszta fejek; igen félénk és vigyázó madár, 's nehéz lövésre kapni; vizen uszkálása magasan tartott 's megfeszített nyakkal, kidülyesztett beggyel 's mintegy méltósággal történik, szárnyait vitorlakint emelgeti szava éktelen sípolás. — A' napkeleti 's éjszaki tengerpartok körül 's nagy vizeken tartózkodik, szépsége miatt az angolykertekben szelíden is tartatik, vad-állapotban a' vándorló madarak' társa. — Eledele különféle vizibogárból 's férgekéből áll, azonban többféle életnemeket, magvat, fűvet és vizinövényt is eszik. — Párzása Mártziusban csik, midőn a' vizparton, szigeten, de leginkább száraz lápos helyen sásbol és kákából rakott fészkébe 6—8 kisség barna pettyezetésű szennyes sárga - zöld nagy tojást tojván, azokat 5 hét alatt kikölti. A' fiatalok, mellyek eleinte házi kis libákhoz hasonlóak ugyan, de azoknál nagyobbak, anyostul azonnal ide 's tova uszkálnak, 's következő télig

tökéletesen megnőnek. Némellyek' állítása szerint a' hattyu 100 esztendőig is élhet, 's mivel bátor madár, 's izmos szárnyaival erősen védi magát, csak nagyobb ragadozó állatok lehetnek ellenségei. — A' fiatalok' húsát némellyek jónak tartják, de az öregké izetlen. Dunna tölteléknek pelyhével, 's irótollnak szolgáló szárnytollaival nagyon kereskednek; — nyak-begy és has-bőre, minekutána a' nagy toll letépett róla, 's rajta egyedül a' sűrű finom pehely hagyatott, kikészítetik, 's a' hajfodrászoktól hajporzó eszköznek, szűcsöktől pedig prémnek 's nyakékességnek használtatik. Hogy a' hattyu, melly durva 's éktelen szavú, halála előtt kellemes zengzetűen sírna, csak a' régiek' meséiből bizonyos. — Ehez csak nem mindenben hasonló a' közönséges éneklő hattyu (*Anas Cygnus*, *Singschwan*) melly ugyan azonegy fajhoz tartozván, egyedül abban különbözik: hogy kisebb, és 16—20 fontnyi nehézségű orra' tövében az előbbinél szemlélhető csomó nincsen, hanem a' helyett fekete-barna orrán viasz-forma sárga bőr vagyon 's nyakát sem hordja olly meggörbítve. Egyébiránt tartózkodása, eledel, szaporodása 's haszna egy a' fentebb leírottával. Új Hollandiában fekete hattyu is (*Anas plutonia*, *Schwartze Schwan von Neuholland*) találtatik, melly nagyságára 's élet-módjára nézve a' fejer hattyuval mindenben megegyez, egyedül fekete tollai által; mellyek közt csak az evező-tollak sárgás fejelek, különbözik; nyaka hosszabb 's orra szép világos veres, szemchártyája pedig egész a' szem' hátuljáig vonúl.

DaruroI. (*Grus communis*, *Kranich*).

A' vizenyős helyet kedvelő Daru parti madarakhoz tartozik 's nagy-vad osztálybeli. Nehézsége 8-12 fontnyi; nőténye a' kannál egy harmad résszel kisebb, orra fekete hamuszín, feje fejer, szemkörnyéke gesztenye-szín, farka rövid, lábai feketék, homloka fekete és vörös, tarkója félhold formában meztelen, biborcos veres 's kevés szőrforma pehellyel van benöve, nyakán egy setét hamuszín háromszeg találtatik, mellybe a' szemeitől, mind két oldalról, két fejer vonás szolgál;

halántéka 's nyaka' felső része barna hamuszín, begye 's egyéb tollai hamvasok, nagy szárnytollai feketék, a' kisebbek pedig hamuszíniék; farka' tövében egy csomó szép 's vége felé borzas tollal bír, melly fekete színre festetten mint ékesítvény czikkely (galanterie artikel) használtatik a' szép nemtől. A' nőtény' tollai világosb hamuszíniék 's hasán téglaszínnel csillámlók, feje kevésbé meztelen 's nem olly veres. A' daru-szózat és kurjantás minden vadász előtt ismértes; természetére igen vad 's felette vigyázó állat lévén, sík helyen annál nehezebb hozzá férni, mivel a' csapat közül egy őrt szokott állani, honnét a' daru vigyázékonyságot példáz a' czimerekben. Hazai Nemescinkéiben is gyakran előfordul. Fás, sűrű nádas, 's gazos rétekben, de leginkább vízenyős laposokon tartózkodik, honnét a' szomszéd szántóföldekre 's tarlókra örömet kirándul. Ősszel melegebb vidékekre, 's mi több más bujdosó madaraknál még távolabbra huzódnak 's tavasz' nyilatával ismét megjönnek; közönségesen magasan 's szeglet-képezve repülnek, 's reptők közben szüntelen kiáltoznak. Eledelök különféle szemes 's földélet, férgek bogarak, békák, csigák, kigyók 's a' t. könnyebb emészthetés miatt apró kavicsot is nyelnek. Tavaszi megérkeztök után nem sokára párzanak, 's a' tojó hokortóban vagy más száraz gazos helyen rejtező fészkébe 2 barna pettyezetésű hamuszín zöld hattyu-tojásnyi nagyságú tojást tojik, 's 4 hét alatt kikölti, 's fiait szárnyra-kelhetésig zsombékos lápos 's bozótos vidéken neveli; gyakran megesik, hogy több fészekbeli fiatal darvak egy csoportba vergődven vízszélen megtelepesznek, 's az öregek kurjongatása mellett küzdésbe elegyedven egymást a' sárba úgy legázolják, hogy az utánok lesekedő vadász által elevenen elfogattathatnak. Megszelidülvén majorsági apró marhák közül főkép a' kis csibékben falánkságokkal hamar kárt tesznek: azonban mulattatóságok miatt még is örömet tartatnak. Ellenségei róka, vadmacska, vidra, görény 's más nagyobb ragadozó madarak. Húsát sokan megeszik 's jónak tartják, azonban leginkább szép farktolla 's udvarban tartás végett kerítettik meg.

Medvéről. (*Ursus arctos*, Bär).

A' medve ragadozó állat, magában különös fajt tesz 's nagy vadak közé számláltatik. Formája színe sokkal isméreatesb, hogysem hoszas leírást kívánna. Tapasztalhatni benne némelly tulajdonságokat, mellyek más állatokéival megegyeznek. Különös a' medvénél, hogy belső része u. m. szív, tüdő, máj, has, bél nem különben: láb, lábsark, ujak, könyök, váll, térd és far az emberéhez igen hasonlók, szaglása pedig a' kutyához; feje, orra, szája és fülei mint a' disznóé vagy kutyáé, szemei végre mint a' borzé. Nem sokáig 's nem is örömet szalad, hanem erejében bizakodva ellenségével csak hamar szembe száll. A' vizet nem úgy issza mint más állat, hanem habzsolja; közönségesen szennyes ősz végű fekete barna szőrű, vagy pedig szennyes ősz, barna végű szőrrel: van azonban tiszta fekete és fejr is; egy tökéletes növésű medve két, három mázsát is nyom, erős fogú 's körmű 's ereje leginkább első talpas lábaiban igen nagy, ezekkel üti, szorítja vagy öleli meg ellenségét, 's ilyenkor egyszersem mind marja is; igen vakmerő és dühös, azonban csak ingerlés, megsebesítés 's nagy éhség közben rohan az embernek; a' népesb országokban 's vidékeken régen elfogyasztott már, 's most többnyire a' Lengyel, Cseh, Erdély, Magyar, és Németországi nagy erdőségekben találhatik. Magányos setét sűrű rengeteg erdőséget keres 's kőszikla hasadékokban, odvas fákban, vagy igen sűrű bokorban rendes barlangot vagy tanyát készít, hol míg csak elég bátorságban véli magát, folyvást lakik, de háborgattatván másuval költözik; télen, miglen tudnillik kemény hideg tart, famohhal bőven kipárnázott barlangjában minden eledel nélkül tesped és szunnyadoz, 's mint némellyek állítják talpát nyalja 's első lábai' ujjait szopja: mihelyt azonban az idő lágyul 's az éjszaki szelek enyhülnek, élelem keresés után lát éjjelenkint. Eledele különféle gyömölesből, eperből, gyökerekből, növényekből, bogarakból, hangyából, makkból, kukoricából, 's kivált állatvérből áll. Szükségben a' farkasokat kutya módra nyomozván fel, azoktól a' ragadományt elveszi.

Bakzáskor, melly Augusztusban történik, a' különben magányyszerető kanmedve nőtényhez adja magát, 's azzal hol kutya módra, hol pedig azt hanyat fordítva közösül, s' egy darab ideig társalkodván vele, barlangjába ismét visszatér. Némellyek' állításakint kanmedve a' bakzáskor magányosan talált fejer személyen könnyen erőszakot tesz. A' nőtény 30 hét múlva 1—2 ritkán 3 eleinte sárgás-fejer szőrű idomtalan kölyket (bocsot) fiadzik, azokat nagy gonddal ápolgatja 's vakmerőn védelmezi; a' kölykök, mellyek eleinte igen aprók *) 's anyjok által gyakran agyon is nyomatnak, csak hatodik esztendőben nőnek tökéletesen meg, 's ollykor 20 évig is élnek. Ellenségei csak erős 's olly bátor kutya' lehetnek, mellyek összetartván azt minden oldalról megragadják; más állatoktól keveset tart, egyedül a' vadkan előtt szokott odébb inálni. Ha egymás közt marakosznak, két hátulsó lábaikra állva pofozzák 's karmolásszák egymást. Különös tulajdonsági: 1) hogy felmérgesedvén két hátulsó lábaira állva fogadja ellenségét 's azt első két lábával összeszorogatva 's karmolgatva marczangolja. 2) Könnyű 's gyors famászó, 's minden sérelem nélkül magasb helyekről serényen lebecsátkozó. 3) Az öreg kanmedve épen nem szenvedi meg választott járása 's tanyája' helyén más kanmedve' tartózkodását, mérges birkozás után a' gyengébbnek távozni kell. Húsa, mellyet szegényebb sorsu emberek meg szoktak enni, rossz ízű: azonban a' medvetalpból készített kocsonyát sok igen különös nyálákságnak tartja; zsirja orvos-szer gyanánt, bőre különféle öltözeteknél hssználtatik. Egyébiránt a' medve rettenhetlen bátorságnak 's rossz életmódból jobbra térés' jeléül vétetvén, azt több Nemes Nemzetségeink' címerjeikben is szemlélhetjük.

Farkasrol. (*Canis lupus*, Wolf).

Ez hússal élő ragadozó állatt kutya'fajhoz tartozik, 's nagy vadak közé számláltatik; a' juhuak kü-

*) Minthogy a' nőtény medve' nemző része fiadzaskor nem tágul szertébb, 's mint más állatoknál, nem nyílik meg, kölykei feletté kicsinyek.

lönös ellensége; nagy fajtú komondornál ha nem magasb is, bizonyosan hosszabb; széles és bozontos szőrű, vastag fejű, nagy tátott száju, hosszú erős fogai, rövid hegyes fülei, villogó szemei, feketés végű hamuszín szőrű, 's lompos farka nagyon isméretessé tesz; erő teste elejében olly nagy, hogy az elorzott juhval, kecskével, sertéssel, őzzel vagy csikóval könnyeden szaladhat; ha megszorult 's felette megrémített, igen elgyávul 's féltében okádni szokott; setét erdőkben, rétben, fennálló életekben, kukoriczában, sűrű bokrok közt, zsombékos, gödrös, nádas helyeken tartózkodik. Angliában és Szardínia szigetben egészen kiirtatott. Csehország' némelly sűrű erdeiben még a' mult században annyi farkas és hiúz találtatott, hogy a' madarakat is szembetünőleg kipusztíták. *) Eledele más állatok' húsából áll. A' csikóhús, mint legkedvesb kuncza után legjobban leledzik. Decemherben vagy Januárban 's néha lágy télben Februárban bakzik, 's nőtényével ebmódra vegyül, 's kilencz vagy tíz hét múlva olly helyen, hol ritkán háborgattatik, néhány napig vak kölyköket fiadzik, mellyek két esztendő korokban tökéletesen felnövéen további szaporításra képesekké válnak. Egy teljes megállapodású farkas 70 80—90 néha 100 fontot is nyom, 's tapasztalás szerint 20 esztendeig élhet. Ragadozásra 's gyilkolásra olly bámulatra méltó indulattal bír, hogy zsákmányhoz férhetvén, abból sokkal több martalékot fojtogat rakásra, mintsem éhsége' cnyhitésére kívántatnék; így verdes földhöz egy éjjel számosb juhot, több ludat, ha néhány pillantatig hozzájuk férhet. A' leontott állatnak tüdejét és szivét faldossa legelőszőr fel. Kemény télben, midőn élelmöket a' mindenféle baromtól üres mezőkön épen nem találják, kivált bakzások' alkalmával csoportosan járván az embert is megtámadják, 's ezt oldalról vagy hátulról szokták tenni mindenkor. Ha tehát egy vagy több farkas, a' fegyvertelen magányos embert künkapván, kísérőbe vesz, 's veszéllyel fenyeget, legjobb tíz, tizenöt lépésnyi

*) Lásd: Balbin Miscell. Histor. Regn. Bohem. pag. 141.

hoszaságu zsinigre vagy kötélre szalma vagy szénacsó-vát kötni, 's azt maga után húzni; ettől többek tapasztalása szerint különösen fél, 's így az emberhez legnagyobb inségben sem közelít hamar. Mások égő szövétnekekkel vagy lámpással ijesztgetik el az életök ellen ólálkodó farkast. Különös a' farkasnál, hogy ha vadász vagy más közönséges kutyát ragad meg, azt mindenkor torkon fogja, 's keményen fojtogatván sikoltani is alig engedi; a' bárányt 's kecskét szintén torkon kapva 's hátára vetve czipeli sűrűségbe; a' lónak rugókörmé' súlyától félván, azt előlről, a' tehenet tölgyinél, a' disznót fülénél 's torkánál ragadja meg. A' hegységi 's nagy, erdőségi farkasok erősbek, nagyobbak 's testesbek a' rétieknél mindenkor. Emésztékeny gyomrú, mert magánál nagyobb állatot is könnyen elfogyaszt 's megesz, mivel zsákmányának szétmarczangolása közben egy részét a' befaldoklott eledelnek kiganajolja. Némelyek' állítása szerint egy farkas a' másikat nem eszi meg, a' mi azonban utolsó inségben megeshetik, mint a' kutyáknál is tapasztalhatni; annyi bizonyos, hogy ha a' bakzó csoport közt valamelyik lövés által megsebesítettén vérzeni kezd, azt magok közt nem szenvedik meg, 's többnyire szétszaggatják. Sokak' tapasztalása szerint a' nőtény szelíd farkas a' kutyával is megforog, 's igen izmos kölyköket nemz. Hasfájás ellen zöld füvet, belső rész tisztítás végett pedig homokot esznek.

Hiúzrol. (Felis Lynx vagy Lupus Cervinus, Luchs).

Ez szinte ragadozó állat, 's macskafajhoz tartozó; vadászok közönségesen a' nagy vadak közé számlálják, tekintete 's testállása igen hasonlít ugyan a' macskához, azonban annál sokkal nagyobb 's erősb, 's közönségesen 40-60 fontnyi nehézségű. Feje tömött, vastag, fogai hegyesek 's élesek, szemei nagyok 's villogók, fülei felül éles szőrűek, lábai a' macskához képest hoszabbak, 's hoszú hegyes erős körömmel fegyverzetek; farka 7-8 ujnyi hoszaságú szőrrel van benöve, színe fekete-barna gyűrűzetekkel 's foltokkal sárga; barnás szőre sűrű, hoszú, puha 's részint fe-

jér, részint fekete végű, torka és hasa sárgás fejr, fekete gyűrűzetű farkának vége fekete. Nyárban kevésbé tarka és színére nézve rókához hasonlít. Minden ragadozó állati tulajdonsággal bír, 's a' mennyiben futása késkedőbb, annyival nagyobb 's bámulásra méltóbb ugrásokat tud tenni, 's fára nagy hirtelenséggel felmászni. Nagy, vadon, csendes, kösziklás erdőségekben tartózkodik, 's csak télben, midőn élelmét keresnie nehezebb, jön le a' helységekkel szomszédos tájra; jó időben vagy sűrűségben hever vagy sűrű hajtásokkal benőtt ágon végig, nyulva lesekedik, rossz időben pedig köszikla hasadékokban, odvas fákban, 's borz vagy róka-lyukakban heverész. Minden kisebb emlős és szárnyas vad, valamint a' szelíd állatok is, ellenségeknek tekinthetők; az öreg szarvast úgy mint a' däm vadat előli, a' vaddisznót megragadja, szorultságban azonban egerészésre is adja magát. Midőn valamely állatot le akar ontani, ahoz a' lehetőségig közelelt, 's hason mindaddig mászik, miglen azt villám gyorsaságu szökés által meg nem ragadhatja, a' futó állat' hátára pattanván hegyes körmeivel erősen abba kapaszkodik, 's nyakszirtét mohón kimarja, 's így vérét kieresztvén elejti; az apróbb állatokat tüstént helyben fojtja meg, 's ha a' kapott zsákmányt egyszerre nem emésztheti meg, azt elássa, 's későbbben ismét előveszi. Január és Februárban bakzik, 's nőténye 9 hét múlva köszikla üregben, vagy nagy faodúban 2-4 kölyköt, melyek 10-14 napig vakok, fiadzik, 's azokat míg csak eledelőket magok nem kereshetik, szoptatja. Másod esztendőben tökéletesen negnőnek 's további tenyésztésre tán hamarébb is képesekké válnak. Különös tulajdonsági: 1) hogy hajtók vagy kutyák által hajtatván, csak a' sűrűséget bujja, 's a' tisztást kikerüli. 2) Csak nagy szorultságban, midőn tudnillik sebesen üző több kutya egyszerre körülkapta, mászik fára. 3) Ha vadászok vagy hajtók által nagyon megszorítottatott, azokat dühösen támadja meg. 4) Harapása mérges 's nehéz gyógyíthatásu. 5) Látása minden más állatokénál élesebb, 's szemei setét helyről különösen villognak.

Jegyzés. A' vadállatokat természeti tulajdonságik szerint már hajdan korban Salamon Király kezdé leirogatni, melly irományokat azonban Hiskia Király merő vakbuzgóságból elégeté. Később Nagy Sándor kezdé hasonló leírásokat Arisztoteles által tétetni, mellyek' nagyobb része szinte tűz és hadakozás közben elveszett; őt követék azután Plinius, Cicero, Petrus de Crescentiis, Albertus Magnus, Cornelius Agrippa, 's más többek.

Kis Vadakról.

Vadász tekintetben kis vadnak neveztetik: a' nyúl, róka, borz, vadmacska, nyest, hód, görény, menyét, tengeri-nyúl, mókus, petymeg, esászármadár, gatyás-fajd, fogoly, fűrj, haris, örvös-galamb, vad-galamb, gerlicze, vadlúd, vadrucza, szárcsa, gödény, kolcsag, több gém és szalonka-faj, rigók, sasok, kányák, ölyvek, 's a' t. — az itt előszámlál-
takból az isméretesbeket természeti tulajdonságaikhoz képest terjesztem elő.

Nyúlról. (*Lepus timidus*, Haas).

A' nyúl mindenütt kis vad-osztálybeli 's tartózkodásánál fogvást erdei, mezői 's pallagi nevezetű. Az első közönségesen nagyobb 's 12-13 fontot nyom, a' pallagi pedig csak 7-9 fontot; sokkal isméretesb állat, hogy sem alkotását hoszasan leábrázolnom kellene. Tudjuk: hogy kivált hegynek fel első lábainak rövidebbségök miatt nagy sebességgel szalad; kanja (Rammler) csak abban különbözik a' nösténytől (Häsin), hogy torkalja 's melye igen verhenyű, feje hegyesb 's fülei összébb-állók, ganéja (Losung) apró, száraz szegletes, a' nöstényé nagy, gömbölyű 's nedvesb; a' nöstény' szőre homályosb, őszebb, feje kurta, 's vastag, fülei széellyel-állók 's valamennyire konyák. Nem lévén tán egy állatnak is több ellensége 's üldözője, természete szerint igen félénk, 's minden legkisebb zörrenettől megrezzen. Lány télben már Január' folytán kezd bakzani, 's párzását nagy kergelődzéssel 's marakodással folytatja, 's a' kan eb-módra szaglódván a' nöstény' nyomán, azt sebes futosás közben felkeresi. Rendszerint több kan esik egy nöstény

után, midőn annyira neki tüzesednek, hogy egymást keményen megtámadják. Ha két kan küzd, hátulsó lábaikra leülven fejüket 's derekokat egyenesen feltartják, 's első lábaikkal olly erősen csapdozzák egymást fültörvön, hogy a' csattogás 100 lépésnyire is elhallatszik, 's az ütések olly sűrűn követik egymást, hogy a' hallgató vadásznak lehetetlen az egyes ütések megkülönböztetni; melly kan az illy kettős viadalban győzedelmes, az szokott azon esztendőben tartani azon nösténnyel, mellyért a' küzdés vala; nösténye párzás után 4 hét múlva kettőt 's hármát fiadzik, a' szoptatással azonban csak 12 legfeljebb 20 napig bajoskodik, 's fiadzás után sokszor már negyed napra újonnan üzedéshez fog, 's így többnyire minden hatodik hétben újra fias. Tapasztalták már azt is, hogy ugyanazon egy nöstényben egyszerre egészen megnőtt és egy pár nap előtt foganzott fiak is találtattak, a' mi annál törtenhetőbb, mivel némelleyek' tapasztalása szerint a' nösténynek két kölyöktartója vagyon. Szaporítása egész Octóberig tart, azonban ezen 's Mártziusi szaporodása, hideg éjszakák 's nedves és hűs levegő miatt többnyire ki szokott veszni. Ha a' Februáriusi vagy első szaporításra kedvező idő járt, 's a' nyúlfiak nem dögöltek el, azon esztendőben általányosan $\frac{1}{3}$ résszel több nyulat remélhetni. Az esztendő nöstény tavasztól Octóberig háromszor, az öreg négyszer, sokszor ötször is szokott fiadzani; hogy a' kan nyúl az egy pár napos nyúlfiakra akadván, azokat megenné, nem bizonyos. A' kan közönségesen futósabb a' nösténynél, a' mit leginkább, ágarászatkor láthatni, midőn az egy darabnyi futamodás után, serénységében mintegy bizakodva, többnyire leül 's vissza - visszanéz: látván azonban az agarak' közelgését, teljes erővel 's egyenességben szalad; a' nöstény ellenben ismervén késkedő futását, különféle fordulások 's csavargások által igyekszik megmenekedni, közönségesen hamarább pattan ki fektéből a' kan, mint a' nöstény. Földbe ásott fekhelye hátul tágasb, 's abba mindenkor fővel kifelé lapúlva vonúl meg, 's nyílt szemekkel alszik. Ősszel 's tavasszal, midőn a' nap melegen süt, a' szélnek bár

melly felőli fuvásával nem gondolván, fővel napfelé fordúlva fekszik, 's leginkább lapos völgyes, semlyékes, gödrös helyeken, mély szántásokban, gyeptörésekben, árkokban tüskékben tartózkodik; meleg esőt követő napon 's a' hold utolsó negyedében gyakorta úgy bevárja a' felé közelgetőt, hogy fekvéséből lábbal is kirúghatni; 8-9 esztendeig élhet. — Midőn kutya nélkül magányosan, az az síkon ugrásba vadászunk, egyenesen menve soha sem, hanem összevissza, hol előre hol oldalra tekeregve 's kalandozva kell keresgelnünk; szükséges néha meg is állapodni, 's visszafelé nézni; mihelyt az ember megáll, a' nem messze fekvő nyúl azt vélvén, hogy észre vétetett, fel szokott ugrani. Ha valaki a' nyulat fektében, a' mi gyakran megeshetik, kinézheti, 's lövésre még messzellené, azt távolról kezdett, de mindég hozzá közelítőleg folytatott kerülgetés által könnyen lövésre kaphatja; főkép a' kocsit és szánat igen bevárja. Fekvését (Lager) ha csak abból idő közben ki nem zavartatik, több napig is megtartja, 's azért, ha ki netalán puska nélkül lelne fekvő nyulat, nem árt, azt azon helyen más nap is megkeresnie. A' fektéből felvert nyúl, ha útra vagy barázdára kaphat, azon örömet szalad, mivel ezeken intézett sebes futtában kevesbé akadályoztatik. Egyébiránt midőn fekvésébe akar vonulni, többnyire nagy ugrándozásokat tesz ide 's tova, 's azután lapul meg; legjobban láthatni ezt hóban: 's valóban azt lehetne gondolni, mintha ez által fekhelyét akarná eltítkolni; bizonyosbnak látszik azonban, hogy ez' nagy szökések inkább czikázásból 's jó kedvből történnek. Napszállat felé fel szokott fektéből kelni, 's kevés ideig elébb odább bagdácsolva 's ácsorogva tisztább helyekre n. m. vetésekre, kaszálókra, nyomásokra 's ugarföldekre tart, hajnalban mindazáltal ismét gazosb helyre húzódik, 's fekvést ásván megalapul. Gyümölcsfák' meghámozása által legnagyobb kárt tesz. Husát némellyek igen nehéz emésztetűnek tartják, 's a' Németek alkalmasint azért először néhány napig, miglen csak szagot nem kap, tartják, 's azután használják; a' süldő nyul' húsa minden mesterkéls nélkül

is jó ízű, csak a' rét közt nevedetté mindenkor izetlen. A' babonás Rómaiak Lampridius szerint leginkább arczsépség - nevelő képzelt tulajdonsága miatt kedvelék a' nyulhúst; innét Alexander Severus Császár' asztalán naponkint megkelle fordúlni a' nyul peccsenyének; hogy a' Rómaiak csakugyan e' hiedelemben voltak, kitetszik Martialis 5ik Könyvének 29ik versezetéből is, mellyben kedves Gelliájával enyelgve mondja elmés-kedőleg:

Si quando leporem mittis mihi Gellia dicis:
Formosus septem Marce diebus eris.
Si non derides, si verum lux mea narras,
Edisti nunquam Gellia tu leporem.

Különös tulajdonsági a' nyulnak 1) hogy anyja' tejénél egyebet nem iszik, 's nyílt szemekkel alszik. 2) Hogy ott, hol magát fekvésbe akarja verni, különféle ugrásokat 's oldalaslag csapongásokat tesz. 3) Ha kutyák által üzetik, azokat sebes kanyargással 's oldalgással igyekszik megcsalni. 4) Vadászok vagy vadászebek által szorítottván, görbe fán, fiatal sarjadékkal sűrűen benőtt tuskón vagy fatőven, róka- és borzlyukba is keres menekéket. 5) Ha a' felugratott 's iramodásnak eredt nyúl fűelni vagy hallgatózni akar, hátulsó lábaira leül; ha pedig messze akar nézni, azokra felállván egész testével emelkedik fel (Kegel machen, Mänschen machen). 6) Hosszabb lévén hátulsó lábai (Läufe) az elsőknél, hegynek fel gyorsabban futhat, mint völgynek le. 7) A' sűrű gabonából alkalmasb ki- 's bejáratás végett azt leharapdáván, keskeny csapásokat csinál (Hexensteige). 8) Noha a' nyúlfi anyjától hamar elhagyatván magányosan nevelszik, többi fiatal egyhasi testvérítől nem távozik messze, míg tökéletesen nem nő meg. 9) Ha azon helyen veretik fel, hol világra jött 's nevedett, attól igen ritkán távolg messzire 's régi fekvésébe ha lehet visszatér; ha pedig egymás után két nap hajtatik, más nap szintazon oldalszökéseket 's kanyargásokat teszi, mellyeket első nap.

Sok volna mind előszámlálnom, a' mit nyulakról a' vadászok sokszor nagyítva is előadnak; nem lesz

azonban talán unalomra még megemlítnem, a' mit Fouilloux rólok megjegyzett. Láttam úgymond ő, egy nyulat, melly olly gyakorlott 's okos vala, hogy mi-helyt a' vadászkürt zengését meghallá, azonnal neki kerekedett, 's mintegy fertály mérföldnyi távolságra futván, ott a' tóba uszott, 's káka közt bujt el, ha szinte semmi ebek nem üzték is. Továbba, látott olly nyulat, melly minékutána már két óráig szaladt az ebekelőtt, egy másikat fektéből ütött fel, 's annak helyébe feküdt. Másokat látott, mellyek két három tón is általuszta, mellyek szélessége 80 lépés is lehet; ismét mások juhnyáj közé rejtöztek, 's közülé kimenni teljességgel nem akartak, némelleyek valamelly sűrű bokornak egyik oldalán felfutottak, másikon pedig le, úgy hogy köztök 's az agarak közt csak a' bokor volt; látott olyanokat, mellyek egy ölnyi magasságú falon beugrottak, 's üldözőiket így játszották ki. Szemtanúja valék magám is annak, hogy az agaraim által nagy hirtelenséggel bevert 's körülfogott nyúl sebes futása közben egyszerre felpattant, 's magát csak nem embernyi magasságra egyenességben feldobván, a' kutyákat magán túl szalasztá, 's így ismét kevés menedék időt nyert. Egy másikat, a' nyúl után iramlott agarak' csörtetése riasztván fel álmából, hirtelen ütötte fel fejét fekvéséből, de az agarak' közelítését észre vévén hasonló hirtelenséggel ismét meglapult. Némelly régibb Vadászok és Irók, mint Jenisius is, olly nyulakról is emlékeznek, mellyeknek szarvok vala: azonban ezen természet-játéknak mái időben legalább nálunk példája nincsen. Vadászok' állítása után még számtalan mellék tulajdonságit lehetne a' nyulnak előszámítani, mellyeket azonban, mint a' dolog' velejéhez nem sarkalatosan tartozandókat elhallgatok, egyedül azt érintvén meg, hogy a' nyúl régi időktől fogva félenkség 's gyávaság jelének tartatik, innen nálunk is az igen félenk ember nyúl szívünek mondatik. Cromer a' Leugyelek' dolgairól írott munkájában megjegyzi: hogy 3ik Bolesláv Lengyel Király bizonyos fő haditisztének vagy Tábornokának gyávasága 's félenksége miatt elvesztvén az Oroszokkal tartott csatát, annak nyulbört, guzsalyt 's orsót kül-

dött, mely gyalázatot az nem viselhetvén el, magát felakasztotta. *) — A' fentebb leírt nyúl fajon kívül van még egy más is, változó havasi vagy fejei nyúl (*Lepus variabilis*, *veränderlicher Haase*): ez hasonló ugyan a' közönséges nyulhoz, de $\frac{1}{4}$ résszel kisebb, nyáron veres-ősz, télben egészen fejei szőré; sokak állítása szerint mindenkor 's főkép télen csoportosan jár, 's másféle nyullal sohasem bakzik; egyedül hideg havas vidékeken találhatik, 's korántsem olly szapora mint a' közönséges nyúl; mivel ez nálunk csak a' bőréből, melyet imitt amott ruhabélésül láthatni, isméretes, itt bővebben nem is érdeklém.

Rókáról. (*Canis vulpes*, Fuchs).

Ezen isméretes állat többektől középszerű vadak közé számíttatik ugyan, itt azonban mint ragadozó kis vad iratik le. Kutya' és macska' tulajdonságából igen sokkal bír; ő kutyamódra, kivált időváltozás előtt leginkább hajnal felé ugat; igen vigyázó, ravasz 's nehéz törbe keríteni; farka tövétől mintegy három ujjnyira felül találhatik azon része, melyből különös bűzű párolgás vagy nedv szivárog (*Viole*). Bakzása Január és Februáriusban tart, nőstényével kutyamódra ragad össze, azon különbséggel, hogy közösülésök nem olly sokáig tart, mint az ebé; bakzás' végzete után 9 hét múlva 9—10 napig vak kölyköt fiadzik; azokat hűtésre megerősödtekig szoptatja, 's olly nagy gondoskodással viseltetik irántok, hogy ha fiadzási helyét nem elég bátorságosnak véli, azokat macskamódra szájába szedvén, más biztos tájra viszi. A' kölykök, mi helyt félben serdült macska nagyságra nevedtek, reggel, délben 's este játszás kedvéért, 's eledel végett távollévő anyjokat bevárni a' lyuk' eleibe másznak ki, 's ilyenkor azokat lesben ülő vadász könnyen löheti. Kis korától háznál nevelt róka szerfelett megszelídül, 's némelyek szerint kutyával is megforog, 's jó rókahajtó kopókat nemz. Két esztendő korokban egészen

*) Lásd: *Cromerus de rebus Polonorum* I. 5. pag. 92.

megnőttek, de szaporításra már első esztendő' végével is képesek. Midőn az öreg róka nyulat vesz üzöbe, annak nyomán eleinte kopómódra ugat, 's addig nyomozza; míg az, előtte vagy meg nem lapúl, vagy egészen ki nem fárad; nagy hóban, kivált ha az őtet megbirja, nem csak a' nyulat, hanem az őzborjút is hamar elfogja; legkedvesh eledelei az apró-marhák, 's különféle madárkák. Földbe ásott lyukakban, sziklahasadékokban, váromladékok közt, sűrű erdőkben, zombékos 's uádas rétekben, odvas fákban 's vastag garádokban lakik és fiadzik; homokos helyen ugyan maga ás lyukat magának, többnyire azonban, könnyebbi hozzájuthatás végett azt a' borztól szokta elfoglalni. A' bolhák nagyon szeretik; ezektől szabadúlhatása miatt némelly vadászok' bizonyítása szerint gaz-csomót veszen szájába, 's lassankint egész orrig vízbe mártakozván, midőn a' bolhák mind feljebb 's végre a' szájában lévő gazba huzódnak, azokat lebukás közben vízbe meríti 's hagyja. Eledelt keresni naplemenet tájban többnyire tisztásra ballag, 's egész hajnalig kün bagarászván, ismét a' sűrűségbe vagy lyukába tér. Van példa, hogy 12—15 esztendeig is elélt. Böre Márton-nap körül legjobb. Különös tulajdonsági 1) hogy vadász-kutyák vagy hajtók által felveretvén, sűrűben csavarog 's tisztásra ritkán 's igen vigyázva bukkan ki. 2) Ha kölykeit elég bátorságban lenni nem gondolja, azokat szájában más helyre hurczolja. 3) Ha jól lakott, időtöltésből egerész, 's vakondokat 's t. e' f. fogdos. 4) Midőn az elszórt csal-eledelt megkóstolta, 's a' cselet meg nem sejdíté, közönségesen a' tör mellé szokott ganéjlani. 5) Ha minden lárma és dőbögés nélkül megy az ember lyukához 's abba borzlabu kopócskát ereszt, abból örömet kiszalad; ha pedig lármát hallott, 's a' kün álló vadászt meg sejdíté, bent marad 's magát inkább kiásatja. 6) Vastörbe akadott lábát hamar elrágja, 's három lában odébb illan. 7) Megsebesítettvén azon helyhez szokott kapni, hol a' lövés érte. — Hajdanság óta ravaszság, vigyázóság 's fortély' példázata. *)

*) Lásd: Picinellus T. I. Mundi Symbol. pag. 431.

Találtnak Szibériában fekete rókák is (*Canis lyaon*), melyek' bőréből bundát készítenek. Mivel ezek kicsinyek, egy olyan bunda-készítésre 's kiállításra igen sok bőr 's idő kívántatik. Innen vagyon, hogy egy illy fekete rókabőr bunda húszezer aranyra becsültetik. Közönségesen az orosz udvar rendkívüli alkalomkor szokott illy bundát ajándékozni. A' szibériai népek fekete rókabőrrel is adóznak az országlószéknek; — nem különben éjszaki feje rók a (*Canis lagopus*, Der Weisse Fuchs.)

Borzról. (*Ursus meles*, Dachs).

A' borz medvefajhoz tartozván kis vadak közé számítottatik; nagyságára erős kaurókához hasonlít ugyan, hanem lábai rövidebbek, 's testének hátulsó része tömöttebb, feje' teteje széles 's lapos, kutya orral bír, azonban némelyek' állításakint disznó-orru is találkozik; erős hegyes fogai, csillámló szemei, rövid kerek fülei, és szinte rövid de széles nagy szőrű farka vagyon; nehézsége 18—20, igen kövér állapotban 24 fontnyi; szőre feketével vegyített hamuszín, feje fejéres 's orrától felfelé szemei körül és nyakáig fekete csíkos; futása olly késedelmes, hogy közönséges vizsla vagy akár milly nagyobb kutya is elérheti, azért lyukától, ha csak éhség nem kizti, vagy párosodás nem ingerli, sohasem szokott messze távozni; egész nap föld alatt, mélyen ásott lyukban (Bau) famohhal 's fűvel bélelt tágas fekvésben hever, 's eledelet keresni csak éjszaka megy ki: ha azonban az éj igen tiszta holdvilágos, bent marad, mivel tulajdon árnyékától igen fél; hideg és havas télben, több hetekig is lyukban marad, 's farka' tövében lévő úgy nevezett kövérség - gödröcskéjét (Fettloch, Sangloch), nem farát, nyalja, 's magát e' képen kiszítt tulajdon zsírával 's hizodalmával táplálja; ha mindazáltal az idő lágyul vagy esőre fordul, télben is kijő lyukából. Eledele: gyümölcs, madarak, egerek, férgek és kukoricza; némelyek azt állítják, hogy midőn a' borz kukoriczát akar lyukához szállítani, egyik hanyat fekszik, másik a' lerágott kukoricza - csöket annak hasára 's

égfelé rakoncza formán álló lábai közé rakván, azt farkánál fogva húzza. Novemberben bakzik, midőn a' lyukban egy nőtény mellett több kan is találtatik, 's kilencz hét után Január' végével vagy Február' elejével vak kölyköket fiadzik, melyeket anyjok mindaddig szoptat, míg élelmöket magok nem kereshetik, 's ekkor azokat anyjok tulajdon lyukából kimarja, 's vagy új lyúk-ásásra vagy más üresbe költözésre kinszeríti; lyukaikat, mert a' kihányott sok földről ítelhetni, igen fáradságos munkával ássák. A' fiatal borz már ősszel képes a' tenyésztésre, noha tökéletesen csak következő esztendőben nő meg; a' bőriből készített ni szokott borz-tarisznyák, nálunk igen isméretesek. Tapasztalás szerint 20 esztendeig is élélhet, de vénségében közönségesen megvakul. Ellenségei közül legnevezetesebb a' róka, melly azt nyugalmas lyukából gyakran máshova költözni kíszi. Különös tulajdonsági: 1) hogy teletszaka edelkeresésre ki nem jöhetvén lyukából, tulajdon köverségét szívja. 2) Ha kutyák lyukában háborgatják, beásakozik, 's lyukát maga után földdel temeti be. 3) Igen erős életű, úgy annyira, hogy azt egyszerre agyonütni igen nehéz; az orrára intézett nagyobb ütlek által megszedül ugyan, de csak hamar feleszmél, azért legjobb azt nyakszírti kemény ütés által agyonverni. 4) Marása igen mérges, 's nehéz gyógyulatu; hacsak hozzá férhet, a' kutyának mindég orrába vagy fülébe ragad, 's azt miglen fogai össze nem érték marja. — Van még ezen kívül mosó borz (Meles lotor, der Schupp oder Wasch Bär) és torkos borz vagy rozomák (Meles gulo, der Vielfrass) mellyek nálunk csak külső országokból behozott prémbőreik által isméretesek.

Vadmacskáról. (Felis ferus, Wilde Katze).

Csak annyiban különbözik a' szelídtől, hogy ennél $\frac{1}{2}$ résszel nagyobb, az az majd róka nagyságu; szőre többnyire feketés ősz vagy hamuszín iromba, taláztatnak azonban piszkos kék szőrűek is. Álla alatt vagy torkán egy sárgás fehér folt vagyon, 's leginkább erről 's fekete gyűrűzetű farkáról ismérhetni 's külön-

böztethetni meg a' házi iromba macskátol. Nyávogása a' szelíd macskáéhoz mindenben hasonló, azt azonban egyedül bakzásokor hallhatni. Sűrű erdőkben, bokrokban, szikla-hasadékokban, róka- 's borz-lyukakban, odvas fákban, garádokban, széna- és szalma-kazlak' aljában, nádkúpokban, 's épületek' padlásin tartózkodik. Februárban a' szerint bakzik mint a' szelíd macska, mellyel gyakran párosodik 's igen vad természetű 's félénk korcsokat nemz; bakzásokor a' kandúr keményen megragadja a' nőtény' feje' tetején lévő bőrt, midőn a' nőtény hassal felfelé fordúlva mindaddig csavargatódzik alatta, míg a' közösülés végződik, melly alkalommal a' kandúr több pofozást 's karmolást kap. Bakzás után 9 hétben a' nőtény vak fiakat kölykezik, mellyeket eleinte szoptatván, utóbb egerrel 's apró madarakkal táplál. Két esztendő korokban egészen felnőnek 's további tenyésztésre alkalmasokká válnak. Kutyák által szorittatván mindenkor a' sűrűséget bujkálja, végre pedig kifáradván vagy fára mászik vagy lyukba rejtezik. Hol rá kap, 's ki nem végeztek, a' galambokat, tyúkokat, pulykákat, ruczákat, fácányokat, foglyokat, sőt ludakat is csak hamar kipusztítja.

Nyestről. (*Mustela martes*, *Marder*).

A' nyest menyétfajhoz tartozván mindenütt kis vadak' sorába számláltatik; középszerű macska nagyságú ragadozó állat; rövid lábai, kurta farka, hosszú nyaka, rövid fülei, hoszas vagy hegyes feje, kidülyedt deréka, 's felette nehéz szaga vagyon. Kétféle, tudnillik fában lakó vagy erdei (*Baummarder*) 's mezőn tartózkodó vagy házi (*Steinmarder*, *Mustela foina*): — az erdeinek szőre sötét gesztenye színű, lágy tapintatú, igen finom és sűrű, azért bőre hecses; álla alatt fejér; erdőkben odvas fákban találhatik, honnan csak üstölés által vehetni ki; eledele tojás, apró madarak 's olly kisebb állatkák, mellyekkel könnyen bírhat. Bakzása Januáriusban esvén nőténye 9 hét múlva három vagy négy vak fiakat kölykezik. Ganéja pész-mához hasonlító erős szagú. Vastörbe csapdába, 's úgy

nevezett nyestfogóba fogják, mellybe csirkehús, tojás vagy csontocskák tétetnek csalétkül. A' házi az erdei-nél valamivel kisebb 's homályosb szőrű. Lakhelye sziklahasadékok, váromladékok, csűrök, kazlak, farkások 's nádkúpok alatt vagy olly épületek közt, hol galambházak 's tyúkólak közel esnek. Sima falon macska-módra jó darabon fel tud szaladni; fogatása azonban egy az előbbiével, mellyel rokon természetű, azon vigyázat mellett, hogy a' csalétkül kitett tojás pusztá kézbe ne vétessék, különben a' cselet észre veszi; tehetni a' vasat ollyan helyekre is, hol keresztül ugranak, vagy lyukaik elibe; bakzása' kora 's kölykeinek neveltetése egy az előbbiével; fácsányban, fogolyban 's különféle apró madarakban, azok' tojásai vagy porontyai-nak felkeresése által sok kárt tesz, 's úgy tekinthetni mint ragadozó állatot.

Hódrul. (Castor Fiber, Biber).

Néhol ugyan a' nagy, itt azonban a' kis vadak közé számláltatik a' hód vagy vídra; testének hosza 2 láb 4 hüvelyk, magassága 1 láb 2 hüvelyk; farka 12 ujnyi hoszú 's 4 ujnyi széles; nehézsége többnyire 40—60 font; feje rövid 's mintegy összenyomult, orra tompa vagy pisze, 's vastag; szemei barnák 's kicsinyek, kerekded fülei rövidek és szőre közzé fekvők; hátulsó lábujközei uszhatás végett hárttyásak, 's mivel farkát minden oldalra könnyen forgathatja, uszás közben evedző gyanánt használja; farka' tövében épen farka mellett találtatik azon zacskócska vagy tömlőcske, mellyben az úgy nevezett hódnedv (Bibergeil) foglaltatik. Bőrén lévő finom pehelyszőre sárgás, a' külső pedig, melly feszes, hoszas és fényes, hol jobban hol kevessebbé setét-barna. Találkozik noha ritkán, egészen fejr, hamuszín 's tarka is; igen vad természetű 's késedelmes szaladó, de annál sebesebb úszó, úgy hogy a' halat is elfoghatja. Első lábait kéz gyanánt tudván használni, akár mit felvesz, hátulsó lábaira pedig feláll. Noha ritkán de még is meleg időkbén találhatni a' nádas helyeken is kullogva, 's ha a' vizslánk bátor 's mérges, a' hód' lyuka pedig vagy a' mélyebb

víz távolabb esik, azt a' kutya igen hamar előli. Ez az uszómászó vagy kétlaki (*Amphibium*, *Beydlebig*) állatok közé számíttatván böjtelésül is szolgál. Többnyire mindég száraz helyen tartózkodik, 's minthogy leginkább halakkal él, tanyája vagy lyuka mind nálunk mind egyebütt pandalos partokban van, 's csak akkor megy víz alá, ha eledelét halássza, vagy megriasztatik. Az újvilági főképp Kanádai hódak' csudás remekletű építkezvényikről 's több emeletre osztályozott alkotású tanyáikról bámulásra méltókat írtak számosan; azonban mindezek nem valósodnak meg egy Angolynak e' végett Kanárában tett vizsgálatainál fogvást, l. all. d. Real. Encyclopädie 4 Ausg. Leipzig Brockhaus 1 darab 745—6 lap. — A' nélkül, hogy orrát a' vízből ki ne dugná, az alatt sokáig nem maradhat. Hal mellett zöld nyárfűz és nyirfa kérget, mindenféle növényeket 's kákát is eszik. Vízpartokon csak holdvilágos éjjel láthatni, midőn a' leső vadász könnyen előlheti. Télen azon lécekhez, hol a' jég alól ki 's bejár, vastör tétetik; kijárását lúdforma nyomából könnyen megismérhetni. Vannak különös kutyák, melyek azt mind lyukban mind vízben kifürkészvén, hamar előlik, vagy lövésre hajtják. Közönségesen párosan él, szaporítása Februárra esik; a' nagy füttýengetések közt végzett párzástól számított 9 hét múlva nősténye 2—4 vak fiat fiadzik, melyek két esztendőskorrig tökéletesen megnőnek. Hogy könnyen megszelídülhetnek, példánk az: hogy Skócziában bizonyos fiatal ember vadászaton megsebesítvén 's elfogván egyet, minnekutána sebjéből kigyógyítá, annyira megbárgyúlt, hogy öt kutya-módra követvén halászatra is ki kísérné. Nálunk leginkább a' közönséges vidra (*Mustela lutra*, *Fischotter*) és nér cz (*Mustela lutreda*, *Sumpfotter*) találtatik.

Görényről (*Mustela putorius*, *Itiss*).

A' Görény menyét-faj, 's csak abban különbözik a' nyesttől, hogy jóval kisebb, feketés 's csak torka és hasa fejez; épületek körül, hol szinte mint a' nyest, sok károkat tesz, régi temetőkben, odvas fáknak, rő-

zse-rakásokban, gazos árok - partokban, garádokban, kazlak' aljában, nádkúpokban 's más illy helyeken tanyáz; fácsány, fogoly, süldő nyulak, tyúkok, ruczák 's más apróbb szárnyas és négy lábu állatocskák közt nagy kárt tesz, 's a' tyúk- és madár- tojásokat kiissza. Szaga kiállhatatlan és szédítő bűdösségű, 's tartózkodása' helyére sokszor csak ennél fogva is reájöhetni; nem igen sebesen szalad, 's kutya könnyen beéri; azonban mérges harapása 's különös bűze miatt nem minden kutya fogja meg, azért jobb azt agyonlőni, mint kutyával öletni. Eledele különféle szárnyas állatok' húsa 's tojása, patkány, egerek, hörcsök, csigák, bogarak, béka és hal; a' mézet és száraz gyümölcsöt legjobban kedveli. Ha tyúkketreczhez vagy galambházhoz férhet, egy két darabot megfojt 's elvisz, de a' többinek békét hágy, 's azokat nem úgy mint a' nyest egyszerre öldösi le. Bakzása Februáriusra esik, nőténye 9 hét múlva 3—6 kölyköt fiadzik, melyek 14 napig vakok, 's tökéletesen csak második esztendőben nőnek meg. Különös a' görénynél: hogy a' vasmak egymáshoz fenetését vagy köszörülődési hangját, mint a' dobszót is, épen nem állhatja ki, 's ennek hallására lyukából hamar kijön. Bőre ugyan szép, 's tartós bélést vagy prémet szolgáltat: de mivel türhettelen bűzét kikészítettés által sem vesztí el tökéletesen, nem nagyra becsülettik.

Hölgy - menyétről. (*Mustela erminea*, Grosse Wiesel).

Ennek feje széles, rövid orra hegyes, lábai kurták, szőre barnasárga, de torka és hasa fejér, farka' vége fekete; találkozik azonban, noha ritkán, tiszta fejér, szürke 's tarka is; farkok' vége mindenkor fekete; igen fürge és sebes szaladásu állatka, jó famászó 's egy ágról vagy helyről másikra könnyen ugrik; szaladása közben fejét minden oldalra forgatja 's néha nyúl módra hátulsó lábaira is feláll. A' hideg vidékeket lakja inkább mint melegeket, földlyukban, odvas fáknak, körakásokban 's más hasonló helyeken tartózkodik. Eledele a' mi a' görénycé, de ollykor nem csak süldő nyulat öl el, hanem öz borju' hátára vagy nyakszirtére

is felugrik 's gégéjét kirágja. Februárius vagy Mártziusban bakzik, 's nösténye 5 hét múlva 3—6 fiacskát, mellyek 9 napig vakok, fiadzik, 's ezek még azon esztendőben tökéletesen megnőnek. Bőre csak a' fejérnek becses, a' veres szőrűé épen nem kapós. A' parasztság azt hiszi felőle, hogy az apró marhát fel szokta fujni.

Tengerinyúlról. (*Lepus caniculus*, Kaninehen).

A' tengerinyúl, melly a' közönséges nyúllal egy fajú, kisebb- vad osztálybeli; egyéb nyulakhoz ugyan igen szembetűnő hasonlatossággal bír, csak hogy azokhoz képest felényi nagysága, 's többnyire csak 4—5 fontnyi, szőre őszébb színű, rövidebb 's finomabb. Hátulsó lábai a' könséges nyúléhoz irányzólag rövidebbek, 's e' miatt huzamosan 's gyorsan nem is futhat; egy két száz lépésnyire ugyan elég sebesen szalad; azonban hamar eltikkadván könnyű vizsla is elfoghatja, azért azon bokroktól 's helyektől, hol lyukai vannak, messze sohasem távozik. Ha megijed vagy nyaggattatik, fülhasító hangon visít, bakzáskor pedig lassan mákog. Európának némelly melegebb részeiben elszaporított, 's kivált a' homokos erdős helyeket kedveli, hol lyukakat ás, mellyekből csak szép időben jődögel ki, egyébiránt az egész napot abban tölti. Éjjel a' szomszéd kaszálók, rétek, szántóföldek 's kertek felé húzódik, 's élelmét azokban keresi. Eledele egy ugyan a' más nyulakéval, azonban a' galagonya' új sarjadékát 's héját is különösen szereti. Bakzása Februárban kezdődik, 's egész őszig tart, mikor is üzekedő nösténye földön lapúl meg, 's a' kan hátára mászván közösülés közben annak feje' tetejét vagy nyakesigáját harapdálja; a' nöstény 30 nap múlva 4—8 fiat fiadzik, 's kölykezése után csak hamar újra bakzik, azért többnyire minden 5 vagy 6 hétben fias; fiai három négy hétig lyukban maradnak, nappal anyjokat szopják 's éjjel eledelt keresni kiballagnak; esztendőkorokban tökéletesen felnöttek, 's szaporításra képesek; közönségesen 9 esztendőig élhetnek. Minthogy a' tengeri-nyúl tekervényes 's igen sokfelé szolgáló lyukban lakik, ragadozó állatoktól ment; azért igen tenyésztékeny. Egy értelmes

vadász 's természetvizsgáló jegyzése szerint egy pár tengeri nyúl négy esztendő alatt 1274,840-re szaporodhatik. Különös tulajdonsága: 1) hogy midőn a' fias tengeri-nyúl eledelt keresni kimenvén kölykeit lyukban hagyja, a' lyuk' egy részét földdel csinálja be, alkalmasint azért, hogy fiacskáit nagyobb bátorságba helyeztesse. 2) Ellenségétől eléretvén meglapul 's megöletését csendesen várja. Nyoma félnövéssü közönséges süldő nyuléhoz hasonló, de húsa koránt sincs olly jó ízű; szőre 's bőre mint más nyulaké különfélékre használtatik; hol nagyon elszaporodtak, a' fiatal fák' lehámozása 's a' szomszéd szántóföldek' meglátogatása által igen kártékonyság lehetnek.

Mókusról. (Evet. Csaj. Czibabó). (Sciurus vulgaris, Eichhorn).

A' mókus vagy evet rágesáló állat 's kis-vad sorbeli; külső alkotása sokkal isméreatesb, hogy sem azt hoszan rajzolnom kellene; csak nem négysegletet képző feje orra felé hegyes, farka hosszú, 's kétfelé kiálló nagy szőrű; első hosszú fogai mint a' nyúlnyál egészen kilátszanak; eleven, fekete-barna 's nagy szemű; a' fülein felül lévő csomó szőr hegyes füleket mutat; nyaka rövid, dereka 's teste hosszú, lábai kurták, körmei nagyok 's hegyesek; szőre közönségesen sárgás-barna vagy sárgás-veres, találkozik azonban egészen fekete, feketés, hamuszín, fejtér 's tarka is; torka és hasa közönségesen fejtér, pehelyszőre pedig hamuszín; igen virgonez, nyugtalan, mérges 's jó famászó állatka; egy fáról másikra nagy könnyűséggel 's ügyességgel ugrik által, melly alkalommal borzas hosszú farkát evedző 's kormány gyanánt használja. A' kan kivált párzáskor igen mérges 's örömet marakozó. Némely lyek' állításakint a' mókus idő-jós vagy jövendőelő, t. i. annak változását megérezvén azt mákogás, 's nyugtalan czinczogás által előre jelentgeti; zivatáros idő előtt fészke' száját becsinálja, hogy abban annál nyugalmasabban heverészhessen. Európának majd minden nagy erdőségiben találtatik, 's többnyire fákön ugrándoz; ha gyümölcsöt érez, a' szomszéd keréket is meglátogatja; odvas fákban, szarka 's más ma-

darak' nagyobb fészkeiben tanyáz, szükségben mind-azáltal száraz galyból 's mohból vastag galyak közé maga is rak fészket 's azt különféle szerekkel kibéleli. Eledele különféle famagvak, gyümölcsök, gyümölcs-magvak, dió, mogyoró, makk, fabimbók 's t. e' f. mindezeket fészkebe téli tápláléknak rakásra hordja, de közönségesen még tél előtt el is fogyasztja; párzása' ideje Mártzius és Április, 's erre nösténye négy hét múlva puha szerekkel borított fészekbe 3-6 fiacskát szül, melyeket 9 napi vakságok alatt a' fészekben ápolgat, azután hamar erőre kapnak, faágakon szét-mászálnak 's első esztendőben tökéletesen megnőnek. Róka, vadmacska, nyest, 's némelly nagyobb ragadozó madár nagy ellenségi; különös, hogy a' baraczkmag mókusra nézve méreg. Némellyek megeszik ugyan husát 's jónak tartják, leginkább még is bőre kedviért lövetik, mellyből a' hoszú farkszőr kiszedtvén képiró - ecset készül.

Petymegről. (*Mustela furo*, Frett Wiesel).

Ez szinte ragadozó állatok közé 's jelesül a' menyét-fajhoz tartozik; nagysága majd olyan mint a' görényé, hanem karcsúbb, nyulánkab', feje 's orra hoszabb 's hegyesb, szeme kicsiny 's veres, gömbölyű fülei fenállók; pehelyszőre sárgás, többi nagyobb szőre feszesen kiálló 's fejér végű; van azonban barna is. Nösténye szembetűnőleg kisebb a' kannál: igen rest 's aluszékony állat, mert éltének nagyobb részét, melly 10-14 esztendőre terjed, többnyire tespedve szendergi által; ritkán mutat kedvet 's fürgeséget; a' tengerinyúlnek különös ellensége 's leginkább annak vadászása miatt tartatik. Valódi hazája ugyan nem tudatik, noha némellyek annak Barbáriát állitják; annyi mindazáltal bizonyos, hogy tengerinyúl vadászat végett először Spanyol, onnan Franczia 's Németországba hozatott; a' hideget épen nem állhatja ki, azért is télen meleg helyet kíván, és szénával, szalmával vagy famohhal megrakott ládácskában vagy különös szobában tartják párosan. Legkedvesb eledele ugyan a' hús, azonban leginkább tejbe áztatott kenyér tápláléka,

húst, tojást, vagy eleven tengerinyulat csak íz ingerlés 's nyálánkság végett kap. Esztendőszaka közönségesen kétszer szaporít, 's nösténye 6 hét múlva 4—6 kölyket, mellyek 14 napig vakok, fiadzik; ezek midőn öt-hat hetesek anyjoktól elvételnek, 's fertály esztendő korokban tengerinyúlnak lyukban kifürkészésére gyakoroltatnak 's használtatnak. Legközönségesb nyavalyájok a' hasmenés, mellyet a' szünteleni tejes kenyér okoz, azonban ha eledelök változtatik, ritkán betegeskedők. Hasznok egyedül az, hogy vadászatra vitetvén, a' tengerinyulat lyukából vagy kikergetik vagy megölik. (Frettiren).

Császármadárrol, (Tetrao bonasia, Haselhuhn).

A' császármadár tyúkfajhoz 's névszerint az erdei tyúk-osztályhoz tartozván, közönségesen a' kis vadak közé számláltatik. Ez, a' fogolynál, mellyhez sokat hasonlít, valamivel nagyobb 's testesebb; a' kakasnak rövid 's csak kevéssé görbült orra fekete, 's szeme felett egy ripacsos veres folt látható; színe fekete 's fejr pettyekkel barna-veres, torka alatt pedig egy nagy fekete de fejr szegésű tarkaság vagyon, 's ennél fogvást a' nösténytől, mellynél ezen folt nincsen, könnyen megkülönböztethetni; lábai borzasok. Egyéb iránt a' nöstény is (jérce) hasonló tollú, csakhogy valamivel kisebb orra szarv színű, 's szemkörnyéki vonása is halványabb veres; napközben vagy földön fák 's bokrok alatt kaparsál, vagy földszinti ágakon ül, szava hangos és rövid süvöltésből áll. Párzása ideje Mártzius és Aprilis, midőn egymást a' földön meglehetős hangú sipolással (Pisten, Spiessen) hijják össze, 's ezután nösténye 8—16 világos rozsdaszín és setétebb pettyű tojásból ugyan annyi csibét költ, mellyek télíg anyjok' vezérlése alatt maradván tökéletesen megőnnek. Húsa gyenge, 's kellemes izúsége miatt egyike a' legkedvesb sülteknék. Különös ellensége a' róka nyest, vadmacska és görény, mellyek a' még szárnyra nem kelt fiatalokat gyakran elfogdossák. Van az itt leirton kívül még más kétféle u. m. a' Piréni császármadár, melly leginkább a' Piréni hegyeket

lakja; igen szép sárga szürke 's fekete tarkaságu, 's farkában két hoszú kiálló tolla vagyon. — Az olasz császár madár, melly Olaszország' alsó részeiben 's Nápolyban él 's hasonlóképen igen szép tollú.

Hó - vagy gatyás - fajdról. (Tetrao lagopus, Schnechuhn).

Erdei tyúkfajhoz 's a' kis vadak közé tartozik. Fekete kék orra olyan mint a' fogolyé, 's szemgyűrűzetén egy veres folt szemlélhető. Nyáron fejér szürke és fekete pettyezetésű, télen egészen fejér; lábai tollasak, begye váltva szürke 's barna; szárnya, hasa, czombja 's farkának takaró-tollai fejérek; jérczéje valamivel kisebb, szemgyűrűzete nem veres, tollai a' nyir-fajdeihez csak nem hasonlók. A' legmagosb havasonkon él, 's leginkább a' föld' éjszaki részei hazája; nyári tartózkodása helyétől csak télen, de akkor sem messze 's igen ritkán távozik el, azért a' ritkább madarak közé számlálhatni. Télen a' hóban fenyű és nyir-fák' bimbóival 's hangafával éldegél; nyárban földi epret, bogarakat 's különféle férgeket keresgél. Április 's Májusban párzik, 's erre a' jérce 6—10 fekete-barna pettyű tojásait 3 hét alatt kikölti. Fiacskái, mellyek azonnal anyjok után futosnak 's élelmöket magok szedegetik, esztendő alatt tökéletesen felszerdülnek. Ellensége mindazon ragadazó állat, melly a' császármadáré. Húsa frísente rosz izű.

Fogolyról. (Perdix cinerea, Rebhuhn).

Ezen mindenek előtt ismértes madár tyúkfajhoz tartozván, kis-vad osztálybeli; a' világ' minden részében találtatik, azon különbséggel, hogy imitt-amott tollszíne változik, formája azonban mindenütt egy; a' hím szép hamuszín 's fekete tarkáju, melly fején, hátán, szárnyán 's farkán rőt barnával vegyes; begyén egy nagy gesztenye színű lópatkó formájú folt (Schild) vagyon; a' tojó' irombasága nem olly szembetűnő mint a' kakasé. Eledele különféle mag, zöld vetés, bogarak 's hangyatojás; általányosan táplálékát főkép télen nehezen keresi; míg vetésekre járhat, türethően

él: de mihelyt a' különben is fagyos földet egészen hópalást fedi, élelemszerzése igen keserves; az első hó' leestével, miglen ahhoz nem szoktak, épen nem tudnak magokon segíteni, 's utakra vagy más szembe-tünő helyekre vonódnak, hol könnyen ellövéldöztetnek. Nagy hó által sokszor egészen behagyják magokat lepni 's néha 24 óráig is fedve maradnak így, kivált ha vert fekvésekben vagy fészkekben hó alatt is találhatnak élelmet; midőn hó alatt e' képen befedve tovább maradnak, felettök füstforma párolgás vagy gőz látszik, mellyből ítélvén a' vigyázó vadász azokat meglepheti. Ha mély 's felülről annyira megfagyott a' hó, hogy magokat alá nem kaparhatják, akkor éhségtől ösztönöztetvén a' helység melletti csűrökben, kertekben 's takarmány-kazlak alatt, fényes nappal is megjelennek, utólsó inségben pedig még az utszákon is; ilyenkor tehát, hogy rajtok valamennyire segítsünk, 's török, hurkok, vagy más cselek 's ragadozó állatok által egészen ki ne pusztíttassanak, bátorságos oldalhelyeken a' havat elsepreni és számokra oda szemet hinteni legjobb. Tartózkodások leginkább ritka fák-alatti bokros helyek, cserjék, szőlők, kasszálók, paréjos földek, zsombékos és gazos tanyák, fenálló zöld életek, 's t. e' f. hol ragadozó madarak előtt napközben megvonúlhatnak. A' fogolynak olly helyen eszközzendő meghonosítására, hol különben meg nem maradna, a' Hollandusok különös módot találtak fel: megfognak tudniillik néhány pár foglyot, azokat megszelídítik, 's vízbe mártván, fülökbe hamut hintenek, 's ilyenkor fejüket szárnyok alá dugván, valamelly sűrűbe leteszik. Némellyek' állítása szerint a' foglyok azon helytől többé nem távoznak el. — Hús, huszonöt esztendeig is élélhetnek. Hó' vesztével azonnal páráshoz fognak; a' tojó 10 — 12 — 20 tojásait bokor vagy garádtőben minden mesterség nélkül különféle száraz gazból rakott fészkében három hét alatt kikölti; a' kikelt porontyok alig száradnak meg, olykor a' hátokon lévő tojáshéjjal is, azonnal futosnak 's élelmöket keresik: azonban míg annyira meg nem nőttek, hogy ellenségeik előtt felrepülhesse-

nek, sokan az utánok ólálkodó ragadozó állatok' martaléki lesznek, 's kivált zápor esők miatt számosan elvesznek. Mihelyt mintegy felénnyire megnöttek, a' kakasok' melytollai, a' mi által őket a' nőstényektől leginkább különböztethetni meg, vörösleni kezdenek. Az így felnevekedett foglyok, sokszor két három fészekaljbol is, egy csapatba verődven, párosodásig egy kakas' vezérlése alatt maradnak. Hajnal után az illy egész csapat felröppen, 's néhány száz lépésnyire röppülven leszáll, egymást összekiábálja (Rufen) vagy hívja, 's ezt háromszor tévén, egész délutánig egy helyben marad, estve felé pedig eledelet keresni készül. Nálunk ismételten fajai a' fogolynak: a' veres fogoly (Tetrao rufus, Rothhuhn) melly Német, Francia és Olaszországban találtatik, a' mi foglyunknál nagyobb 's húsa is jobb ízű; tollaira nézve ezt méltán a' szép madarak közé számlálhatni; orra és lábai veresek, háta, szárnya 's farka hamuszín-barna, torka fejr, fekete örvű, 's két oldalait fejr-fekete narancsszínű félhold forma folt ékesíti. 2) A' görög fogoly (Tetrao rufus graeca, Griechische Rebhuhn): ez Kandia szigeten számosan tanyáz, 's a' veres fogolytól, melynek hasonfaja, csak abban különbözik, hogy tolla kékes hamuszínű. 3) Gyöngy fogoly (Tetrao perlatus, Geperlte Rebhuhn): hazája Khína, búbja szárnyai 's farka rőt-barnák, nyaka begye 's hasa kerek fejr foltokkal fekete-barnás. 4) Veres nyaku fogoly (Tetrao rubricollis, Rothhälsige Rebhuhn): hazája Afrika, 's akkora mint nálunk egy kis fogoly, hasa 's oldalai fejrrel elegy barna tolluak, 's nyakának veres színével különbözteti meg magát, honnan nevét is kapta.

Fürjről. (Perdix coturnix, Wachtel).

A' fürj és fogoly fajd-nemhez tartozván a' fogollyal egy természetű, egyenlő testállásu, csak ennél sokkal kisebb; hosza 8 iznyi, tollainak színe fekete barnásbol 's rozsdaszínből kellemesen elegyült, melly hol világosb hol sötétebb, sárgás és szurtos fejrsgű. Csapatokban egyedül fiaival, egyébiránt párosan jár,

búza 's tavaszvetésekben és kaszálókon tartózkodik, vizes helyen ritkán, erdőségben pedig és cserjékben, ha csak azok közt imitt amott gabona ninesen, soha sem. Hazájának Áfrikát állítják, honnan tavaszkor éjjeli vándorlással jön meg hozzánk, 's ősszel ismét eltávozik. Ezen őszi költözésben elfáradt fürjeket a' földközi tenger' partjain, 's ott a' tengermelléki szigetekben, hol hoszas tengeri utazások után kétszer szoktak évenkiut megtelepedni, ezrenként szokták elfogdosni. Egyedül a' kan ver vagy pitypalatyo (Schlagen), nösténye pedig csak reszkető hangon kettőztetve pityeg. Megérkeztökökkel többnyire igen soványak, a' mit alkalmasint huzamos utazásoknak tulajdoníthatni; azonban kevés nap múlva húsra 's erőre vergődven párosodáshoz fognak, 's 10—15 tojásaikat három héti ülés után kiköltik. Mihelyt nösténye ülni kezd, a' kan azonnal elhagyja, 's gyakori pitypalatyozása 's vavákozása mellett mind addig futos, bolyong 's repked, míg más páratlan nöstényre talál. A' kikelt fürjfiak, mint a' foglyok, igen hamar nevekesznek, 's alig verébnyi nagyságuk, már szárnyra kelnek. Tavasszal 's ősszel, kivált Augusztusban és Septemberben vizsla mellett hálóval igen könnyű hozzájuk juthatni; sokszor megesik, hogy a' vizsla, főképp tarlóban, egész fészekaljbeli együtt meglapult fürjeket is megáll, 's ekkor azokat a' rájuk vont fürjhálóval játék megfogdosni. Csak nem legnagyobb számmal fogatnak el Olaszországban, hol régiebb időkben a' kanfürj viadal egy neme volt a' gyönyörűségnek: Aprílis és Májusban tudnillik több nagy Uraság gyülekezvén e' végett Nápolyba, kanfürjeiket bizonyos fogadások 's a' leendő győztesre tett jelesb sommapénz ígérések után egy kis asztalkán összebocsáták, közéjük kevés búzaszemet hintvén; mihelyt a' két kanfürj egymást megpillantá, azonnal nagy méreggel kapott egymásba, 's mindaddig tusakodék, míg valamelyik győzedelmes nem lön; az illy győzedelmes fürj olykor több aranyokon is elkelt. *)

*) Lásd: Signor Agostino 19 Giornale dell' Agricoltura, et de' piaceri della villa.

Vannak más külföldi fürjfajok is, mellyek közt 1) a' bú b ó s für j (Tetrao cristatus, Haubenwachtel) Mexikót és Gujánát lakja; nagyságára nézve egyenlő a' miénkkel, de tollai sokféle színűek, 's név szerint hasán és nyakán rőt barnák, mocsos-barna szárnytollai pedig fehér szegélyűek, feje tetején hoszú bú b j a van. 2) F e k e t e n y a k u für j (Tetrao nigricollis, Schwartzhälsige Wachtel); ennek háta fekete barna, szárnyai fehér-tarka foltocskákkal rőt barnák, hasa, czombja 's hátulja hamuszínű, begye, két oldalról sárgarőt, torka fekete, 's lábain semmi sarköröm sincs. 3) K h í n a i für j (Tetrao sinensis, Chinesische Wachtel): ez legkisebb faj és setét rőt barna színű, de nyaka a' torkán szemlélhető fekete örvvel vagy gallérral fehér; némelleyek' állításakint ezt a' Khínaiak télen kézmelegítés miatt hordozzák magokkal. 4) M a l u i n i für j (Tetrao falcolandicus, Maluinische Wachtel): ez akkora mint a' közönséges fürj, hasa fehér, lábai rőt barnák, többi tollai pedig barnasárga színűek. 5) M e x i k ó i für j (Tetrao mexicanus, Luisianische Wachtel): némelley Amerikai tartományokban találhatik, orra 's lábai pirosak, háta és szárnyai rőt és sárga-barnák, hasa 's torka habos foltokkal tarkázott fehér, szeme alatt egy hoszas fekete folt látszik. A' fürj 5—6 esztendeig élhet.

Harisról. (Hars. Őmadár) (Callinula erex, Wachtelkönig oder Wiesenschnärcher).

Vizenyős helyeket szeret, 's a' fürjnél valamivel nagyobb, feje kicsiny, lapos 's fekete pettyezetésű barnás, szeme felett egész nyaktővéig és szája' szegleteitől nyakán végig hamuszín szürkés vonást szemlélhetni. Torka, nyaka, hasa vagy mála barna pettyezetű szürke; háta barnaveres, de imitt amott setét-barna, fekete és fehér habzásu; nem igen sebesen 's nem is örömet repül, 's ha felzavartatott, egy darabig repülte után ismét leszáll. A' fűben, hol szinte utakat gázol, igen sebesen szalad, 's ha az utána siető vizsla utóléri, néha meglapul. Kivált reggel 's alkonyodástól kezdve éjszaka igen sokat lármáz, 's hollétét elárulja.

Noha leginkább a' vizenyős kaszálókat 's rétszéleket 's az ezekkel szomszédos gabonákat lakja 's keresi, néha mindazáltal a' közellévő határos bokrocskák közé is el eltévedez. Eledele: férgek bogarak, apró magvacskák 's különféle zöldség, mellyek végett hoszu lábaival vízbe is begázol. Mihelyt tavasszal a' fű felserdült, 's benne a' haris menedéket találhat, azonnal párzáshoz fog, 's leginkább kaszálón rakott fészkébe 8—12 világos-barna pettyezetű zöld szürke tojást tojván, azokat 3 hét alatt kikölti; fiacskái azonnal futosnak 's eledeleket anyjok kalauzlása 's gondoskodása után magok kapdossák. Ellenségei: róka, vadmacska, nyest, görény, menyét, 's minden ragadozó madár; holló, varjú és szarka tojásait gyakran elhordogatja. Némelylek azon hiedelműek, hogy a' fürjeket költözködésök' alkalmával haris vezetné. Húsa jó ízű, de tojása még nagyobb nyálánság.

Örvösgalambról. (*Columba palumbus*, Ringeltaube).

Az örvösgalamb vagy székcács galamb-nemhez tartozván, kis-vad felekezetbeli; színe hasonlít a' hamuszín kék házigalamibéhoz, hanem nyakának mind két oldalán fejér örv vagy gallérforma folt vagy on, 's begytollai veresebbet mutatnak; szemkörnyéke fejér-sárga, orra lefelé görbült, orrbőre veres vagy piszkos testszín porforma fejér korpával meghintve; lábai szintén testszínűek; tojója valamivel kisebb, tollai halványabbak, 's nincs meg azon szép veressel kéklő 'színe is, melly a' kant ékesíti. Ezen igen vad 's vigyázó galambfaj többnyire magányosan él, nyögését vagy inkább darabos töredezett turbékolását 's dobolását (Heulen) némelley vadász igen jól tudván utánozni, így azt gyakran lövésre csolja. Találtatik ugyan, noha nem számosan, minden nagyobb 's csendes erdőségben: azonban kivált az olly erdőszeleket, hol szántóföldek, székesek, kaszálók, nyomások, buczkák 's folyó vizek közel esnek, különösen szereti; ősszel melegebb vidékekre huzódván tőlünk eltávozik, de Mártiusban is-

mét megjön *), 's megérkezte után azonnal párzik, 's ekkor nőténye magas tölgyfára, sűrű bokorba, vágycsonkafa' sűrű gallyai közé száraz ágakból rakott idomtalan fészkebe 2 fehér tojást tojik, 's azt 18—20 napi ülés után kikölti; kikeletkezett fiacskáit szájából, mint a' többi galambfélék, éteti, esztendőtszaka többnyire kétszer költ. Eledele különféle szemesélet, fűmag, földieper, kigyóhagyma, 's a' t. apró kavicsokat szedegetni 's a' székeseken keresgélni igen örömet szokott. A' fiatalok' húsa igen gyenge 's jó ízű, az öregeké kemény, izellen, taplós. Minthogy eledelek leginkább szemes élet, az elvetett magnak a' szántóföldekről felszedése által lehetnek ártalmasak. Van az örvös galambnak még más két faja, tudnillik a' kék és zöld székács; az első setétkék színű, szemgyűrűje veres, farka setétpiros: a' másik fénylő zöld, fekete evezői 's veres és sárga farktollai vannak; hazájok Madagaszkár.

Vadgalambról. (Columba oenas, Holztaube).

A' vadgalamb az imént említettem örvös galambbal egynemű és szinte kis-vad ágazatbeli, de az örvösnél jóval kisebb; színe, formája azonagy hamuszínkéké házi galambunkéval, 's hihető szelid galambunk is tőle származott; kivált a' kan' tarkója igen szép zölddel ragyog. Leginkább olly ritka 's aggfás erdőben tartózkodik, hol szántóföldeket, legelőket 's székeseket közel ér, 's odús fákat vagy szikla hasadékokat talál. Octóberben vagy később is nagy csoportokban délfelé költözik, 's Februárban vagy mindjárt hóvesztével ismét megjön; megesik azonban, hogy egyes vadgalamb a' költöző csoporttól elmaradtában téltől lepetvén meg, vagy a' házi galambokhoz társasodik, vagy magányosan élösködve éjjel magas fákon háló tyúkok közt keres szállást. Eledele a' mi az örvös galambé. Tavasz' nyíltával megjötte után párzáshoz fog,

*) A' szerző szelid galambok közé elegyedett 's a' többi költőzököktől elmaradt fiatal örvös galambot November' végével is talált és lőtt.

's odvas fában vagy szikla repedékben két fehér tojásit közös ülés által 18 nap alatt kikölti; közönségesen kétszer költ egy esztendőben. Husának ize az örvös-galambéhoz hasonló, de mivel ennél sokkal számosabb, 's a' vetéseket nagy csoportokban lepi meg, kártekönyebb is.

Gerliczéről. (Columba turtur, Turteltaube).

Szinte galambfaj, de minden galamb nemüek közt legkisebb, 's hosza mintegy 12 iznyi, orra vékony és szarvforma kék, orrluka veressel fehér; szemkörnyéke veressel sárga, lábai veresek; tollának fő színe barnás hamuszín, hátán és szárnyain fekete barnással vegyítve; begye testszín, szárnya világos barna, nyakának mind két oldalán feketével 's fehérrel vegyült örvé vagyon, 's fekete farktollai fehér szegésűek: tojója valamivel kisebb, tollai halványabbak, 's nyakgalléra keskenyebb. Ezen galambfaj a' két előbbinél sokkal szelídebb természetű, 's gyakran kivált útféleken igen közelre vár be. Nyögése vagy búgása igen messze hallatszik. Bokros erdőkben cserjékben és más hasonló helyeken tartózkodik, költése idején kívül pedig leginkább erdőszeleken, honnan a' szántó-köles- és kenderföldeket közel érheti, lakik. Mint költöző madár Septemberben eltávozik, 's csak Áprilisben tér meg. Minden szemes életet, sokféle fűmagot, szederjt, apró kigyóhagymát 's kavicsokat, szedegett, 's mint az örvös galamb, úgy ő is, a' székes vizes és gödrös helyeket örömmel meglátogatja; megjövetele után, mihelyt a' fák zöldelnek, párzani kezd, 's bokorban, sűrű ágak közt, vagy csonkafán rakott ritka 's lapos fészékben 2 fehér tojását 14 nap alatt kikölti, 's fiait galambmódra szájából éteti; nálunk a' lapályosb 's melegebb vidékű erdőségekben esztendőszakán kétszer költ, 's 8—9 esztendeig élhet; fiatal korában igen megszeliődül. Húsa, kivált ősszel, midőn köles és kenderföldeken nagyon meghízott, gyengéd 's kellemes ízű. Mint az előbbi két galambfaj, úgy ez is egyedül élelem keresése által lehet a' szántóföldekre ártalmas. Legnagyobb ellensége az ölyv. Mivel a'

régiek azt hitték, hogy a' párjavesztett gerlicze többé nem párzik, azt boldog házasság 's tántoríthatatlan állandó özvegység' jelének tartották.

Vadlúdról. (Anas anser ferus, Wilde Gans).

Ez rucza - nemhez 's kis vadak közé tartozik; 6 10 fontnyi nehéz, orra vereses sárga, 's épen olly alkotásu mint a' szelíd; formája, színe 's gágogása a' házi hamuszín vagy iromba lúdéval egy, csakhogy kevésé karcsúbb, vékonyabb, könnyebb 's görbültebb nyakú annál; igen félénk 's vigyázó lévén, nehéz lővésre kapni, mivel közönségesen tisztább helyeken szállván 's telepedvén le, közülök egy vagy kettő szüntelen őrt áll. A' nagy terjedékű nádas 's gázós réteket szereti, honnan a' pusztákon vagy nyomásokon találató székes vizenyős helyekre főkép reggelenkint 's délután kijár; zsombéktétőn, lápon vagy letördelt sűrű avas nádon fészkel; hideg ősszel délfele melegebb vizes helyekre húzódik, költözésekor a' sík 's gyepes rétségeket, őszi vetéseket 's tarlókat megkeresi, repülése többnyire horog formában 's nagy gágogással történik. Eledele különféle szemes élet, zöld vetés, zöldfü, apró halak, férgek 's bogarak. Kotlása' ideje Április és Május, midőn jól felhalmozott fészkében 8—14 zöldes fejér tojásit 4 hét alatt kikölti; kis libáji a' szelídekhez mindenben hasonló, anyjok' gondviselése alatt hamar nevelkesznek, 's őszig tökéletesen megnőnek. Némelly természet-vizsgálók szerint a' vadlúd 40—50 esztendeig is élélhet. Különös ellensége a' róka, vadmacska, és sas, melly azt levegőből rugja le 's öli meg. A' fiatal' húsa gyengéd 's igen jó ízű, az öregé izetlen, szivós, taplós, kemény; késő ősszel nagy csapatokban lepvén meg az őszi vetéseket, szembetünő károkat tehet.

Vadlúdhhoz tartozik a' Lili k, 's attól csak azzal különbözik, hogy valamivel kisebb, 's fekete-barna orra felett mint a' szárcsának fejér húsos holdja vagy on, hasán pedig egy fekete folt, gágogása vékonyabb és sikoltóbb; egyébiránt természeti tulajdonira nézve a' vadlúddal csak nem mindenben megegyez, szinte olly félénk 's vigyázó, de valamivel sebesebben repülő.

Vadruczáról. (Récze, Kácsa, Kacsa, Gócza). (Anas fera, Wilde Ente, Wildente).

Ha valaki a' két Hazában találtató számtalanféle vadruczákat egyenkint 's környülállásosan akarná leírni, ez által bizonyosan meglehetősen kiterjedésű munkát szerkeztetne; emellőzván tehát az egyenkinti környülményes rajzolatot, itt csak az isméretesbeket említem. Ezek közt igen közönséges: a' nagy rucza (anas boschas, Stockente), füttyülő rucza (anas penelope, Pfeifente), hamvas (anas ferina, Tafelente), Csörgő (anas clangula, Quackente), kalános (anas clypeata, Löffelente), kergő, hápogó, vagy sáporogó (anas strepera, Schnatterente), fekete vagy czigány (anas nigra, Schwartzente), pézsmá (anas mochata, Bisamente), tarka (anas spectabilis, Buntente), felelő (anas querquedula, Knäckente, vagy Winterhalbente), bikafejű vagy buksi (anas bucephala, Dickkopf), erdei (anas arborea, Baumente), fejéres (anas albeola, Weissling), törpe (anas minuta, Zwergente), nyilfarkú (anas acuta, Pfeilschwanz), krik (anas crecca, Krickente), jeges vagy téli (anas glacialis, Winterente), tükör récze (anas nobilis, Spiegelente), fáczány-rucza (anas caudata, Fasanente), Tarajos vagy kontyos (anas fuligula, Europäische Haubenente), hegyi vagy havasi (anas marila, Bergente), búbos vagy örvös (anas galericulata, Federkappe); — az itt előszámlált fajakat különböző vidékeken sokszor más 's más-képen szokták nevezni: így kerekedtek a' kendermagos, babos, csalános, bukdosó, gérczi, téglás és más rucza nevek, melyek ismerését 's egymástoli különböztetését a' hely' szorossága miatt kénytelenítettém mindenkinek tapasztalására bízni.

Szárcsáról. (Szárcsa Fű.) (Fulica atra, das gemeine Wasserhuhn).

A' szárcsa gázló madár 's kis vadak sorában áll; hosza mintegy 14 iznyi, orra fejér 's két oldalain öszvenyomult, szemgyűrűzete gesztenyés barna, 's homlokán egy kopasz fejér bőrforma növés vagy hold vagy; egyéb tollai hamuszínnel feketlők; némelyek

szerint van azonban fejér, szürke és tarka is. Nem örömmest repül, 's repülése közben lelőggó hosszú lábával gyakran a' vizet is verdesi; úszása késedelmes, 's fejét minduntalan mozgatja; eledel keresésre gyakran víz alá bukik, de csak hamar ismét felötlik; ha a' vadász lövéseitől megfélemlert, a' vízben úgy levonúl, hogy egyedül feje látszik ki, vagy víz alatt kákába ragadva több pillanatokig marad (Einbeisen, Verbeisen). — Egész Európa, Azsia, Amerika hazája, 's a' nádas, gyékényes 's kákás sásos tavakat vagy réteket lakja; mint költöző madár September körül eltávozik, de Mártzius vagy Aprílisben éjjeli huzódással ismét megjelen. Valóban csudálkozásra méltó, mikép tehet olly messze útat, midőn tapasztalásból tudhatni, hogy felette nagy fáradtsággal reptül, 's nyáron kizavartatván a' vízből, mihelyt tollai megszáradnak, eltikkadva hullong le, 's hulladoztában kézzel is fogható. Eledele apró halak, bogarak, vízi férgék 's gyenge vízi növények, melyeket vízfeneokról is felhoz. Párzása Aprílisben esik, midőn gyékény, káka, sás 's nád közt többnyire száraz kákaszálakból víz felett úszó de nádszálak közé megerősített fészket rak, 's 4—6 fakós barna pettyezetű piszkos vereses fejér, hoszas tojásit 3 hét alatt kikölti; ha tojásai elszedetnek, két söt három rőston is újdón fészkeléshez fog, 's párzása hangos sikoltozással 's nyerítéssel jár; fiacskái azonnal úszkálnak 's húzott vékony hangon szüntelen sipognak 's igen esínskák. Ellenségei azon ragadozó állatok 's rabló madarak, melyek más hasonló vadaké. Húsa halzsír izú 's nem igen kellemetes, tollai nehéz kopasztásuak lévén, e' helyett bőrét szokás levonni. — Tulajdon tapasztalási után könnyen megismérkedhetik a' vizsgálódó vadász a' buvár lúddal (mergus merganser, Tauchergans), kárakátnával (kára) (colymbus, Taucher), apácza buvárral (mergus albellus, Weisse Nonne), nyilfarkú buvárral (mergus minutus, Pfeilschwanz), közönséges buvárral (colymbus minor, Kleine Taucher), búbos buvárral (mergus serrator, Meerrachen), vöcsök buvárral (colymbus auritus, Geöhrte Taucher). A' közön-

séges csüllővel vagy sirállyal (*Larus fuscus*, Braune Möve). Az európai halász-madárral, csérrel (*Sterna hirundo*, See Schwalbe) 's a' t. mellyek a' Haza' különféle vizes vidékein igen számszerűen találhatók, és sokkal közönségesebbek, hogysem azoknak fejenkinti leírása kívántatnék.

Gödényről: (*Pelicanus onocrotalus*, 'Pelikan).

A' gödényt 's kalános gémet (*Plantalea leucorodia*, Löffelgans) kivált a' külföldiek gyakran összecserélik egymással, minthogy mint a' kettő vízimadár; tavak 's nagyobb folyamok' partjain élnek, azonban igen különbözők. A' gödénynek nagy úszólábai vannak, milyennek a' kalánosgémnek nincsenek, hanem csak mint a' többi moesári madaraknak. A' kalánosgém kemény 's elől kilapult kalánforma orrú, hogy azzal a' vízi csigákat, bogarakat, 'kagylókat 's rákokat a' víz' fenekén összekaparhassa és szétzúzhassa; a' gödénynek ellenben nagy, puha pergament nemű orra van, mellynek alsó részén bizonyos sárga ránczos 's kifeszíthető bőrszerű zacskó vagy tömlő függ, 's ebbe mind azt, a' mit kihalász a' vízből, öszveszedi, 's néha hat söt nyolcz fontnyi halakat is tartogat benne. Nagyságokra 's tollaik' színére is elütnek egymástól; a' gödény' tollai halvány rozsdá vagy testszínűek, a' kalánosgémé pedig fehérebbek; a' világnak minden részeiben 's minden égőv alatt találhatók gödény, a' kalános gém pedig csak a' melegebb 's mérséklett hajlatu tartományokat lakja. Hogy a' gödény begyét maga magának kívágná 's abból szomjas kisededinek táplálékul önvérét bocsátaná, mint sok czímerekben láthatni, az csak mese.

Fejékolcsagról. (*Ardea garzetta*, Weisse Reiger).

A' kolcsag gémfaj 's mint gázló vízimadár itt a' kis vadak közé számláltatik, olly helyeken azonban, hol sólyommal vadászat divatos, nagy vadnak tekintetik; van ugyan kisebb 's nagyobb kolcság, de mind a' két-félének orra sárgás, szemgyűrűzete aransárga, az orra' tövében lévő kopaszág veres sárga; homloka

's feje' eleje fejtér, szemci fölött pedig egy fekete vonáska szemlélhető, melly egész nyakáig nyulik; hátán végig néhány igen szép, finom selyem-tapintatú tolla van, mellyből fűzetik ama híres és drága becsű kolcsagtoll-forgó, melly kivált Nemeseink' és Szépnemünk' nemzeti öltözetének egyik czímeres czikkelye; felette félénk 's vigyázó madár, 's a' mocsáros főkép vizlapályos rétségeket lakja, 's az azokhoz közel fákra is fel száll. Ősszel melegebb vidékekre költözik, tavaszlatkor pedig ismét visszatér. Apró halacsák, békák, csigák, víziegerek 's más hasonlók eledele; élelmet keresni a' vízbe gólyamódra gázol be, abban csendessen megáll, 's a' hozzá közelítő halacskákat nagy sebességgel kapkodja. Fészket leginkább fára rakja, 's a' tojó 3—4 zöldes-kék tojást 3 hét alatt kikölti 's fiacskáit gólyaként neveli. Ellensége: róka, vadmacska, görény, menyét 's az erőszakos vagy rabló madársort. Némelly helyeken meg szokták husát enni 's jó ízűnek tartják, de köztudomás szerint igen halszagú, 's azért leginkább drága tollai végett kerestetik 's lövetik.

Az éjkolcsagról.) *Ardea nicticorax*, Gemeine Nachtreiger).

Ezen kolcsagfaj, mellyet sok helyen bakcsónak is neveznek, farkastul közönségesen 20 ujnyi hosszú, orra erős, összenyomott, hegyes, fekete 's csak tövé-nél sárgás, szemgyűrűzetre vereses-sárga, lábszárai sárgás-zöldek, homloka 's szemfeletti egy vonása fejtér, tolla fejtérrel barnás és fekete-zöld tarkáju, 's tarkójáról három fejtér keskeny fekete végű toll függ, melly kivált a' Töröknél ékességül használtatván, néha igen drágán fizettetik; nőténye, hasonló a' hímhez, csak tollai valamivel halványabbak. Éji repülése közben kellemetlen kóak hangját gyakran hallhatni. Tartózkodása mocsáros kivált nedves erdőség szokott lenni. Eledele a' mi fejtér kolcsagé. Áprilisben tavasz kori megérkezte után párzik, 's tojója 3—4 hamuszín petytyezettű piszkos-fejtér tojást száraz gallyból 's kákából vízhez közel fára rakott fészében 3 hét alatt kikölti, 's kisdedeit gólyamódra neveli. Ellenségei azonok a' fejtér kolcsagéval; húsa épen nem használható.

Kék-gémről. (*Ardea cinerea*, Graue Reiger).

A' kék-gémet, melly a' Haza' posványos ingoványos részeiben olly számosan tanyáz, hogy azt járatanabb vadász is minden bővebb leírás nélkül ismeri, egyedül azért hozom említésbe, mivel az előbbi századbéli nagy Urak' különös mulatságok vala, ezt tanított sólyom által levegőből leüttetni; ezen madár szomorú 's komor véralkatu, úgy hogy állóhelyéből gyakran egész nap sem mozdul meg; eledele halak 's békák, azért mindenkor tószélekhez tart 's azokhoz közel fészkel; repülése késedelmes, 's ha nagyon megijed, a' felfalt békákat 's halakat azonnal kiokádja.

Barnagémről (Kormogém vagy Kormorány). (*Ardea nigra*, Schwarze Reiger).

Ez a' fentebbihez hasonló tulajdonságu; feje 's nyaka violaszínnel 's barnával vegyes, 's feje foltokkal tarkázva csillogó zöld; szárnya, háta, 's farka is olyan színi, csak hogy nem feje foltos; hasa mocskos feje, lábai veresek. Élelme 's párzásmódja mint elenségei is egyek az előbbeniével, húsa szinte rosz.

Dobosgémről vagy Vízibikáról, Bölönyről. (*Ardea stellaris*, Rohrdommel).

Ennek orra vastag, egyenes, hegyes, barna, alól zöldes, szemgyűrűzete veres-sárga, lábszárai zöldesek. Feje teteje fekete, vastag nyaka nagy tollakkal van megrakva; mellyek színre általányosan az erdei szalon kácihoz nagyon hasonló, csak valamivel vereses-sárgábbak. A' bölöny vagy vízibika igen renyhe madár, 's égnek szegzett orral néha óránként is mozdulatlan áll a' sás gyékény vagy nád közt, repülése igen lassú; a' világ majd minden részeiben találtatik, a' magányt keresi; félénk, azért tartózkodását nagy mocsáros gazos helyeken választja, 's nád, káka vagy gyékény közé vonúl, hol béka, kigyó 's víziegér eledele. Különös kiáltására vagy bömbölésére nézve, melly egy részben marhabögéshez, másban hollókároghoz hasonlít, nevezetes; ezen messze hallható mély dunno-

gást, melly félénk utazót 's tapasztalatlan ujoncz vadászt gyakran megrettent, orrának vízbe-mártása közben teszi. Ha a' vadász leszárnyalta vagy valamelly ragadozó állat nyaggatja, hegyes orrával bátran védi magát. Párzik mihelyt a' nád, gyékény, sás felverdül a' mocsáros helyeken, 's a' tojó gaz közt rakott fészkeben 3—5 piszkos halvány-zöld tojásait 3 hét alatt kikölti, 's fiacskái azonnal utána gázolnak. Ellenségei egyek a' kolcsagéival, húsa bűdös halszaga miatt nem kedveltetik. A' veresgém, nádi bika habosgém, fejér és fekete gólya, mint igen közönséges 's ismértes gémfajok itt elhallgattnak.

Az erdeiszalonkáról. (*Scolapax rusticola*, Waldschnepf).

Ezen szalonka vizenyős helyen élőködő gázló madarakhoz, 's név szerint a' szalonka-fajhoz tartozván, kis-vad osztálybeli; fogoly nagyságu, rozsdás barna, vagy vércse-szín tollai fekete fejér és sárgás tarkájuk, nagy szemeknek gyűrűzete fekete barna; feje nagy 's gömbölyeg, némellyiké azonban hegyes hoszúdad; lábai zöldes hamuszínűek, orra egyenes, hajlékony 's végén többnyire tompa, felül barnás alul zöldes-sárga 's elől feketés nyaka meglehetősen hoszú, farka igen rövid. A' tojó valamivel nagyobb 's zömökebb, halványabb színű 's szárnyaiban több fejtűs jegyű tollai vannak; mivel az erdeiszalonka többféle, 's hol kisebb hol nagyobb, 's tollai színére nézve is némelly részben egymástól különbözök, ezen rajzolat csak utasító kalauz lehet minden külön fajnak könnyebb megismerhetésére. — Repülése ingadozó 's kívált estvelihuzódásakor nem igen sebes, azonban sűrű fák közt veretvén fel, nagy sebességgel és zörgéssel tud a' fák fölibe felcsapni; nem örömet repül, 's a' közelítő vadász vagy annak ebe előtt fatőbe vagy bokor alatt lapul meg, 's ha felveretik, egy pár száz lépésnyire ismét levágodik 's odább szalad. Európának nagyobb részeiben találhatik, nappal erdőben, bokorban, vagy gazos 's nádas helyen vonul meg, de fára soha sem száll fel; bokor vagy fatőben lappang 's csendelgő tanyáján ide 's tova szaladgálva élelmét falevcek közt keresi; az

olly hegyes helyeket, hol mocsáros 's vizenyős rétek, kaszálók, szántóföldek 's turjányok, de főkép baromállások 's járások közel esnek, különösen kedveli. Mihelyt November körül a' falevelek sárgulni 's hullani kezdenek, 's a' levegő szemlátomást hűsödik, éji vándorlással Franczia 's Olaszországba egész Afrikáig seregenként bujdosik, melly költözéssel napközben mindenkor sűrű bokrok közt 's gazban pihen, de több napig egy helyen ritkán marad, kivévén ha tavaszi viszatértében, a' mi közönségesen Mártziusban és Aprílisban esik, azon környéken, mellyen keresztül huzódik, még hó találtatik vagy az idő egyszerre télire változott: ilyenkor a' mocsáros erdőségben 's füzesekben több napig is megállapszik, 's nyári szállására csak idő' derültével 's lágyultával indul. Ekkor esthajnallal, midőn úgy sem repül magasan vagy sebesen, annyival könnyebb lőni, mivel az erdőnek egyik részéből másikba huzódván, a' tisztás helyeket, vágásokat, utakat, cserjéket, kaszálókat, legelőket 's baromállásokat keresi, 's repülés - közbeni makogása által a' vadászt közelítésére előre figyelmezteti. Eledele férgek, bogarak, csigácskák, zöltség, rothadt gyökerek 's más hasonló; orrát féreg - keresni egész orrlýukáig dugja földbe, vagy sárba, 's a' marha - ganéjban találkozó bogarakat különös szorgalommal keresgéli. Tavaszi megérkezte után azonnal párzik, 's ilyenkor kivált szép időben nagy lármával 's makogással van, 's kakasa felborzasztván tollait, kiterjesztett farkkal 's leeresztett szárnyakkal, repülés - közben közönsül jérezéjével, ez bokrocská alatt avarban vagy más hasonló helyen rakott fészkében közönségesen 4—5 barna-veres tarkáju szennyes-sárga tojásit három hét alatt kikölti, kikelt kicsinyei azonnal futosnak, 's anyjok által vizenyős 's árnyékos helyekre kísértetvén, csak hamar szárnyra kapnak, felnövésökig azonban, 's felszállások által a' rabló állatoktól menekhetésükig szükség' esetében anyjok körmei közt viszi fiókperceputyait veszély elől bátorságos helyre. Róka, vadmacska, nyest, görény, menyét 's minden nagyobb ragadozó madár ellensége. Húsa különös jó ízű

's mint ritka nyalánkságot belsőrészével 's minden emésztelével szokás megenni.

A' nagyobb sárszalonkáról. (*Scolopax major*, Mittel Schnepf.)

Ezen szinte vizenyős és sáros helyet kedvelő faj mint az előbbi kis - vad osztálybeli; az erdeihez nagyon hasonlít, csak hogy $\frac{1}{2}$ résszel kisebb 's könnyebb annál; ormos 's nagy üregű orra elől setét - barna, hátul vagy tövénél sárga pettyezetű; szemkörnyéke gesztinyé szín, lábai zöldesek, feje' tetején téglaszín, két oldalán fekete csíkosság van; zsombékos 's rekettye-bokros helyeken 's locspocs körül egyenkint találhatik; mint költöző madár Augusztus vagy Septemberben távozik el, 's Áprilisban visszatér. Eledele a' mi az erdei szalonkáié. Tavaszi megérkezte 's állapotda után párzáshoz fog, és zsombéktetőn, söppedékes helyen, avas - fűben vagy rekettye-bokor' tövében 4—5 barna pettyezetű sárga-zöld tojásait 3 héti olly szorgalmas ülés által, hogy azt fészken gyakran kézzel is megfoghatni, kikölti; fiacskái azonnal futosnak 's mint minden szalonkafaj igen hamar nevelkesznek. *Ellenségei* egyik az erdei-szalonkáiéval; húsa ugyan nem olly kedves konycz mint amazé, azonban még is gyengéd, jó ízű 's nyalánkságnak tartatik.

A' közönséges sárszalonkáról (Sártyuk). (*Scolopax gallinago*, Heerschnepf, Moosschnepf, Becasine).

Ezt néhol bárány-szalonkának is nevezik, alkalmasint mivel párzásakor a' levegőbe magasan fel-szállván, midőn nagy sebességgel oldalaslag 's csappanósan csavarogva leereszkedik, szárnyaival bárány-bőgéshez hasonló hangú zörgést csinál; ennek orra hosszú, egyenes, vékony, hegye felé szélesb, szennyes sárga, zöldszínű 's feketés végű, szemkörnyéke diószínű barna, lábszárai barna-zöldek, testéhez képest kicsiny fején három veres-sárga 's két fekete vonás van, begye 's hasa szürke, többi tollai barna rozsa vagy vérese színűek ugyan, de fekete és sötét barnával vegyesek, 's szárnyai fejjér pettyezetűek. Disznóturjányokban, marhanyomban, apró gyékény, sás és káka közt vagy

vízmelletti avas fűben szokott lappangani; a' közelítő vadász előtt nagy sebességgel repülven fel, magát többnyire elsikoltja, 's eleinte kanyargós utat vévén, néhány tekervényes forgás után egyenességen repül, 's nem messze ismét lecsapódik. A' posványos és zsombékos helyeket, hol költeni is szokott, leginkább szereti; már Júliusban csoportozik, 's vizes kaszálókon, réteken, sáros, zsombékos, semlyékes, gödrös, 's dísznó - turadékos helyeken élőködven Septemberben ollykor Novemberben távozik el. Eledele a' mi az erdeiszalonkáié. Párzása 's költése Aprilisben történik, midőn zsombéktetőn vagy lápos helyen 4—5 szennyes sárga-zöld, sötét barna 's hamuszín pettyű tojásait 3 hét alatt kikölti, fiacskáit azonnal futosván igen hamar idűlnek. Ellenségei egyek az erdeiszalonkáiéival, húsa igen jó ízű, azonban sokáig tartatván kivált ha kövér hamar halszagot kap; fris korában bélével 's emésztetével együtt szokták megenni.

Selyem - vagy szőr - szalonkáról. (*Scolopax galinula*,
Haarschnepf).

Ez az erdeiszalonkáival szinte egy fajhoz tartozó kis vad. Fekete barna fejtollai rozsdaszínnel vegyesek 's mind két szeme fölött egy véreseszín vonás vagy csíkosság vagyon; nyaka fejéres, azonban imitt amott veres pettyezetű, begye 's hasa fejér, háta késsel csilámló veres, 's nyakától kezdve hátán végig négy halvány sárga vonás vagy csík szemlélhető. Minden tolla igen puha, selyem tapintatu, és szőrforma, honnan neve is származott. Vándorlása, tartózkodása, eledele, párzása, elenségei 's húsa az előbbeniéihez mindenben hasonló, csakhogy szembetűnőleg kisebb 's andalgóbb repülésű.

A' czivakodó bíbiczről. (*Tringa pugnax*, Streitvogel).

A' czivakodó bíbicz parti madár, 's mintegy 12 iznyi hosszú, szemkörnyéke feketés, egyébiránt tollai igen különféle színűek. A' hímnek szemgyűrűzete testszín biborcsokkal van megrakva, mellyek kivált az öregknél igen szembetűnők, de öszszel nagy nyaktollai-

nak elhulltokkal elenyésznek 's csak következő tavasszal tűnnek elő; nyakát körösleg örvforma nagy behajló végű tollak övedzik, melyek ozivakodás 's berzenkedés közben megfordított tányérként állanak fel 's igen különös tekintetet adnak neki; hasa fejéres, háta fakó-barna, de mindenkor feketével 's fehérrel vegyítve; a' tojó 's fiatalok az említett nagy nyaktollakkal nem bírnak, 's színökre az apróbb fűtyülő szalonkákhoz hasonló; veszekedésre különös hajlandóságok van, 's ezen indulatjokat leginkább párzáskor mutatják, Európa' melegebb részeiben nagy vizek körül 's mocsáros helyen tartózkodnak. Mindszent nap tájban elszoktak távozni, de Áprilisben vagy Májusban ismét megjönnek. Eledelök: férgek, csigácskák, bogarak, vízi-növények, 's gyökerek, Májusban párzanak mérges veszekedések közt; több hím tódulván tudnili egy rakásra, nyakgallérforma örvöket felborzasítják 's egymást igen vakmerően vagdalják; a' tojó 3—4 piszkos fehér de barna pettyezetű tojásit 3 hét alatt kikölti; kelés után azonnal futosó fiatalai igen hamar nevelkeznek. Ellenségei azok, melyek más hasonló parti madaraké. Nem annyira husáért, mely nem különös jó ízű, hanem tojásai végett, mely ritka nyálkság, kedveltetik 's kerestetik.

Közönséges bibicről. (*Tringa vanellus*, Kiebitz),

Szinte parti madár 's kis vad lévén a' közönséges bibicz, Európának csak nem minden mocsáros helyein seregelt; nagyságára galambhoz hasonló 's mintegy 12—14 iznyi hosszú; háta szárnyai 's begye barnazöld zománczozatú, torka 's hasa fehér; csaknem négyszögletű fején lefüggő bokrétája van; a' szemefölötti vonás, halantéka és nyakoldalai fejelek; farkának felső apró tollai sárga veresek, többi nagy tollai pedig fekete széllel fejejlők; igen sebesen 's csavargólag repül, 's repülés közben minden oldalra kanyarogva szüntelen kiabál; félénk, vad 's igen vigyázó, azonban a' kocsit még is könnyen lövésre várja. Vizszéleket, székes pusztákat, nedves kaszálókat, ugarokat, legelőket, baromjárásokat, semlyékeket leginkább kedvel; késő

ősszel ugyan egy pár hétre melegebb vidékekre el szokott távozni, de hó' veszte után csak hamar itt terem. Párzása Aprílisa esik; a' tojó zsombékon vagy vakondok turadékon, ugaron vagy tavaszvetés - szélben gödröcskét fürdvén ki, azt kevés gazzal kibéleli, 's 3—4 fekete-barna pettyezetű kékes zöld tojásait 3 héti ülés után kiköltvén, fiait azonnal mocsáros helyre vagy vizszéli gazba vezeti; az öreg tojók néha esztendőben kétszer is költenek. Ha fészkökhöz vagy fiacskáik' tartózkodása' helyéhez embert vagy annak ebét látják közelíteni, nagy lármával kavarnak a' levegőbe, 's hol egy hol más oldalon le-lecsapdosnak. Ellenségei: róka, vadmacska, nyest, görény, menyét 's némelly ragadozó madarak; holló, varju és szarka ellen, melyek tojásai után ásítznak, igen bátran viseli magát, 's őket többnyire elűzi. Húsa ha fiatal igen jó ízű, de tojásai még kedvesb nyalánkságul tartatnak. A' többi számtalan szalonka fajbeli és gázló madarakat, melyek szerte a' két Hazában igen közönségesek, mivel azokat a' vadász önmagától is meg fogja különböztethetni itt elhallgatom 's egyenkinti rajzolatjokat elmellőzöm, mindazáltal az isméretesbeket névszerint előidézem, ilyenek: a' gyöngyvér-lile néhol gólyaszalonka (*Charadrius himantopus*, *Strandreuter*), kardorru vagy gulipánszalonka (*Recurvirostra avocetta*, *Wassersäbler*), porondlakó vagy szélkiáltó (*Tringa arenaria*, *Sandläufer*, *Goiser*), poling vagy furkófejű (*Charadrius pluvialis*, *Goldregenpfeiffer*); végre különféle fűtyülő 's kisebb nagyobb szalonka-fajok, mint a' fekete szalonka vagy batla 's többek,

Némelly ragadozó 's erőszakos madarokról.

Hoszas 's talán felesleg is lenne mindazon erőszakos ragadozó madarakat, melyek nagy számban honosink, természeti tulajdonságik szerint fajonként és fejenként leábrázolnom; általában minden vadász fogja felőlök tudni: hogy mivel husevők 's bátor természetűek, minden kisebb vadra ártalmasak, következőleg minden úton-módon pusztítandók; szükséges kü-

lönböztethetés miatt azonban itt némelyeket megemlítek: 1) a' sárga havasi sas, (*Falco chrysactos*, Königs vagy Goldadler): ez legnemesbike's dölýfösbike a' sasfajoknak, kiterjedt szárnyakkal megmérve 9—10 lábnyi szélességű, minden más madarainknál magasabban repül's néha fellegeken is túl emelkedik; erős orra kékes aranyszínű, lábai igen hegyes körműek, tollai barnák's aranyszínűek, szemei sárgák's villogók. Lakását magányos magas sziklabérczezen választja, honnan lebocsátkozván a' ludakat, nyulakat, bárányokat, gidákat, őz és szarvas borjúkat ragadozza. Altalányosan a' sasneműk felette sebes repülésűek's egy percz (minutum) alatt 5626 Párisi lábnyi utat tehetnek reptökben, az az egy óra alatt 20 francia vagy 15 német mérföldet, 's így egy nap alatt 480 francia vagy 360 német mérföldet. Második Henrik Francia Király egy pár sólymot tartott Fontainebleauban, melyeknek egyike elrepülván 24 óra múlva Málta szigetében fogatott meg, így tehát egy nap alatt 270 német mérföldet tett, vagy is egy óra alatt 12 $\frac{1}{2}$ mérföldet. 2) Szakálas keselyű (*Vultur barbatus*, Lämmer Adler). Ez minden nálunk ismértetes sasok közt legnagyobb, kiterjesztett szárnyakkal 16 lábnyi széles, nyaka kopasz, tollai setét barnák, feje' teteje lapos, 's erős orrának vagy kampójának csak hegye horgas. Mint minden ragadozó madarak az éhséget sokáig állja ki, 's az elrablott's felfaldoklott állatok' szörét's tollait reggelenként kiokádja. 3) Fekete sas (*Falco melanactos*, Gemeine Adler): színe többnyire barna, farka fejr, leginkább a' nyulakat ragadozza, azért hajdan Franciaországban, mint a' sólymot, nyúl's más kisebb-vad vadászásra tanították. 4) Fejr sas (*Falco albicilla*, Fischadler): nagysága mint a' fekete sasé, háta's hasa setét barnák, feje's nyaka szennyes fejr, rőtarna pettyekkel vegyítve; a' fiatal őzeket és szarvasokat leginkább rabolgatja. 5) Hamuszín keselyű (*Vultur cinereus*, Gemeine Geyer), Európának magasb erdős hegyeit lakja, néha azonban lapályos tájakra is lehuzódik. Tollainak fő színe sötét barna fekete, orra kék viaszszín hártájú, a' nyakán szőrfor-

ma vereses pelyhe 's tollai örvet vagy gallért képezvén annak igen különös tekintetet adnak; himje (Terz) mint más ragadozó madaraknál a' nőténynél $\frac{1}{3}$ résszel kisebb; eledele ugyan leginkább dög, azonban néha szarvas és özborjúkat, bárányokat, nyulakat 's t. e' f. is kapdoz. 6) Csonttörő sólyom (Falco ossifragus, Seeadler), egész Európában találhatik; ez nem olly éles látású mint a' többi rabló madarak, 's evezőtollai is rövidebbek lévén alantabb repül, 's csak víz felett kóvályog; tollai vörösfekete és szürkibarna tarkájuak, lábai szárban sárgák 's pelyhesek; a' tojó barnább a' hímnél, 's torka begye 's hasa fejjel pettyezett. 7) Norvégiai keselyű (Falco leucocephalus, Norvegische Geyer). Ezen keselyű faj több Európai tájakon kívül Norvegiát szereti főképen, 's fejjel tollai miatt igen szép madárnak tartatik: orra sárga 's horgas végű, lábai halvány sárgák. 8) Halász sas (Falco haliaetus, Flussadler). Ez felette éles szemű lévén magasról látja meg a' vízben uszkáló halakat, 's reájok nagy sebességgel csap le; nyak és máltollai veres és barna foltoskákcal fejérek, szárnyai fejjel szegéssel barnák, lábai sárgák, feje teteje részint sárga részint fejjel. 9) A' Kánya (Falco milvus, Gabelweyhe). Ennek tolla rozsdaszín, feje fejéres, farka villás; libák, csibék, apró ruczák 's más házi baromfiak' vakmerő elragadozása által sok kárt okoz, egyébiránt lómha 's ragadományátul sokszor vérese holló és varjú is megfoszlják. 10) Vándor sólyom (Falco peregrinus, Wanderfalke) éjszaki Európának bérezesein tartózkodik. Mint erős, bátor 's tanúlékony madarat nyúl, fogoly, kolcsag; gém 's más madarak' fogatására szokták megtanítani; a' levegőbe olly magosan emelkedik, hogy szabad szemmel alig láthatni, 's ott kerengve lebegvén a' földön kikémlelt martalékra nyil-sebességgel csap le, azért minden erdei 's mezei kisebb madárnak nagy és rettentő ellensége. September' végén szokott eltávozni, de Mártius' elején ismét megtérni. Tollai sötét barnával 's feketével vegyesek, szemkörnyéke sárgás veres, orra barnás és sárga viaszhárttyával van bevonva; feje teteje sötét barna, homloka fejéres, hasa 's

begye sötét - barna pettyekkel fejér. A' vadászatra taníttatni szokott sólymok közt az Izlandi és Norvégiai fejéreket leginkább becsülik. Hajdan az ilyenek' nyakát 's körmeit arany gyűrűvel ékesíték, 's becesb ajándékot nem adhata Vitéz vagy Főnemes szeretőjének, néha fejedelmének is, mint ha sólyommal kedveskedett. A' középkori Asszonyságok szintűgy szerették 's czirógatták sólymaikat, mint korunkbeliek kedves kiseded öl - ebecskéiket. 11) *K e r r a* (*Falco palumbarius*, *Stockfalke*). Ez minden vad és szelíd kisebb szárnyas állatnak kegyetlen ellensége, vérszomjuzó, vad 's nehéz szelidületű. Magas fákon fészkel 's tanyáz, 's kivált a' galambokat, gerliczéket igen örömet zavarja 's lázadt sebességgel üzi; feje 's háta setét barna, de szeme fölött egy fejrő vonást szemlélhetni; hasá több setét barna keresztvonással czirmolt fejrő, barna farkán fekete rovatok vannak. Tollai három esztendőkorában elváltoznak, 's rozsdás barna-fakó 's fekete színűekké lesznek. Vadászatra könnyen tanítható, csak hogy nehezen bányul. 12) *A z Ö l y v* (*Falco buteo*, *Bussard*). Az ölyű' vagy ölyv' tollai váltólág rozsdás és szürke színűek, evezői fekete barnák, azonban színét az esztendő' részeihez képest változtatja; lábai sárgák 's pelyhesek; eledele sokféle apró állat, főképp gyík, béka, ürge 's más ilyenek. Télen leginkább a' galambokat 's varjúkat zavarja 's fogdozza. 13) *A' V é r c s e* (*Falco tinnunculus*, *Thurmfalke*); ez is sólyomfaj 's magas épületekben, tornyokban, kősziklákban, odvas fákban vagy varjúfészkekben költ; a' hím szép hamuszínnel, barnával, sárgával 's fejrőrel, a' tojó világos és setét barnával 's feketével irombás; egeret, gyíkot 's apró madarakat ragadoz. 14) *V e r e b é s z ö l y v* (*Falco nisus*, *Sperber*): ennek kékes kampója igen horgas és sárga-zöld hártyával van bevonva, szemgyűrűzete 's lábai sárgák, háta setét barna de rozsdaszín habzással; hasa fekete 's barna csikossággal fejrőlő, vereses hamuszín farkán feketés rovatok látszatnak. Seregélynek, pacsirtának 's más apró madaraknak nagy ellensége, 's vadászásra is megtaníthatni. 15) *T ö r p e ö l y v* (*Kaba*) *Falco aesalon*, *Merlin*). Tollaira néz-

ve hátán kékes hamuszín, szivforma setét barna pettyekkel; hasa sárgás fejr; feje feketés rovatokkal rozsdaszín, a' tojó' tollai ott, hol a' himéi kékes hamuszínnűek, barnák. Igen görbe kékes kampója néha sárgás néha barna hártýával van borítva; szemgyűrűzete kék, egyéb tulajdonságira megegyez az előbbivel.

16) Nagy fülesbagoly (*Strix bubo*, grosse Uhu). Királya minden éjjeli madaraknak: színe fekete tarkázatu barna; sziklák' üregeiben, régi omladozott várakban 's tornyokban vagy nagy odvas fákban lakik 's költ; a' világosságot minden baglyok közt leginkább elszenvedheti, de mind a' mellett martalóczkodásit még is csak napszállattal kezdi, 's a' nyulakat, őz-és szarvas-borjúkat gyakran elöldösi; egyébiránt a' kígyót, gyíkot, békát, bogarakat, szorultságban a' dögöt is megeszi. Minden nappali madarak ellenségei: de kivált a' hollók, varjúk, héják vagy kányák nagy károgaással és sikoltással üzik: e' miatt a' vadászok leskalyibájok' tetejére szokták kilánczolni, 's a' reá tóduló ragadozó madarakat mellette lövöldözni.

17) A' közép szerű fülesbagoly (*Strix otus*, Ohr-eule): tollaira nézve csak annyiban különbözik az előbbitől, hogy valamivel hamvasb, szemkörnyéke sárga, fején hosszú tollfülei vannak. Leginkább télben, éhségtől zaklattatván, jó a' helységekhez közelébb, egyébiránt a' sziklás sűrű erdőségeket lakja, 's főkép ragadozó madarak' elhagyott fészkeiben, néha odvas fában költi ki 3 hét alatt tojásait.

18) Fekete bagoly (*Strix aluco*, Nachteule); legnagyobb a' fületlen baglyok közt, minden suhogás nélkül csendesesen repül 's szomorú huhogásáról igen isméretes; háta vereses ősz, de sötét barna 's fekete pettyekkel 's vonásokkal; oldalain gyöngynagyságú fejr foltocskák, szürkés hasán összevissza szótt fekete rovatok szemlélhetők; odvas fákban és sziklaüregekben lakik, néha napközben sűrű lombú fán is megvonúl, télen a' helységekhez huzódván csűrökbe 's épületpadlásokra veszi magát, 's egerekkel, apró madarakkal, néha elragadott süldőnyullal is élősködik.

19) Gyöngy bagoly (*Strix flammea*, Stockeule). Ennek fő színe sárga, azonban

szépen tarkázott nagy meredt szemei sötét kékek 's nagy fehér tollakkal vannak körülnöve; feje 's háta szép hamuszín habzású, apró fekete 's fehér pontocskákkal vegyítve; régi kőfalak hasadékaiban 's tornyokban lakik, 's egerekkel, bogarakkal 's holmi apró madarakkal tengődik. 20) Kanakúcz bagoly. (*Strix passerina*, gleine Kautz). Ennek feje sűrű fehér pontozatokkal, melyek rozsdaszín szegésűek, piszkosbarna; háta szürkésbarna, hasa setétbarna foltocskákkal 's pontokkal szurtosfehér; igen görbe orra setétbarna, 's lábszárai csak nem a' körmökig gatyásak; a' napvilágot meglehetősen tűrheti, azért néha nappal is repdes; kőfalak, odvas fák 's épületek padlásán legörömszebb tartózkodik; közönségesen két gömbölyű fehér tojásait 16 nap alatt költi ki; az egér pusztítás miatt inkább hasznos mint ártalmas. 21) Halálmadár (*Strix funerea*, Thurmeule) városokban 's helységeiben, templomok' nagyobb épületek' padlásán lakik, 's az erdőt épen nem keresi; éktelen üvöltése igen búshan-gú, 's felőle a' babonás hiszékenységgel felvilágosodott századunk' gyalázatjára még most is azt tartja, hogy melly házra leszáll, ott valakinek meg kell halnia. 22) A' holló (*Corvus corax*, Rabe), fekete varjú (*Corvus corone*, schwartze Krähe), vetési varjú (pálista varjú, *Corvus frugilegus*, Saat-Krähe), közönséges varjú (kálvinista varjú, *Corvus cornix*, Nebel-Krähe), csóka (*Corvus monedula*, Dohle), szürke csóka (*Corvus monedula*, graue Dohle), tarka szarka (*Corvus pica*, Elster) mint ragadozó 's erőszakos madarak, szintén jegyzést érdemlők, 's a' vadászok által lövöldöztetve méltán irtatnak.

Némelly éneklő-madarokról.

Kanáriról. (*Fringilla Canaria*, der Kanarienvogel).

A' pintyfajhoz tartozó kanári, melly szépsége, tanulásra hajlandósága 's főképp kellemes éneklése miatt egész Európában meghonosult, eredeti szürke-zöld színét nagyon megváltoztatá. úgy hogy most sárgát,

fejét és tarkát is elégét láthatni, azonban formája és testállása mindenkor egyforma. Az Irók közül legelőször Gessner Konrád emlékezik róla. Ezen madár mintegy 188 esztendővel ezelőtt lett Európában ismértessé azon hajótörés után, melyet a Kanári szigetekről jött és több illy madarakat vitt hajó Olaszország mellett Elba szigete körül szenvedett. Ekkor tudnillik a kiszabadult Kanári madarak ezen szigetre kiszállván, tenyésztés által csak hamar nagyon elszaporodtak, és később kereskedésül összefogdosztatván Európában szertehordattak, és ez idő óta mindenütt nagy szorgalommal tenyésztetnek. A Spanyolok, kik ezen madár-kereskedést örömet egyedüles tulajdonokká akarák tenni, olly parancsolatot adtak ki: hogy Madeirából és általányosan az Azóri és Kanári szigetekből külföldre semmi kanári hímek se küldessenek. Ezen tilalommal azonban keveset és úgy szólván semmit se boldogultak, főkép mióta Tyrolban, különösen Ymstben a kanárral kereskedés és annak tenyésztése divatba jött. Hazánkban is annyira elszaporítottak e közelébb esztendőkben, hogy azokat minden nagyobb városban számosan találhatni. — Híme annyiban különbözik a nőténytől (tojótul), hogy tollai elevenebb és sárgább színűek, feje tömöttebb, nyaka hosszabb, teste karcsúbb, lábai magasak és egyenesbek, halántéki és szemhéjai igen sárgák. Van különféle kores kanári is, melyek közt a) a kan tengelicz és nőtény kanárinak öszvepárzatásából származott koresok ollykor igen szép tolluak és jegyűek; legjobb a tengeliczezel fejér vagy sárgás kanárit öszvebocsátani, mert így legszebb tarkázatu koresokra tehetni szert; közönségesen kan tengelicz és fiatal kanári nőtény párosítatik össze. b) Csízzel öszveresztett kanári által nemzett koresok a csíz nőtényhez igen hasonlók, hahogy a kanári tojó zöld tollu volt, különben tarkák. c) A kendericzétől származott kores, ha kanári tojója barnás sárga volt, épen ollyan mint a kanári, esakhogy farka hosszabb: ha pedig a kanári tojó sárga vagy fejér volt, akkor a kores tarka lesz. Más madarakkali pároztatásbul származó koresok ritkábbak: mindezek

közt a' tengelicz és kendericze korcsok részint változó színű szép tollaikra részint kellemes éneklésökre nézve figyelmet érdemlök; a' többi nehéz tanulású, és rosz zengedezésű. Illy korcsok ismét más korcsokat nemzhetnek, melly szaporításnál az igen különös: hogy első esztendőben tojásaik csak borsó nagyságuk 's többnyire gyenge döglékeny 's idétlen fiacskákat költenek. Szaporítás' idején kívül a' hímek különös kalitkában egyenkint, a' nőtények pedig többen együvé zárva tartatnak. Mind tartósságok mind egészségök 's vig létök leginkább a' tisztán tartástól függ, azért kalitkáikat legalább hetenkint egyszer ki kell tisztítani 's apró kavicsos fris homokkal, melly emésztő tehetségök' elősegállítására szükséges, meghinteni. Mivel természetök szerint igen gyenge alkotásuk 's meleget kedvelök, azokat télen fűtetlen szobában vagy más hideg helyen nem tarthatni; ki azt akarja, hogy madara szorgalmasan énekeljen, azt mindég olly helyen tartsa, hogy napfény, mellyet gyakori 's örömetst fürdés miatt igen kedvel, reá szolgáljon. Eledelök magvakból áll, mellyek közt a' mák és kendermag legkedvesb étkök. Mennél természetesb 's egyszerűbb ez, annál tartósbak egészségesbek és fürgebbek; az igen válogatott 's elegyített tápláléktól e' gyenge állatkák közönségesen betegesek 's gubbaszkodók; mindennapibb élelmök a' tavasz repcze vagy mustármag, 's e' mellett igen virgonczak: azonban vegyíthetni néha tört kendermagot, lehajalt zabot, köleskását, mákot 's ollykor orvosszerű salátamagot is rendes ételökbe vagy azokat különösen adhatni ételedényökbe. Tavasz felé, midőn párosodások' ideje közelget, szokott eledelökön kívül szerfelett hasznos nekik keményre főzött 's félenvágva adott tojás, mellytől hamar meghízáván jóval előbb párzanak; izes falatok a' kalács és zsemlyebél, zöld saláta, káposztalevél, lúdhúr, édes alma és fris sárgarépa; italokra 's fürdésökre minden nap fris vizet kívánnak, mellybe kívált vedlésökkor némelylek rozsdás szegyet vetnek, az illy vizet gyomor tisztítónak tartván; sáfrányt tollaik' jobban sárgulása végett vályucsájokba tenni ár-

talmas inkább mint hasznos. — Párosodásra és szaporításra mint nem minden tojó, úgy nem minden hím alkalmas; némelyik tehetetlen, másik czivakodó; egyik igen tüzes, másik hideg természetű; némelyik tojását issza ki, másik kiköltött fiacskáit öldösi meg, azért a' tenyésztésre alkalmast méltán becsülhetni. Üres szobában, hol imitt amott faágakat állíthatni vagy fészkekkel felkészült kalitkákat aggathatni fel, szabadon ereszthetnek, 's illy helyen egy kan két három sőt négy nőténynek is megfelel; a' nőtény fészek-rakásra alkalmas helyet keresvén ki, azt a' hím által előhordott szerekből maga rakja meg, 's midőn abban szüntelen ide 's tova forog, minduntalani pietyegésével közelítő tojása' idejét jelenti. Ha pedig zárt kalitkában párosan akarunk költetni, akkor, kivált az először költendőket, öszveszokás végett hat-hét napra, kisebb kalitkába szükség zárnunk, 's midőn a' hím nőtényét már étetgeti 's a' veszekedéssel felhagytak, azokat olly kalitkába tennünk, mellybe egy gyöles vagy vatta béllésű fészkecske van felkötve. Az első közösüléstől számítva mintegy nyolczad napra a' nőtény meg szokott tojni, 's azt naponkint, majd azon egy órában, addig folytatja, miglen 4—5 néha 6 tojása nincsen. Tojása tengerzöld, több-kevésb harnaveres 's violaszín pettyekkel; utolsó tojás után kotlik 's tüstént ülni kezd, 's ekkor a' hímet más páratlan nőtényhez adhatni, különben ha előbbi nőtény párjával hagyatik, azt a' fészekben minduntalan éteti. A' tojás 11 napi ülés után kikel, 's ekkor a' kikelt fiak végett édes tejbe mártott zsemlyét, főtt 's levéből kifacsart mustármagot, vagy a' mi legjobb 's legkönnyebb keményre főtt 's vízzel feleresztett száraz zsemlyebéllel összevagdalt tojást kell anyjoknak adni, a' miből első napokban csak a' nőtény étetgeti fiacskáit, későbbben pedig azt, leginkább a' hím, különös szorgalommal szokta tenni. — Midőn a' fiatalok már fészkekből kikelhetésig serdültek, 's magok esznek, anyjok néhány nap múlva ismét költéshez készül, 's így folytatva esztendőtszaka Aprílistól Septemberig közönségesen háromszor, néha négyszer is költ. Mihelyt

a' szárnyra - kelt fiókok közül a' hímeket vont hangú pityegéseikből és sárgább tollaikról megismérhetjük, ha talán sípláda után akarunk közülök oktatni, a' tanítandót azonnal különös kalitkába zárjuk 's minden más madártól elszakasztott magányba helyeztessük. Eledele, mellyel kisebb korában tartatott, mintegy három hélig azután is folyvást az marad, 's kalitkája posztóval vagy vászonnyal eleinte csak egy részben, később egészen vonassék be; a' darabot, mellyre tanítjuk, naponkint hatszor hétszer egymás után eljátszva több ízben kell vele hallatnunk. Tanításra legalkalmasab az estveli, éjjeli és korareggeli idő; a' szorgalmasan tanított egyébiránt tanúlékony fiatal fél vagy legfeljebb egy esztendő alatt darabját meg fogja tanulni, 's azt első 's második vedléskor mindég elfelejti ugyan, hanem ismét hamar megtanúlja. A' tanuló 's már énekelni kezdő madarat, mindég olly helyen kell tartani, hol semmi más madárszózatot nem hallhat, mivel azt egy vagy kétszeri hallomás után igen könnyen felfoghatja, utánozhatja, 's éneke közzé keverheti. A' macska 's kutya leselkedéstől azt különösen őrizzük, mivel van példa, hogy a' kutya által megkapott madárka bár semmi sérelme nem történt is, nagy ijedség miatt elrémult 's többé nem énekellett. A' kanárinak különféle betegsége szokott lenni, legközségesb: 1) az úgy nevezett csira, mellyet a' madár többnyire jóltartástól és szerfeletti hizodalmától kap; ha csirája nőtt, kedvetlen, bágyaszkodó, gubbaszkodó, fejét szüntelen szárnya alá teszi, borzas tollú, 's gömbelyegen összehúzódva gunnyaszt, 's ha egy két nap nem segítünk rajta, eldöglik; mihelyt e' jeleket veszük észre, madarunkat azonnal megfogván 's farkfeletti tollait szétfujván vizsgáljuk meg, 's ha valószággal csirája támadt, azt töheggel olly vigyázva szúrjuk fel, hogy abból vér ne szívárogon: azután kenjük meg kevés faolajjal, 's farkából egy pár száltollat, hogy a' felesleg kövérség a' toll' újdön növése által is fogyasztassék, szakítsunk ki. Mások sós vízzel kenik meg a' csirát, melly kenés viszketetet okozván, a' madár addig vagdalja farktövét, míg csiráját ki nem

fakasztja. 2) Ha meg esik, hogy madarunk vedlés után egészen elhallgat 's úgy szólván megnémult, akkor annak fris szalonna - darabkát, keményre főtt tojást, vagy zöld salátát kell néhány napig folyvást adnunk. 3) Has-szorulás ellen szokott eledelőket kell változtatnunk 's gyakran zöltséget nyujtanunk. 4) Gyakran gyengeségből vagy más ismételten okból egyszerre szédelgenek 's alélunk; van tudnillik olyan hogy mihelyt az ember hozzá közelít vagy kalitkáját tisztítani akarja, félelem, ijedség 's méreg miatt a' kereszt - fűcskáról lebukik, 's tántorogva kalitkafenéken fetreng: az illy madárnak eledelét változtatni, azt zöltséggel keverni, 's tőle minden olly alkalmat, melly hasonló betegségbe sülyeszíthetné, távoztatni legtanácsosb. 5) Ha tisztátalanul tartatnak vagy betegek, bizonyos tetű vagy molyfaj nyugtalanítja őket, 's ekkor minduntalan nyühelődznek: ezeket gyakor füresztés, tisztogatás, és a' kalitkájokbeli száraz homoknak ávizsmaggal kevertetése által veszthetni el; azonkívül jó a' kalitkabeli keresztfűcskák helyett kis ujnyi vastagságu nádat venni, azt több helyen általlyuggatni 's keresztfűnek alkalmaztatni: a' madárban vagy kalitka hasadékokban tartózkodó tetvek abba vonulnak, honnan azokat vagy kirázhatni vagy fris keresztfűnek vételével tűzbe vethetni. 6) A' tojást ülő nőtény oly annyira izzad néha, hogy tojása is megromlik. E' nyavalyát onnan vehetni észre, ha a' kotlósnak máltollai egészen nedvesek: ez ellen a' madár' málát vagy hasát sós vízzel kell mosni 's kevés idő múlva azt tiszta vízzel megöblögetvén napon hirtelen megszikkasztani; ezt kétszer napjában tenni elég, mivel a' nyavalya korántsem olly nagy súlyú vagy fontosságú, mint némellyek tartják. Jó gondviselés alatt tartott kanári, ha költésre nem használtatik, 18—24 esztendeig is: ellenkező esetben csak 8—10 esztendeig szokott élni.

Fülmiléről vagy ligeti csattogányról. (Sylvia philomela, die Aunachtigall).

Ezen, nevérol 's zengéséről (melly csattogásnak neveztetik) igen isméretes madár' háta szennyes - barnairombás, begye jobbadán világos hamuszín ugyan, azonban imitt amott sötétrel pettyes, álla alúl fejérest játszó barna hamuszín, farka piszkosbarna rozdsaszínü, orrtöve széles és vastag, felül szarvszínű, alúl fejéres, belül pedig sárgás, szemgyűrűzete diószínű barna, lábai fejéres barnák, 's körmei szarvszínűek. Éneklése különféle kellemes hangok' játszi sebes vegyületéből 's csudálatos szerkezetéből áll, 's többnyire olly hathatós, hogy némelly fülmilét szobában ki sem állhatni, 's ilyenkor az zárt ablakon kívül tétetik, honnan bájló zengzete a' hallgató' fülét még inkább gyönyörködteti. Van a' fülmilék közt jó és rossz éneklő. A' szobabeli közönségesen Januáriusban kezdi csattogását 's azt Június' végéig folytatja: vannak azonban példák, hogy ilyenek vedlés' idején kívül egész esztendőn által is énekelnek; — mennél többet 's huzamosabban csattog valamelly fülmile, annál kapósb; különös tulajdonsága, hogy szerfelett megszeliúdul, 's a' vele bajoskodót különösen ismére. Erdőben leginkább a' setét, zöld sűrűséget keresik 's vizes helyekre húzódnak. Tavasszal többnyire későbbben mint más madarak t. i. Május' elején jönnek meg egyenkint szállongva, 's Septemberben csoportosan távoznak el. Élelmök szabad létökben különféle bogarak, hangyatojás, hernyók 's férgek; a' kalitkabelinek adj következő eledelt: végy középszerű nagyságu (mert az igen nagy többnyire fás és izetlen) murkot vagy sárgarépat, azt tiszta reszelőn reszeld meg, keverj hozzá mintegy harmadrésznyi főtt marhaszívet, 's ugyanannyi régi sülsébeli vagy száraz zsemlyebelet, — mind a' három részt rendszeren összekeverve add madaradnak; nem árt jobb tartás végett nyáron által fris, télben száraz hangyatojást eledelébe vegyíteni. Ezen eledelt nyári napon kétszer változtasd, különben a' hőségtől megsavanyodván ártalmassá válhatik. Legjobb a' fülmilét kiskortól, midőn még puczer 's pelyhes, otthon nevelni; e'

végett különösen jó az öreg fülmiléket is megfognunk, mert azok tulajdon fogságokrul mintegy megfeledekezvén azokat eleikbe tett fris hangyatojással magok is felnevelik. Ha valaki fülmile-fészket tud, a' fészkek körül minden hasztalan ágbogot vagdaljon le, hogy az öreg fülmilék a' fészkekre alkalmaztatott lépes - vesszőkbe keverődzenek; étetés közben nöstényét közönségesen hamar megfoghatni, 's ha a' hímnek megfogatása hosszabb időre p. o. 1 2 vagy 3 órára huzódnék, akkor a' picinyeket, hogy el ne gyengüljenek, fris hangyatojással kell étetni; ha pedig magunknak kell a' fülmile fiúkat nevelnünk (melly által azok sokkal szelidebbekké válnak), hegyes fácskát veszünk, 's arra annyi fris hangyatojást tűzünk, mennyit egy illy kis madár könnyen elnyelhet, 's azt mindaddig nyújtjuk a' szájtató madárnak, míg jól nem lakik, a' mit onnan tudhatni meg, hogy a' nyújtott eledelre szájokat többé nem táogatják. Ha tavasszal öreg hím fülmilére, kivált ha valamellyiknek szózata különösen megtetszett, akarunk szert tenni, azt hálóval vagy lépes vesszővel mint a' 2ik Kötet kifejtendi, megfoghatjuk; az illy újfogásu fülmilének szárnya' végeit összekötvén, azt eleinte négyszegletű szűk fakalitkába zárjuk 's köröskörül jól betakargatva tartjuk, míg enni nem kezdett; hogy eledeléhez könnyebben szokják, eleinte vígyázva fris hangyatojást tömünk torkába, 's azt lenyeletjük vele: később kalitkájába fris hangyatojás közé kevert lisztférget is teszünk, minden órában megnézzük, 's ha nem akarna talán jó szántából enni, torkába ismét néhány hangyatojást tömünk. Némellyik kalitkába záratása után azonnal eszik, némellyik kész inkább éhen elveszni, mint eleintén eledelhez nyúlna. Ha az illy akaratos madarat néhány napig eltarthatjuk, könnyen megszokik, 's azután tétetik az úgy nevezett fülmilekalitkába. Mennél nagyobb kalitkája a' megszelídült fülmilének, annál virgonczabb 's éneklőbb. Mivel a' fülmile vándor-madár 's teletszaka melegebb tartományokba húzódik, ősszel, a' költözés' ideje beérkeztekor, kivált éjjel igen nyugtalan szokott lenni, azért azt estvefelé mindenkor le kell takarni. Vedléskor, midőn

úgy is gyengélkedők, főtt tojást eledelők közé keverni igen szükséges. A' szabadon élők párzása azonnal tavaszi megjövetelök után történik, 's a' tojó sűrű bokorban vagy fűvel körülnőtt gazban gyöker - rojt-száraz levél - fűszálak - 's kéreg - hárttyából rakott fészkecskéjébe 4—6 mocskos zöld tojásait 14 napi ülés után kikölti, 's kisdedeit különféle férgek, bogarak, hernyók 's hangyatojással neveli 's az énekléssel felhagy. Különféle betegség' elhárítása végett szerfelett hasznos azeknek néha, kivált vedléskor, egy pókot 's télen által keményre főtt tojást adni. Ha kalitkai fülmile haszorulásban szenved, akkor tollait felborzasztja és szemeit behúnyva, fejét szüntelen szárnya alatt tartja. Ha nyáron által fris hangyatojást, naponkint 3—4 lisztférget, olykor egy pókot, télben pedig egy kevés jó sáfrányos vizet kap, ismét meggyógyul. Néha meg-esik, hogy fülmilénk egészen elsoványul 's kiaszik, a' mi rosz emésztés' következése; ezen betegséget megismérhetni, ha tollai borzongva széllyelállók, ha húsok szemlátomást fogy 's naponkint erőtlenebbek. Gyakori pókadás 's naponkint 8—10 lisztféreg, ha nyavalyája szerfelett nem hatalmazott el, használhat. Ha csirája támad, azt azon módon kell mint a' kanárinál felszúrni 's gyógyítani. A' fülmile jó gondviselés mellett 18 esztendeig is élél. A' hagyomány néhai nagyemlékű Nagy-Károlyi Gróf Károlyi Antalnak illy korú csattogányt tulajdonít e' szép hevenydel (inpromtu) szerint:

Per tria lustra canis, rarac philomela senectae,
 Fors laudes Domini vis celebrare tui?
 Si tibi pro cantu vocem natura dedisset,
 Esset plena tuis laudibus ista domus.

A' közönséges fülmiléről. (*Sylvia luscinia*, die gemcine Nachtigall).

Ez korántsem olly becses mint az előbbeni. Nagyságára verébbhez hasonlít; háta rozsdá vagy vércseszínrel vegyült setét barna, az igen idősé pedig hamuszín; torka 's mála fejéres; begye 's oldaltollai világos hamuszínűek; farka piszkos veresbarna; általánosan az előbbiénél minden tolla világosb, 's mint-

hogy természetére sokkal gyengédebb amannál, tartása is nehezebb, éneklése sem különös, nem igen kedveltetik. Kalitkában 7—8 esztendőnél tovább ritkán él. Eledele, párzása 's költése egy az előbbeniével. Nappal mindenkor sűrű bokrok közt tartózkodván, semmi különös ellenségei nincsenek: azonban szaporításkor a' nyest, róka, vadmacska, 's görény hol tojásit hol fiait keresgeti fel. Itt főkép a' szükséges megkülönböztetés végett említém meg.

Pap - fülmiléről. (*Sylvia cinerea*, die gemeine Grasmücke).

Háta hamuszín - ősz, felső szárnytollai rozdszín végűek, mála 's begye fejéres, orra félhüvelyknyi hosszú, felül feketés, alul őszes, szegletei sárgák, szemgyűrűzete homályos barna, lábai barna testszínűek, feje világos hamuszín. Egyike a' legvirgonczabb 's vígabb madaraknak. Szüntelen bokrocskák' tetején forog vagy azokban bujkál, 's vagy ott vagy levegőbe egyenesen felfelé repülván, mind fel mind lefelé szálltában énekel. Sövényekben, kertekben, tövises garádokban, bokrokban, gazos árokpартokon 's más illy helyeken legörömostebb tartózkodván, esztendőnkint kétszer költ, 's minekelőtte tolladzó fiai repülni tudnának, a' fészekből kiugrándoznak, 's anyjok által úgy neveltetnek fel. Eledelök egy a' többi fülmilefélékével, de nem olly hosszú életűek. Április' végével szoktak egyenkint megjönni, 's Septemberben melegebb tájra távozni, száraz gaz-gyöker-rójtok-moh - és lószőr - szálacskák-ból készített fészkeket sűrű gazos helyen rakják. Azon 4—5 tojáska, melyet fészkekben találhatni, fejrőzöldes színű ugyan, de kivált tompább végök felé igen sok hol barnább hol világosb zöld sárgáskék pettyezetű. Egymást váltva folytatott 14 napi ülés után fiacskáikat kiköltik, 's leginkább pókkal, legyekkel 's más bogarakkal nevelik; — ha kicsinyeik anyjoktól elvételven odahaza fris hangyatojással tápláltnak, igen megszeliődülnek. Lépes - vesszőre tűzött féreggel bokortetőkön vagy fészekben igen könnyű fogdosatu. Rendes tartás mellett 3—4 esztendeig szokott élni. Noha a' különféle billegény (billegető) fajokat a' kellemes ének-

lésű madarakhoz számlálják 's kalitkában igen örömet tartják, azokat mindazáltal rövidség' okáért itt elmel-
lőzöm, mivel a' madárkedvelők azokat e' nélkül is
meg fogják egymástól különböztetni.

Kövi rigóru (*Turdus saxatilis*, Steindrossel).

A' hím' feje 's nyaka hamvas, kék, háta setét
barna, hasa feje, farka sárgás veres, a' nőstény'
háta setét barna ugyan, hanem tolla' szegélye feje,
mála 's begye rozsdaszín - veres barna 's feje habzás-
sal, farka pedig veressárga. A' hím mint különös
szépségű 's kellemes éneklésű madár nagy keletben 's
beesben tartatik, kivált az éjjel-éneklő. Sípláda, füttyö-
lés, vagy flóta (hárantsíp) után különféle darabokat,
sőt némelly szavakat is kimondani megtanúl. Termé-
szeti éneklése igen tiszta 's flóta hangzatú. Sziklás és
köves erdőség tanyája, hol vagy sziklahasadékokban
vagy körakásokban fészkel, 's nősténye 4—5 tojás-
ból ugyan annyi fiat költ ki, mellyeket sziklarepedé-
kekből 's meredek nyaktörő helyekről gyakran élet
veszéllyel szed ki, 's fris hangyatojással nevel a' ma-
darász fel; szabadságban különféle bogár és féreg eledele,
kalitkában a' fülmilével egyenlő táplálátú. Ha valaki
új fogású öreg hímet kap, azzal szinte úgy kell bán-
nia, mint az idős fülmilével. Ezen ritka madárt lépes
vesszőkkel is fogják, mellyekre lisztférget tűznek, vagy
fűlmile - hálóval, de leginkább kuk - bagollyal vagy
sikkantyúval. Mint vándor - madár Aprilis' végével jön
meg, 's Septemberben elköltözik; különös nagy kalit-
kában tartatik teletszaka szobában, 's rendes gondvise-
lés mellett több esztendőig él.

Fekete rigóru. (*Turdus merula*, Schwarzdrossel).

A' fekete hím rigónak tollai egészen feketék, or-
ra arany sárga, lábai feketék, szemkörnyéke sár-
ga. A' nőstény fekete barna, begyén téglaszín ver-
henyeg, mála alatt pedig hamuszín. A' rigó fájból
egyedül ez szokott állandóan nálunk maradni, füttyölé-
se némelly részben a' fűlmileéhez hasonlít, 's azt sza-
bad létében Mártzius' elején kezdi, Júliusban elhallgat,

's kivált éjszakán által szokott énekelni; a' kalitkai fekete rigó vedlés' idejét vévén ki úgy szólván egész esztendőben füttyörész; szava olly hangos, hogy egy illyes madár hangos füttyöngetésével egész utszát is eltölthet 's mulathat. Igen tanulékony, a' kis korátul hallott darabokat nehezen felejtí, 's mivel nem költöző, igen korán pázrik, úgy hogy néha Mártzius' végével is találhatni már fiatalokat. Nösténye esztendőtszaka kétszer néha háromszor is fészkel, 's 4—6 világos-barna 's májszínű pettyezetésű 's vonású fakó-zöld tojásból szintannyi fiat költ ki. A' hímfiúkat a' nöstényektől már fészekben meg lehet különböztetni, mivel azok' tolla már piczinességokban setétlőbb feketeségű. Ezeket igen apró korokban kell a' fészekből kiszedni, 's hoszúra metéltt nyers marhaszívvál étetni; mennél többet 's gyakrabban hallják azon darabot, melyre szándékunk tanítani, annál hamarébb 's jobban megtanulják azt. Mindég kalitkában kell azokat tartani, mert szabadra kerülvén, a' többi kisebb madarakat előldösik. Eledele a' kalitkainak egy a' kö virigóéval, azonban megszokván és szelídülvén akármit megesznek. Fogatások lépés vesszőkkel, lószőr-hurkokkal 's fészekben legalmatosabban eshetik. Szobában homokkal hintett feneke nagy kalitkába zárva rendes gondviselés mellett 12 16 esztendőig is él. Az itt leirt rigónak hasonfaja a' setét barna rigó (*turdus merula*, *Stockamschel*), melynek színe feketés barna, nyakán, begyén, 's málán fekete foltos, nálunk szinte honos, 's a' feketénél még szebben füttyöl.

Hangász vagy huros rigóról. (*Turdus musicus*, *Singdrossel*).

A' hangász rigó' hátán lévő tollak sárga-kékes zöld és barna színt játszanak; szárny-tollain téglaszínű pirokkal vegyes sárga pontok vagy pettyek vannak; szárny-alja fejérest mutató halvány sárga; torka, begye, 's mála setét barnás-pettyezetű; szemkörnyéke diószínű barna, lábai halvány ónszínűek; állal-ja fejéres sárga, 's két oldalán egy fekete vonást szemlélhetni; farktollai barna hamuszínűek, 's végeik vagy szegélyeik fejérek. A' nöstény' begye világosb fejéres sárga,

állá körén nem hosszú fekete vonás, hanem egy pár fekete vesszőcske látszik. Ezen hangász vagy huross rigó, melly szép hangzatú énekével az erdőséget mintegy megvidámítja, kalitkában azonszerint tartatik, mint a' fekete, 's kivált estvefelé és éjszaka füttyölget. Legjobb ezt is kis kortól fogva otthon nevelni, 's ilyenkor több darabra tanítható. Rendes tartás mellett 7—8 esztendeig is élél. September után melegebb környékre távozik, de Mártziusban ismét megtér, 's csak hamar párzáshoz 's költéshez fog; nőténye nagy fészket rak, melly kívülről idomtalan, hanem belül földdel, famohhal, vagy pedig agyagos ganéjjal van kerekden kimázolva. Ki huross rigó fészkekre akar akadni, azt leginkább folyóvizmenti erdőben vagy mocsáros sűrűségben keresse, mivel hacsak lehet fészket mindenkor illy tájon rakja. A' nőtény esztendőn által közönségesen kétszer költ, tojásai fekete-barna pettyes kék-lő zöld színűek; gyakran már Április' végén lelhetni fiatalokat, mellyek kiszedetvén, úgy, mint a' kővi rigónál előadám, neveltetnek fel 's közönségesen 6—8 esztendőig élnek. Hangász rigó fajhoz tartozik lör a' léprigó (*Turdus viscivorus*, der Mistel oder Ziemer), melly minden rigófaj közt legnagyobb, háta szürke barna, nyaka begye 's mála fejr sárga, itt-ott fekete foltos. 2or a' fenyűrigó vagy fenyves madár (*Turdus pilaris*, der Krammetvogel), ennek háta fakó szürke, nyaka 's begye barna sárga, azonban itt-ott fekete foltokkal vegyítve, mála fejr; mint költöző madár télente éjszakraül délnek tart. 3or A' csipegő vagy boross rigó (*Turdus iliacus*, die Weindrossel), melly ősszel 's tavasszal seregenként költözik, 's a' szöllőt különösen szereti.

Sárga rigórul vagy Aranybegyről. (*Oriolus galbula*, Goldamschel).

Szép tollának fő színe arany-sárga, szárnya 's farka fekete, 's ez utolsónak vége sárga. A' nőtény' háta sárgás 's kékes zöld, begye 's torka szürke, szárnyai 's farka sárga szegéssel feketék. A' hím' feje, nyaka, háta, álla, torka, begye, mála, oldala, és

alsó szárny - tollai aranyszínű sárgák. Mind szépsége, mind leginkább kellemezettető zengése nagyon ajánlják; fiatalai azonszerint neveltetnek, mint a' fekete - rigóké, akármilyen darabot könnyen tanulnak, 's nehezen felejtik el. A' sárga-rigó igen félénk 's vad természetű, azért az új fogású öreg hímekkel éppen úgy kell bánni, mint az idős fülmilével. Erdőszéleken találtató egyes terepély fák közt 's kerti gyümölcsfákon leginkább tartózkodik, többnyire sűrű ágbog 's lombzat közt bújkál, 's magányos ágra ritkán száll. Május' közepe vagy vége táján szokott megjönni, Septemberben csoportosan távozni. Csak egyszer költ esztendőben, e' végből félzaeszkó forma fészket két galy közé igen mesterségesen tudja leveles nagyobb bokorra vagy fára alkalmaztatni; 4—5 fehér tojása van, mellyek fekete pontozatuak 's vonásuak; a' fiatalok egész esztendőig korokig nőstényhez hasonlítók, 's macskaként nyávognak. Különös hogy a' kis korától kézen nevelt sárga-rigó tollai sohasem olly szépek, mint a' szabadságban nőtték. Eledelök egy a' többi rigókéval; azonban az érett cseresznyét is, mellyen leginkább fogdoshatni őket lépes vesszővel, különösen szeretik. Van több faja is, név szerint: a' Trupial aranybegy (*Oriolus icterus*, der Trupial); mexikói aranybegy (*Oriolus mexicanus*, der gelbe Trupial); veres aranybegy (*Oriolus guianensis*, der rothe Trupial), 's fekete aranybegy (*Oriolus niger*, der schwarze Trupial), mellyeknek többnyire Amerika honjok.

Szántóka pacsirtáról. (*Alauda arvensis*, Feldlerche).

Felcsleg volna ezen mindenütt igen ismértetes madarkát hosszasan leírnom, de hogy hímekkel nőstényt ne cseréljünk fel, szükség tudnunk: hogy a' nőstény a' hímnél valamivel kisebb, 's a' hím állán szemlélhető fehér vonáskával nem bír, hátán 's begyén több fekete petty van, 's fejtőeres begytollai olly rozsdás barna színt mutatnak, mint a' híméi. A' pacsirta egyike azon kedves madaraknak, mellyek szép éneklésökért fülmile után legszerettebb szobai laktársunk; különös tulajdonsága, hogy leginkább reptében levegőben le-

begve énekel. Ha fiatalságától kezdve fris hangyatojással, vagy annak nem létében az emésztést igen elősegítő mosott homokba mártott nyers marhaszívvvel tápláljuk; igen megszeliődül, 's rendes vigyázat mellett több esztendőig élven 7—8 darabot is tökéletesen megtanul. Van azonban a' pacsirták közt is könnyű 's nehéz tanulása. Némelyek, kivévén a' vedlés' idejét, egész esztendőn által zengedeznek, mások pedig éneklésüket Februáriusban vagy Mártziusban kezdik; a' világnak csak nem minden részeiben honos, és szántóföldeken, kaszálókon, 's életek közt, többnyire lapályos helyeken tartózkodik. Octóber' végén vagy November' kezdetén melegebb vidékre húzódik, de Februáriusban közönségesen ismét visszatér. Eledele különféle bogarak, zöld vetés, férgek 's hangyatojás; a' kalitkásnak köleskása, tört kendermag, zab, mák 's illyes egyébb, azonban fülmilei táplálék mellett frisebb 's éneklőbb. Kalitkájok' tetejét vászonnyal vagy posztóval kell bevonni, különben főkép gyertyavilágnál fejüket összeverdesik. Fészkeiket minden mesterség nélkül leginkább őszi vetésekben 's ugarokon egy kis gödröcskébe vagy régi kerékvágásba rakják, 's esztendőn által közönségesen kétszer, olykor háromszor költenek. A' fakóharna pettyezetű 's foltozatú 3—5 tojását 14 nap alatt kikölti, és sokszor Aprílis' elején már fiókjait találhatni. Fiait egyedül bogarakkal 's férgekkel neveli, 's ezek szárnyra kelhetésök előtt a' fészekből széllyel szaladnak 's fűbe vagy életbe ide 's tova futosnak, anyjok azonban őket szorgalmasan ételtgeli. A' fiatal hímeket sárgás tollaikról azonnal megismérhetni. Mennél hamarább 's többször hallják a' darabot, melyre taníttatnak, annál előbb megtanulják. Illy tanuló pacsirtákhoz közel azonban semmi más madár ne tartassék, különben annak hangját vagy csiripolását eltanulván tisztán soha sem fognak énekelni. Többnyire azon betegségekbe szoktak esni, melyekbe a' fülmilek. Rendes gondviselés mellett 8 's több esztendőig is élnek. Különféle hálókka fogják ugyan őket, de mivel az illy háló-készítés igen költséges, következő módon legoicsóbban 's könnyebben juthatni hozzájuk: végy

magadhoz egy szelíd himet, 's annak hátára összekötött szárnyai felett alkalmaztass egy olly lépes vesszőt, mint a' pinty fogásnál előadatik; mennj vele olly helyre, hol több pacsirták tartózkodván valamelly jó zengő himet levegőben emelkedve énekleni hallasz, 's tedd le a' földre; mihelyt a' lebegő pacsirta azt észreveszi, nagy sebességgel 's méreggel leszáll, 's verekedése közben a' lépes vesszőbe keveredik. Az új fogatú pacsirtát haza vivén, különös 's egészen betakart kalitkába teszük, 's eleinte köles kásával 's törött kendermaggal tartjuk, utóbb lassankint fülmile' eledelére szoktatjuk. Fris homokot, lisztférget, fris vizet, 's hanyatojást naponként kíván, 's rendes gondviselésnél ollykor 18 esztendőig is élél.

Pipiskéről vagy búbos pacsirtáról. (*Alauda cristata*, Haubenlerche).

A' nőstény 's hím közt választást e' különzéseknel fogva tehetünk: a' nőstény' búbja vagy kontya sokkal alacsonyabb 's kisebb mint a' hímé, 's begytollain igen sok gömbölyű fekete foltoeska vagy petty szembeütő. A' hím' állása peczkes és nyakát mindenkor feszítve tartja. Mivel többnyire fiatal korától neveljük, az így nevelt fiók hím, mihelyt maga eszik, hangját próbálgatni kezdi; ez legcsalhatatlanabb ismertetőnkül szolgálhat. Nem olly kellemes ugyan a' pipiske gyenge hangú zengése mint a' szántókáé: azonban sípládai darabokat megtanítani sokkal ügyeshetnél, 's 6—8 illy darabot is olly tisztán elzeng, hogy azok közé természeti énekéből egy hangocskát sem kever. Leginkább épületek körül, temetőkben, nyomás-szélekben, gödrök közt, 's más illy helyeken tartózkodik. Eledele szabad létében különféle bogarak, férgek, zab, többféle mag 's némelly zöldségek. Szobában úgy tartatik mint a' pacsirta; ügyes gondviselésnél 12 esztendőig is élél. Fészkrét pemete bokrocska alá, avar közé, rögös vagy gázos helyre, 's régi kerékvágásokba száraz gáz-szálakkal rakja, 's abban 4—5 fejéres ősz de rozsdás-zöldes habzott, 's a' felső végén setét barna pettyezetű tojásait 14 nap alatt kikölti; apróji eleinte borzas pelyhesek, később-

ben első vedlésig fejéres tarkák. Lépes - vesszőkkel 's lépes - kalászosokkal fogdosztatnak; ki azonban jó éneklő pipiskére akar szert - tenni, legjobb egész fészekalját felnevelnie, mellyek közül azután a' hímeket kedveszerinti darabokra taníthatja. Mint a' szántóka úgy ez is igen jókor költ, 's fiaira könnyű akadni, mivel mihelyt közelít valaki költéshelyéhez vagy kisdedeihez, a' szájában lévő féreggel dombosabb helyre szálván szüntelen lármáz; ha tehát ilyenkor bizonyos távolvágban elrejtetik az ember, 's azon helyre, hová az öreg pipiske a' szájában tartott féreggel több ízben leleszállong, szorgalmasan vigyáz, fészket könnyen fel-lelheti. Az itt leírt két pacsirta fajon kívül van még más több is, mellyek közül a' réti ke (alauda pratensis, die Wiesenlerche), erdei pacsirta (alauda arborea, die Baumlerche), mocsári pacsirta (alauda moscellana, die Sumpflerche) pipis pacsirta (alauda trivialis, die Piplerche), 's fekete pacsirta (alauda tatarica, die schwarze Steppenlerche) legisméretebbek.

Pintyről. (*Fringilla coelebs*, der gemeine Fink).

Ezen, majd minden erdős helyeken 's fás - kertekben találkozó madár szép tarkasága 's kellemes éneklése miatt mindenütt kedves; nőténye a' hímnél jóval kisebb; feje, nyaka, hát - tollai barna hamuszínűek, mála pizsko fejér, begye vereslő hamuszín, orra tavasszal barna, télben fejéres hamuszín. A' hím' mála barna meg - színű. Kedves szózatját ismeri mindenki. Különös, hogy éneklését Mártziustól Június' végéig folytatván, azt esztendőnkint úgy szólván mindenkor újra tanulja; gyakran minekelötte egész hanggal kezdene éneklenni, zengését előbb 3 sőt négy hétig igen lassú 's alig hallható hangon gyakorolgtatja. October' végén vagy November' elején melegebb tájra távozik, 's Májushan megtér; költözése nagy csoportokban esik, 's tavaszkor a' nőténynél sokszor két héttel is előbb jön meg a' hím. Szabadságban különféle bogarak, férgek, dudva - kivált csodafa - mag eledelök; szobában köles - kása, kendermag. Fán oldalaslag kéz formára nőtt 's kiálló ág' vastagára készített igen csi-

nos kerekded fészket szőrrel vagy tollal pamlagozza ki. Esztendőtszaka többnyire kétszer költ, 's egy költésre 3—5 fekete barna pettyezetű 's vonású világos kék-ősz tojásai vannak. Első költésbeli piczinyei mint más madaraknál jobbadon hímek. A' fiók hím' begye már fészkekből kikeletkor vereslik, szemkörnyéke sárgább, szárnytollai feketébbek, 's az azokon szemlélhető vonáskák fejeirebbek. Fészkekből kiszedett csonka tollú fiókjait friss hangyatojással nevelik; azon kegyetlen szokás, mellynél fogva némelyek énekleni kezdő kalitkai pintyök' szemeit, hogy vak állapotban szorgalmatosabban 's éjjel-nappal énekeljen, kitolják, bűn az emberiség ellen 's vadság, zsarnoklat, martalózkodás' tanújele. Fogatás módját a' 2-ik Kötet bőven terjesztendi elő. Pintyfajhoz tartozik: a' fenyűpinty (fringilla montifringilla, Bergfink), hópinty (fringilla nivalis, Schneefink), a' veréb (fringilla domestica, Haussperling) mezci veréb (fringilla montana, Feldsperling), sűrűpinty (fringilla petronia, Graufink), mellyek nagyobb részben nálunk és honosok.

Vörösbegyről. (Vérpinty) (Loxia pyrrhula, Gimpel).

A' vörösbegy szinte veréb-fajbeli. Feje, szárnya, és farka fekete; háta setét hamuszín; begye 's mála veres. Nösténye jóval kisebb; begy és máltollai nem olly karmazsin hanem halvány pirosak, 's háta is világosb hamuszín. Természeti éneklése ugyan nem kellemetes, hanem különös szelídsége miatt még is örömet tartják. Ha kis kortúl fogva neveljük, és sípláda, flóta, vagy füttyölés után tanítjuk, nagyon megszeliődül, 's akkor midőn kívánjuk énekel, azért az illy kitanúlt becses szokott lenni. Nem jó több darabra oktatni, mivel így tökéletesen egyet sem tanul meg; nöstényét mint hímét egyiránt taníthatni, csak-hogy amaz tollaira nézve nem olly szép. Erdős helyeken 's kertekben tartózkodik, 's télen-nyáron többnyire párosan találhatni. Szabadságban különféle fagyók, eper, köles és más magvak eledele; szobában repcze 's kendermag 's néha saláta, alma és fagyöngy;

igen nyájas madár, és szabadon úgy mint szobában a' páros életnek különös kedvelője; vannak példák, hogy kalitkás nőtény hím nélkül is fészkelte és tojt. Esztendőn által közönségesen kétszer költ 's rendellen formájú fészkeben 2—6 barna pettyezetű 's violaszín koszorúzatú kékes fehér tompa tojásit 14 napi ülés után keleszti ki. A' fészkekből kiszedett mintegy két hetes fiatalit frís hangyatojással könnyen felnevelhetni. — Különféle betegsége szokott ugyan lenni, de azokat rendes és tiszta tartással, eledel-változtatással, saláta 's alma étetéssel eltávoztathatni. Fogatások csalsíp mellett csupa lépes-vesszőkkel, vagy mivel igen lombhák, vigyázatlanok 's bámészok, nádszálla szúrt lépes-vesszővel, faágakon ácsorgások közben történik. Az, hogy a' szobában tartott vörösbegy némelly betegségeket magába szívna, kopasz 's alaptalan véleménybeli meddő állítás.

Csízről. (*Fringilla spinus*, der Zeisig).

A' veréb-fajú csíz' tollainak fő színe zöld; fekete szárnytollainak közepe 's farktöve sárga; a' hím' feje 's álla fekete, háta zöld. Nőténye sokkal halványabb zöld, feje 's háta fekete pontokkal pettyezett világos hamuszín; torka fejéres, begye 's nyaka zöldes fehér 's fekete pettyes. Mind szép tollai miatt éneklése miatt kedvelik. Igen szorgalmas éneklő, 's csak vedléskor néma, 's a' többi madarak közt első, ki mindnyájokat szüntelen énekelgetése által vígadásra serkenti. Szabadsága' elvesztével olly keveset gondol, hogy kalitkába kerültekor azonnal ételhez lát; igen hamar 's annyira megszeli, hogy gyakran szabadon is bocsáthatni a' nélkül, hogy végképen eltávoznék; vannak példák, hogy nyílt kalitkával kertbe tétetvén ki, egész nap kün mulatott, éjszakára pedig ismét kalitkájába ment. Szabadon leginkább a' vizes helyeken lévő magas nyárfakon tartózkodik. Mint költöző madár ősszel eltávozik, tavaszkor ismét megjelen, midőn is csalokánysíp mellett lépes-vesszőkkel könnyen fogatik, mivel nem igen félénk. Különféle fa-maggal él, szobában pedig kendermaggal. Néha

kanárrival is összepárosíttatik, melly vegyütleből származó koresok igen rosz éneklők, 's tollaikra nézve sem különös szépségűek. Magas fák' sűrű lombú tetején fészkel, 5—6 veresbarna pettyezetű öszfejér tojása van. Minthogy magas fatetőkön rakott kis fészke ritkán akadhatni, a' babonás hajdankor hiszékenysége azon fonák véleményben volt felőle, hogy némelly csudaerejű füvekkel pamlagozván ki fészket, azt általok láthatatlanná teszi. Ha a' kalitkás csíz' eledelét olykor nem változtatjuk, kevesbitjük, annyira meghízik, hogy kövérsége miatt megfulad.

Tengeliczről. (*Fringilla carduelis*, Stieglitz).

A' verébfajú tengelicznek homloka fényescsvörös, 's orra' tövében is hasonszínű prémzet látszik; háta olaj színű, szárnyának 's farkának bársony fekete tollai kék szegélyűek; mála rőtösfejér, szárnytollainak keskenyebb zászlója sárga, farkának két szélső tolla középett, a' többi pedig végén fejr, 's egész tarkázata igen szép. A' nöstény orrtövével lévő tollak halványabb pirosak, 's az említett skarlát színű prémzet is keskenyebb; fekete-sárga tollai sem olly eleven színűek mint a' híméi; mint szép 's tűrhető éneklésű madár örömet tartatik; kivévén vedlése' korát egész esztendőszaka énekel, 's annyira megszeliődül, hogy azt különféle mesterségekre, p. o. kis ágyúcskát el-sűtöni, 's tulajdon eledelét körmeivel vagy szájával felhúzni könnyen megtaníthatjuk. Csak igen kemény 's akkor is igen nagyon havas télben távozik el, különben egész esztendőn által helyben marad, 's kertekben bojtortvány, bogács, saláta, len-'s kendermaggal 's különféle zöldséggel élösködik. Fészket leginkább alma, körtvély, hárs és bodza fára rakja, 's 4—6 halvány piros vagy néha májszín pettyezetű halvány tengerzöld kurta és tompa tojása van. Fia-talinak első vedlésig fejkök ősz. Ha valaki fészekben lett tengelicz fiak közül akar hímét nevelni magának, a' keskeny fejrőségű szájszélűeket fészekben hagyván, egyedül a' vastagabb és sárgább szájszélűeket válassza. Mákkal 's édes tejhe mártott zsemlyével könnyen fel-

nevelhetni. Szokták némelyek kanárral is párosítani, mely végből legjobb öreg hím tengeliczet fiatal kanári nőténnyel közösíteni. Illy költésből jó éneklő, és sokszor igen szép tollú tarka korcs faj származik. Legközönségesb nyavalyájok a' szédelgés, melyet a' szünteleni nyers 's begyökben megsavanyodó kendermag evéstől kapnak, azért igen jó azoknak néha saláta, de leginkább bojtórvány magot adni. Vannak példák, hogy rendes tartás mellett 10—16 esztendőig is éljenek. Fogatások' módját lép- 's lószőr-hurok nemű madarászásnál a' 2-ik kötet környülményesen adandja elő.

Kendericzéről. (*Fringilla canabina*, Hänfling).

A' szinte verébfajhoz tartozó kendericzének kormány 's farktollai fejr szélü feketék, begye vérszín veres, háta homályos rozsdaszín, mála hamuszínnel vegyes fejr; míg fiatal, rőtbarna 's mocskos fejr, három esztendő korában tollai változnak 's begye-feje vérszínüvé lesz, 's ilyenkor sokan veres kendericzének is nevezik; éneklése, melyet egész esztendőszaka vedlését kivévén folytat, igen kellemes és hangos. Ha kis korától, fészekből kivétetvén, repeze-maggal 's keményre főzött tojással neveltetik, nem csak minden körülötti madár-éneklést eltanúl, hanem magányos helyen tartatva, sípláda vagy füttyölés után gyakrabban hallott darabot is tulajdonává tesz; legszebb éneklesü az, mely kisdedségtől fogva fülmile szomszédságában lévén, annak csattogását utánozni tanulá. Szabadságban kender, len, saláta, káposzta, mák, 's repeze, szobában pedig törött kendermaggal él. Fészket sövényekbe, tövises garádokba, gázos árokpartokba, széna és szalma kazlakba, dudvarakásokba, nádkúpokba 's bokrokba rakván, 4—6 testszín pettyezetü pontozatkás ónszín-fejr tojásból keletkezett fiait különféle férgekkel 's bogarakkal neveli. Csalsíp mellett lépfán 's ivó helyen könnyen fogdostatik.

Czitrom - sármányról. (*Emberiza citrinella*, Goldammer).

A' veréb-fajú sármány' begye 's mála vagy egészen vagy nagyobb részben mint feje is arany-sárga, farka feketés, .nösténye kisebb, feje 's nyaka zöldes-sárga foltocskákkal vegyes, begye rozsdaszín pettyezetű, felső szárnytollai vereses fejérek. Mind szépsége mind éneklése ajánlják; hangja nem bájol ugyan, azonban még sincs kellem nélkül; réteken, erdőszéleken, cserjékben, bokros helyeken, 's kertekben tartózkodik, 's zabbal, kendermaggal, kölessel, mákkal, 's különféle férgekkel élösködik. Téli szalmakazlak' tövében vagy hótól elcsiprett 's tavasz szalmával hintett helyeken csoportosan fogdossák, 's igen jó ízű húsa végett is különösen keresik. Fészket füvel felverődött apró bokrocskák' tövében, árok partokban vagy garádokban rakja, 's abban 3—5 halvány világos barna pettyezetű piszkos fejr tojásból költött fiát férgekkel, hernyókkal 's bogarakkal neveli. Sármány fajhoz tartozik még 1) a' sordély (*Emberiza miliaria*, der Gerstenammer), melly mezőkön, utakon, dudvás árokpartokon, és sorfák közt magányosan él, 's felette lomha; sőtéték tollai igen ismértetik. 2) A' kerti sármány (*Emberiza hortulana*, der Fettammer): ez néhány nap alatt annyira meghízik, hogy szélehosza egy, 's a' nyalánk inyüek igen kedves falatnak tartják. 3) A' sövény sármány (*Emberiza caeathorax*, der Zaunammer), húsa szerfelet jó ízű. 4) Havasi sármány (*Emberiza nivalis*, der Schneeammer). Test alkotása, színe, élésmódja a' czitrom sármányéval megegyez, de minket csak igen kemény télben látogat meg, 's izes húsa végett örömet szódostatik.

A' szénczinegéről. (Czinkéről, Szegczinegéről) (*Parus major*, Kohlmeise).

Ennek feje fekete, halántéki fejérek, háta zöld; begye 's mála sárga ugyan, hanem közepette egy nagy fekete vonás nyúlik le, melly a' nösténynél keskenyebb, 's csak mála' közepéig tart, ellenben a' hímnél széles 's farktővig nyúló. Kellemes éneklése, virgoczsága, fürgesége 's delisége végett kalitkában tartatik; szobai más-madarak közé szabadon cserzteni nem tanácsos, mivel azo-

kat elszaklatja 's agyvelejeket kikopácsolja. Erdőségben tanyáztatva lyukas fákban vagy odúban 18—20 világos veres pettyezettű sárgafejér tojásiból szintannyi fiat költ, 's azokat léggel, hernyóval, féreggel, fakéreghez tapadt bogártojással neveli. Ugy látszik a' Teremtő tenyészekény szaporaságokat a' végett rendelé, hogy általok az ártalmas bogarak' szerfeletti sokasodását gátolja, 's az irányegyenletet a' természetben ez által is fentartsa. Szobában kender, naprózsa, tök, dinnye, alma 's körtvély magot, dió 's mogyoróbelet 's más hasonlókat kap; legfűgőbb azonban a' fűlmilének adatni szokott eledeltől. Igen kutató természetű lévén, különféle módon fogdostatik. Ezen leírt czinegén kívül van még többféle is, melyek közül 1) a' kék czinege (*Parus caeruleus*, Blau-meise) egész Európát lakja, igen szép tarkaságú, homloka 's két pofája fejr, búbja és szárnyai tiszta barnák, mála sárgaszürke; a' gyümölcsfa ágakra gyüremlett gyűrűs hernyótojást leginkább pusztítja. 2) Hoszú farkú czinege (*Parus caudatus*, Schwantzmeye) farka egész testénél hosszabb, búbja fejr, többi része sárga, fekete és szürke tarkájú, igen mesterséges szabadon függő fészket rak, egyébiránt igen nyugtalan, 's eleven madár. 3) Mocsári czinege (*Parus palustris*, die Sumpfmeise) feje fekete, háta 's farka barnaszürke, mála 's begye sárgásfejr. 4) Fekete vagy fenyves czinege (*Parus ater*, die Tannenmeise) feje fekete, tarkója 's begye két oldalról fejr, háta szárnyai 's farka szürkék. 5) Búbos czinege (*Parus cristatus*, die Haubenmeise), verhenyű szürke, nyakát fekete gyűrű környezi, búbja feketével vegyült fejr. 6) Szakállas czinege (*Parus biarmicus*, die Bartmeise) feje szürke, begye fejr, háta 's farka sárgabarna, két szeme alatt fekete, három szegletű lefüggő 's ezért bajusznak látszó tollbokkrétája vagyon.

F O G L A L A T.

E L S Ő R É S Z.

	lap.
A' vadász - fegyverekről.	1
Sugárcsővű puskáról (Flintaról).	2
Puskacsőrül.	3
Farsrófról.	7
Gyújtólyukról.	8
Czélről.	10
Irányzékről. (Visier).	—
Kapcsokról.	11
Puskaszerszámról általánosan.	—
Serpenyűről.	13
Aczélról.	—
Kakasról.	—
Ágyról.	14
Puska' egész készületéről.	15
Kétsővű hoszúpuskáról.	16
Hoszúcsővű puska' kilövetéséről vagy kipróbáltatásáról.	20
Vontcsővű puskáról (Stutzról)	22
Vontcsővű czélpuska' kipróbálásáról.	24
Vontcsővű vadászpuska' kipróbálásáról.	28
Ütőszerszámú puskáról.	29
Khemiai vagy patentezett szerszámú, puskáról.	30
Szélpuskáról.	—

	lap.
Különféle újtalálmányú puskákról.	31
Pisztolyról.	33
Pistoly' kipróbálásáról.	34
Puskával bánásról.	—
Puskának tisztán tartása.	36
Fegyvert rozsdától megörzeni.	37
Fegyverből rozsdát kivenni.	38
Puska' kimosásáról.	—
Fegyvert sokáig tisztán tartani.	39

M Á S O D I K R É S Z.

Puskaporrról és készítése' módjáról.	40
A' srétről (vagy göbecsről)	45
Golyóbisról (vagy galacsról).	49

H A R M A D I K R É S Z.

A' lövés általányosan.	50
Futtában lövésről.	51
Fektiben - lövésről.	54
Állóvad - lövésről.	55
Vizenülő - vad lövésről.	56
A' vad - keresésről általányosan.	—
Lesben - lövésről.	58
Némelly vadászeszközökről.	61
Némelly mesterséges lövismódokról.	65

N E G Y E D I K R É S Z.

Vadászkutyákról általjában.	64
Az angoly szelindekről.	65
Vadnyomot - fürkésző nagy kutyáról.	66

	lap.
Sebes vadat - nyomozó kutyáról.	68
Disznó - fogó kutyáról.	69
Medve - fogó kutyáról.	—
Vaddisznót - kereső kutyáról.	70
Vizsláról.	71
Vizsla kölykökről.	73
Vizsla tanítás.	76
Vizslának kinszerítéssel tanítása.	77
Kinszerítés - nélkül tanításról.	83
A' vizsla' különös tulajdonságai 's hibái.	84
Tanúlt vizsla' használásáról.	87
A' vizsla' kimélléséről.	89
Kopórul.	90
Kopó - kölykök' neveléséről.	91
Kopó - kölykök' tanításáról.	92
Agarakról.	93
Vadászati nyerges - lovakról.	96
Szarvasgombát - kereső kutyáról 's tanításáról.	100
Szarvasgombáról.	102
Kutyák' betegségeiről és pedig :	
— Veszettség	104
— Kutyardög	106
— Hidegclélés	—
— Vizbetegség	107
— Hasmenés	—
— Has - szorulás	—
— Kólika (vagy bélgörcs)	108
— Vizelet - szorulás	—
— Vérmenés	—
— Egész test' gyuladása	109
— Gyomorgyuladás	—
— Kőhécselés	—
— Kőszvény	—

	lap.
— Belférgők	110
— Szédeltetés	—
— Felfuvódás	—
— Szélütés	—
— Kosz	111
— Szemfájás	—
— Nehézhallás	—
— Fülféreg	—
— Mérges állatok' marása	112
— Pondró	—
— Rókamarás	—
— Kutya talpának feltörődése	—
— Csonttörés	—
— Ficzomodás	—
— Himlő	113
— Farbaj	—
— Vértés	—
— Koslatás' meggátlása	—
— Kullancs és tetű	—
— Bolhák' kiévezése	114
— Kutyalég	—

ÖTÖDIK RÉSZ.

Különféle vadakról	115
Nagy vadakról	116
Rőtszarvasról	—
Dámvadról	124
Jávorszarvasról	126
Őzről	127
Vadkecskéről	130
Vaddisznóról	131

	lap.
Siketfajdról	134
Nyírfajdról	137
Fácánról	138
Túzokról	140
A' néma hattyúról	141
Daruról	142
Medvéről	144
Farkasról	145
Hiúzról	147
Kis vadakról	149
Nyúlról	—
Rókáról	154
Borzról	156
Vadmacskáról	157
Nyestről	158
Hódról	159
Görényről	160
Hölgy menyétől	161
Tengerinyúlról	162
Mókusról	163
Petymegről	164
Csaszármadáról	165
Hó - vagy gatyás - fajdról	166
Fogolyról	—
Fürjéről	168
Harisról	170
Örvösgalambról	171
Vadgalambról	172
Gerliczéről	173
Vadlúdról	174
Vadruczáról	175
Szárcsáról	—
Gödényről	177

	lap.
Fejérkolcsagról	177
Éjlikolcsagról	178
Kék - gémről	179.
Barnagémről	—
Dobosgémről	—
Erdeiszalonkáról	180
Nagyobb sárszalonkáról	182
Közönséges sárszalonkáról	—
Szörszalonkáról.	183
Czivakodó bibicről	—
Közönséges bibicről	184
Némelly ragadozó 's erőszakos madarokról	185
Éneklő madarak	—
Kanáriról	190
Fülmiléről vagy ligeti csattogányról	196
Közönséges fülmiléről	198
Pap - fülmiléről	199
Kövirigo	200
Feketerigo	—
Hangász - vagy huros - rigó	201
Sárgarigó vagy aranybegy	202
Szántóka pacsirtáról	203
Pipiskéről vagy búbos - pacsirtáról	205
Pintyről	206
Vörösbegyről	207
Csízről	208
Tengelicről	209
Kendericzéről	210
Czitrom sármányról	211
Szécinczinegéről	—

